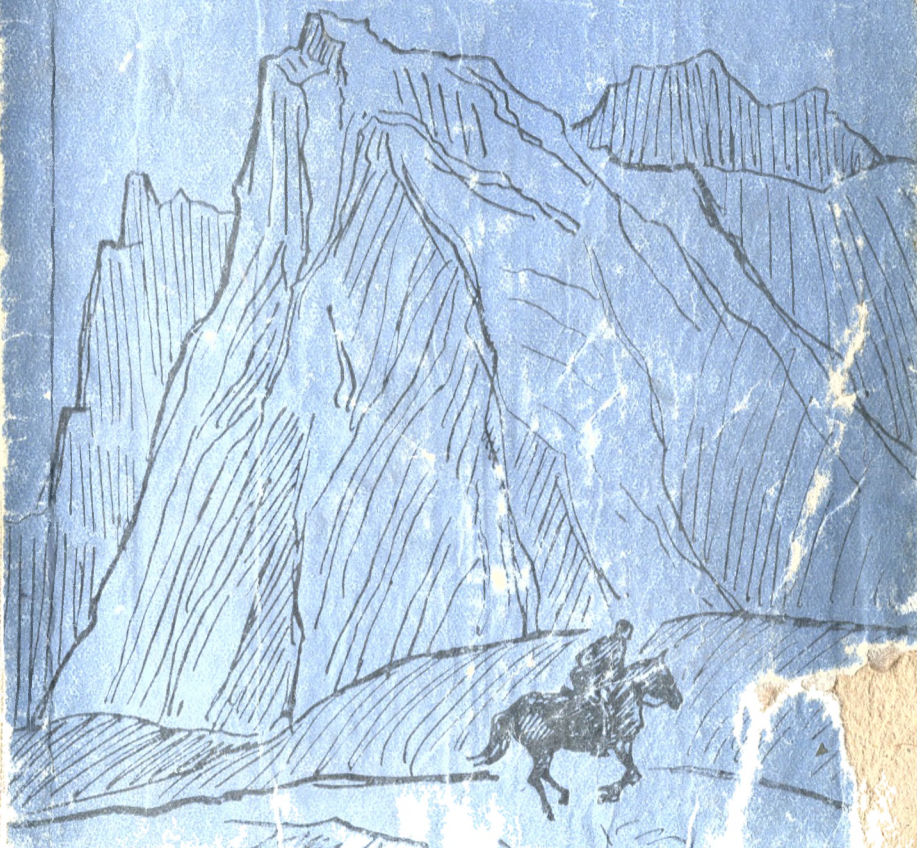

С (Кирг.)
Б 41

ШУКУРБЕК БЕЙШЕНАЛИЕВ

ТОО
КОЙНУНДАГЫ
ГҮЛ

ШУКУРБЕК БЕЙШЕНАЛИЕВ

ТОО
КОЙНУНДАГЫ
ГҮЛ

ПЬЕСАДАР ЖЫЙНАГЫ

„КЫРГЫЗСТАН“ БАСМАСЫ
Фрунзе 1975

Бейшеналиев Шүкүрбек.

Б 41 Тоо койнундагы гүл. Пьесалар жыйнагы
Ф., «Кыргызстан», 1975 ©
280 бет.

Шүкүрбек Бейшеналиевдин айрым чыгармалары
СССР элдеринин жана чет өлкөлүк кээ бир тилдерге
которулган. Бул китепке драмалык чыгармалары кирди.

С (Кирг)

М А З М У Н У

Тоо койнундагы гүл	3
Мейман	60
Қайра жашарган өмүр	114
Уста жана шакирттер	184
Кычан	248

Шукүрбек Бейшеналиев

ЦВЕТЫ В ГОРАХ

(на киргизском языке)

Редактор *Т. Кожомбердиев*
Худ. редактор *И. Ф. Бульба*
Тех. редактор *К. Виргацкова*
Корректор *Ж. Байсеркеева*

Тираж 4/VIП-1975-ж. берилди. Басууга 30/Х-1975-ж. кол коюлду.
Д—00357. Кагазы типографская № 1, форматы 84×108¹/₃₂. 8,75
физ. басма табак, 14,70 шарттуу басма табак, 15,3 учеттук
табак. Тиражи 2500. Заказ 3252. Баасы 98 т.

720461. ГСП, Фрунзе, 5, ул. Жигулевская, 102. Киргизполиграф-
комбинат им. 50-летия Киргизской ССР Госкомиздата Киргиз-
ской ССР.

743—198
Б М 451 (17)—75 220—75

ТОО КӨЙНУНДАГЫ ГҮЛ

(Үч көшөгөлүү, тогуз көрүнүштүү драма)

Окуя Кыргызстандын тоолуу колхоздорунун биринде өтөт.

КАТЫШУУЧУЛАР:

1. А п а л Ч е р н и к о в а — колхоздун председатели
2. С ы ң а р — бухгалтер
3. Т о я л ы — бригадир
4. А с ы л — агроном
5. Ш а м е н о в — райкомдун секретары
6. С а л а м а т — Акталып келген адам
7. К а с ы м — Кызыл үйчү
8. А й ш а — Улгайган аял, кароолчу, Касымдын энеси.
9. К а з ы — Айыл активдери. Талаачылык боюнча
10. С а а л ы — бригадирлер
11. С а д ы к — арийим устаты
12. А н и й п а — Сыңардын аялы
13. М е р г е н б а й — Саламаттын атасы

Булардан сырткары колхозчулар катышышат.

БИРИНЧИ КӨШӨГӨ

Б и р и н ч и к ө р ү н ү ш

Кыштын чыкыроон күнү. Асман чайыттай. Алардын үстүндө чогулган ичикчен, топчон, белдерине камчысын кыстарышып, кээ бири мылтык асынган айыл активдери. Карды оюп жиберип, таш казан асып, булоолонтуп тегеректеп олтурушат. Мергенбай карыя бүркүтүнө томогосун кийгизип туурга койдурган. Алыстан адырдын учу нүктеленип, токой, чет-четин муз каптап, түрмөктөлүп жаткан дарыя көрүнөт. Бозо ичкен активдер оолжун ырдашат:

К а с ы м. Э... эй, эжекебиз башкарма,
Эл-журтка көз башкара.
Эриккен черин таркатып,
Эрмек болсом аз гана,
Сүрүнө даабай ийменем,
Мен инисиндей жаш бала.
Ж а л п ы. Элжиретип жүрөгүн
Ээлеп алчу баш кана?

С а а л ы. Ырас, ырас...

Т о я л ы. Ээй жалпак тебетейлер, несин айтасыңар,
ургаачы жолборстун апчыганы катуу.

С а а л ы. Ырас, ырас. Жылда бу маалда минтип
таң заардан топурабай эле ар кимибиз жай-жайыбызда,
эсеп кысабыбызды берип коюп, кээбиз ишибиз менен
алек, кээбиздин кол-жолубуз бош, той-тамашада сай-
рандап жүрчү элек го.

К а з ы. Баарыдан да мага окшогон адыраңбай бри-
гадир менен кантор кызматчысындай сүйлөшкөнүчү.
Бозо ичип алып элди жапырганды коюңуз, кур төш как-
кылаган жарабайт, бекер кыйкырбастан ойлонуп келип,
иш жөнүндө пикирлешкендей болуңуз. «Ыңыз» деп гана
туруп сойгонучу.

С а а л ы. Ырас, ырас!

С ы ң а р. Ээй билармандарым. Менин сөзүмө кулак
салгылачы. Ушунда отургандар бүтүндөй бир-бирибиз-
ди жакшылык-жамандыкта, ысык-суукта калкалашкан
ата журт түбүбүз бир адамдарбыз. Менин сырым баа-
рыңа маалим. Кээде эл көзүнчө тигинтип, кээде минтип
да коём. Бирок...

Т о я л ы. Деле небактан берки салтыбыз ушул эмес-
пи. Сенден чыккан ким бар деги?

С ы ң а р. Билесиңер, мен силерди коргоп, силер эл-
ди колго алып, айылды-айыл катары, колхоздун чарба-
сын өстүрүп, эл турмушун оноп келатпайбызбы. Мунун
арыш ташташы жакшы. Бирок, эл шартын эске албай,
дөбөдөй болгон далайыбыздын тизгинибизди кагып кой-
ду. Бул — бир де.

С а а л ы. Ырас... Ырас...

Т о я л ы. Бүжүрөгөн байкушум. Ырас, ырасынды
коюп, биз мындай элек, тигиндей элек деп ургаачы жол-
борско түшүндүрбөйсүңбү.

С а а л ы. Кой, кой балакетиңди. Андай эрдик менин колумдан келбейт. Айтчу, дечү сен.

Т о я л ы. Моминтип култ кире качасың. Айтам эле, жеп жибермек беле.

С ы ң а р. Жок нерселерди бар кылам деп, баарыбызды кыйноочу болду. Барысына макулсуңарбы? Билермандарым.

К а з ы. Таш муштум бух. Күн мурун неден чочулайсың. Азырынча атуусу түз. Кийин ээрге кыйшай олтура баштаса төш-төшмөй арзан. Бул айылдан далай шаа мүйүзү башкармалар томкорулган. Ал колхозду байытам, кирешени көбөйтөм деп жатпайбы. Куп таксыр деп айтканын иштеп туралы. Эгер мээнет талаага кетсе, жолуң мынакей деп, сенин балдагыңды көтөрүп, мына мен эле бакырып чыгам.

М е р г е н б а й. О балдарым, иши жүрүп турган кишиге бут тоспогула. Мына ошол зайып башкарма келгени уу-чуу, арыз-күрс жоголду. Эл тынчыды. Ушинтип, бир ооздон топтошуп, кайсы бир башкарманы агынан кетирдиңер. Ана-мына деп көңүлүн иренжитпесенерчи.

С ы ң а р. Ээ абышка-а, колхоз ишине... кийлигишип не кыласың? Тайганыңды агытып, кушунду салып, «ит көрдүңбү жок, куш көрдүңбү жок» бобу билермандардын панаасында жүрө берсеңчи. Же...

М е р г е н б а й. Атандын көрү мүшкүлтүк. Жетти балам, жетти. Дегинкисин айтканым да.

С ы ң а р. Э-эй билермандар, мен, ургаачы жолборсуңардын кандай жойлорун байкап жатам. Чоң жерде жүргөн неме чоң ишти апчып, баарыбыздын башыбызды титиретип атпайбы. Бирок, билермандарым, колхоз чарбасы майда-чүйдөдөн турат да. Айрыкча эсеп-кысапка, кириш-чыгыш маселесинде аңкоо. Азырынча даярдап барган кагаздын баарына кол койдурамын.

Т о я л ы. Чырагыңа май тамганы ошол. Кадик неме сиң. Билгениңдей түптөй бер.

К а з ы. Той, тамашалуу айыл салтын жеригени болбосо... Эрректин миңине татыган жолборс.

С ы ң а р. Бакырчак, сен нени түшүнөсүң, сулуу катынга суктанып... көп дөөрүбө...

Т о я л ы. Мунуңардын түбү бекем. Абком өзү бекитип, өзү жиберсе... Райком Кемел Шаменовдун сүйлөгөнүн бая күнү уктуңар го, анын айтканын эки дебесе...

А п а л. Саламатсыздарбы? Боорго казан асып, чакага бозо жылытып ичип, кыштын кыраан чилдесинде боргулданып олтурганыңыздар түзүк.

С ы н а р. Келиңиздер эжекелери. Көрпөчөнүн үстүнө олтуруңуздар. Ушул жерде чогулуу жөнүндө сиздин буйрук болгон соң, эки чанач бозону, жан казанды кошо артынып таң заардан аттанганбыз. Токойду кыркалай бастырып, кайбиренден бирди, кыргоолдон үч-төрттү атып казанга салдык. Мергенбай карыя бүркүтүнө төрт калтарды серметип алды, экөөнү башкарма менен агрономдун канжыгасына байлайм деп турат.

М е р г е н б а й. Ошондой кыздарым, ошондой... Бу актив балдар, сени ушу дөбөгө жыйын кураат дегенин эшитип, оо алгырымды кондуруп кошо аттандым эле. Өз ичимден төлгө кылгам. Олжом көп болду балам. Негедир сен келгени түшүм жакшы, ишиң агып, маңдайың жарык болот экен. Оомийин айланайын.

С ы н а р. Олдо жарыктык ай. Эскилигин кое бербей.

А п а л. Карынын алкоосунан чочулап кереги не? Рахмат атаке. Чоң иштерди аткарабыз деп мына бул актив балдарыңыз билектерин түрүп жатышат. Ашып кетсе эки-үч жыл, болбосо быйыл күздө эле маңдайыбыз жарык болот. Айтканыңыз ырас аксакал.

М е р г е н б а й. Жапа тырмак туруп ошенткиле, балдарым.

А п а л. Атаке, мына караңызчы. Колхоздун айдоо аймагы, ой талаасы бүт алакандын отуна салгандай даана көрүнүп турат. Ошол себептен ушул адырга чогулуп олтурабыз. Жердин кайсы танабы семиз, бузула элек дын, кайсы танабы арык?

М е р г е н б а й. Ооп баракелде. Түшүндүм балам. Кыктуу кара жер кайсы, ак топурактуу чангыл жер кайсы дечи?

А п а л.

А с ы л. *(жарыша)*. Ошондой атаке.

М е р г е н б а й. *(Таягы менен жаңсай баштайт. Асыл картасын жайып белги коюп олтурат)*. Тээтиги Кара-Коо, Кара-Булуң, она быяктагы Кара-Суу токой жээги, мына буяктагы Беделли коо, мына ушулардын баарына не дүйүм жер жемиштин башын айдаса калаган чийдей чыкпайбы?

Асыл. Канча теше келээр эле.

Мергенбай. (*жер картасына үңүлүп*). Көп, өтө көп балам.

Казы. Кудай урганда эки жүз гектар келет.

Салы. (*бери бөлүнө басып, Апалды чакырат*). Аксакал, бир паска, мындай!..

Апал. (*келет*). Айтыңыз, элден жашыруун сөзүңүз барбы?

Салы. Аксакал, тиги берендердин оно-муносуна муюбаңыз. Соконун тиши чийбеген дындан көп неме жок. Ушуну кулагыңызга салайын деп...

Апал. (*күлө багып*). Бөлүп-жарып шыбырашканды мындан ары коёлу, жарайбы?

Салы. Ырас, ырас, аксакал.

Апал. Агайиндер! Мына ошол кара топурактуу, коолорду бузуп, колхоздун киреше байлыгын арттыруучу апийим айдайбыз! (*Баары түйшөлүшөт, таңданышат*).

Тоялы. (*жинденип*). Апийим! Бу не деген укмуш бая?

Салы. Эмне, эмне? Апийим... Неге апийим? Эмне үчүн апийим?

Казы. Апийим! Колхоз кирешесин ошондон арттырам дейсиң ээ... Ай таң...

Касым. Апийим, азабы эң кыйын. Апийим, эң кыйын, эң кыйын.

Сыңар. Апийим, дурус-с, акылга жугаарлык сөз башкарма,—эже... Бирок... Биз айдап көргөнбүз-з, азабын тартканбыз-з, анан акырында эчтеке алалбай, эл эмгеги текке кетип таштай качканбыз-з. Распы билермандар? Эми сиз элдин токчулугун, берекесин арттырган, кокту-колоттордогу, сеңселген таруудан кол жуудуруп, арсар күмөн ишке алмашам дейсиз-з. Аты апийим, заты апийим, биз үчүн көзгө көрүнүп колго тийбеген кокуйкүн! Мал багууда көнгөн биздин баш-ш, азабы-ы аз. Жегени чө-өп, кирешеси кө-өп...

Салы. Ырас.

Тоялы. (*жалпы каршылык*). Апийим-мапийимдин эч зарылчылыгы жок биз үчүн! Ата-бабадан бери айдаганыбыз таруу, бозо ичип элдин баары... Андай токчулуктун куту — ыйык жерлерди бузат деген жеткен зыян кечтик, кара санатайлык, ээнбаштык!

Казы. Башкарма, эгер билгиң келсе, апийимди эки жыл эгип, эсибиз оогон. Асылын коелу, кур дегенде

чөгтөй сөссөллү чыкпай, чекебизди жылытпаган соң, акырында отказ-з кылганбыз. Эми ал балакетти кайра жабыштырайын дейсиңби?

Са а лы. Ырас, ырас.

А п а л. Жолдоштор-р, жарылдабай токтонуздарчы. Силер апийимди ак чополуу, арык жерге айдагансыңар. Анан кантип чыксын. Чындыгында эптеп пландан кутулуп, элди, мамлекетти алдагансыңар.

Са а лы. Ырас... *(Акырайган Тоялыны көрүп мукактанып токтойт)*.

То я лы. Хи-хи... Мындай «кооз» жемелерге баш бышкан-н...

А с ы л. Айдаганыңар менен, назик өсүмдүктү бапестеп багуунун тилин билген эмессинер да. Эң негизги жаңылыштыгыңар мына ушунда болгон да.

Ка с ы м. Көңүлкоштук көбөйүп, кадимкидей катыра иштеген да эмеспиз. Кара эгиндей айдап, сугарымыш, отомуш этип таштап койчубуз.

То я лы. Жап оозунду жалпылдаган жашабагыр-р. Эки жыл бою эки жүздөй колхозчу дыйкан апийим деп талаа-түстө саргарып иштеп, тапкан пайдасы алаканын жоорутуп чор бастырганы, а текке кеткен эмгек күнүнө эгин, акчаны малдан түшкөн кирешеден алышканы эсинде жокпу жалчыбагыр-р.

А с ы л. Жолдоштор... Кымбаттуулар... Мага ишенсеңиздер... Мен билемин да... Мен агрономмун да... бу жерден эң мыкты түшүм алууга мүмкүн да... Менин көзүм жетип турат да. Ишенбейсиңерби? Мага ишенбесенер ишенбей тургула. Бирок, Апал эже атайын Ысык-Көлдөн чакыртып жаткан дасыккан адис, атактуу апи-йимчиге ишенбеске айлаңар жок да...

Ка з ы. Эх эй, ушундай дегилечи?! Менин командировкам ошон үчүн экен го...

То я лы. О караналат каты күн! Окшошкон кыздар-р, карындаштар-р... силер... силерге... Жомоктогу жыланаң баатырлык жарашпайт. Биздин, тоо жеринин аба ырайын билбейсиңерби?

Са а лы. Ырас, ырас. Жерибиз суугураак... Апи-йимдей асыл алмак түгүл, дан эгиндерин кайра-кайра отоп, сугарып, жан алакетке түшүп жатсак да, өнүмү начар, түшүмү аз.

А с ы л. Кептин бары ушунда да. Аракетсиз берекет жок да. Апи-йим салкыныраак жердин өсүмдүгү да.

Ысык-Көл айланасы менен буердин айырмасы жок катары да...

С ы н а р. Кой, кой айланайын агроном карындаш. Окууну жаңы бүткөн жаш кыз экенсин. Жайкысын жаан-чачын болбойт буерде. Ичкеридеги элчылап кайрак экпейбиз. Арык, арыкка буруп алган суубуз буйла- лаган төөдөй жетелеп олтурсак да эгин чөптү алдын эки, аркасын бир сугарууга араң жетет. Тил ал. Бекер мертинип каласың. Аяп жатабыз карындаштар силерди.

А п а л. Биздиби, же колхоздун болочок байлыгын аяп жатасыңарбы?

Т о я л ы. Эң алды менен элди, анан силерди.

М е р г е н б а й. (*Казы, Касымга жакындан*). Атандын көрү мүшкүлтүк де... Менин шордуум апийим айдатсам дегенде ак эткенден так этчү эле. Тилегине жетпей кө- мөлөнбөдүбү?..

С ы н а р (*Түнөрүңкү, Апалга*). Ээй башкарма, мына- бу билермандар барыбыз бүт колхоз иши үчүн кан жа- ныбызды тиккен кишилербиз. Сиз жаңы келдиниз. Ке- нешибизди уга жүргөнүңүз дурус-с. Баягыда бир өткөн- кеткен эселек башкарма, Саламат деген эме, кой, айга көнбөй, жок жерден жол табам деп көчкүгө алдырып, мал жанды кырган. Эми сиз да ошонун жолуна түшөйүн дейсизби?!

М е р г е н б а й (*угуп, каңырыгы түтөйт*). Саламатым, атың өчтүбү... Береним. Өтүп кеттиңби?!

А п а л (*Мергенбайдын үстүнө үйрүлүп түшөт*). Ата- ке, сизге эмне болду? (*Эл айран, таң жардана тигили- шет*).

С ы н а р. Оңбогон какбаш! Дөөрүбө... Эсинди жый... Эжекеси бул киши өөдүк-сөөдүк сүйлөй берет... Бекер убара чекпеңиз. Небак кесилген шек шооратсыз колхоз душманы... жөнүндө...

М е р г е н б а й (*Айкырып ордунан турат*). Үя... арам... не дейсиң ыя... Кордобо... Сакалыма койдум... Сакалыма...

Сахна карангы. Қасымдын созолонгон үнү...

Оой, балбан күрөш, эр эңиш,
Бабадан калган салт экен.
Береке, байлык ташыган,
Бактылуу колхоз калкы экен.

* * *

Боордогу жыйында,
Башкарма келин барктуу экен.
Бакырайган кара көз,
Барчын мүнөз нарктуу экен.

* * *

Агроном Асылжан,
Алмадай ширин таттуу экен.
Ага ашык жигит жан,
Айга ушчудай шаттуу экен.

(Ыр караңгыда жаңыра берет. Кийинки сүрөт даяр коюлганда, аны тыңшап турган Асыл көрүнөт).

Экинчи көрүнүш

Апалдын кабинети. Сол капталындагы каалга — бухгалтер, сче-
товод отурган бөлмөнүкү. Төр жагындагы чакан каалгача Апалдын
жатаканасы. Ага жанаша Қасым ырдап олтурган китепкана. Асыл
акырып кирип, анын ырын тыңшайт.

Асыл. Эмне дейин. Бул ырың дурус. Дайыма эле
ушинтип созолонтуп коё бересиңби?

Қасым. И, ананчы. Дайыма. «Өнөрүң болсо өргө
чап, кор кылбай асыл жанды бак» деген Током. *(Тигил
үйдөгү Апал да кыңкайып ачылган эшиктен угат).*

Асыл. Эмне эдирендейсин.

Қасым. Мен сага жакшынакай китептер даярдап
койдум.

Асыл. Маселен:

Қасым. Маселенби. «Лейли мажнун», «Олжобай
менен Кишимжан», «Евгений Онегин».

Асыл. Рахмат, мунун баарын окуганмын. А мен
сага жер даярдап келдим.

Қасым. Ыя! Мени көмүүгөбү?!

Асыл. Жоок. Иштөөгө.

Қасым. Андай болсо мейли. Жанакы китептерди
дагы бир сыйра карап чыксаң эмне. *(Тиги башын чай-
кайт).* Анда менин өзүмдүн ырымды укчу. *(Жыбылжы-
тып, жай).*

Апийим гүлү ачылса,
Ага бир селки жашынса.
Кыландай чыгып, күлөбү,
сүйөбү,

Кырданып бозой качырса.
Чынданып бозой баш урса.

Апийим гүлү жарылса,
Аралап селки жамынса.
Аземин коюп күлөбү, сүйөбү,
Ашыкмын деп таңылса,
Акын го бозой жалынса.

Асыл. Эч качап. Эч убакта, түшүңө да кирбесин.
(*Асыл ошол учурда бери баш багып ыр тыңшаган
Апалдын комнатасына кирет*).

Касым. Эх-х, чиркин дүйнө! Бул мени тоготчу ке-
бетеси жок. Ашыктык отуна күйгөн кишиде ар да бол-
босо керек. (*Нарылайт*).

Апал, Асыл.

Апал. Атылган ок сая кетсе, мергендин шору. Айт-
кан сөзү ишке ашпаса, жетекчинин шору.

Асыл. Сиздин сөз, сөзсүз ишке ашат эжеке.

Апал. Ия! Көзүң жетеби.

Асыл. Жүз элүү процент.

Апал. Оозуңа май. Дал ушул үчүн нур балкыган
бакыракай көзүңөн чоп этип алайынчы. (*Бооруна кысып
Асылды өбөт*).

Асыл. Оой, тобо-оой. Сиз да эрийт экенсиз ээ... Ке-
чиресиз, ургаачыдан сиздей суз, каардуу адамды көр-
гөн эмесмин. Азыр жайдарыланганыңызга айран таң-
мын...

Апал (*Боору эзилгенче каткырат*). Олда Асыл жан
ай. Баласың да, түшүңө элексиң да, кантейин.

Асыл (*Терезеден бирөөнү көрө коюп*). Эжеке, келат-
тат. Башкарма чакырыптыр деп таң эртеңден эле дар-
бып жүрөт эле.

Апал. Астын утурлай чыгып ээрчитип кел (*Асыл
чыгат*). Бул кишинин көңүлүн оорутпай бапестөөбүз
керек. Кыжалатчыл болсо, барктанып шайды оодарат,
жан билги болгой эле.

Асыл. Кириңиз аксакал.

Садык (*Каалганы ача бере*). Ассалоом алсйкум.

Апал. Алик алдык. Келиңиз, Садык аке.

Садык (*Апалдын колун алар алмаксан, оңтойсуз, соңундагы Асылга*). Карындаш, бу башкарма тигил үйдөбү. (*Апалдын жатаканасын көздөй басат*).

Асыл (*Астын торойт*). Жо...жо...жо... Мынакей. Апал Черикова деген эжеке. Ушу киши.

Садык (*Мурутун жанып уялыңкы*). Саламатсызбы Апал карындаш, мага кадимки башкарма керек эле.

Асыл. Жарыктык десе, кадимки эле башкарма, Апал эже ушул киши.

Садык (*чыкыйын тырмап*). Жок, карындаш, мени тамашалаганыңды кой. Мага башкарма керек.

Асыл. Кызык киши го я эжеке.

Апал (*күлүмсүрөп*). Олтуруңуз Садык аке. (*Садык олтурарын олтуруп элеңдеп үнсүз берки экөөнү карайт. Аңгыча каалганы жулка таштап, адыраңдап Казы кирет*).

Казы. Оңбогон жаңы тууган, көлдүктөр муну дале момун деп мактады эле. Анык көз боеочу апийимчи окшо суң. Башкармага өзүм ээрчитип келейин деп үйүндө уңкууп эт бышым күтүп олтурдум. Талаага тентип кетти дейт. Ак кар, көк музда эмне, суутуп коюптурбу?!

Садык (*Казыга нааразыдай*). Чунак бала, суутса да, суутпаса да керектүүмдү издедим. А сен башымды айлантпа, тез башкармага алып бар.

Асыл. Садык акеге башкарма тууралу эмне дедиңиз эле?

Казы. Ит болоюн ооз ачсам. (*Түнөргөн Садыкты карап, анын мурутун жанып анан Апалды жаңдаганын көрө салып*). А... эми эстедим. Сен мени Ысык-Көлдөн апийимдин тилин билген дыйканды көчүрүп келмейин, көзгө көрүнбө деп катуу тапшырма менен жөнөттүң. А жердегилер тандап туруп бу кишини берди. А бу Садык аке башкармаңар кандай киши экенин айтпасаң жөнөбөйм деп кежирленди. Башкармабыз, назик, татынакай келин деп чындыкты айтсам келбей коймок. Анда сенин каарыңа калмакмын. Ошондо башкармабыз менден бөлөк активдерди жапырт калтыраткан айбаттуу, айтканынан кайтпаган каардуу. Акылга терең. Ары билимдүү, ары заар. Бирок пейли кенен. Эки муруту кулагына жеткен, көзү оттой жанган, курсагы кулач жеткис залкар эр киши дегем. Бу кем ошого ынанган тура.

Тур өйдө. Мына Черикова Апал деген башкармабыз. *(Асыл кыткылыктап стол таянат. Садык Казыга жиндене карайт).*

А п а л *(күлүңдөп).* Жакшы мүнөздөмө берипсиз. Садык акенин башы айланганынча бар экен. Олтурсаңызчы Садык аке. А сиз Казы, бекер убакыт өткөрбөй жумушка барыңыз.

К а з ы. Жумуш, кык үйдүрүүбү, элди уюштуруп койгом. Мени эле сагынып турушса, чу койдум эмесе. *(кетет).*

А п а л. Садык аке, сиз ага ачууланып, капа этпеңиз. Силердикиндей мурутум болбосо да, башкарма менмин. Андан көрө иш жөнүндө сүйлөшөлү. Кана, биз даярдаган үй-жай жактыбы?

С а д ы к. Браазымын. Отун-суудан өйдө белен экен. Меймандос берекелүү журт экенсиңер. Улуу-кичүүсү дебей жаны тууган дешип кол беришип жатышат. Бозо, эт менен өрлүктөп атканы андан көп, чыкырганы мындан көп.

А с ы л. Демек, сизге жаккан экен да.

С а д ы к. Чынымды айтайын, мындай бапырандаган сыйкор элди көргөн эмесмин. Оо активдери жаткан залкарлар.

А п а л. Залкарлар дейсизби... Демек, сизди жакшылап, куштап тосуп алышкан экен го...

С а д ы к. Ишениңиз башкарма, мени көптөн бери көрүшпөгөн тууганындай тосушту.

А п а л *(ойлонуңку).* Көптөн бери көрүшпөгөн тууганындай... Жаш аялмет көрүнөсүз. Эмне керек, эмне жетпейт. Айтыңыз, тартынбай.

С а д ы к. Анчейин деле. Кийим бүтүн...

А п а л *(столдун суурмасынан эки тилим кагаз алат).* Уй фермасына, муну тапшырыңыз, балдарга сүт алып турасыз. Кампачыга муну тапшырсаңыз эгин берет.

С а д ы к *(башын ийкеп).* Жарайт, жарайт.

А п а л. Сизди чоң үмүт, бекем ишенич менен көлдөн көчүрүп келдик. Кандай кеңеш айтасыз?

С а д ы к. Жарайт, жарайт! *(Кемселинин эки чөнтөгүнөн эки баштык сууруп чыгып, топуракты кочушуна салып жыттап, башкарманын астына алып барат).* Бедели-Коо, Кара-Булуң деген жерлердин топурагын чукуп баштыкка салып келдим. Карабайсызбы, тим эле апиийим жытанып турат. Агроном карындашым, сен би-

син го. Бул кара топуракка апийим түгүл, алма, өрүк
айныбай чыгат ээ...

А с ы л. Эжеке, чыпачын. Мен тийиштүү анализди
т жүргүзгөмүн да. А Садык аке, көзү каныккан киши
, топурактын химиялык составын текшербей туруп
е аныктап жатпайбы, апийим сөзсүз өнөт да.

С а д ы к. Туура, туура.

А п а л. Ушу баштан тийиштүү ишиңизди иштеп, биз-
акыл кошуп туруңуз. Макулбу?

С а д ы к. Мага ишене бериңиз. Кош болуңуз, му-
ттуу... мурутсуз башкарма.

А п а л. Үй-бүлөңүзгө менден салам айтыңыз.

А с ы л (*Садык менен кошо чыгып баратып*). Иштин
шы илгери деген ушул. Сүйүнө бериңиз. Хайыр эже-
. (*Кетишет*).

А п а л (*өзүнчө ой жүгүртөт*). «Ишениңиз башкарма.
ени көптөн бери көрүшпөгөн тууганындай тосушту.
лымды айтайын, мындай бапырандаган элди көргөн
тесмин... Оо активдеринер жаткан залкарлар». Апийим-
устаны неге мынчалык бүлүнүп куштап тосушту
ен? Меймандостук салт мененби? Жок. Ишенбейм.
илким, акырында апийимдин баркына түшүнүшүп,
эни колдоо үчүн ушинтишпесин. А ай таң. Көзүм жет-
йт. Алар эл тиричилигине ыраазы, ар качандан бир
чан айткандары мындайча: «Колхозубуз бай. Өрүш,
ыбыт төрт түлүк малга ыңкыган. Эт, сүт, май, жүн тө-
үдөн бу аймакта бизден озгон ким бар? Беш бармак,
юрсокту жайнатып, кымыз-бозону көлдөткөн берекелүү
ймандос элбиз. Қаалаган үйгө баш баксаң кертим-
ртим жыйылган жүк, туш кийиздер тартылуу, шыр-
ктар салынуу, пардоо толо кийим, казан-аяк майлуу».
ына ушинтип магдыраган эмелер апийимчини аземдеп
түп алышты ээ... Неге? Неге? (*Берки комнатадан
исымдын созолонгон ырын тыңшап туруп калат*).

Өмүрүңдүн мөлтүр мөмө убагы,
Бүрүн какпай түбөлүккө турабы.
Томсорбочу, чытыбачы кабакты,
Али эрте карылыктын курагы...
Өмүр менен көңүл чалкар кезинде
Өркөчтөнтүп өрт жандыргын сезимге.
Өттү го деп кырчын жашым кылчайбай,
Өкүнүчтө кала көрбө кечинде.

А й ш а. Я берекем, кичине жаныңды сеп алдыр-саңчы.

А п а л. Жеңе дейм. Ырдаган сиздин уулбу?

А й ш а. Ооба берекем. Менин жаманым, кызыл үйчү эмеспи. Өзүңдү эриктирбей каңыр-күңүр болоюн дегенн го.

А п а л. Үнү жакшы белем.

А й ш а (*наркы комнататага кирип баратып сүйлөйт*). Пестивал дейби, ошондо ырдап далай сый алган. Токмоктогу кызыл үйчүнүн окуусун бүтүргөн каралдым... (*Каалга ирээтсиз торс-торс чертилет. Ападан «Кириңиздер» деген жооп уккан соң, Сыңар, Тоялы, Саалы, Казы ж. б. активдер топурап уу-дуу менен кирип келишет*).

Т о я л ы. Башкарма кар-рындаштын адебине көнүп, жаңы кеңсаларына моминтип тартип сактап, чертип кирүүгө үйрөңгүлө деп жатам мына бул жалпак тебетейлерди.

А п а л. Бул жакшы жөрөлгө. Келиңиздер.

С ы ң а р. Башкарма эжеке, кызматтан кийин да тынчыңызды бузганыбызга айып этпеңиз. Кожайкеңин эшик-төрүн чогуу-чаран аралат дешип... жанымды сууруп ала жаздашты бобулар — айыл билермандары, элдин өкүлдөрү...

К а з ы. Ой таш муштум бух, назиктенбей кой ээ... Башкарма мени катуу сүйлөйсүң деп бригадирлигин ала койбос. Сиз-биз дешип үлдүрөшүп олтуруу тээ жогорудагы папке кучактаган окумушу күчтүүлөрдүн иши. А биз (*төшүн ачып*) эл ичиндеги адыраңбайларданбыз. Колхозчулар менен минтип баржактап сүйлөшпөсөм ишим акпайт, айланайын башкарма.

С ы ң а р. Жээ эми. Көбүрүп жабырбай...

К а з ы. Ыя... койдум, койдум... Таш муштум бух, эртең эсеп чотунду ары-бери кагып, мертинтип таштоочу капырсың.

Т о я л ы. Бу сиз эл үчүн ойлосоңуз, биз башкарма-биз (*төшүн ачып*) эл ичиндеги адыраңбайларданбыз. жалпак тебетейлер.

С а а л ы. Ырас, ырас. Мына жүйөөлүү сөз ушинтип башталат.

С ы ң а р. Эжекеси, дегеле кандай нетсеңиз да, мобеки айыл билермандары биз аркылуу иш жүргүзөсүз.

Ырас-с, чоң жерден келген кишисиз. Баки жогун түшү-
нөбүз. Өйдө-төмөн ишти акылдашып турсак.

А п а л. Баарыңыздар башкарманын мүчөсүсүздөр.
Өзүңүздөр айткандай айыл билермандарысыздар.
Оюңардагыны бүт айткыла. Тартынбагыла, аягына че-
йин угайын. Анан пикирлешели.

Т о я л ы. Ар мезгилдин өзүнчө иши бар. Кырчылда-
ган кышта апийим-сапийим деп башты оорутпасаңыз
дейм, жаз алды менен көрүшөөрбүз. А азыр...

К а з ы. Оой, колхозубуз ансыз деле мыкты. Жер
семирткичтер төгүлүп жатат.

Т о я л ы. Кыштообуз жайлуу. Малыбыз семиз.

С а а л ы. Аксакал, биз сизди эч качан уятка кал-
тырбайбыз. Ишенип коюңуз. Азыр колхозчуларыбыз жа-
нын сеп алдырып жаткан учур. Башкарма аксакал (*бер-
килер күлүп жиберешет. Саалы дароо сезе коёт*). Эмне,
башкарма зайып болсо да айыл, эл аксакалы. Ата оңбо-
гурлар ая, күлкүнү бекерден тапкансыган. Келгенибиз-
дин жөнү бул: бу сиздин жаңы үйдүн тоюн өткөзсөкпү
деп.

Т о я л ы. Кем-карчын бу турган жалпак тебетейлерге
тапшырсаңыз аки-чүкүсүз гана камдай коёбуз. Кеңса-
лардын моминтип үч ай ичинде бүтүшүнө бирдеме ба-
гыштабасак журтчулуктан чыкпайбызбы.

К а з ы. Жадыраган жай, күркүрөгөн күздөн токсон
тогузу өттү. Далай башкарма, болгондо да мурутун чый-
ралткан нойондор майлуу табактын үстүндө жүрүштү да
кетти. А сен келелек жатып башкарманын канторун ку-
руп, кырчылдаган кышта кирип алдың.

С ы ң а р (*бармак, сөөмөйүн ушалап*). Акча... акча
баатырдын зээри там-таш түгүл, андан кыйынды да бү-
түрөт.

К а з ы. Оой таш муштум бух. Жаралганы эсеп-чот-
тон башың чыга элек. А мурунку башкармаларга акча
жылдырбай, кепеде олтургузуп келген оңбогур сенсиңби
дейм.

С ы ң а р. Ай ушу сени...

С а а л ы (*Сакалын сербеңдетип Сыңарды нукуйт*).
Кулагынды тосчу, бери тосчу. (*шыбырайт*). Тиги дарыл-
даган Казы менен эрегишкениңди койчу бай болгур.
(*Сыңар укмаксан мойнун бурат*).

К а з ы. Черикова жолдош, «макул», же «жок» деп
ток этер жообунузду айтыңыз.

А п а л (*суз, ойлонуңку*). Максатыңар мага жетти. Бирок, биз азырынча чеке жылытпаган кымындай гана иш аткардык. Ага той берип элди дүрбөтүүнүн кажети жок. Эмитен болоор-болбоско даңылдап мактансак, бара-бара жарылып кетебиз.

С ы н а р. Мына, айтпадым беле. Бул дөөгүрсүгөндүк, айылдын эски салты. Келип, кишинин мазесин аласыңар. Эки ортодо мени уят кылдыңар. Мунуңуз туура башкарма эже (*Пауза*).

К а з ы. Ата кокуй ая! Башкарма менен таш муштум бух деги силер ортодон тыйын чыгарбагылачы...

С а а л ы. Ырас, ырас, башкарма аксакал, курулуштун тоюн өткөзүп, коңшу-колондорго кыр көрсөтүп коелу дегенибиз да.

Т о я л ы. Оң баракелде. Мобу жалпак тебетейлер, мына биздин өз кудуретибиз жетет го, өз каражатыбызды чыгымдасакчы?.. (*Пауза*). Асыл кирет

С а а л ы (*Апалдын жатаканасына баш багып, башын чайкайт*). Олда каты күн ая. Каңкайган керебет-серебеттен бөлөк эчтеме жок, не деген оокат.

Т о я л ы. Кудай алсын, көлдөлөң десе көлдөлөң, шырдак десе шырдак, жууркан десе жууркан, мына бу турган сиздин жардамчыларыңыз — ар кимибиздин үйүбүздө додо. Керекпи, үйүп таштайлы... Неге эле мынчалык бизден чочулап, активдер менен быгышпай жатканыңызга көзүм жетпейт, башкарма карындаш.

А п а л (*кескин*). Башка сөзүңөр жок болсо, уруксат.

К а з ы. Ушул элди эл кылган шага мурункуларда келдик. Болбодуң башкарма. Өзүңө жакканың иште. Элеттин турмушуна көнбөй жатасың, элден ажырап калып жүрбөгүң, ойлон жолдош Черикова.

С а а л ы. Ырас, ырас... Ойлон аксакал.

С ы н а р (*ачылуу Казыга*). Болду! Көнбөгөнүңдөй ээнбаш көбүрө бербе. Жетпейби сага, жүргүлө! Бобулар эле. Деги байкап көрүңүз, эже башкарма. (*Баары чыгууга дүрбөшөт*).

А п а л. Мен ойлондум. Мына мындай... Дынды бузаар замат Сыңар сиз өзүңүзгө тиешелүү айдоо аянтын бөлүп, апийим уругун сээп, өндүрүп, багып-тилип керт башыңыздын жоопкерчилигине алсаңыз дурус эмеспи. Башкарманын башка мүчөлөрү сиздин жолду жолдошот! Ойлоп көрүңүзчү?!

С ы ң а р. Ушундай дейсизби, башкарма!

А с ы л. Кабыргаңызга кеңешиңиз. Ойлонуңуз да, макул деңиз. Сиздин колунуздан баары келет да. Мен жардамымды аябайм да. Келе колунуздуну. Демилгечи болуңуз да.

С ы ң а р. Тобокел ту! Тобокелчи тоо жарат! Башкарма айтты, Сыңар аткарды!

А с ы л. Ой бал-ли! Рахмат сизге?

Т о я л ы. Сыңар кантесиң! Алжыба! Беделүү коодогу семиз таруу аңызды бузуппу? Ага апийим-мапийим айдаппы? Анан сен звеновой болуппу?

С ы ң а р. Анан кантесиң. Башка арга жок. Жер бөлүп алам. Жаңкы апийимчи көлдүккө уругун септирем да, андан аркысын өз колум менен иштейм.

Т о я л ы (*кулагын басып*). Кокуй күн ой, кокуй күн! Кайдан чыккан жылаңач баатырлык. Биздин жерге апийим эмес, таруу, арпа, буудай араң бышат. Биздин байлык мал. Мына ошо малдын артынан түшүш керек! Коммунизм бир күндө курулбайт. О, кокуй, моюнбуздуну сындырып алабыз.

С ы ң а р (*ачуулуу*). Жарамас десе! Билерман болбой куру ээ! Малга сен жайында чөп жулуп бермек белең. Жылдакыдай кардыңды сылап, карт кекирип бозо ичип оолжуйм деп ойлобо. Талапты түшүнүш керек. Колхоз байлыгы, миллиондогон киреше жөнүндө ойлонуш керек! Эгер аракет талаага кетсе, анда... анда... айла канча. Жан баарыбыздыкы эле таттуу... Кана, эми чеке тердетип челишип көрөлү. Кимди-ким жыга сүзөөр экен?

А с ы л. Куттуктаймын! Чыны менен акылдуу куу экенсиз да!

С ы ң а р. Эх, кар-рындаш. Мен өтө эле жаман киши эмесмин да!

А п а л. Сиз неге унчукпайсыз, Тоялы? Сыңар силерди жарышка чакырып жатпайбы?

С а а л ы. Ырас... ырас... Мен макул.

К а з ы. Ой сен ая. Токто! Мал жөнүндө да ойлойсуңарбы? Же апийим-мапийимден бөлөктүн кереги жокпу.

А п а л. Керек. Мал жөнүндө да ойлонуу керек, апийим жөнүндө да, жана дагы толгон токойлор тууралуу...

Т о я л ы. Уктук, «Уюдук»! Мен эч кандай аянт-маянт, апийим-мапийим албайм!

А п а л (*ныгыра, салмактуу*). Аласыз, сөзсүз аласыз!

С ың а р. Эх-х, акылман имишиң ээ! Жүргүлө, жал-
пак тебетейлер! (*кетишет*).

Касымдын созолонткон үнү угулат.

К а с ы м. Өмүрүмдүн мөлтүр мөмө убагы,
Бүрүн какпай түбөлүккө турабы.
Чытыбачы, бүркөбөчү кабакты,
Али эрте карылыктын курагы.

*Апал, Асыл ырды машыркап тыңшайт. Апал Асыл-
ды кучактап, көшөгө жабылар алдында ырды кайта-
лайт:*

Өмүрүндүн мөлтүр мөмө убагы,
Бүрүн какпай түбөлүккө турабы.
Чытыбачы, бүркөбөчү кабакты,
Али эрте карылыктын курагы.

К ө ш ө г ө.

Ү ч ү н ч ү к ө р ү н ү ш

Жаз утурум. Бак-шактуу Сыңардын стандарттуу тамы. Короо
алдында арабалап Сыңар көчүп жаткан болот.

С ың а р (*карбаластан*). Болгула, айланайындар, те-
зирээк. Тиги беделүү коого алып барын түшүргүлө.
О Аныйпа, салык тамынды ач, боз үйдүн жыгачтары
менен тутуларын арттыр.

А н ы й п а. Я кагылайын журт, айткылачы, бу энем-
дин уулу соо эмес го. Деги сырын силерге айтты беле.

С ың а р. Бас оозунду канчык. Бол, бол тездегиле.

К а с ы м. Сыңар байке дейм. Жоргонузду жетелетип,
өйүзгө киши чаптырдыңыз. Жогорудан келаткан чондор-
донбу?

С ың а р. Э жашабагыр, ишиң эмне. Тезирээк үй-ич-
тегилерди алып чык.

А н ы й п а. Кагылайын энемдин уулу. Жаздын кара
шамалында боз үй тигип талаага чыгат деген эмне. Бал-
дардын өпкө бооруна кара шамал өтпөйбү. Эл-журт,
соо эмес бу.

С ың а р. Кантесиң байбиче. Быйыл ушу баштан тү-

рүнүп биз өрнөк көрсөтпөсөк болчубу. Балдарды Сыяда энемдикине калтырабыз.

К а с ы м (өзүнчө). Башкарма эжем катырган экен. Ала жазда эмес, саратан жайда бак-дарагынын көлөкөсүндө, аюу талпактын үстүнөн жылчу эмес эле. Сооп гана болду.

А н ы й п а. Ой энемдин уулу, төркү үйдү кулпулайынбы. Казан-аяктын эмнесин алалы.

С ы н а р. Угун тур байбиче. И дегинин. Бир керебет, эки жаздык, эки шейшептүү жууркан, бир шырдак, эки чыны, бир чайнек, бир казан, арак стакандарын калтыр, анан дагы... (Пауза) эх, алардан бөлөк кыргыч-туткучуна чейин эчтеке таштабы.

А н ы й п а. Я айланайын энемдин уулу. Көр-жердин баарын кантип ташып жеткизелиз. Боз үйүңө батабы. Айтчы эмне билгениң бар дагы.

С ы н а р. Болду, көп бажылдаба. Азыр төрт-беш араба келет. Жүктүн теңин Сыяда энемдикине түшүртөм. Күзгө дейре там көрөм деп ойлобо. Биздин артыбыздан айыл билермандары да көчөт. А балким... жаңы үй курабыз.

А н ы й п а. Эмне дейсиң. Э, эй сенин билгениң бар. Ылайым минтчи эмес элең.

С ы н а р (Терекке тырмышып, суу жакты карап элеңдейт. Кайра түшүп карбаластап аялын шаштырат). Кана Касым, уктуңбу, сен жөнө. Но! Байбиче, бас, бол тез, тигине... тигилер арабалар жакындап калды. Бол, бол, бол! (Короонун ичинен Тоялы, Казы, Саалылар чыгат).

С ы н а р (Тоялыга). Эми Тоялы аке... билерманым, ишенгеним сен. Тосуу, күтүүнү укмуштай уюштур, тим эле... Мен, (чөнтөгүнөн акча тутамдайт).

Т о я л ы. Оозундан айлансын, барын тууралайбыз. Береке менен марттыкты көргөзөбүз. Жөнөй бер. Бакижогу ойдогудай болот.

С а а л ы. Ырас, ырас. Бакижогу ойдогудай болот.

С ы н а р. Тоялы аке, сага өзүмдөн артык ишенем. Жөнөдүк. (Кетет).

Т о я л ы (Казыга). Сен азаматым, дүкөндү карайсыз, ачуу, таттуунун бакижогун алып кел... Тосуу, күтүүнү укмуштуудай уюштур, тим эле... Ме! (акча берет).

С а а л ы. Ырас, ырас. Сыз, уч, неге турасың?

К а з ы. Сыздым эмесе. (Кетет).

С а а л ы. Э-эх, Сыңар акылдуу да, амалдуу да түгөт. Кезеги келген ишти кылт эттирбей кылтактайт. Ырас, баки жогу ырас.

Т о я л ы. Эх, эй оңбогон «ырас, ырас». Буерде бекер безилдегенинди кой, сыз, уч! Семиз союш даярда.

С а а л ы. Ырас, ырас. Сыздым (*чуркап барып кайра кайрылат, бармак сөөмөйүн ушалайт*). Союш ко союш, а эмне соебуз?

Т о я л ы. Неге аңкоолоносун, уй соебуз!

С а а л ы. Ырас, ырас. Уйдан союш жакшы. А ким-дикин алам. Келе акча, сатып келейин.

Т о я л ы. Э-эй, жаман жалпак тебетей, илгертен чогуу чыккан үзөнгүлөш досуңа бир уй садага чапканга жарабаган соң, каракчысың да. Ме, каракчы (*калпагың ага берип, анын тебетейин башына кондурад*). Менин агам Баялы уйчуга бар. Муну көргөзсөң өзүлөрү билишет.

С а а л ы. Куп болот. (*Чуркап кетет*).

Т о я л ы (*жалгыз*). Эми байкашабыз ургачы жолборс-с. Азуусун айга бүлөгөн карт жолборсту көргөндө калтыраарсың...

А с ы л (*тез келет*). Тоялы аба, бу не деген чаң-тополоң, опур-топур. Келаткан ким?

Т о я л ы (*Асылга текердүү карап*). Келаткан ким? Келаткан киш-ши! (*Кетет*).

А с ы л (*таң калыңкы. Нарактан Касымды көрөт*). Касым! Тезирээк бери кел.

К а с ы м (*Кубанычтуу*). Эмне, эмне... Менин да сага керегим барбы?

А с ы л. Сен мага анчалык деле керек эмессиң. Ал эми келаткан ким? Ошону билүүм өтө керек.

К а с ы м. Өкүнүчтүү. Менин сага керексиздигим өтө өкүнүчтүү.

А с ы л. Сенден мен ал жөнүндө сурап жатканым жок да. Эл кимди күтүп жатышат? Ошону айтчы мага.

К а с ы м. Кимди күтүп жатышат дейсинби? Билгиң келсе, биздин эски башкарманы.

(*Сахна караңгылап, кайра ачылат. Көшөгө алды Апал, Сыңар, Тоялы.*)

А п а л. Жанакы келаткан киши, Саламат жөнүндө айткылачы?

С ы ң а р. Ал жөнүндө айтуу аянычтуу... Тууган ичип-

де маа жакып. *(Пауза)*. Кыштоодон кой көчүрүүгө барып, Касымдын атасы баш болгон бакандай үч чабанды минден ашуун кою менен көчкүгө алдырган. Мына ошентип, колхозду бүлүндүрүп соттолгон. Он жылча олтурду. Азыр партия актап, билетин берип, нечен мин акчаны чөнтөгүнө салып жибериптир дейт байкушумду.

А п а л. Ага чейин эмне болуп иштеген?

Т о я л ы. Албы, ал өзүндөй башкарма эле.

А п а л. Ошондойбу?!

С ы ң а р. Ооба, колхозду ошол уюштурган.

А п а л. Балким, көптү көргөн опуттуу адам, бизге кол кабыш кылаар.

С ы ң а р *(кытылдап күлөт)*. Эх-х башкарма-эже десе! Мен сизди жактырамын жана сыйлаймын. Ошондуктан, ага кайрылбай эле койсоңуз дейм да.

А п а л. Себеби?

С ы ң а р. Сиз сурабаңыз, мен айтпайын. Өзүңүзгө белгилүү. Канткен менен ал көп жыл башкарма болуп көнгөн эме да... *(Сыңар, Тоялы кетишет. Апал ойлуу. Асыл кирет)*.

А с ы л *(Паузадан кийин)*. Далайды чакмак алган куу немелер окшойт... Өзүлөрү айткандай шаа муруттарын бири-бирин кубатташып, ынтымактуусун кантесин. Корком эжеке, корком... Алар көнгөн эски адатындай дос, туугандык мамиле боюнча башкаргылары келишет. Эл тилин таба да билишет, алдап-соолой да билишет.

А п а л *(ойлуу)*. Кештин бары — элди өзүбүзгө тартууда.

А с ы л. Аныңыз туура. Бирок, активдер сизди колдбой жатышпайбы. Ал эми колхозчулар аларга кылчакташат да. Шаа муруттар чайнап коебу деп сизди аяйм. Азырынча сиз жалгызсыз да. А мен жөлөк-таяк боло аламбы?

А п а л *(Дагы ойлонуңку)*. О, жок, синдим. Мен жалгыз эмесмин. Мени партия жиберген. Анын ишенимин актоого милдеттүүмүн! *(Көшөгө ачылат. Апал, Асыл эл толгон сценаны аралап өтүшөт. Күбүр-шыбыр сүйүнүп күлүңдөгөн эл. Аларга көңүл бөлбөйт. Тоялылар ачык угуза «башкармабыз келатат» дешип басынта сүйлөшөт)*.

Б и р и н ч и ү н. Өкмөттөн айланса болот.

Экинчи үн. Дегеле дайын алааты жок кетти эле го.

Үчүнчү үн. Ал дейсинерби, жаман аттуу сөз уккам. Бобу биздин актүптөрдүн кыйласы угузуп жиберебиз дешип токтошподубу.

А н ы й п а. Каран күн, келбей жемирейип калсын. Жадырап жары, балпактап энеси, атакелеп баласы тосуп чыкпаса, жулунуп беринген үксүйгөн Мергенбай абышкадан башка кимиси бар?

А й ш а. Кой антчү эмес. Мынабу турган эл-журт баары ошонун жакшылыгын көргөнбүз. Ар-ар ким күнүнө бирден меймандаса да бир жыл коңултактабайт. Ага дейре өзү да жогун издеп табаар.

А н ы й п а. О качаңкы эме. Кемирейип карып калган чыгаар. Андан көрө чолок-мунжу болбой келсе десеңер.

А й ш а. Ок оозуна, антчү эмес.

(Мергенбай кирет).

М е р г е н б а й. О жараткан! Аксарбашылың асыл! Чын боло көр. Саламат, Саламатым! Бащың кирептер болгондо бу тамдан ажырап кепеге тыгылгам. Сыңар шүмшүк киргенин көрүп зээним кейүүчү. Эми! Буюрса... *(тамынын дубалын кучактап жашыйт)*. Эми Саламатым, сени өз үйүңдүн эшик алдынан эл журтуң менен тосуп алат экемин ээ! Иши оңолордун түшү оңолот дегени рас! Деле түшүмдө качыр минип, бүркүтүм качырганын куткарбай... Башкарма келин атакелеп эркелетип... О жараткан, көрсө жакшылыктын жышааны белем... Саламытым, каралдым! *(Супага чыгып шаңдуу турат)*.

(Казы, Саалы, Тоялы баш болгон активдер келишет)

К а з ы. О журт, сүйүнчү, сүйүнчү! Ушул элдин башын топтоп колхоздоштурган башкарма келатыптыр.

Э л. *(толкуп)*. Болсун, болсун!

А й ш а. Я айланайын оозуңа май. Колу-буту эсен бекен?

К а з ы. Соо дейт. О Мергенбай, о абышка, кайда-сың, сүйүнчү, келе бүркүттү!

(Мергенбай жулунуп бери чыгат).

М е р г е н б а й. Ал, айланайын. Бүркүтү курусун.

Мына мени тоноп ал. (*Чапанын, тебетейин чечип ыргытат*). Эл-журт, мени садага чапкыла. Ак сарбашыл асыл. О балдар, бириң чуркап барып, менин чобурумду жетелеп кел. Курман чалам!

К а з ы (*Мергенбай карыянын кемселин үстүнө кийип көрүп, кайра берет*). Ой келин-кесектен бир тобуң бас бери. Үй ичин иреттеп, кам-жер көрөсүңөрбү, же жокпуя! (*Бир тобун ээрчитип үйгө кирет*).

Т о я л ы. Жалпак тебетей абышка-а, шашпагын. Чобуруң курусун. Ортон колдой бээ соебуз. Уй соебуз, Сен жөн олтур абышка. Камкерчти Сыңар көрүп жүрөт.

С а а л ы. Ырас... Ырас... чык этээрибиз өзү минтип чаң тополоң түшүп жаткан соң.

М е р г е н б а й. Чык этериң Сыңарбы, ой ошонун оозу мурдун урдум.

С а а л ы (*Мергенбайдын кулагына шыбырайт*). Чш-ш. Акырын, карыя. Айланайын карыя, эми эмне кыласың аки-чүкүнү.

Т о я л ы. Кой жалпак тебетей абышкам. Ыйкы-тыйкысыз да туушкан болчу беле. Салттуу-нарктуу карыясың. Көп эле болсо, Саламат өкүматтын тарбиясын азоолук көрүп кайтты. Анча-мынча шору бар экен. Ага-ини ичине сакалдуу башың менен өрт жакканыңды кой. Сыңар эл ынтымагын сактап, эч кимиңди кор кылган жок, ыраспы калк.

А н и й п а. Ырас эмей.

С а а л ы. Аксакал, капаны коюңуз. Мына келээрин угуп, Саламат уулуңдун үйүн бошотуп, калчылдап көчө берди.

К а з ы (*чыгат*). Ой таш муштумдун эрдигине, кыраакылыгына кол койдум. Ашканага казан астырып, үйгө бир кишилик оокат тиричиликти калтырып анан көчүптүр. Карагылачы, тамташын көрүп, көңүлү чалкыбайбы? Башы кеткендердин киминин үйү ушундай сакталды.

Т о я л ы (*Казыны жактыра*). Мына эр деген ушул. Жакшылыкта да, жамандыкта да тикеси менен турат. Деле сен да ыраазы болчу эмес элең го.

К а з ы. Таш муштумга кол койдум бу жолу.

С а а л ы. Ырас, ырас. Тоялы бу сен акылмандын бири элең. Энеси менен аялын кантип угузабыз?

К а з ы. Ой, баарың корксоңор, ой эс кайран ой, ой

акырет кеткен жеңекем, ой, энекем ой деп мен эле да-
ңылдап өкүрүп жиберем.

А й ш а. Кой антпегиле тегеренейиндерим. Азап чек-
кен байкуш элине келе элек жатса, ызы-чуу түшүрбөй...
Уулу кызматчы болуп, калаага көчүрүп кеткен деп бир
эки күн алаксытпай жаныңар жокпу.

М е р г е н б а й. Оозуңан алтын байбиче. Ошенте көр-
гүлө кар болгон байкушту мөгдөтпөй.

Т о я л ы. Жалпак тебетейлер менен ак жоолуктар,
менин акылыма көңгүлө. Кишинин жүрөгү сезбей коебу.
Акылдуу неме сыр билгизбес. Бекер үмүткор кылбайлы.

С а д ы к. Туугандар, жамандыкты шар угузуу кы-
йын. Мейман эмесминби. Ишенсеңер ыгын таап билги-
зейин.

М е р г е н б а й. Оозуңа алтын жаңы тууган... ошен-
те көргүлө.

С а д ы к. О Касым балам барсыңбы?

К а с ы м (*Куруна комузу чалынуу*), Мынакей мын-
дамын. (*Садык Касымды чакырып, четтей басат. Эл*
жарданып чурулдай түшөт. Таза кийинген костюм, шля-
пачан, кыркма мурут, өңү нурдуу, Саламат элге арала-
шат).

М е р г е н б а й (*Кучактап, ыйлап кое бербей*). Оо
каралдым! Оо барчыным, оо кубатым, чын көрдүмбү
сени. Эми өлсөм арманым жок.

С а л а м а т (*Далайга кучагынан чыгарбай, Мерген-*
байдын сакалынан, алкымынан жыттайт). Атакем, ата,
ырысың тоодой экен. Болду эми, эл-журт менен көрү-
шөйүн. Кагылайын калайык, амансыңарбы?! Таанылгыс
өнүп-өсүпсүңөр. Окуп, угуп жаттым. Кабардармын. Де-
ним сак, көңүлүм куунак, бошонгондон кийин туура
төрт ай Кисловодскиде дем алып жаттым. Силерди бе-
кер дүрбөтүп жол тостурбайын деп капысынан келдим.

А й ш а (*Жанындагыларга*). Карасаң. Абакта эмес,
окууда жүргөндөй. Мурутун ак чалганы дебесе, кадим-
кисиндей эле жигит...

К а з ы. Үнүн карабайсыңарбы. Каргылданып, тоо
бүркүтүндөй шаңшыйт.

С а л а м а т. Шектенбегиле, туугандар. Мен мурун-
кумдай эле Коммунисттик партиянын эски стажылуу
мүчөсүмүн. Жадыраган жаңы көз бала-чакам көп... Ка-
на келгилечи, балдарым менен келиндеримди аты-жөнүн
айтып тааныштырбасаңар... (*Өз үй-бүлөсүн издеген*

кыялда болот. Аңгыча Саламат акелеп бакырып-өкүрүп Сыңар курун мойнуна салып, чуркап келип, Саламаттын тизесин кучактайт).

Сыңар. Саламат аке, көзүңөн айланайын жайнаган. Жаштыктанбы, мастыктанбы бир кезде арыз уюштуруп, бетиңизге чыгып, жамандык кылдым эле, малым тартуу, башым тартуу. Көп күнөө, арбын айыбымды кечиңиз.

Мергенбай. Ии, эми чөгөлөдүңбү балам... жолуң болгур-р. (Калтырап-титиреп ачууланып жазылат). Саламатым, кубатым, мен көргөн күн... Ушул арамдын «жакшылыгы» эсимден кетпейт. «Атанды өлтүргөнгө эңенди алып бер». Кагылайын уулум, эми бул итке өчөшпө.

Сыңар (Мергенбайды кучактап). Бу атакемди кабак-башынан сылап багып турдук. Эл болсо, каймагы коюу. Там-ташыңыз көркүнө чыкпаса, ээси жоктой, урап кулаган жок. Сайган чырпыгыңызды чынар кылдым. Үйгө кирсеңиз дагыңкысын дагы көрөсүз.

Айша. Апей ботом, бети калың өлүксүздү карачы.

Тоялы (Саламатка). Бул инициз ошол күндөн ушул күнгө дейре сизди ойлогондо бекер кылган экенин деп бармагын жара тиштеп келди.

Казы. Ээй байке. Жадырап-жайнап, коммунист боюнча кайра келдиңиз, жамандык жакшылык менен жуулганы ошол да. «Алдыңа келсе атандын кунун кеч». Өзгөнү билбейм, азыр сиз үчүн төбөсү менен тик туруп жатат.

Саламат. Мен сенден кек куубайм иним. Жамандыкты амандык жеңди. Түшүнбөгөн үч-төртөөнү тукуруп, табийгаттын кырсыгын менин керт башыма шыйга-рып күнөөгө түрткөнсүн... Айла жок, моюнга көтөрүп кеткемин. Партия өзү ылгап текшерди, актыгыма көз жеткен соң, кайра алпештелдим. Үч, төрт мектеп бүтүргөнгө тете көз ачылды.

Сыңар. Браазымын Саламат аке. Башым жерге киргенче өз айыбымды актабасам... Тебетей кийбей калайын. Сары иттин күчүгү болоюн.

Саламат. Охо! Жаңы көчө... Кимдин иши. Башкармаңар билимдүү деп уктум эле! Тың жетекчи белем. Мага... Ага жолуксам ээ...

Сыңар. Э-х! Башкарма байке десе! Мен сизди жак-

тырамын жана сыйлаймын. Ошондуктан, ага кайрылбай эле койсоңуз дейм да.

С а л а м а т. Эмне үчүн?

С ы н а р. Сиз сурабаңыз, мен айтпайын. Өзүңүзгө белгилүү. Канткен менен сиз көп жыл башкарма болуп көнгөнсүз, ушу колхозду өзүңүз уюштургансыз. А тиги ургаачы жолборс, чамгарактаган эме.

С а л а м а т (*эл ичинен өзүлөрүнүн бүлөсүн кездештире албай элеңдеп алыска, кыштакка көз чаптырып мукактанат*). Калайык... Бу мен?.. Каякта жүрүшөт... Силерден...

А й ш а (*бирөөнө*). Атаны кокуй каты күн! Аялын, энесин, баласын издеп жатпайбы! Эми кантип айтабыз?!

С ы н а р. Жүрүңүз Саламат аке, үйгө...

С а л а м а т. Кое турчу. Мени менен баарыңар эле кучакташып, өбүшүп көрүштүңөр ээ? Бу элден алыстаган соң, он жыл деген оңой эмес турбайбы. Тааныбай жатамбы. Келгилечи бери... Аты-жөнүңөрдү айтып жакшылап тааныштыргылачы... (*Эл үнсүз тунжурай түшөт. Садык Касымды ээрчитип келип бакка жөлөнтөт. Ал муңдуу күүнү жыбылжытып безелентет. Эл башын саңдаттып тым-тырс*).

С а л а м а т (*кайраттуу, жайдары*). Атаганат ая, күү эмес бекен. Комуз үнүн ушунчалык сагындым эле. Моокум кана түшпөдүбү. Чал иним, комузунду чал, иним. Кимдин баласы айланайын.

А й ш а. О кокуй менин уулум. Баякы ойрон болгурду билесиң го. Ошондон калган туяк.

С а л а м а т. Айша жеңе, амансыңбы. Дагы бир көрүшөлү. Айдыраалы акемдин куду өзү. Айланайыным, өмүрлүү болсун. Айдакем, койпою менен көчкүдө...

А й ш а. Ооба, ошо шейит кеткир көздөнүп турбайбы.

Т о я л ы (*кыйпычыктап*). Саке, күүгө түшүнүп жатасыңбы. Элдин оозу барбай... сенин...

С а л а м а т (*Тоялыны колдон алып*). Болду! Унчукпа эми. Комуз боздогондо эл жерден бозгон мен эмес, мынабу тал-терек да дирилдей түшпөдүбү. Ыйлап-сыктап жүрөгүмдү канатпагыла. Эл-журт минтип толкуп өнүп-өсүпсүңөр (*Пауза*). Абышканын башы калган окшойт. Келген ажал, же кырсык катын баладан ажыраткандыр. Комуз күүсү менен угузуу салтта бар жосун го. Кана, атаке, жол баштаңыз үйгө кирели.

К а з ы. Баракелде, бардашыңа. Кайратыңа.

ЭКИНЧИ КӨШӨГӨ

Т ө р т ү н ч ү с ү р е т

Жай, айлана көк ыраң. Чоң түп бактын көлөкөсүндө Мергенбай кымыз куюлган чаначты чайкап, чайкап терекке жөлөй коёт. Нараактан Сыңардын боз үйү. Эшик алдында кемеге, казан. Ага улай саргайган апиийим талаасы.

Мергенбай. Атаңдын көрү мүшкүлтүк. Жалгыздын иши курусун. Эки бирдей киши чалкакатып жайлоодон кымыз артынып келгенде астынан томурандап тосуп чыккан бала болбосо... тизгиндеп ат алган зайып болбосо (*теректи карап*). Чыркылдаган чымчык не дейсиң? Жан көрүнбөйт. Жапырт иште. Шордуум ай. Экиүч айдан бери эл-жерди өрдөп чериң жазылып келди элек. Эми кантээр экенсиң. Атаңдын көрү мүшкүлтүк.

С а л а м а т (*чоң чемодан көтөрүп кирет*). Үйдү кара кулпуга кайтартып, аябай зыңгыратыпсыз.

Мергенбай. Ия! Аялсыз үйдүн жабылып турганы жакшы. Бу өзүң кантип байыр алар экенсиң. Жалгыз күнүң өтпөйт го балам. (*Үшкүрүнөт*). Атаңдын көрү мүшкүлтүк!

С а л а м а т (*Чемоданын ачып жатып*). Ага-туугандын ичиндемин. Жалгызсырагандай бала белем. Эми кайгыны коюңуз жарыктык. Бүгүн өргүп алып, эртең жайлоого кайра чыгып кетиңиз. А мен... (*чемоданды ачык боюнча таштап басат. Мергенбай аңтара баштайт. Саламат өзүнчө*). Иштөөм керек. Бекердем бекер дардайып көчөдө кантип салт бастырып жүрөм. Бирок кайда, каерге барып иштейм. Сырттан келген киши менен эл башчысы сүйлөшөт дечү эле. Же менден чочулап жатабы? Бу дагы бир кездеги башкарма экен деп күнүлөгөнүбү? Неге? Эр азаматтардын бели майышкан ишти калпыссыз так көтөргөн, кош тизгинди колуна алган, тарбиясы да, билими да жеткилең ургаачынын сырттаны дейт. Андай күчүнө ишенген адам өзүн салабаттуу кармайт да. Балким, мени өзү келип, жолукпаган кандай төрөпейил неме деген ойдодур. Кантейин, барайын.

Мергенбай (*чемодандан аялдын пальтосун, туфлий, көйнөгүн, шалы жоолугун колуна алып*). Атаңдын

көрү мүшкүлтүк, о Саламат, о балам, бу... буларын айланайын Гүланданыкыбы?

С а л а м а т. Ооба, Гүланданыкы. А шордуу күйүткө жеңдирген тура. Арбагы ыраазы болсун.

М е р г е н б а й. *(ээгин кыбыратып бата окуп, келининин кийимин бооруна кысып эчкирет)*. Чынынын сыныгындай болгон Гүландан балам, ургаачынын асылы эле. Көзү ачык өттү. Ыраазы бол, уулум. Сага эми андай жар табылбас. Эркиним, эне жытын сагынабы келген сайын бейитине барат...

С а л а м а т. Апамдын мүрзөсүнө жакын коюпсуңар. Уулун бүтүп келсе, чоң энеси менен өз энесине чогуу күмбөз тургузуп койсокпу дейм.

М е р г е н б а й. Шашпа балам. Куураган арчадай болуп мен качанкыга жүрмөк элем. Үчөөбүзгө чогуу салдырарсың күмбөздү.

С а л а м а т. Жарыктык кантесиз. Сиз али күүлүсүз. Колхоздун мүнүшкөрү болуп, жаш мергендерден калбай тоо-кырды чалып жүрөсүз. Эгер мен сизди көрбөгөндө чүнчүп калат белем... Карабайсызбы, ата жытына семире түшпөдүмбү?

М е р г е н б а й. Олда айланайыным ай. Бу Эркинине эч нерсе алган эмессиңби? Мага, акирет кеткен шордууларга алгандан көрөк, уулуна бирдеме ыроолосоң болмок.

С а л а м а т. Түп жагын аңтарыңыз.

М е р г е н б а й *(көйнөк, костюм алып чыгат)*. Охо балам! Мунуң чак келбейт. А карегим, сенден да далылуу... Мына өзүм сымал, жотосу жоон азамат болбодубу.

С а л а м а т. Кайдан билдим жарыктык. Бою, өңүтүсү, кыялы өзгөргөн чыгаар...

М е р г е н б а й *(күлүп)*. Дал өзүнө түспөлдөш, кичине жабыр чегип өстү. Аз жалтаңыраак болуп калды. Окуудан эч кимге алдырган жок. Атасы навакта деп кээ бир эзелек баламды кодулап... кемунуска албайт го деп, кейип калат.

С а л а м а т. Эми эски коммунисттин баласы деп, даңк менен алат. Чочуганым, окуудан калдыбы дедим эле.

М е р г е н б а й. Илбесин терисин, мал-салды раскуттап чөптөгүнө салып берип, Маскөөдөн окутуп жатпа-

йымбы. Буурса, кен издеген инженер ченин тагынып келет.

С а л а м а т (кубанычтуу). Эх! Ата! Сөөгү болот карыям! Баланы, баланын баласын шумкардай бөпөлөгөн мүнүшкөрүм! Арманым жок! (Атасын кучактайт. Бак түбүнө жашырынып келип калган Касым комузун чалып, созолонтуп кое берет. Берки экөө таңдана угушат).

К а с ы м. Чалкыды гүлдөп жерибиз,
 Чардады колхоз элибиз.
 Чалгын канат шумкардай,
 Чарк айланып келдиңиз.

* * *

Аталуу бала күнөстүү,
Атасыз кыйын күн өттү.
Баласы күтсө жадырап,
Атадай залкар мүнөздү.

* * *

Баланын ата тиреги,
Атанын бала жүрөгү.
Айтпасам да белгилүү.
Атасыз бала жүдөөрү.

* * *

Түбү болот жошулат,
Тирүү пенде кошулат.
Ырыстуу элди куттуктап,
Ырчынын үнү созулат.

С а л а м а т. Үнүңдөн сенин. Кадимки ырчылардай таштайт турбайсыңбы? Атанын баласы...

К а с ы м. Саламат байке, мен атамды жакшы билбей калдым.

С а л а м а т. Атаң жигиттин гүлү, адамдын шайыры болуучу. Бою дал ушу сендей эле. Ата, жанакы уулуңа дегенди...

М е р г е н б а й. Ооба, ооба... Туйгундан калган туягым... ме... байкендин кийгизгени...

К а с ы м (*костюмду алып*). Башыңды мен мурда

куттуктасам — дедим эле... мейли эми... күйөөлөсөм да болот.

М е р г е н б а й. Ошент, туягым. Ак жоолук эр азаматтын көркү тура...

С а л а м а т. Чектеген жериң барбы? Айша жеңеге той өткөртөлү...

К а с ы м. Агроном кыз бар. Өзү да сыртымдан тоорун жүрөбү, түшүнбөйм. Бир чети кызыл үйчү, бир чети комсомолдук-жаштар звеносунун башчысымын, Сыңар, Тоялы, Қазы — карышкырлар менен жарышка чыккам. Өнгөнүнө караганда аларга жулдурчудай эмесмин. Алиги тилги билген түгөт кыз, баш-көз болуп, бизге көп келет. Кийимимди жупунусунтуп жүргөндөй болду эле. Эми байкашабыз. Я, байке, өзүңүз Маскөөгө токтоп, Эркинге жолукпаганыңыз кызык. О байке, ал бар эмеспи, тим эле залкар.

С а л а м а т. Билбей калдым да. Ушинтип анча-мынча өксүп, кыйчалыштап жүрбөсө, турмуштун даам-татыгы сезилчү беле.

К а с ы м (*чочуп*). Апий байке, бир балээ болгон го... Карасакал Тоялы кутурган эмедей катуу келатат.

Т о я л ы (*жугуруп келет. Касымга*). Э чунак бала, комузун колунан түшүрбөй олтурганын көр-э-а. Тез жайыңа жет. Ургаачы жолборс, райком экөө баки жоктун барысын аралап көрүп жүрүшөт. Аянтында болбосоң башыңан айрыласың. Сыз, уч!

К а с ы м. Бакырба, менин башымды коюп, өз башыңды ойло. (*Кетет*).

Т о я л ы. Мен андан бетер шашкалаңмын. Жакын кишиң курусун, сага эскерте кетейин деп кайрылбадымбы. Ургаачы жолборс райкомду бекеринен ээрчитип жүргөнү жок. А катын сени шапалак кылып, кайда кааласа ошоякка шилтеп тургусу бар. А биз сени кадырлайбыз, кастарлайбыз. Сен барктуу кишиң, даңктуу кишиң. Эгер ургаачы жолборстун тырмагына апчылып шапалакка айлансаң, ар-намыстын түгөнгөнү. Жеке эле сенин акылман башыңдын эмес, барыбыздын, бүтүн айылдын сыймыгы кеткени. Тигине, түптүз сага келатышат. Сак бол, менин айткандарымды эсиңе бек тут. (*Качып жөнөйт*).

М е р г е н б а й (*чачылган кийимдерди чемоданга салып, нары үйгө алып баратып*). О жараткан, чоңдордун оозунан ымандуу сөз чыгара көр.

Шаменов менен Апал.

Шаменов. Саламатсызбы, жолдош Саламат... Көрүп турам жүзүңүз нурлуу, денечиңиз чың...

Саламат. Рахмат, рахмат. Үйгө жүргүлө дейин десем, жалгыздык...

Шаменов. Баарын билебиз жолдош Саламат. Бекер убараланбаңыз. Жайында бак көлөкөсүндөй рахат барбы? *(Олтурушат)*. *(Пауза. Шаменов оолак турган Апалга)* А силер эмне, тааныша элексиңерби? Бу кандайча жосунга жатат. Колхозго жаңы көз киши келсе, көрүшүүнү каалабасак, жарабас, жарабас...

Апал. Кемел Шаменович...

Шаменов *(сөзүн улап, Саламатка)*. Болуптур, Саламат, мунун кемчилигин кечиреличи эми. А сиз өзүңүзчү? Мейманга эмес, өз колхозунузга келдиңиз. Эски, опуттуу председатель кантип эле жаңы председателди көрүүгө кызыкпасын.

Саламат. Жолдош секретарь...

Шаменов *(күлүмсүрөй)*. Пай-пай... Кантебиз эми... Жолдош Черикова, мунун күнөөсүн да кечирсек кантет?

Апал. Кемел Шаменович! Жана сизге айттым го. «Тааныбасты сыйлабас» дегендей мен тарабынан жолдош Саламатка азоолак тоң мамиле болду. Өзү деле мага жолугууну анчейин каалабаган окшойт. Дароо айылчылап, анан жайлоого жөнөптүр. Келишин гана күтүп жаттым.

Саламат. Рахмат ушунуңузга. Эски башкарманы кыртышы сүйбөйбү деп келээр замат шар жолугуудан коопсундум.

Шаменов *(тамашалай Саламатка)*. Корккон экенсиң ээ. Дурус-с. Апал чындыгында эле сүрдүү. Буердегилер ургаачы жолборс-рс дешет. Макул. Азыр мен турам, коркпой эле кой. Түзүктөп таанышкылачы деги. Апал Черикова, жаңы председатель, жакшы председатель. Ой максаты, аракети — колхозчуларды жаңыча жашоого, жаңыча иштөөгө көндүрүү. Бирок, буердеги активдер менен мүдөөнү жүзөгө ашыруу буга кыйынчылык туудуруп жатат. Атаганат дечи, Апалга акыл кошуп, жардам берчү кез эмеспи. *(Апалга кайрылып)*. Саламат Мергенбаев, эски председатель, эстүү председатель болгон. Учурунда колхоздун жаңыча жашап, жаңыча иштөөсүн аябай эңсөөчү. Анда буга да кыйын эле,

азыркыдан беш бетер кыйын эле... Көп маселелер боюнча көмөгүн тийгизүүгө кудурети ашып, ташып турбайбы.

С а л а м а т (*мурутунан күлүп*). Биз иштеп жүргөн кезде, акыл да, ал да жетпей турган жумуштарды бүткөрүп жатыпсыздар. Бу Апал карындаштын элди башкарышына, арымдуу ишине бир четинен таң калып, бир четинен арданып жатам. Бир кезде...

А п а л. Демек, биздин аздыр-көптүр ишке сиз ыраазы экенсиз да.

С а л а м а т. Дал ошондой, башкарма. Биз иштегенсип жүргөндө ич тардык, карасанатайлык, түшүнбөөчүлүк, жолду бөгөгөн жолтоолук күчтүү эле.

Ш а м е н о в. Анын саркындысы азыр да бар. Айрым активдер жандын тынчын, иштин жеңилин качырышат. Чоң маселе көтөрүлгөндө ооз жүзү менен кубатташып, иштей келгенде солгундатып ташташат. Көрбөйсүзбү. (*Талаа түскө кол жаңсайт*).

А п а л. Кемел Шаменович! Сиз бизди жемелеп жатасыз. Биз колдон келген мүмкүнчүлүктү жумшап, нечен замандан бери кол тийбеген дындарды бузуп, пландан ашык жүздөгөн гектар жерге жүгөрү, апиийм эктик. Таалайга жараша жыл кургакчылыгына алды...

Ш а м е н о в. Жок! Эгин, чөптү чаңкаткандыгыңар үчүн жыл күнөөлү эмес. Демилгени көтөрүп, жерди аңтарып айдап, өсүмдүктөрдү жайнатып өстүрүп, эми таңдайы каткан убагында эмне үчүн жаңы казган чоң арыгыңардын кап ортосунан жогору суу чыгарбайсыңар?

А п а л. Тоо суусунун албууттуулугун өзүңүз жакшы билесиз. Тал, терек төшөп, канчалык аракет кылбайлык, алышты улам оюп жеп кетип жатат. Эми көзүм жетти! Суу инженеринен менен техниканын күчүсүз элдин колунан келбей калды. Кемел Шаменович, жардам этиңиз.

С а л а м а т. Атаганат ая, башкы алышты суу жайпап аккан сайдан эмес, тээ наркы капчыгай ичиндеги эки суунун кошулушунан алса, тал, чым менен эмес, темир бетон менен бекитсе...

Ш а м е н о в (*кубанычтуу карап*). Мына, Саламат, ойдогу сөздү баштап келатасыз. Калган кепти кузгундап аккан дарыяны бойлой бастырып сүйлөшсөк кандай болор эле...

С а л а м а т (*бажырая мурутун сылай*). Мен макул-

мун. Бул жердин коюн жатагынан өйдө билемин. Тыяк-тан темир бетонщик кесибин үйрөнгөмүн. Алыш беки-түү, там түптөө колдон келет.

А п а л (*сүйүнүп, шашып*). Сизден мындай акыл чы-гарып, мындай иш колуңуздан келерин билгенде...

С а л а м а т. Дап даярмын. Бир чети эригип, экин-чиден көнгөн ишти сагынып да калдым.

А п а л. Рахмат, урматтуу Саламат.

Ш а м е н о в. Мына, сөз деген ушу эмеспи... Кур бе-кер эле бир-бириңерден алыстап жүрө берипсиңер...

А п а л. (*кызарып, уялыңкы*). Шашканда, кубанган-да ар кыл сөз чыгып кетет тура. Кечиресиздер.

Ш а м е н о в. Жок... Бул абдан туура айтылган сөз жолдош Черикова. Тартынып, уялбастан шар сүйлөгөн дурус. Эмесе кеттик. Сөздү жолдо улантабыз.

М е р г е н б а й (*нар жактан чанач көтөрүп чыгат*). О, айланайындарым, токтогула, чаңкагандырсыңар. Са-ламатымдын колунан кур дегенде кымыз ооз тийгиле!

К ө ш ө г ө

Б е ш и н ч и к ө р ү н ү ш

Күндүз. Түш маалы. Нары жактан бой тирешип келип, саргайың-кы тарткан апийим өрөөнү көрүнөт. Сыңардын боз үйүнүн жанында, бак түбүндө шырдак, көлдөлөң үстүндө Саламатты тегеректешкен активдер. Кемегедеги казандан буу көтөрүлүп жайнап жатат. Кеме-ге жанында Анийпа. Колхозчулардын бир тобу нарыраак жакта «мына дурак болдуң» дешип кыйкырып, карта ойну менен алек.

А н и й п а (*Кемеге жанына, чөмүч менен сорпо са-пырган болуп*). Я, энемдин уулу, ой кулагың эмне бол-гон сенин, ыя. Апийимчи көлдүктү чакыртып коёюнбу. Тамак соо неме көрүнөт. Бу козунун этинен кур калса, экинчи басып келбейт.

С ы ң а р. Деги ошонун барктанганы өттү. Тим эле обкомдон келген полномочундай жүрөт. Анан эт быш-кан маалда келсин. Ой байбиче, сен мышайт этпечи.

А н и й п а. О кайран эме. Сенин эле ишиңе кам көр-гөнүм. О бала, калак баш акенин уулу. Кемегеге келип от ичкертип олтурчу. Мен дагы оолак кетейин...

С ы ң а р. Саламат байке, бекеринен элдин тынчын алып жатасыз. Бобу билермандар жонун дүгдүйтүп, баары жогун ошого түртө салып тилегин түгөттү эле.

Не кылар айласын билбей, тыякка-быякка чапкылап шайы ооп калган.

Т о я л ы. Түбүндө күлдүрөп эки кулак суу аккан жаңы арыгын дагы он жеринен аң алмак. Таруу, дыңды буздурган бу тараптын эгин, чөбү тып-тыйпыл куурамак. Анан мобу отурган жалпак тебетейлер: ургаачы жолборс, кана эми ыркырап көрчү дешип моюнуна каргы тагышмак.

С а а л ы. Ырас... ырас... Аның келмек. Капырай ама-лың күч.

Т о я л ы. Саке, өзүң көрдүң. Мобу жалпак тебетейлерин тегиз малдуу, оокат-тиричиликтүү. Колхоздун жумушун деле бүтүрүп, жайы шерине, кышы жоро болуп жыргап жатчу элек.

К а з ы. Э-эй байке. Менин раазы болгонум. Жонуна чымын кондурбаган Тоялы менен таш муштум бухтун мойнуна жарноо салып, айдоо четине кондуруп сазайын колуна берди. Ха... ха... ха...

С ы ң а р. Көбүргөн наалат ургур. Ала качпай кое турчу. Чыны менен балээ экен. Колу-бутту жылдырбай байлады. Тил алсаңыз, эл байкушту убара кылбай солгундатып таштаңыз. Кыйын экен өзү.

Т о я л ы. Эл деген көл. Бир деген тамчы. Саламат сенин кулагыңа салып коелу. Мобу жалпак тебетейлердин бирөө — бизсиз үн чыгарып көргөн эмес. Эптеп ургаачы жолборсту ала салдырып, ордун кайра өзүңө ээлетебиз.

Ү н. Оо-о андай күч кана.

С а л а м а т. Баракелде баатырлар. Максатыңар тоодой турбайбы!

С а а л ы (үнүн жасап). Ырас, ырас, аки-чүкүндү билбей мен. Бу сени менен бир аттанган үзөңгүлөш курбусуң деп эл-журтуң маа чоң иш тапшырышты. Төшөгүңдү жаңыртып, саа кыз алып берели дейбиз. Боо кандайсың. Аркы-беркисин ар кимибиз бир кара кошсок да камдайбыз.

(Эл дуу-дуу боло түшөт).

С а л а м а т (*Мурутунан күлүмсүрөмүш болуп*). Рахмат пейилиңерге, рахмат.

(Жымжырттык өкүм сүрөт. Оюн да токтойт)

С ы ң а р. Айыл билермандарынын, тууган-туушкан-

дарыңыздын баарынын ою ушу. Кеңешип кескен бармак оорубайт. Кулак сизде...

К а з ы (*Саалыга шыбыран*). Бобу таш муштум балакет. Көрдүңбү, чылбырды каякка чамгарактатып таштады.

С а а л ы. Ырас, ырас. Мен-мен... Мындай иштен корком.

С а л а м а т (*сабырдуу*). Агайиндер, раазымын ниетинерге. Далай жакшылык-жамандыкты баштан өткөргөн кишимин. Ошо себептенби, силер менин камымды ойлогон сайын кабырга сөөгүм толууда. Жакшылыгыңарга мен да жакшылык кылсам дейм. Кур сайда кулач урган тоо суусун жүгөндөп, ушу жерге алып келсек... Апын зыяны кимиңерге тиет. Жеке колхоз талаасы эмес, үйүңөрдүн эшигиндеги огородуңар кур такыр болуп баратыптыр. Айткылачы журт, кимиңерге суу керек? Суу тиричилик, өмүр, тазалык эмеспи! (*Эл ичи кобур-шыбыр жандана түшөт*).

1-ү н. Ой-боой, кайдагы чоң сөздү сүйлөйт. Саламат балам, мунуң чынбы?

С а л а м а т. Чын, карыя!

1-ү н. Анда мына биринчи мени эсиңе ал. Эки бирдей уулум согуштан кайткан жок. Ушул айылдын бечарасы да, кайрыла турганы да менмин.

С а л а м а т. Кемпириң менен алыш башына барып, таш жыйнап бергенге жарайсыңбы? Суу чыкканда үйүңүздүн жанына өзүм арык чаап бакча гүлдөтүп беремин.

1-ү н. Саа ишенемин. Таш жыйгангабы, тим эле кыргыздай жарайт эмесминби?

К а с ы м. Байке, мен жер казып, цемент аралаштырып, таш төшөгөндөргө кошуламын.

С а л а м а т. Жарайт, садагаң.

3-ү н. Башкарма аке, биз да көчүп барабыз.

2-ү н. Мен дагы.

4-ү н. Колду бошотуп аласызбы?

С а л а м а т. Активдер не дейсиңер, же силер «тынч» мемиреп жаткыңар келеби?

С а а л ы. Сабыр эт... Ырас... Мен... Мен...

Т о я л ы. О бүжүрөгөн жалпак тебетей. Сени кудай алат беле.

С а а л ы. Кой, кой Тоялы... көп эле тизгиндебечи бай болгур.

К а з ы. Байке, эптеп сиздин акылга көнүп жылаңачтанып сууга кирели. Окус мээнетибиз сая кетип, өгүнкүдөй тентек суу жеп кетсе, күн эмине болот.

С ы ң а р. Рас айтасың бакырчагым. Суу тилсиз жоо. Жарыктык Сакем түрмөдө жүрүп, үйдүн астын цементтеп түптөгөн имиш. Аркыраган тоонун суусун буруу колунуздан келбейт жарыктык. Катын башкармага ченеп эле кошомат кылсаңыз боло. Ха-ха-ха...

С а л а м а т. Казы иним, өңгөнү билбейм, сен айланайын ишенчи мага.

К а з ы (*бакырып*). Бүттү анда. Тоялы менен таш муштумдан коркпойм мен!

Т о я л ы. Саке, элдин ак тилегин түшүнбөйсүн да. Тыякта көп жүрүп башың айланып калса керек... Сен да элжиреген элинди чанып, бир катындын капшабы менен карган чагында дагы балээге калбагын. Ойлон Саламат.

С ы ң а р. Сөз бүттү, апийимчи келатат. (*Садык келет. Саламат бир топ киши менен өзүнчө сүйлөшүп нарылай басат*).

С а д ы к. О туугандар, ортоңор толсун!

Т о я л ы. Кел жалпак тебетей полдомочу. Сени менен болсун!

С а д ы к (*кайгылуу, көз жашын жеңи менен сүртүп, бой тирешип, өскөн апийимди көздөй басат. Эл айран таң. Анын артынан ээрчийт*). Оозум барбайт туугандар. Отуз жыл такай ушул асылды өз колум менен өстүрдүм эле. Мындай шумдукту көргөн эмесмин. Жерден өнүп чыкканы дурус... бирок... Ме... менин сакалымды кырккыла!

С а л ы. О кокуй эмне, эмне дейсиз. Түшүндүрүңүзчү...

С а д ы к (*Сакалын сылап*). Берекелүү, сыйкор, жакшы айыл экенсиңер. Кантейин. Мурутумду козунун куйругуна майлап, суусунумду кымызга кандыра баштадыңар эле... Жалпындын күн-түн тынчыңды алып, убалыңа калдым. Кайчыңар барбы, кырккыла!

К а з ы. От сенин сакалыңды. Кое бер. Кыркып эмес, жулуп таштайын.

С а д ы к. Мен ыраазымын. Мына. (*Эл Казыны кое бербейт*).

С ы ң а р. Садык аке, жакшы киши экенсиңиз. Чынын

айтыңыз. Сиз күнөөлүү эмессиз. Сакалыңызга кол да тийбейт. Уктуңарбы журт. Чуулгандуу ишти.

Т о я л ы (*ызаланып*). Ургаачы жолборс, ырылдап омуруону жарга такайсың ээ. Кана, жооп бер эми. Калайык-калктын бир жылдык эмгегин төлөгүңүн...

С а д ы к. Пай-пай-пай, мен асылдын тилин билемин го. Коолап кетти. Жазын эрте айдалды. Отоосу жакшы отолду, жазгы сугаты ашыгыраак болду белем. Анын үстүнө жер семиз экен. Тез эле минтип калаган чийдей чыкты. Эми саргарып сөңгөккө айланып баратат. Бул маалда көлдө тарак башка бычак салынды. Эмгиче гүл ачпаса, кайдан боткок байлайт. Боткоксуз эмнени тилесиз. Үмүт үзгүлө, асыл албай калдыңар. (*Сыңар менен Тоялы корооздонуп, Садыкты далыга каккылап ээрчиге басышат. Саалы, Казы баштаган бир тобу үңүлүп апи-иймге карашат*).

С ы ң а р. Ээ оңбогон апииймчи, кууланып жатпа. Бычактарыңды алып келбейсиңби, мына бу сөңгөктөн диркиреп сүт агып жүрбөсүн. Миллион сомду шарактагып ургаачы жолборстун көзүнө көргөзчү?!

С а д ы к. Какшыктап, тилдеп, тирүүлөй өрттөбөгүлө абакелер, күйгүзбөгүлө абакелер. Ушундай дегилечи абакелер. Эми элинердин жүзүн кантип карайм. Эмгек күнүмдү да эсептеткеним жок.

С ы ң а р. Сен айыптуу эмессиң. Текке кеткен эмгек, убара-чиркөөгө башкарма жооп берет. Сен ак иштедиң! Барысын эсептедим. Ме, эмгегине, (*кагазга кол койдуруп, акчаны көрсөтөт*). Алгын да жолуңа түш. Эптеп жаныңды калкаласаңчы кургурум.

Т о я л ы. Көрдүңбү, райкомго таянып алып чамынып жатканын. Ургаачы жолборстун көзүнө эми көрүнчү болсоң, сени тирүүлөй чайнайт. Биз качып кетиптир деп тим болобуз.

С а д ы к. Жакшы тилек менен келдим эле. Кантейин. Түн жамынбай кадыр-баркым менен кетсем болот эле.

С ы ң а р (*Бооланган акчаны тутамдатып*). Асылды алган күндө да мындан артыкты тапмак эмессиң. Окус кыңк-мыңк сөз чыкса...

С а д ы к. Сакалыма өрт койгула! Сөөгүм ыраазы силерге. Унутпайм жакшылыгыңарды.

Т о я л ы. Бар... тез көздөн кайым бол.

С ы ң а р. Коң, Саке! Көл атага бизден салам айта бар. Сагынгаңдырсың, бала-бакыраңды эл-жерине жет-

киз. *(Садык коштошуп жылып жоголот. Берки экөө кү-
бүрөшүп бир азга нарылайт. Казы келет).*

К а з ы. Полномочун Садык неге жан талашып бү-
жүрөп чуркап жөнөдү?

С ы ң а р. Сенден коркконунан. Агер башкарма ке-
лин болгондо сенден минтип качпас эле... *(Казыга).*
Азаматсың, алгырсың көбүрчөгүм. Аял жандуу илмелүү
итсиң. Ал бакибизден жалгыз сени гана жакыныраак
көрөт! Кыясы сыртыңан жактырат белем. Сен оңбогур
аны ого бетер жактайсың. Аял эмеспи, сыр алдырбай
куру бекер ай асмандап жүргөнүн сезбейсиң...

К а з ы.— Ээй таш муштум, биле-ем, аялдын баары
эле адегенде ай асмандап кетет... Анан...

С ы ң а р. Кой, кой көбүрчөгүм. Сенин баатырлыгың
тилинде гана. Ага жакын жоломок кайда-а... Ургаачы
жолборстун сүрүнөн коркосуң.

К а з ы *(эликтейт)*. Тишш... Коркот имиш... Менби?

С ы ң а р. Сен! Андай экенсиң небак эле кыйшандаш-
максың... Сен айылдын катындарына эле тапсың. А баш-
карма келин үчүн деги сен кимсиң, билесиңби? Жигит
эмессиң, аюусуң!

К а з ы. Ээй, ээй, таш муштум. Мен сенин көзүңө кө-
рүнөйүнбү ыя? Тфу! Келе колуңду! Бүгүн колго түшүр-
бөсөмбү! *(Кол алышат).*

Т о я л ы *(Чөнтөгүнөн бөтөлкө сууруп, оозун ачат)*.
Бали, бали азамат! Катуу чабуулга кирерде мобу жа-
рыктыктан серпип, ичти кызытып туруп, шерденип, күү-
лөнүп жөнөгөн дурус. Ме жигиттин гүлү, шыпкап жи-
бер!

К а з ы. Ой-ой акеси. Мага шерденүүнүн кереги не!
Ансыз деле...

С ы ң а р. Тартып жибер, жолуң болгур десе. Тарт,
шыпка!

К а з ы. Эп, мынакей эмесе. *(Бөтөлкөнү тишине ка-
гып ыргытат).*

С ы ң а р. Бакырчагым, эми сенин жигиттигинди кө-
рөбүз!

А л т ы н ч ы к ө р ү н ү ш

Айлуу түн. Көкүрөгүн жаба өскөн жашыл ыраң арийимди ара-
лап, ар бир түбүн карап, эчкирип ыйлаган Асыл. Сырттап калдактап
чуркаган Касым жакындайт. Ал Асылды көрүп сүйүнөт.

К а с ы м *(жыбылжытып ырдайт)*.

Гүл жыттанган колотко,
Күн нуру чалкып толот го.
Күндө ушинтип сырттасаң,
Гүлгүн жаштык соолот го.

Аңкыган жыпар колотко,
Ай нуру балкып толот го.
Ар убак ушинтип сырттасаң,
Алчадай өмүр соолот го.

Жаш адам зарлап тилесе,
Жабыкпай жанын үрөсө.
Орундалат дечү эле,
Ойлогону бир эсе.

*Касым кандайдыр жооп болбоду деп үнсүз элеңдеп
карап туруп калат.*

*Асыл. (муңдуураак обон менен Касымдын акыркы
күплетин кайталап ырдайт).*

Жаш адам зарлап тилесе,
Жабыкпай жанын үрөсө.
Орундалат дечү эле,
Ойлогону бир эсе.

*Касым (сүйүнүчтүү). Асыл, Асыл! Үйрөнүп ала
койдунбу? (Чуркап барып жетелеп бери келет).*

*Асыл. Дал менин жүрөгүмдөгү зарлаганымды айт-
тың. Мен дароо жаттап алдым.*

*Касым. Чынбы? Анда мен... Менин ырысым тоодой
экен. (Кучактоого умтулат).*

*Асыл (кетенчиктейт). Эх-эх-эх-эй шок жигит. Ток-
то. Неге зар ыйлап жатканымды билбейсиңби?*

К а с ы м. Билем, кызык мүнөзүң бар. Бойго жетип толукшуган кыз-жигит, айлуу түндө бекер зарлап жүр-мөк беле. Ашыктык, жаштыктын жалынына күйгөндүк да.

А с ы л (*кайгылуу*). Менин зарлаганым. (*Колун жаңсайт*).

К а с ы м (*терең улутунат*). Демек, тыякта, алыста, шаарда дечи.

А с ы л (*муңайыңкы*). Ой жолуң болсун. Көзүң ала чакмак, кулагың алай-дүлөй, кыялыңды оштонткон бир гана нерсе. Менин азыр зарыкканым, ойлогон оюм тигил, апийим да.

К а с ы м. Жооткотосуң ээ.

А с ы л. Айлуу түндө ак көйнөк келиндей кылаң этип, миллион саптын бирөө гүл ачабы деп телмирип карап жүрөм. Жок, көзүм талыды. Өзүм өлгүдөй чарчадым.

К а с ы м. Бизди Садык түңүлтүп бүттү. Кайран эмгек талаага кетти. Сага айтып койбосом, кийин тарынасың го. Беш-алты күндө көрүп ал. Барын тыптыйпыл чаптырабыз деп жатышат...

А с ы л (*Касымдын кучагына жыгылат*). Ах! Ушундай дечи. Биротоло күм-жам кылалы деген экенсиңер да. Бир талына тийгизбей калайын.

К а с ы м (*ыйлаган кызды кучактап олтура калат*). Кантесиң жаш баладан бетер. Эже экөөң элден кечирим сурагыла. Өзүм, дагы бир тобубуз колдоп чыгабыз. Мындай зыянга колхоз учурабай жүрүпбү? Сенин минтип ыйлаганыңды билишеби. Менден көрүшпөйбү... (*Асыл сендиректеп турат. Экөө жетелешип апийимди аралап кетишет. Пауза. Нарытан сүйлөшүп келаткан беш, алты караан. Алар: Апал, Шаменов, Сыңар, Тоялы*).

Ш а м е н о в (*Бир тесте саргыч жалбырак апийимди боолап колуна кармаган*) Кана, ким күнөөлүү?

С ы ң а р. Көрбөйсүзбү, коолап кетти, эми сөңгөгүнө тартып катып баратат.

Т о я л ы. Эмгек текке кетти. Таруудан ажырадык, баарыдан ажырадык деген ушул.

А с ы л (*Эки-үч тесте апийим көтөрүп кирет*). Мынакей, Шаменов агай, көрүңүзчү, Касым экөөбүздүн танапташ аянттагы апийимдин өнүмү булардыкынан жак-

шы. Ал сөзсүз гүл ачат да, сүт берет да, мелдешесизби Сыңар ава?!

Сыңар. Кой, кой айланайын. Ишенбейм аныңа.

Шаменов. Сыңар жолдош, «эл эмгегин жер жебейт». Агроном бар десе, сиз жок дейсиз. Кимиңерге ишенебиз? Қана, ойлонуп тийиштүү жооп айтыңыз.

Тоялы. Кемел Шаменов аксакал, бу таягыбызданбы, аягыбызданбы, билбейм. Биздин колхоздун жетекчилери жылаңач баатырдык кылабыз, жаңылык киргизебиз деп олтуруп, далай ирет бөөдө чыгым, бөөдө зыянга учурадык. Жаки болбогондо биздин колхоз өзүнөн-өзү небак эле жогоруламак.

Шаменов. Сөзүңөргө ишенген киши туура дээгө мүмкүн, ал эми чын чынына келгенде жалакордук, кызыл кекиртектикке салып жатасыз.

Апал. Дал үстүнөн чыктыңыз.

Сыңар. Шаменов агай, бизде эмненин кеби. Өзүңүзгө маалим, колхозду байытабыз деп, кайра чыгымга учуратсак, кабырга кайышат экен да.

Шаменов. А Садык аке кайда? Устат эмне дейт, пикирин угалычы...

Апал. Үйү кулпулануу экен, таап келүүгө киши жөнөттүм.

Асыл. Тоялы ава, үмүт үзүү али эртелик кылат да. Эштеп суу жеткизип, чаңкаганын кандырсак, мүмкүн, өнүмүн улантаар да.

Шаменов. Демек... азырынча Сыңар менен агрономдун талашына чек кое туралы. Ар кайсы аянттан жыйналган тестелерди азыр мен ала кетем. (*Коштошот. Анын соңунан калгандары жөнөйт*).

К ө ш ө г ө

Ж е т и н ч и к ө р ү н ү ш

Түн. Апалдын кабинети. Шам. Апал.

Апал (*Дең дароо*). Апийим, апийим! Мындай жармач колхозду байлыкка кенче тундурмак! Эл эмгек күнүнө эки сомдун ордуна, 10-15 сомдон алмак. Курулушту ар кимге жалынбастан, ортолук каражатка бүтүрмөкпүз. Күркүрөп аккан дарыянын алыш куруп жаткан

жерине электростанция салмакпыз. Клуб, сарай, мектеп-интернат курмакпыз, ондогон машиналар сатып алмакпыз. Андан сырткары бүт тоо өрөөнүнө кирешенин жаңы казынасын ачып бермекпиз... А чындыгында кандай абалга дуушар келип олтурабыз... Неге эмгиче апийим гүл ачпады? Жаңылыштык? Мүмкүн эмес. Анда эмне... Активдердики чын... Жок! Мен өзүм бир нерселерди эске алган эмесмин. А кандай нерселерди билбейм... Мына азыр ишим түп-тамырынан бери тескерилеп, караманча онунан чыкпай ойрондолуп олтурат. Уят, маскарачылык! *(телефон чалат)*. Алло! Райком, райком! Жооп бербейт. Шаменовдун квартирасын кошунуз. Алло! Квартира, квартира. А дагы жооп бербейт... Демек... *(Ошо маалда кызыган Казы кирип, босогого жөлөнүп Апалга жайдарыланат)*.

К а з ы *(жайдары)*. Аха... башкарма, секлетар менен түн жарымында кебилешет экенсиң а... Жак-шы...

А п а л. Неге ылжаңдайсыз. Эмне үчүн суранбай туруп кирдиңиз.

К а з ы. Анын себеби бар, айтайынбы?

А п а л. Кана, угайынчы.

К а з ы *(жакындап)*. Чоң болсоң деле, башкарма болсоң деле ургаачысың да, жана да бойдоксун.

А п а л. Түшүнүктүү. Аракка ууланып, акылдан ажырап алып келген экенсиң го.

К а з ы. Жоок башкарма, мен... менби... сага эр болуон деп келдим. Ишиң тескерисинен чыгып жаткан мезгилде, жарпыңды жазайын деп...

А п а л. Арактын сөзүн коюңуз. Эртең сүйлөшөлү жарайбы. *(Апал жанына келип, далыга каккылап сыртка чыгармакчы болот)*.

К а з ы *(Мооку канып, мас кыялында чын эркелеткендей сезип азоолак ийнин тийиштирип турат да, даңылдап ырдайт)*.

Жаракөр оой, мөлмөл, мөлтүр кара көзүңдөн,
Жалынтып оой, жалбартып оой айткан сөзүңдөн.
Мен секетин оой, мен садагаң оой кетейин,
Башкарма келин, барчындай келин оой өзүңдөн.

А п а л *(аргасыз күлөт)*. Ушуну эртең ырдап бериңиз, жарайбы?

К а з ы. Эртең, эртең элсбн, оой мен өмүр бою ыр-
дайм.

А п а л (*Жай далыга каккылап жарым-жарты кадам шилтетип отуруп, каалга түбүнө жеткизет да, каалганы ачат, колун берет. Казы адегенде сүйүнүп алат. Колун кое бербейт*). Барыңыз, жакшы эс алыңыз, эртең менен эрте келиңиз. Макулбу?

К а з ы (*Колун кое бербей, ачылган эшикке оңурая карап, кыйналып турат да, дагы ырдайт*).

Жаракөөр оой, мөлмөл, мөлтүр кара көзүңдөн,
Жалынтып оой, жалбартып оой айткан сөзүңдөн.
Мен секетип оой, мен садагаң оой кетейин.
Башкарма кел-ин, барчындай келин өзүңдөн...

Көрдүңбү канча күндөн бери сыздап жүрөт дейсиң...

А п а л (*каардуу*). Жетишет Казы, кеткиниң сыйың менен.

К а з ы. Аха ургаачы жолборс. Мен... мен сени дардайып туруп кантип соо кутказайын... (*Апалды кыса кучактап, бети-башынан жыттагылайт. Апал күч менен тытмакташып, бошонуп, олтургуч ала качат. Айбат кылат. Карылуу, далдайган чоң неме аны тоотпой, чукул кирип барып, кайрадан уйпалайт. Апал каруулаша албай алсырап баратканын сезип, чымырканып ачуу экиүч кыйкырат. Казы аны жаткан үйүн көздөй сүйрөйт. Чачы-башы саксайып, жылаңайлак Айша кирип келет*).

А й ш а. Ой, өлүксүз, арсыз, кое бер. Баланын балакетин алгыр. (*Күч менен келип Казыны жулкулдатат. Алдан тайып, көйнөк кечеси тытылган Апал үнсүз жатаканасына жылып кирип кетет*).

К а з ы (*ордунан туруп Айшага муштум түйөт*). Оох, карган канчык, жогол көзүмө көрүнбөй. Жаштыктын ишин билбейсиңби я... Сен жаш болгон жок белең ыя...

А й ш а (*Аны жакадан алып сүйрөйт*). Жаш болбой жерге кир. Жогол бетин түгөнгүр.

К а з ы. Ай какылдаган жез кемпир. Айда, пошол.

А й ш а. Көзүң кашайып кал! Арсыз, бетим ий бетим, энедей болгон мага кол тийгизгенден көрөк өлсөңчү! (*Айшаны түрткүлөп, болбой койгон соң туура кучактап тыбырчылатып эшикке чыгарат. Бир аздан кийин дардактап кайра чуркап кирип эшикти бекитмек болгондо, төркү үйдөн мылтык сундуруп Апал чыгат*).

А п а л. Көтөр, зөөкүр колунду.

К а з ы. Кой секет, эми сыйың менен. *(Кылчайып, сунулган мылтыкты көрүп селсейип туруп калат да, дагы эле тайманбай кадам шилтейт).*

А п а л. *(Замокту тартып мылтыкты октойт).* Атып таштаймын. Хулиганга ок жаңылтсам, советтик закон мени күнөөлөбөйт. Аябаймын, ишенип кой. Колунду көтөрүп былк этпей тургунуң, ошол бурчка! *(Казы кылчак-кылчак карап колун көтөрүп бурчка тыгылат. Ошол учурда терезенин кашегин сууруп ыргытып жиберип, балбактап, Айша терезеден кирип келет).*

А й ш а *(сурданган Апалды, сунулган мылтыкты, бурчта кылжыңдаган Казыны көрүп чочуйт).* Ээй кудая тобо... өлүксүз, октон айлансын. Арам, *(Казыга карай)* астына түш, башкармадан, Апал берекемден жан соо-гала.

К а з ы. Ургаачы жолборстун кылбаганы барбы. Жылы төө болсо атып көрсүн.

А й ш а. Ок оозуңа, антчи эмес. *(Апалга).* Айланайын берекем, зайып башы менен эр өлтүрдү деп жаманаттуу боло көрбө.

А п а л *(Оң бурчтагы дубалдын өзүнөн чыгарылган узатасынан кеткен чоң шкафты көрсөтөт).* Тезирээк шкафты ачып, ичин бошотуңуз, же боор толгоонуз кармап турабы, Айша жеңе.

А й ш а. Макул, макул берекем. Бу өлүксүз колуңан айлансын. Сазайын тирүүлөй тарттыр. *(Шкафты тез эле бошотуп, ичиндеги кагаз кечени стол үстүнө жыят).*

А п а л. Кана, Казы баатыр, колунду көтөргөн боюнча, шкафтын ичине киргин. Жаныңдан үмүт үзсөн, кыймылдап көр. *(Казы акырая тигилип шкапка кирет).* Түп жагын карап тургун. *(Тике турган боюнча батат).* Айша жеңе, жаап кулпулаңыз. *(Айша жакындаганда Казы тээп жиберет).*

А й ш а. Оңбо, Казы какмар. Ат, Апал балам, дал мени тепкен бутуна ат. Шал болуп сенейип өлгүр.

К а з ы. Карган канчык, каңкылдабай жап, бекит! *(Айша бекитет. Казы чапталып араң батат).*

А п а л. Жайыңды таптың, жакшылап түнөп чык. Эгер тынчтанбайт экенсиң, окко учасың.

ҮЧҮНЧҮ КӨШӨГӨ

Сегизинчи көрүнүш.

Апалдын кабинети. Таң ык салган учур. Апал жатаканасынан чыгып, терезесин ачып, өчүп бараткан жылдыздарды карап турат.

А п а л (*Жалгыз, ойлуу. Каалга чертилет*). Ким бу?
С а л а м а т (*сырттан*). Мен, Саламат.

А п а л. А... бу... сизби? Кириңиз. (*Саламат кирет*).

С а л а м а т. Сөзгө бекем, айтканыңызга ишенген, аны колдоп аягына дейре аткара турган активдер тобун түзмөйүн, ишиңиз акчудай эмес. Ар бир чоң, жаңы иш ыйкы-тыйкысыз, кыйынчылыксыз бүтпөсүн түшүнүшпөйт...

А п а л. Рахмат... рахмат... Жакшы сөз жан семиртет. Атаганат ая... (*Пауза*). Сизге раазымын! Сууну буруу милдетин өз колунузга алып, жүгүмдү жеңилдеттиңиз.

С а л а м а т. Колумдан эмне келсе, ошонун баарын аткарып беремин. Сизге аздыр-көптүр кол кабыш кылганыма курсантмын. Айып этпеңиз. Апал, менин да сизден бөлөк мундашаар кишим жок. Ата, балага кабыргам ток. Бирок, калжайып, коколой баш басып жүрүү жарашпайт экен. Кээде санааңа сан түркүн ой түшөт. Ээн талаадан жалгыз түп дарак көрсөң, канчалык көрктүү өссө да, өтө аянычтуу учурайт эмеспи... Мен дал ошолмун азыр...

А п а л (*Байкоосудан үшкүрүп жиберип кайпалактайт*). Айтканыңыздын калети жок. Турмуш, жашоо бирөөлөргө өтө март койнун ачат. Бирөөлөргө ызгаарын чачат. Адам баарына көнөт. Көрбөйсүзбү мени. Иш, талаш-тартыш, далилдөө, мүдүрүлүү, мүдөөнү жүзөөгө ашырып, анын рахатын көрүү үчүн талпынуу... Жумушун жакшы жүрсө гана жагалданасың... Анан... түшүнгөн адам менен пикир алышсаң, жаныңа канчалык ка ниет байлайсың...

С а л а м а т. Сиз менин оюмду толук баамдабай жатасыз.

А п а л. Мүмкүн, мүмкүн... Азырынча хайыр.

С а л а м а т. Эгер менин жардамым керек болсо, эч тартынбаңыз. Колумдан эмне келсе, ошонун баарын ат-

карып берем. *(Саламат Апалдын колунан бекем кысып, мээримдүү коштошуп чыгат. Апал бир азга жалгыз калат, көңүлдүүрөк, Саламат кыскан колун кармалайт).*

А п а л. Менин көңүлүмдү көтөрүү үчүн келди. Кезегинде ага да кыйын болгон. Азыркы менден алда канча катуу кыйналган.

А й ш а *(Балбалактап сүйүнүчтүү кирет)*. Я, берекем, жаадыраган дидарыңдан... Сенин жаркылдаганыңды көргөнүм ушул. Тыякта дагы бир залкар кетти мурутунан күлмүндөп... Анын көз кыйыгынан, ниетинен эле бирдемени баамдап жүрөм. Жаман албасаң айтайып берекем.

А п а л. Кароолу мелтирете мээленген мылтык, атылбай калчубу? Айтыңыз.

А й ш а. Ооба, ооба, сага даачу эркек кайда берекем. Тигил залкар гана сен туурасында бар эмеспи... Каап... ии. Апал ургаачынын сырттаны да, сыпаасы да деп тамшанат да жүрөт. Бо не дейсиң. Жооп айтсаң берекем?

А п а л *(телмире түшүп нары жатаканасынан калың сүрөт альбомун көтөрүп чыгат)*. Менин жообум бар эмеспи?.. Мынакей жеңеке, *(альбомду ачат)*. Тааныңызчы буларды.

А й ш а *(биринчи эле беттеги кыз, жигиттин жанаша түшкөн сүрөтүн көрүп)*. Апий, монтойгон садагасылар. *(Апалдын азыркы суз тарткан көзүнө, сумсайган өңүнө үңүлүп, сүрөт менен салыштырып)*. Аябай өзгөргөнсүң берекем. *(Үшкүрүнөт)*. Ырас, адам түгүл чүпүрөк да оңот. Дагы эле жигит суктанарлык өңүң бар, берекем. А мунуң... кожоюнуң го... Өзүң курбалдуу кашкайган жапжаш жигит тура. Ал эми кайда берекем?

А п а л *(терең улутунат)*. Жок. *(Альбомду барактап солдаттык шинелчен сүрөттү көрсөтөт)*.

А й ш а. Оңбогон согуш, оңбо! Сени да ойносоң ойнунуң, күлсөң күлкүң кана элек кырчын кезинде жесир калтырган экен ээ? А менчи! *(жашыйт)*. Отузду оюп өткөндө ойронум очорултуп кетпедиби?! Өөх! Жаш аялга жесир деген каран түн жолобос күн болсочу! *(Пауза. Айша кетет. Апал альбомду бапестеп үйүнө алып кирип кайра чыгат)*.

Дагы эле Апалдын кабышети. Эртең мененки жай күнү кабинет ичин шоолага толтурган. Апал суз тартып жалгыз. Көп нерсени эси-не түшүрүп кыйналган, азап чеккен түрү бар.

А п а л (*Чөнтөк күзгүсүнөн сүрөтүн карап*). Ушинтип багалчак жетилип, иш менен алпурушкан мезгилде чогуу жүрүп, жактырышып баш кошуп, аз жашап, айрылган ынагым Саматым жанымда болсо гана. Анын эч качан, эч кимге алмашпас жаштык, жакшынакай элеси дайы-ма жүрөгүмдү жылытат. Ал өзү болгондо менин тагды-рым, балким мындайга дуушар келбес беле? Ал болгон-до мени эселектер мазактай алат беле? Кыйналсам тү-шүмө киресиң, кубансам колтуктап жүрөсүң. Эх, сен, сен! (*Каалга торс-торс чертилет*). Қиргиле! (*Сыңар, Тоялы, Саалы*).

С ы ң а р (*кайраттуу*). Жолдош башкарма эже, сизге жаңылык угузуп коелу деп таң аздан келдик. Бобу эки билерман үчөөбүздүн ой-боюбузга койбой Садык апийимчи кеч курун өзүбүздүн аянттагы апийим деген чөптү машинага чаптырып таштаганы аз келгенсип, өзү түн катып көчө качып жоголуптур...

Т о я л ы. Сүт тикен сымалданган деле чыктуу, жыт-жыбырлуу неме экен. Сонун силос болот. Ферманын уй-лары кыш сүттү көнөктөтө турган болуп калды.

А п а л. Бул эмне деген ээн баштык, же шакама чек-кени турасыңарбы? Ал сүт тикен эмес. Уу. Мал искеп да койбойт.

Т о я л ы (*шашкалактайт*). Ыя, эмне. Баары бир баш-карма.

А п а л. Эч качан баары бир эмес.

С ы ң а р (*Төшүн койгулайт*). Жолдош башкарма, бизди тим эле бадырактай кууруп жибердиңиз. Райком-дун көзүнчө да кыйытып айттык. Ал аксакал акырында колхоздун сабыркаганын түшүнгөндөй болду. Жетишет эми, колхоз, эл үчүн бар эмеспи, эми биз жооп беребиз.

Т о я л ы. Үмүттү үздүрүп, көлгө кеткен апийимчини эр экенсиз эми чаап алыңыз. Каалайт экенсиз, биздин тилди алып иштеңиз, болбосо колхозду бүлүнтпөй сый-сыпатын менен... Жол тигине.

А п а л. Жүзүңөр барган сайын мага ачык көрүнүп келатат. Башкармалыкты мен силерден сурап келген

эмесмин. Мени партия жиберген. Кетирген кемчилик эч кимге жашыруун эмес. Керек болсо, керт башым менен жооп беремин.

С ы ң а р. Эми эл тагдыры үчүн жооп бере албай калдыңыз. Каны кача электе калгандардыкын да чаптырып таштайсызбы, же жердин көркүн бузуп, сөңгөгүн кууратасызбы. Буйрук бериңиз... Болбосо мына мен өзүм...

А п а л. Жолдош бухгалтер, өтө бөжүрөп жүрчү элениз, кийинки кездерде аябай чыйралып келатасыз. Менин башымды аттап, башкаруучулук ишке кийлигишүүгө кимден укук алдыңыз?

Т о я л ы (*мыйыгынан бырс күлүп*). Биз да башкарманын мүчөсүбүз. «Коллективдүү жетекчилик» деген да бар.

А п а л. Апийимди чаптырып таштаганыңар, Садыктын көчө качканы чынбы? Силер Шаменовдун алыс кеткенинен пайдаланып, бир түндө төңкөрүш жасоого уюшкан экенсиңер го.

Т о я л ы. Деле ишенгиси жок. (*Саалыга*). Ой жалпак тебетей, сен айтчы?

С а а л ы (*бүжүрөп, аргасыз үн чыгарат*). Ырас... ырас, бу... бул экөө чаап таштаптыр. Ма... мага түндө тыптыңыл чаптыргын деп чөп чапкыч машинаны жөнөтүшүптүр. Аны кубалап жиберип, таңды таң атканча кайтарып чыктым. Садык сызып жоголуптур. Аксакал, сизден буйрук болбогон соң, мен кол тийгизе элекмин.

С ы ң а р. Эх-ээй оцбогур бүжүрөгөн, жаткан экен го сенде, далай митаамдык уюш...

А п а л. Саалы туура кылган. Мамлекеттик комиссия акт жазмайын, илимий текшерүүнүн жыйынтыгын укмайын, бир талына тийбеңиз.

С а а л ы. Ырас, ырас, аксакал. Кемессия калганда-рыбыздыкын көрсө деле болот. А булар, булар...

Т о я л ы. Кур талаага куу казыктай кагып коюп, иштин баарына зак кетирдиң, башкарма. Мал кетти жайына. Акча, кириш, чыгыш, эмгек күндүн жазылышы так эмес. Ага ким жооп берет? Башкы бухг — бул. Эгин, чөп калды каралбай. Ага ким жооп берет. Жалпак тебетей бригадириңдин бири — бул. Эми райком укпаса, обкомго, цекага жазабыз!

С а а л ы (*чebelенип*). Кой Тоялы. Калптын казаны кайнабайт. Эгин, чөп жылдакыдай эле. Бекитилген эл

иштеп жатат. Көнгөнүмдөй казымды сылап, калдайып бастырып жүрбөдүм деп эле муңканбасаң.

Т о я л ы (*ачулуу*). Ох, кибиреген урган, кошоматчысын мунун. Көрөрмүн сени.

С а а л ы (*сакал башы титиреп*). Бас оозунду, эмне мен силердин артыңардан мыёолоп ээрчип жүргөндөй мышыкмынбы я... Кана жеп жибергилечи мени...

С ы ң а р (*сметту көтөрөт*). Ай ушу сенден келгенди көрдүмчү!

А п а л (*телефон шыңгырайт. Апал алат. Сыңар сметту көтөргөн боюнча катат да калат*). Алло! Мен Черикова, угуп жатам. Кемел Шаменович, ошондойбу... Жарайт, жарайт... Биздеби. Эч өзгөрүүсүз. Тартипсиздик гана күчөп жатат. (*Сыңар жойпуланып, жалооруп жанталашат*). Азырынча такыбай коё туруңуз. Зарылчылыгы жок. Рахмат! Өзүм тартипке чакырам. Күтөбүз. Хайыр. (*Сыңарга чөнтөгүнөн ачкыч алып берет*). Тигил чоң шкафты ачып, бул кагаздарды салыңыз. Түндө таанышуу үчүн алдым эле... Тезирээк ачыңыз.

С ы ң а р (*эч нерседен капарсыз. Ачат. Тикеси менен туруп уктап калган Казыны көрүп чочуп кетет*). Кожоакмат колдо! Бул шумдугуңузга жол болсун, эже башкарма!

А п а л. И тааныбай турасыңарбы. Эркек жолборстор, кырааныңарды чыгарып алгыла. (*Чыгарышат. Сыңар менен Тоялы карбаластап, шек алдырбоого тырышышат. Казы колу, башын силкип, көзүн ушалап, кайда, эмне болгонун ачык ажырата албай дендароо. Көзүн бурдап бурдап ачып айлананы каранат*).

К а з ы (*долдурап*). Мени көрдүн ичинен сууруп алдыңарбы, ыя?

С ы ң а р (*ага ачулуу, стакандагы сууну бетине чачып*). Ач көзүңдү, дөөдүрөгөн акмак. Масың тарай элек, ит. Эркек танаа болумуш этип, башкарма эженин колуна түшкөн экенсиң ээ, ит.

С а а л ы (*чепилдеп*). А... а ойрон, түшүндүм, түшүндүм. Бу даалдаган байкуш ичип алып, кырк жылкыны айдаган экен го.

Т о я л ы. Болду эми, сен да бабырабай. Ой урган. (*Казыга*). Сууга жатасыңбы, жүрү эшикке.

К а з ы (*өңгүрөп ыйлап Апалдын бутуна жыгылат*). Эми чала-була эсиме түштү. Айланайын башкарма, ниетим ак. Оюмда болсо болгондур... бирок колум барчу

иш эмес... Мени албарсты жетелеп келди. Мылтыгың бар эмес беле, мылтыгың кана, ат мени, өлтүр мени.

С ы ң а р. Жан соога башкарма эжеке. Бул иттин жоругун чоңдор укса, жалпыбыздын абтарыйкатыбыз күлдөй төгүлөт. Мастыктын, жаштыктын иши деген ошо! Кечириниз, бул иттин канын чачпай, сабыр кылганыңызга ыраазыбыз.

А п а л. Баатырлар, сиздердин ар кыл кылмышыңарды, салакалуу эски адатыңарды улам түшүнөт, жоёт менен эскертип олтуруп тажап баратам. Жетишет эми. Кандай максатты көздөп чабуул коюп жатканыңар мага белгилүү.

Т о я л ы. Баки жогубузду бөөдөй кууруп, бир балакеттин башына каракчыдай сайып, чабуул койдун беле. Эми калайык-журттун чабуулуна туруштук бералаар бекенсиз? (*анткорлонуп, хыка*).

С ы ң а р. Баш-аягын байкабай даңылдаган киши бирди көрүп көксөөсү суучу. Айткан тилди албадыңыз. Кеңешчиңиз, ишенгениңиз түрмөдөн келген бузук киши... Жолдош-жоронуз, кемпир-келеч, бала-чака. Эми айла жок, партия, өкмөт, эл алдында жооп беришели. Менде кылдай жамандык болсо буюрбасын. Жанга күч келгенде чын-чынын айтабыз да.

К а з ы (*долдурап*). Менин жүзүм карарды, болбогондо...

С ы ң а р (*Казыны эшикке түрткүлөп*). Бас келжирейбей... эс ал, арам. Өлүм оозунан куткарганга сүйүн. Кеттик.

А п а л (*ачулуу*). Токтогула! (*Экөө Казыны сүйрөшүп укпамыш этип чыгышат*).

С а а л ы. Ырас, аксакал, булардын ниети бузук. Бирөөлөрдү тукуруп, башкалардыкын да чаптырып салышпасын. Менин тилимди алчу да бар, албачу да бар. Жүрүңүз чогуу аттанып кыдыралы. Мынча болду, Шаменовго ачыгын айтыңыз. Антпесе бул экөө элди бузуп жиберет.

А п а л (*Телефон чалсамбы, же жөн эле кое турсамбы деген кыялда трубканы колго алганда уу-дуу менен арыз-күрүскө келген колхозчулар тегеректеп калат*). Саалы аке, Асыл менен Касымга кабар айтыңыз. Үчөөлөп калган аянтына кол тийгизбей башында болгула! (*Саалы бөйпөңдөп чыгат*). Кагылайындар, эмне дүрбөп келдиңиздер.

Биринчи үн. Ия, айланайын башкарма, ушундай күшгө калтырмак белец?

Экинчи үн. Ийлеп-ийлеп итке ыргытты болгон экенбиз да.

Оунчуну бүткөн бала. Окууну бүтөөр менен жайлы жайлата саргарып иштесек, күч-аракетибизди аябай жумшасак, бир да эмгек күн жазылбай калат деген эмине. Биздин өлкөдө мындай жорук болууга тийиш эмес. *(Аны жактаган чуру-чуу үндөр)*.

Апал. Эмгек күн жазылбайт деп ким айтты силерге?

Сыңар *(Наркы бөлмөдөн шаңыраңдап жетип келет)*. Мына мен... Текке кеткен эмгекке жарым күн да жазылбайт, же башкарманын чөнтөгүндө төлөй турган акчасы барбы? Анда каршылыгым жок.

Үн. Мына бул да туура.

Оунчуну бүткөн бала. Эч качан туура эмес. Мамлекеттик законду бузууга Сыңардын акысы жок.

Сыңар. О жалчыбагыр, ала кой, эмгек күнүңө эгин, акчаны тиги башкарманын сандыгынан! *(Пауза. Сахна караңгылап ачылат. Күндүз. Ушул эле көрүнүш. Апал жалгыз)*.

Апал. Бул ким? *(Каалга чертилет)*.

Саламат *(сырттан)*. Мен, Саламат.

Апал. А... Бу сизби? Кириңиз. *(Саламат кирет)*. Кыйналган, кыйраган кезинде көрөйүнчү дедиңизби? Иши ийрейип, ою ойрондолгон адамды шылдыңдаңыз! Табалаңыз! Жеке сиз дейсизби, кээ бирөө ушул учурда той өткөзүп жаткан чыгаар.

Саламат. Мен табалаганы, шылдыңдаганы келгеним жок. Кайгыланбаңыз! Кадимки кайратыңыздан жанбаңыз. Апийим асылын бербеси аныкталдыбы, башкарма?

Апал. Ооба... Жолдош Саламат. Апийимден аңтарылдык...

Саламат. Элдин эмгегин сөзсүз төлөө керек... *(Пауза)*. Башкарма и деңизчи... Менин эмгек күнүмдү алыңыз да, өтө чырыраактарга төлөп бериңиз...

Апал. А өзүңүзчү?

Саламат. Өзүмө эмне... Жалгыз башыма жетишет, колхозчуларды таарынтуу жарабайт.

Апал. Рахмат... Адамкерчилигиңизге...

Асыл Саламатсызбы эжеке, азыраак сүйлөшөсүзбү биз менен.

К а с ы м

А п а л. Айткыла.

Асыл. Эжеке, апийим өстүрүүгө жумшалган элдин эмгек күнүн сөзсүз төлөө керек. Ошондуктан, аздыр-көптүр жеңилдик болоор, Қасым экөөбүздүн эмгегибиздин эсебинен бир тобунан кутулуңуз.

А п а л. Кантесниер, кантесниер кагылайындарым... Антүүнүн кереги не!

К а с ы м. Керек, сөзсүз керек. Ал жеке эле сизге керек эмес, иш үчүн керек, элдин жаңы жетекчиликке ишеничи үчүн керек.

М е р г е н б а й (*кирет*). Башкарма балам, бая оңбогон Сыңар сенин өзүңдөн эмгек күн доолатып, элди жапырт тукуруп жатат деп уктум. А дүмүр, Саламат сыяктантып сени дагы аксаткысы бар го. Тилеги таштай катсын. Тиш салдырбайбыз сага. Живсырьего 8 карышкыр, 300 суур терисин өткөрдүм. Ошолордун акысын алып, элге төлөп, Сыңар шүмшүктүн оозун бас. (*Ага удаалаш Шаменов кирип, байкатпай тыңшайт*).

О н у н ч у н у б ү т к ө н б а л а, (*антигип кирет*). Саламатсызбы Кемел Шаменов агай, калгандарыңыздар дагы. Жолдош башкарма-эже, биз онунчуну бүткөн балдар, илимдин чыгымсыз ийгиликке жетишпесин, жаңы эски менен кармашаарын опут жүргүзүү ишине көп күч жана каражат зарпталаарын түшүнөбүз. Тилекке каршы таш муштум бух. Муну түшүнбөйт. Ошондуктан, илимий опутка зарпталган эмгекти сиздин жандан төлөтүүнү талап кылууда. Биз онунчуну бүткөндөр мындай калысыздыкка жол бербейбиз, ошондуктан кеңешип көрүп, иштеген эмгек күнүбүздү доолодон баш тарттык. Айтайын дегеним ушул эле. Кошунуңдар.

Ш а м е н о в. Токто!

А п а л. Кемел Шаменович, апийим өстүрүүдө аянбай иштеген арбын элдин убалы уктатпайт го мени. Тапкан күндөрү өтө көп. Төлөөгө шаабыз жетпейт. Мүмкүн, узак мөөнөт менен колхозго кредит берээрсиң. Мүмкүн... Чечип бериңиз ушу маселени... Мүмкүн...

Ш а м е н о в (*Апалга*). Мына булардын сунушу сенин өтүнүчүнө жооп эмеспи. Эмгек күн маселеси кридтсиз эле чечилет тура.

А п а л. Мунун баары жакшы. Элден айланайын. Бир

четинен зээниңди да кейитип жибершти. Канткен менен бул туура эмес-с...

Шаменов. Туура, бары туура болот. Мен силердин ак ниеттүү пейилдештигинерге сүйүнүп олтурам, колхоз курулушун өстүрүүгө багытталган бардык жаңы башталмаларды колдогонуңарга сүйүнүп олтурам. Мен дагы жалпы кызыкчылык үчүн силер сыяктуу өз энчимди кошоюн... (*чөнтөгүнөн кагаз сунат*). Мынакей! (*Баары жардана карашат*). Демек, кымбаттуу достор, өз эмгек күнүңүздү өзгөлөргө өткөзбөй калдыңыздар!

К ө ш ө г ө.

Күндүз. Бак түбү. Аңийим жаңы. Тоялы, Сыңар бүжүндөшүп баш тийгизише арыз жазып жаткан учуру. Саалы ары-бери элендеп басып, сакчылыкта турат.

Тоялы (*беш-алты барак арыздын аяккы бетине ар түрлүү кол коюп, бармагын да басып, санайт*). Бир... эки... он, он беш, отуз... Ме, калганын өзүң туурала.

Сыңар (*сол, оң колдоп жазып*). Бөлөк, бөлөк. Кээсиники куду өзүндөй окшош. Элүү кишинин колун жат билемин. Далай ведомостко койдургам. Текшерүүгө келгенде тууган-туушкандарынды кыңк дедирбей айтырбасаң, билерманым анда...

Тоялы. Бекер иштеп, эмгексиз олтурган, таруудан айрылып, бобу көк бакалдан көөнү калган жалпак тетедейлерди дагы мыктап тукуралычы... Айтпаганын көрөйүн... Хи... хи... Көкүлүндүн асты толук Сыңарым... Арыз ээси көпчүлүк эл, бирин Маскөөгө, бирин Фрунзеге учурам дечи...

Сыңар. Э...— ээй билерманым... Бакырчак менен бөжүлдөк баягыдай байкелеп турганда... Тобокел ту! Баары бир... Арызың айланып учуп Райкомго түшөт... А Шаменов болсо... Катынды колдойт... Ош-шондуктан, ош-шондуктан...

Тоялы. Ошондуктан... Шаменовду кошо майлаш керек... Ошондо... Шаменовдун өзүн текшерип үчүн комиссия түптүз жогортон келет.

Сыңар. Бил-лер-ман-ным... Далил барбы?

Тоялы. Табабыз. Мысалы... Мысалы... Ургаачы жолборс менен секретардын көңүлү жакын... Ошондуктан бирин-бири колдойт десек...

С ы ң а р. Бүттү! Оозунду жап да тигиндей баса тур.
(*Жазууга киришет*).

Т о я л ы (*нарылай басып, Саалыны чакырат*). Саа-
лы, о Саалы, бас бери.

С а а л ы (*нарылай кол шилтеп качат*). Жок, жок...
барбайм, жолобойм... Ырас, ырас... Силерди эч качан
көргөн жокмун, билген жокмун. Эски замандаштыкты
актап, кароолчу болуп бердим. Жетишет, жетишет. Би-
рөө сураса төө көрдүңбү жок, бээ көрдүңбү жоктон баш-
каны айтпайм. Саа дагы, аа дагы, маа дагы жакшы.
Кет нары, Сыңарга бар. Кыйкыргым келип турат.

Т о я л ы. О балээ баскыр, намыссыз ар-рам... Оо!
Карганда чыккынчы болгончо, муунуп өлсөңчү! (*Кайра
таргат*).

С а а л ы (*апийим аралап барып гүл ачкан бир ба-
шын көрүп, кармалап, өбөт, маңдайына тийгизет. Анан
беркилерге кыйкырат*). О окшошкон берендер, бери
келгиле... Укмуш, айланып садагаң кетейиндер... Кара-
байсыңарбы? Түлөө чалыш керек... Ырас, ырас... түлөө!
(*Сыңар, Тоялы чуркап жетишет*).

С ы ң а р (*Гүлдү аткып жулуп, койнуна тыгат*). Мы-
на сага түлөө. Кынк этип көрчү бүжүрөгөн дүмүр...

С а а л ы (*саал башы титиреп кетенчиктейт*). Ырас,
ырас...

Т о я л ы (*алактап туш тушун карайт, Саалыны тарт-
кылайт*). Дагы барбы, кара, көрөгөч шүмшүк, үзүп, жул-
куп соолтоюн.

С а а л ы. Жок, жок... Жалгызды жайратпадыңарбы?

С ы ң а р. Жалгыз болсо го... Жайраттым. Капырай,
не шумдугу... Коркунучтуу жөрөлгө...

К а з ы (*кыйкыра келет*). О батыракелери, шыноо-
лошпой жүргүлө. Ачууну ачуу басты кылалы...

С ы ң а р. Тирүүлөй шкафка камалган кургурум. Тоя-
лы экөөбүздүн курмандыкка чалынганыбызга кейиген
түрүң бар. Эстүү бакырчагым, аркы-беркини байкаар-
сың...

К а з ы. Таш муштум, эми тай берсең да азгырууңа
кирбеймин. Андан көрө Апалдан кечирим сура. Кенен
киши. А кечкил болсо, оо билесиңби, хулиган деп мени
небак сойбойт беле. Кур дегенде отуз сотке кестирмек.

С ы ң а р. О оңбогон бакырчагым, мен бүгүн ишенич-
тен, эң оору-эсеп чоттон ажырадым. Эртен эмне бо-

лоорумду ким билет? А сен... *(Апийим ичинен бир гүлдү көкөлөтө кармап, Касым чымылдап келет).*

К а с ы м. Сүйүнчү, сүйүнчү!

К а з ы *(Тебетейин көккө ыргытат).* Болсун, болсун!

С а а л ы. Ырас, ырас! *(А дагы тебетейин көкөлөтүп, секирет).*

С ы ң а р *(гүлдү алайын деп колу жетпейт. Касымга жасакөрлөнө).* Олтурсаң, токтой турчу садага...

Т о я л ы. Жаңкы дары болчу неме ушубу. Жыттатып көрчү...

К а с ы м. Шашпаңыз. Жытына уугуп кетесиз.

С а а л ы. Ырас, ырас!

К а с ы м *(апийим арасынан Асылды көрүп, булт коюп чуркап баратып, кайрылат).* Казы, Казы аке, Апал эжени сүйүнчүлөгүн, мен Асылдын... *(нарылайт).*

К а з ы. Канатты жасып, кайкыйын!.. Кана *(чуркайт).*

С а а л ы *(анын артынан жөнөйт).* Ырас, ырас! *(Сыңар, Тоялы илкип чабылган аянтты карай басышат.)*

К а с ы м *(Асылды кыса кучактай берилейт).* Сүйүнчү, сүйүнчү, сүйүнчү! Ураа! Ураа! Ураа! *(сүйүнгөнүнөн Асылды бекем кыса кучактайт).* Тием де, болбосо колуна берсем, өлөйүн...

А с ы л *(Жалпы кубанычка балкыса да, азыраак ызалуу).* Сен эмне жаш баласыңбы, ыя?

К а с ы м. А сен карып калдыңбы?

А с ы л *(Таарынычтуу).* Кызык экен. Экинчи сүйлөшпөйм сени менен. Алдыгынтип үзүп алууга болбойт да.

К а с ы м. Бу-бу... бул... Далай көздү акыйтып, жедеп түңүлөрдө жарк этип күлгөн сен. Тозок менен колго тийдиңби. Элдин баарына көргөзөм.

А с ы л. Күн-түн саргарып тиктегеним ушул эле. Кактан көрө койду тигинин көзү. Деги сук жигит экенсиң да.

К а с ы м *(ырдайт).*

Гүл ачылды колотто,
Күн нуру чалкып толот го.
Күлкүндү шандуу чыгарчы,
Эми, күлпөтүм десем болот го.

Ачылды гүл колотто,

Ай нуру балкыш толот го.
Алчадай жүзүң албыртчы,
Эми, ардагым десем болот го.

* * *

Чатырды тиктиң колотко,
Чоочун жанды жолотпо.
Орундалды тилегиң
Эми, жүрөгүң мен деп согот го.

Асыл (*Тамылжып угуп, Касымдын жанына келип колундагы гүлдү акырын алат*). Олдоксонсуң ээ. Мейли, эми мындайдын миллиону гүл ачат. Төл башын Апал эжеге көргөзөлү да.

Касым (*курулай Асылдын колун кармалап*). И... и... эжекенин кармаганы катуу ээ?!

Асыл. Ананчы, Шаменов агай укмуштуу жардам бербедиби?! Апийимдин көк сабагын изилдетүү үчүн Фрунзеге өзү алпарганычы?!

Касым (*Толкундана*). Биздин агроном Асыл андан азамат. Буерге чатыр тигип саргарып күттү. Мына эми самаганына жетти. (*Кучактайт, өбөт*).

Апал, Садык кирет.

Асыл. Сүйүнчү, Апал эжеке, сүйүнчү! Мына, мына, апийимдин алгачкы ачылган гүлү, мына! (*Гүлдү Апалдын чачына саят*).

Апал. Болсун, болсун бакыракайым! Рахмат кагылайын! И... и көздөрүң укмуштуу жалтылдайт да. Ага себепкер жеке апийим гүлү эмес го, ыя?..

Асыл. Ой, эжекебай?

Апал. Жаштык — от, жалын. Аны уйпалап өчүрүү мүмкүн эмес. Эгер татыктуу жигит көз артса, байкашып көр, жарайбы?

Асыл (*кубанычтуу*). Өх! Эжекеси, сизден өтө ый-баа кылып, ашыкча сөз сүйлөөдөн да чочучумун. Эми бар эмеспи!..

Апал (*эркелетип*). Сен антпегин. Өзүм суз болгонум менен башка бирөөлөрдүн жадырап күлгөн бактысына кубанамын, суктанамын. Сен сырыңды менден жашырба... Табийгат кандай мүнөз ыроолосо, дал ошондой жүрө бер.

Садык (*өскөн апийимдин жанына барып, кармалап*

көрүп, көз жашын аарчып жашыйт). Мени кайсы сокур шайтан азгырды болду экен. А, Оңбо Сыңар, Тоялы! Ого бетер шаштырып эсимди эки кылдыңар. Кур жалааны да жаапсыңар. Карачы, баары тегиз бүрчүк жарыптыр. Көлдө небак боткок байлап калыптыр. Көрсө жер үшөгөн тура. Жанакы агроном секелектин, сынтырдагы окмушу күчтүүлөрдүн айтканы туура. Кеч бышуучу сортун сепкен экенбиз да. Быяктан жер кыртышы көлдүкүнөн күндүн табын кеч өткөзөт дейт ээ. Мээ жок да менде. Сакалымды өрттөөр киши жок а...

(Көшөгө караңгылап ачылат).

Жер жайнап аппак апиим гүлү ачылган. Аны аралап жүргөн эл. Нары жактагы кур такырда Сыңар, Тоялынын карааны. Апал, Саламат гүл арасынан бери бөлүнө басышат.

А п а л. Кытмырлардын бут тоскону мүдүрүлтө албады бизди. Кайра күч берди, намыстантты, эрегишип иштеп, акыры көздөгөнүбүзгө жеттик.

С а л а м а т. Кара ниеттин көрөр күнү абалтан ушундай. Убактысынча гана уу чууну көбөйтүп, акыры ушинтип маскара болот.

М е р г е н б а й. О көшөгөң көргөн Апал балам, бак-таалайың ушинтип ак гүлдөй жайнап ачыларыңды билгем. Өрнөгүнө баракелде, башкарма балам, май көл, сүт көл, той беребиз дешип баки-жоктун баарысы кочурап жатышат.

А п а л. Атаке, бу болочоктогу чоң ишибиздин сүймөнчүлүктүү саамалыгы гана. Баары бирдей кубанып толкуган элден айланайын.

М е р г е н б а й. Баракелде, баракелде, балам, иштин башы илгери. Омийин. Тилегинерди берсин, максатыңарга жеткиле айланайын! *(Нары кетет).*

А п а л. Кыйын кишиге айла жок. Алтын карыя?

С а л а м а т *(мурутунан күлүп).* Ал кургурдун мындан бөлөк да, экөөбүзгө багыштаган жакшы мүдөөсү бар.

А п а л *(ойлуу, жайдары Саламатка, алыска көз жүгүртөт. Анан гүл арасындагы кишилердин алдындагы Асылга колун булгайт).* Асыл, Асылжан, чурка бери садаган!

С а л а м а т *(мурутун сылап).* Акылдуу калтар. Эп-

теш кыябын келтирип так жообун алаарда эле байкат-
пай алаксытып кутулуп кетет.

Асыл. Эжеке дейм. Активдер тойдон ажырадык, бере-
кебиз качты дешип муруттарын жанып, муңканып ка-
лышчу эле. Эми көксөөлөрү сууду го... ха... ха...

Апал. Асылжан! Той! Той, эмне экенин түшүнбөй
жүргөн кишилер көп. Он кишинин башын кошуп, тамак
ичсе деле кээ бирөө той өткөрдүк дешет. Той — иштин
ийгилигин, өмүрдүн кубанычын даңазалай турган окуя
болсо... Алышып, күрөшүп олтуруп акыры ушинтип ап-
пак гүлдү араладык. Азырынча ак иштин алгачкы тоюн
өткөзө туралы. Анан ак гүлдүн аңкыган жыты аймагы-
быздын береке байлыгын ташытат. Бүгүнкүбүз бул. А
эртеңкибиз... *(Ошо маалда Апалдын кыялындагы мада-
ният двореци, гүлдөгөн кыштак, электростанциянын па-
норамасы ачылат).*

Саалы *(Шашкалактан сырттан чуркап кирет)*.
Апал аксакал, Саламатым, Асыл кызым, түп борбордогу
окумуштууларды ээрчитип Шаменов келатат! *(Гүл ара-
сынан эл түрүлүп келе башташат).*

К ө ш ө г ө

МЕЙМАН

(эки бөлүмдүү пьеса).

КАТЫШУУЧУЛАР:

1. Азим	— баш зоотехник
2. Жаркын	— анын аялы
3. Бакир Батырович	— мейман
4. Шайыр	— анын аялы
5. Сарымсак	— колхоздун председатели
6. Самак Темирович	— райкомдун катчысы
7. Кыяз	— чабан.

БИРИНЧИ БӨЛҮМ

Биринчи көрүнүш

Жайлоо. Алыстан жайкалган жашыл адыр, жайылган кой көрүнөт. Жанаша тигилген боз үй менен чатыр. Анын алдында Сарымсак менен Азим.

Азим. Карачы, ушунча жандыкка бобу жайыт түтө алабы?

Сарымсак. Келечекте койду дагы эки эсе көбөйтөбүз.

Азим. Эгер багуу шарты келсе, малды өстүрүү оңой.

Сарымсак. Тонналаган кой этин, уяң жүнүн мамлекетке жогорку сапатта жылдан-жылга арбын өткөрүп, колхозчубуздун казнасын байытабыз, элибизди жыргатабыз.

Азим. Аны азыр бешиктеги бала да түшүнөт.

Сарымсак. Сен эмне туураланасын.

Азим. Башкарма-а... Жайытты кеңейтиш керек. Төр жайлоодогу бетегеси буралган кең жайыт суу жок, мал барбай кеберсип жатат.

С а р ы м с а к. Ага суу чыгарууга сен демилге чыгарып кириштиң го.

А з и м. Киришээрин кириштим... Кудук мени кутултат, же тутултат. Мынча болду, аякка көчүп барайын. Уруксаат эт башкарма.

С а р ы м с а к. Көчпөйсүң.

А з и м. Көчөм.

С а р ы м с а к. Эч ким сени зоотехниктен бошоткон жок. Кудукка да, малга да жооп бересиң. Сен зоотехник болсоң, аялың адамдардын врачы... кошунаң чабан.

А з и м. Сен мени тузакка чалынта албай эле араң жүргөнсүңбү дейм.

(Үйдөн Жаркын, жайыт жактан Кыяз келишет).

С а р ы м с а к. Жаркын! Кыяз! Кана, силер айткылачы, Азим кудук казгандарга көчөм дейт.

Ж а р к ы н. Көчпөйт.

К ы я з. Эмнеге көчөт...

А з и м. Ой, окшошкон обу жоктор!.. Силер эмне безилдейсиңер.

Ж а р к ы н. Атайылап шаардан балачактагы досуң аялы менен эңсеп мейманга келатса, сен күн-түн тынчы жок, калдырап-күлдүрөп кудук казгандарга көчө качасыңбы.

К ы я з. Бала-бакырам жакада болсо, кой-поюм менен, мени жалгыз талаага таштап көчүп кетесиңби.

А з и м. Өңгөңгө, Кыяз сен ушул тар жайытты тебе леп тыта бербей, койлорунду көлбүтүп кең-кесири жайчу жерге үндөгөнүмдү туура түшүнсөң боло.

К ы я з. Алтын сөзүңө күмүш чачпак. Андай экен... башка чабандардын жандыктарынын тиши тие электе мени кошо көчүрө кет.

Ж а р к ы н. Эми сен да кур желпинбей коё тур. Адегенде Азим суу чыгарсын да. Азыр көчүп барып, койлорундун жумурун кургатып кырасыңбы.

К ы я з. Ия! Анысы да бар ээ. Азим, тезинен суу чыгартчы. Анан мен дароо күн болсо күн, түн болсо түн тебетейимди көккө ыргытып көчүп жөнөйүн.

А з и м. Суу чыкса сенден башкалар деле дүрбөп көчөт дечи. Суу... Күтө тур. Мени карышкыр жемек беле. Жыпар экөөң чаңсаң курулушчулар бар.

Ж а р к ы н. О, койсоң, берекем. Ушу турган жерге барып-келип турарсың. Биз го биз, а меймандарыңды каптесиң.

А з и м. Мейман. Ошолор гана аргамды түгөтүүдө. Жаки болбосо... Деги ак жолтой болушкай эле.

С а р ы м с а к. Оп бали. Айланып отуруп сөз чынына келди. Өзүнөр айтпасаңар да... Урматтуу мейман силердикине түшөт дегенин угуп, эли-журту жоктой, силерди жер каратпайын деп, атайын чыгып келбедим беле. Болбосо... бул кыжы-кужуну укмак эмесмин.

А з и м. Чынымды айтайын, өгүнкү бюродогу тартыштан кийин мага жүзүңдү үйрүп калдың...

С а р ы м с а к. Эй, Азим, кызык экенсин, башкарма менен башкы зоотехник экөөбүздүн тартышканыбыз иш үчүн. Сен райкомдун бюро мүчөлөрүн ишендирип, мени жемеге капталтып, басмырттаттың. Балким, сеники туурадыр, а балким, меники туурадыр. Көрө жатабыз.

А з и м. Менин тууралыгым үчүн Самак Темирович жердин түбүн бургулоочу мастерлерди машиналары, аспаптары менен биздин жайлоого жибертти.

С а р ы м с а к. Жиберерин жибертти. Курулушка каралган акчаларыбызды да аларга котортуп берди. Кыштактагы курулуштар токтоду.

А з и м. Жайытка суу чыгарыш бу да курулуш.

С а р ы м с а к. Албетте, бирок, быйылкы планда жок эле да.

А з и м (өзүнчө). Олдо, Бакир дос-сум ай... Кыжа-лаат учурда келатканыңды кара. Деги ак жолтой боло көр. Кудук чыгарсам абийирим жабылат, чыгаралбасам акмагым чыгат. Жеке өзүм эмес, мени колдогон биринчи секретарды уятка калтырам.

Ж а р к ы н (күйөөсүнө). Досторуң келгиче, биз үйдү иреттеп коелу. Жүрү, жардамдашсаң мага. (*Ээрчишип кетишет.*)

С а р ы м с а к (шибердүү дөңгө жантая). Кыяз, отур мындай. Бу, Азим кошунаң кандай?

К ы я з. Алтын сөзүнө күмүш чачпак. Дурус.

С а р ы м с а к. Маселен.

К ы я з. Маселен... Азим, өзү, доктор аялы Жаркын андан адамгерчиликтүү, кичипейил эмелер. Алар... биз бир чөйчөк кымысты да, бир жилик этти да бөлүшүп татабыз.

С а р ы м с а к. Бал-ли! Кошуна деп мына ушу силерди айтыш керек. Бу... Азимдин мейманы узакка жүрөт деп уктум.

К ы я з. Булар да ошондой дешет.

С а р ы м с а к. Ардактуу мейманды куштап, таптап жакшы күтүш элибиздин салты. Ыраспы?

К ы я з. Атайылап жайлоону эңсеп келишсе... аянбай калышсын.

С а р ы м с а к. Мейман жеке зоотехниктики эмес, райкомдун биринчисиники дагы.

К ы я з. Ох-оо!

С а р ы м с а к. Демек, мейман бизге, сага, мага... элибизге келип отурат. Бакибиз тартынбай сыйлап, көңүлүн көтөрүш керек.

К ы я з. О! Алтын сөзүңүзгө күмүш чачпак! Журт башы сен минтип сапырылганда, мен аянамбы!

С а р ы м с а к. Акырын! Бул экөөбүздүн ичибиздеги сыр. Азим сырттан келсе да, көп жыл иштеп бизди элсинип калды. Атактуу мейманга учурашууга мына мен да, Райком Темиров да бат, бат катышабыз. Башка чабандарга чапкылатпай... союз, ысылык жаатынын милдетин ала аласыңбы?

К ы я з. Анча-мынчасы кеп эмес. Балээ басып... көбөйүп эле кетпесе...

С а р ы м с а к. Мен айттым го. Сен эмне, түшүнбөйсүңбү?

К ы я з. Моюнума түшпөйбү?

С а р ы м с а к. Кандай көп сүйлөөчү болгонсун. Азимди жапа тарттырба. Бөлөк короого чаппасын. Бүт сен колдуу болсун. Канча, эмне, кийин мага гана шыбыштайсың. Анан өзүбүзчө эсептешип, тууралайбыз. Куппу?

К ы я з. Башкарма башың менен сен тоорусаң, хуп дебесем болбостур.

С а р ы м с а к. Демек... ысылык экөөбүздөн... Калгандарын өзүлөрү жайлаштырар. Азыр сен... (*Кат жазып, сунат*). Жылкы айлына чап. Бүгүндөн баштап бир чанач, элүү литрден кем эмес, күн алыс мында жеткирилип турсун.

К ы я з. Хуп! Алтын сөзүңүзгө күмүш чачпак. (*Кагазды алып жөнөйт*).

С а р ы м с а к (*жалгыз*). Адамды таш менен урба; аш менен ур. Ашымды сыйласа Азимдин адамдыгы. Тоюнуп өзүмдү капса, арамдыгы... Көрүп туруп билмексен тартсам, Азим гана түгүл Темирович ошондо ызырынаар ичинен. Деги менден кетпей турсунчу.

Жаркын (*чыгат*). Башкарма-а, неге башынды мыкчыйсың. Чемендеп калган жоксуңбу?

Сарымсак. Жүрөк чымыран, башым каңгыйт. Жаркын, врач эмессинби, тамырымды байкап көрчү. (*Билегин тосот*).

Жаркын (*тамырын тыңдап*). Башкарма, башкарма, жүрөгүңдү бек карма!

Сарымсак. А курган жүрөк кармаганга болбой булкунсачы.

Жаркын. Эстүү, сабырдуу жансың. Тынчытып, соорот.

Сарымсак. Сооротор элем... эгер мандайымдагы Жаркын врач жаныма дава тапса!

Жаркын. Мен азыр. Азим! Азим дейм!

Сарымсак. Балээ болбодубу, күйөөсүнө датта-набы?!

Жаркын. Азим, эмне укпайсың. Келе менин кан ченегин аспабымды, Тонометримди дейм!

Сарымсак. Өх, аял түгөттүн амалы күч.

Азим (*аспап менен чыгат*). Эмне, малчылардан ооруптурбу?

Сарымсак. Өх! Мен эле... Күйүгүп чыктым.

Азим. А-а... бийиктик... демди кыстырат.

Жаркын. Жаканын адамы жайлоонун бийиктиги менен ойноого болбойт. Кана, башкарманын канынын басымы канчалык көтөрүлдү экен. (*Ченейт*). Ой, ушу да кеппи. 130×90. Анча-мынча гана. Чабалактай турган жөнүң жок. Куландай соо жигит турбайсыңбы.

Сарымсак. «Алтын сөзүңө күмүш чачпак».

Жаркын. Жолдош башкарма, даттанып келген малчыларды көрүү, эмдөө, дары-дармегимди, эмеректеримди коюу үчүн өзүнчө чатыр керек. Окус, мейманыбыз да келсе... кантебиз.

Сарымсак. Туура. Мейман эс алыш үчүн да өзүнчө жай керек. Бул талабыңды мен бүгүн гана орундатамын. Азыр эле машина жиберип, жаңы өргөнү алдырайын. (*Жөнөйт*).

Жаркын. Кызык. Башкарма өргө тигип бермей болду. Башынан ушундай элпек, март немеби?

Азим (*доошун созот*).

Ажайыл көңүл бурганың
Ак өргө болоор тууганың.

Кудук казып каржалып,
Кубарар, Азим курбалың.

Жаркып. Ой, берекем... Кудук деп көп эле муңка-на бербечи, чыгат. Өргөгө экөөбүздүн эмнебиз кетти. Досуна жүзүң жарык болот. Куштап тосконуңа көңүлү карктанып... жыргасын да... (*Машинанын күрүлдөгөнү угулат*).

Азим. Мына, сүйүнчү! Келип да калышты.

Уу-дуу. Кыжы-кужу. А дегенде шымчан, чачы акыркы модада кыркылган Шайыр көрүнөт. Анан Бакир, Самак... Кызуу учурашуу. Кучакташып көрүшүүлөр.

Жаркып.

Азим (*Шайырды тегеректеп*). Шайыр-р, сен анык жайлоого камынып... атка шып ыргып мингенге ылайык шым кийип, жигиттей шымаланып сонун келип-сиң.

Шайыр (*экөөнө тең кучагын жайып*). Ананчы! Экөөң тең мөлтүрөп жап-жаш бойдонсуңар. Жайлоо! Жыргал ушуякта турбайбы. Эх, куулар билесиңер кайда жашашты. Келгилечи, экөөңдүн тең бетиңен чоп этип коёюн. Аябай сагыныштык, чынбы. (*өбөт*).

Самак. Мени менен учурашканда минтип өпкөн жок элең го, Шайыр.

Шайыр. Аялың жаныңда болсо чоп этмекмин. Биздин келерди билип туруп «ханшанды» курортко качырыпсың, капыр.

Самак. Кечиресиң. Путевканын ыгы ошондой болуп калды. Оорулуу байкуш, силердин таарынаарыңарды деле билип... жан айласы үчүн араң эле кетти.

Бакир. Эх, достор! Кожоюп кебетебиз кантет. Студент чакта эңсеген учурду окууну бүткөнүбүздөн жыйырма жыл өткөндө араң аткарып, ээн-жайкын жолугуп олтурабыз.

Самак. Эмне, ошо кезди эскерип, кадимкибиздей күч сынашып, тоорушуп көрсөкпү. Кана шаардык назик интеллигент, кел! Жыгылсак жер жумшак, башка эч ким жок.

Бакир. А дегенде Азим экөөң байкашып көрчү. Мен жыкканыңа чыгам.

Самак. Азим экөөбүз ээндеп, кээде ансыз да төш-төшө коёбуз. Кел!

Б а к и р. Кой, кой! Бүт районду ээлеп, элирген түгөт, колу-бутту кокустатаарсын.

(Аялдар шыңкылдап күлүшөт).

Ш а й ы р. О, жыргал! Эркектердин эркелешкени да курусун.

Ж а р к ы н. Ооба десен, аюудай апсаңдашып. Сенин берекең качып бердиго.

Ш а й ы р. Сенин жыргалың, тигил экөөнөн тең жапжаш. Оңбогур... эрин экөөң тоодон карыбастын мээр чөбүн таап жеп жүргөнсүң го.

Ж а р к ы н. Ботом, сен деле чыпыйып, жаш келинден айырма жок го. Кечиресиң. Ой эркектер, берекелер, тынчтангыла! Тыяктан башкарма, быяктан кошуна койчубуз чыкты. Силердин дардандаган күрөшүңөр элеттиктерге өөн учурайт.

А з и м *(үйдөн шырдак көтөрүп чыгат)*. Азырынча авага отура туралы. Кармашууга ээн кокту көп быякта. *(Өзүнчө утурулап)*. Кудай жалгагыр, кошунам кымыз артынып келатат...

Мемирөө. Тигилер жайлашканча дүбүрт угулат. Азим экөөнү коштоп кирет.

С а р ы м с а к

К ы я з *(жарыша учурашышат)*. Ат салоом алейкумдар. Келишиңиздер менен!

А з и м. Тааныштырып коёюн. Сарымсак, башкармабыз. Бизге чамаалаш эле университеттин экономфагын бүткөн. Кыяз — кошунам. Чабан. Бу биз күткөн мейман менин досум Бакир — ветеринария илиминин доктору, профессор. Жанындагы биздин аяш Шайыр.

Б а к и р. Жайлооңор сонун экен. Чарбаңыздарды араладык. Силерге жолтообуз тийсе да, араңарда эс алууга чыгындык.

Ш а й ы р. Хи, ии! Быйыл курортту жыйыштырып жапайы дем алып көрөлү дедик.

С а р ы м с а к. Жайлообузду жактырып атайылап келишиңиздерге биз курсантпыз.

К ы я з. Алтын сөзүңүзгө күмүш чачпак. Мен чабанмын. Бирок жапайы эмесмин. Тиги «татынакай» аяштын «жапайы эс алабыз» дегенин түшүнбөй калдым.

Ш а й ы р. А... кечиресиң, куроттон жыргал сиздердин жайлоого путевкасыз келгенибизге кубанган сөзүм.

К ы я з. Биздин жайлоону жыргал дегениңизге макулмун. «Жапайыны» унутуңуз.

Ш ай ы р. Жарайт, жарайт. (Туруп колун сунат).

К ы я з (таңыркай). А-а... Тилегиңизге жетиңиз аяш! Эмесе, сизден баштайын, актан, ооз тийиңиз. Сиздерче келишиңиздер менен! (Чөйчөктөргө Жаркын куйган кымыздан сунат).

С а м а к. Сарымсак, сен качан чыктың жакадан?

С а р ы м с а к. Мурда күнү, Самак Темирович. Сизге телефон чалып таппай калдым.

С а м а к. Эгинди ысык уруп... сугарып жетише албай жатканда, чөп чабык кызып... шаардыктар жардамга келип атканда жайлоого сейилге чапкан экенсиң го.

С а р ы м с а к. Малчыларды көрөйүн деп... анан...

С а м а к. Улуу төрдөгү булак казылып жаткан жерди Бакир Батырович болуп көрдүк. Эки жүз метрче казышыптыр. Азырынча эчтеке чыкпаптыр. А демилгечи Азим үйүн көздөй сызыптыр.

А з и м. Кап дечи. Силерди тосууга келбедимби. Аякка барарыңарды билгенде жылбайт элем. Аэрден артезиан кудугу атырылганда, он миң гектар бетегелүү жайытка мал көлбүйт.

К ы я з. Оозуңа май! Тезирээк кудукту сордургуч на-
состон атырылсаң мал-жан жапырт көлбүгөөрү чын!

С а м а к. Көлбүйт деп макул болуп отурабыз. Са-
рымсакты ыйлатып туруп курулушка деген каражатын
которттук. Эгер суу чыкпай эмгек, каражат текке кетсе,
Азим сен керт башың менен жооп бересиң.

А з и м. Билем. Кудук бир жаңсыл болмоюн, карак-
чыдай кагылам да, эч жакка жылбайм. Башкарма мага
башка түйшүк такканын койсун!

С а м а к. Кудуктан башка азыр эч милдет тагыл-
байт.

С а р ы м с а к. Ой кагылайын, Самак Темирович,
шылтоого шыноо издеген зоотехникти минтип эсиртесиз-
би. Баарлык азапты башкарма тартыш керекпи?! Жай-
лоого да чаап туруум тийиш, эгин-чөптүн түйшүгү ан-
дан... кыштактагы курулуштар токтоду...

С а м а к. Бул эмне, жолдош Сарымсак, бизге өчөш-
көнүң го. Курулушту эч токтотпойсуң.

С а р ы м с а к. Келишим менен иштеп жаткан куру-
лушчуларга эмнебизди төлөйбүз.

С а м а к. Төлөйсүңөр. Мамлекеттен кредит сурагыла.
Бердиртебиз.

С а р ы м с а к. Карызга тунуп кетмек болдук го.

Быяктан бир жаңсыл болмоюн кыштактагы маданият үйүнүн, турмуш-тиричилик жайынын курулушун быйылча токтото турсакпы...

А з и м. Карачы, быяктан бир жаңсыл болмоюн деп... башкарманын кудукка ишеними да, кызыкчылыгы да жок.

К ы я з. Аки-чүкүнү койгула айланайындар, кудук чыксын эле.

С а м а к. Эл, колхозчулар эңсеп, күткөн эң зарыл курулуштарды токтотсоң, сени тытып жебейби, жолдош башкарма.

Ш а й ы р. Самак аяш!.. Башкармаңыз менен башка учурда сүйлөшүүгө болбойбу.

С а м а к. Кечиресиң. Шайыр, болот, болот... Биздин адет... Чай ичип отурсак да, иш деп көнгөнбүз. Кечиргиле.

Ш а й ы р. Атайылап эс алууга келген соң, селкинчек салып... шапар тепчү жер экен.

К ы я з. Алтын сөзүңүзгө күмүш чачпак. Кааласаңыз, чоңдор уруксаат этсе... селкинчекти мобул эле көк майданга орнотуп берем.

Б а к и р. Ашык түйшүк... иштери чачынан көп булардын көңүлүн алаксытып не?..

Ш а й ы р. Булар да адам. Бир күн меймандар менен өргүп... көңүл ачып кетсе күнөөбү. Малчыларды көрүш деле иш да.

К ы я з. Алтын сөзүңүзгө күмүш чачпак. Туура айтасыз. Райком, башкарма дегенди жаз, жай бою көргөнүм ушул! Бир күн чогуу өргүп... Меймандардын да жарпын жазып кеткиле.

Ж а р к ы н. Ошенткиле эми, бизди да томсортпой. Башкарма, макулсуңбу.

С а р ы м с а к. Мен макул эле дегени турам. Бирок...

Ж а р к ы н. Түшүнүктүү. Секретардын каарынан корком дечи. А Самак Темировичти Шайыр аяшы бир күн байырлата алаар.

Ш а й ы р. Байырлатмак түгүл, жанымдан жылдырбайм. Секретарлыгын сыйлайбыз. Бирок Самак бизге баягы эле дос. Чынбы?

С а м а к, Чын.

Ш а й ы р. Баса, эртең жекшемби. Жыргал, бүттү. Жылбайсың, макулсуң ээ!

С а м а к. Эх, Шайыр. Бизде жекшембиде да дем

алуу деген жок катары. Өнөктүк кызыган маал. Силерге көргөзүп, чарбаны аралап жүргөнүмдүн өзү мага иш. Алыстан арзып көрүшкөн силер менен эки, үч күн болсом дегенде көзүм төрт. Бирок, азыр эч мүмкүн эмес.

Ш а й ы р. Койсоң эми. Эртең дем алыш күнүндү эле бизге бер. Бүрсүгүнү таң ата узаталы. Башкарма макул. Сен кудайдан корксоң боло деги...

С а м а к. Бүгүн кеч кирип калды. Конобуз. Досторчо сырдашабыз, ырдашабыз. А эртең... түшкө дейре...

Ш а й ы р. Болот! Калганын убагында көрөбүз. Кана, чабан дос. Уюштур жыргалды.

С а р ы м с а к. Жүрү Кяз, тездетели. *(экөө чыгат)*. Шандуу селкинчек күүсү чалынып турат. Тегерек айланат.

Э к и н ч и к ө р ү н ү ш

Таң эртен менен. Короосунан узагап койлордун маараганы угулат. Алиги жерге селкинчек курулган. Жаңы ак өргө тигилген.

К ы з ы з. Койлорумду жайытка күндөгүндөн да эрте-рээк чыгардым. Меймандар тынч эс алсын. Кана, селкинчек, түндөсү бекем эле орнотконсудук. Ыргалып көрөйүнчү. *(Селкинчекке термелет)*.

Алты бакан селкинчек,
Андай теппей мындай теп.
Ак кол өскөн эринчек,
Шакылдаган келинчек.
Шаардык катын серүүндөп,
Шайың кетээр белим деп.

(Ал термеле берет).

(Жаркын менен Азим жаңы үйдүн түндүгүн тарта берилей басканда нараактан Сарымсак чыгат).

С а р ы м с а к. Кичине аярдагылачы. Чабаганчы мобу чапталуу катты апкелиптир. Шашылыш дейт. Самак Темирович тура элек болсо, ойгот, *(Конвертти берет)*.

А з и м. Турган. Ансыз деле өзү шашып атты эле. Неге шашылыш. *(Басат)*.

Ж а р к ы н. Рақмат ак өргөнө укмуштудай жасалгасына.

С а р ы м с а к. Сен үчүн. Сенин кадырың үчүн.

Ж а р к ы н. Ия Ошондой экен да.

С а р ы м с а к. Ошондой Жаркын. Керек десен, мындай кыйынды да аткарууга даярмын.

Ж а р к ы н. Кызык. Билбепмин. Эсте болсун. Мен меймандарыма кирейин. *(кетет)*.

С а р ы м с а к. «Билбепмин... эсте болсун». Эх, Жаркын...

К ы а з. Башкарма, башкарма, бек карма, бек карма!

С а р ы м с а к. *(селкинчекти карай басат)*. Бас оозунду!

К ы а з. Ха-ха-ха! Тамаша. Кел, селкинчекке!
(Аңгыча топурап беркилер чыгышат. Сарымсак аларга жанашат).

Б а к и р *(Самакка)*. Болуптур. Соода түйүндөрүнөн растраталардын бетин ачып... борбордук текшерүүчүлөр бүтүп... күтүп атышса, быякта кармалганың жарабайт.

С а м а к. Шайыр аяш, капа этпе. Селкинчекти катыра тепсек болот эле. Чукулда эле кайрылып келем. Бюрого жеткендей болоюн.

Ш а й ы р. Кантебиз.

С а м а к. Жайлоо төрүндөгү кудук милдети, меймандардын ал жайы Азим сенин мойнунда! Сарымсак, сен бир-эки сааттан калбай жакага түш. Курулуш токтолбосун. Бүгүн түнкү сугаттан жолугушабыз. *(Жөнөйт)*.

Ж а р к ы н. Кызматы да ушундай. Өзү да тынымы жок киши.

Ш а й ы р. Түн ичинде сугаттан жолугушабыз дегени эмнеси?

Ж а р к ы н. Күндүсү бюросун башкарып... түнү биздин колхозго чаап келет. Курган башкарманын шору катты дей бер. Болбосо, бүгүн имерилип калууга ниети бар эле.

(Берки үчөө Самакты жөнөтүп, бурулушат).

Б а к и р. Бул аппак үй кайдан чыга калды?

Ж а р к ы н. Силер үчүн тигилбедиби.

Ш а й ы р. Ой, жыргал десе-е... Көргөзмөдөн көрдүм эле. Малчыларда ушундай өргө бар экен ээ.

Ж а р к ы н. Ичине кирип көрчү. *(Аялдар, Сарымсак кошо кирет)*.

Б а к и р. *(сыртта калат)*. Бекер, бекер.

А з и м. Чынымды айтайын башкарманын силерге көргөн камы.

Бакир. Артыкбаш. Биз мындай чектен ашкан шартсыз эле жупуну өспөдүк беле. (*Сарымсак, аялдар көңүлдүү чыгышат*).

Шайыр. Во! Жайлоодогу люкс!

Жаркын. Жыргалга окшобойбу.

Шайыр. Окшойт. Бакир кирип чыккан. Биринчи класстагы мейманканалардагы люкстан айырмасыз. Радио приемник, күзгү. аюу талпак, кош кроват, сүлгүлөр, жерде шырдак, килем, керегедө туш кийиздер... Биздин мейман люксыбыз экен. Жыргал!

Бакир. Негедир менин көңүлүм айныгансып турат.

Жаркын. Ал бийиктиктен. Дары ичесиңби?

Шайыр. Бийиктик? А мен эчтекеңи сезбейм.

Бакир. Дарыны жөн эле кой. Азим, жүрчү тетиги кырга чейин басып келеличи. (*Басышат*).

Сарымсак. Жүргүлө аяштар, мен силерге селкинчек тептирейин.

Кыяз. Келгиле, келгиле! Кыл аркандын селкинчек, аяштар тепсин желпилдеп. Күлүктөй күүлөп койдум. Мен коюма кеттим. Эмки кезек башкарманыкы.

(*Узайт*).

Шайыр. Рахмат жыргал жигит! (*Ага кол булгап, беркилерге бурулат*). Кана.

Сарымсак. Аяштар, кана, кимиңер биринчи. Мен күүлөөгө даярмын.

Шайыр. Жаркын. Жаркын! Сен башта. Мен карап туруп... Анан...

Жаркын (*селкинчекке чыгат*). Сарымсак, жай күүлө, учуп кетип уят болбоюн.

Сарымсак. (*терметет. Үн кошот*).

Кыл аркандын селкинчек,

Жаркын аяш карма бек.

Көңүлдү ачып шуулда,

Өтпөсүн өмүр бекер тек.

Шайыр. үнүңүз жакшынакай, жигиттин гүлү белемсиз. А Жаркынды тим эле колунуздуң күүсү менен канаттуудай кайытасыз да. Жаркын! Этиетте, күүлдөгөн боюнча космоско учуп кетип калып жүрбө.

Жаркын. Ха-ха! Жигит терметип, ырдап турса, учса эмне экен. Андан көрөк башкарманын ырчылыгы бар. Соз десең.

Ш ай ы р. Ия! Созуңуз анда! Ыр ушундай жыргалда жарашат.

С а р ы м с а к.

Авасы тунук, атыр жел
Жайлоо жер болсо жүргөнүң.
Жаныңа жыргал эмеспи...
Жарокөр о болсо сүйгөнүң.

Ш ай ы р. Бис-с!

Дагы!

С а р ы м с а к.

Аземи да күчтүү биздин жак,
Атым бир а менин Сарымсак.
Өмүр да өтүп баратат
Өксүтпөй колун сунчу бат.

Ш ай ы р. Бис-с! Башкарма, черди жасаар азамат турбайсыңбы. Ырыңыз менен сөзүңүзгө эрип, Жаркын жыпылдай эле бергиси бар. Токтогуңуз эми.

С а р ы м с а к. Кезек бир келди мейманга, Токтогун Жаркын сен анда. (*токтотот*).

Ж а р к ы н. (*тиги кучактайм дегиче булт түшөт*).
Бах, көптөн бери мынчалык черим жазыла элек эле.

Ш ай ы р. Ой, Сарымсак мага жардам этиңиз.

С а р ы м с а к. Жаным менен! (*Моюнуна колун арткан Шайырды көтөрүп чыгарат*).

Ш ай ы р. Мени жай терметиңиз. Жаркынчалык тебе албайм.

Ж а р к ы н. Тебесин эле. Күүлөй бер.

С а р ы м с а к. Атаганат. Өнөктүк күчөп, буйрук ыкылдатып турганын карачы. Болбосо сиздер менен күндүзгү гана турсун... айлуу түндө селкинчек тээп... сармерден куруп... ак чөлмөк ойноор элем.

Ш ай ы р. Калыңыз. Мындай жерде сиздей шаанилүү жигиттерсиз куса болоор адам. Эми эркинирээк, катуураак күүлөнүз. О, Сарымсак, жыргал!

Ж а р к ы н. Шайыр, этиетте, Сарымсактан болгун сак. Хи, хи!

С а р ы м с а к. Ишенбеңиз Жаркын өзүн ойлойт моюн тап.

Ш ай ы р. Ой, ой акырын! Башым айланып баратат. Сарымсак карма мени.

С а р ы м с а к. Боюңзду таштай бериңиз. *(Бекем кучактап алат. Тиги моюнуна оролот).*

Ш а й ы р. Чын эле жыргал!

С а р ы м с а к. Эх, чаап алса да калсамбы.

Ж а р к ы н. Нысабыңды көп агытпа, башкарма. Шайыр ачык, назик ургаачы. А күйөсү Бакир ичим тап. Сугалактыгыңызды көрсө чыргыйттап чырлашы ыкта-мал. Ыраспы Шайыр.

Ш а й ы р. Ой билбейм. Билбейм, эчтеке билбейм. Қана эмки кезек башкарманыкы.

С а р ы м с а к *(селкинчекке чыгып)*. Мени бирөөң күүлөй албайсың. Экөөң эки жагымдан терметкиле.

Ш а й ы р. Болуптур. Жаркын, карма тыягынан. Жы-гылсаң мейлиби.

С а р ы м с а к. Аябагыла. Жыгылсам да экөөңдү эки колтугума, кур эле дегенде бирөөңдү бөктөрө көмө-лөнөм.

Ш а й ы р. Ой, анда терметпейбиз.

Ж а р к ы н. Коркпо Шайыр, кел, бөктөртө койчу биз бекен! *(Катуу терметишет. Азим, Бакирдин келатышка-нын байкап, ымдашып кетишет).*

А з и м. Бал-ли оюнкарар башкарма, аз жерден омурткаң сынып кала жаздады...

С а р ы м с а к. Эх-э! Деги сен не үтүрөйө түшкөнсүң. Кудугундан не дарек бар?

А з и м. Үтүрөйгөнүмдүн себеби бар. Кудугумдан таштан башка эчтеке чыга элек. Шаан-шөкөт менен жыргап жүргөн эле сен.

С а р ы м с а к. Тирүүлүктө жыргалдан айырбасын.

А з и м. Жыргал... Жыргал жалгыз оюн-күлкүдө бол-со, буерди коюп, менин кудукчуларыма барып жарпын жазып, жыргатып кетсең боло.

С а р ы м с а к. Эх, митаам! А дегенде кудугунду чы-гарчы. Ага дейре бу меймандардын көңүлүн ачалы.

А з и м. Ач. Көңүл ачканга кыйынсың. *(Үйгө кетет).*

С а р ы м с а к. Бакир Батырович, сиз четтебиңиз, жү-рүңүз селкинчекке.

Б а к и р. Тетигил кырдын ар жагындагы аскадан мен бир шумдугунарды көрдүм. *(Фотоаспабын кармалап).* Сонундукка сүрөткө тартып да алдым.

С а р ы м с а к. А-а... Малдып өлүктөрүнүн кызыл-ала болуп илинип турганынбы?..

Б а к и р. Аябай кастарлайт экенсиңер.

С а р ы м с а к. Ит-куш жебесин дегенибиз да. Ал да маданиятташтырганыбыз. Башта короо, короонун четине узун бакандарга илчүбүз.

Б а к и р. Себебин Азимден сурадым. Жолдош башкарма, сиз да айтыңызчы.

С а р ы м с а к. Бир айга чейин ошентип илебиз. Анан райондон бюро мүчөлөрүнөн бирөө, өзүбүз келебиз.

Б а к и р. Кош-ш. Анан.

С а р ы м с а к. Өлүктөрдү жанындагы дөңгө чогултуп, кайсы чабандан кайсынысы, канчасы өлгөнүн көрүп эсептен чыгарабыз. Анан көмдүрөбүз.

Б а к и р. Куурап калган эменин, качан, кандай илдеттен өлгөнүн кантип билесинер?

С а р ы м с а к. Бизге чыгашанын так болгону жакшы. Санына жараша диагносун болжоп акт жаздырабыз.

Б а к и р. Демек, адистер илдетти убагында изилдебейт. Изилдесе да ишенбейбиз. Уу чөп жеп өлдүбү, илдеттен өлдүбү, учуп өлдүбү. Карышкыр тамактап өлтүрдүбү баары бир, өлүк илинип, көз көрүнө саналып өтмөйүн чыгашаны кабылдабайбыз дегилечи.

С а р ы м с а к. Дал ошондой аксакал. Бизге райондон ошондой буйрук тагылган. Көнүп бүттүк.

Б а к и р. Ээн баштык. Айыл чарба илимине... адистерге ишенбөөчүлүк!

С а р ы м с а к. Аны Самак Темировичтен сураңыз.

Б а к и р. Бир айдын ичинде өлүк сасып, курттап... чымын-чиркейден оору жугат... аба булганат... Антисанитария. Мунуңарды мен...

С а р ы м с а к. Кечиресиз, эгер сиз кийлигишип... ветеринар, зоотехник, колхоз жетекчилеринин укугун өзүлөрүнө кайтартып берсеңиз, ыраазы болоор элек сизге.

Б а к и р. Өтө «акылдуу» башкарма окшойсуң. Самак Темирович менен беттешип ачышабыз бул жөнүндө.

С а р ы м с а к. Жакшы болот.

Б а к и р. А мынабул ичи-тышы жасалуу ак өргөнү неге тиктире салдыңыз.

С а р ы м с а к. Бул биздин жаңы жасалган мейман ак өргөбүз. Азим, Жаркын эки бирдей адисибиз. Аларга шарт керек. Негизгиси сиздердей меймандары жакшы, жайлуу эс алууга тийиш.

Б а к и р. Мына, мына, ушул үчүн дебейсиңби!

С а р ы м с а к. Ооба, Ошон үчүн аксакал.

Б а к и р. Шайыр! Жаркын! Азим! Бир мүнөткө сел-

кинчекти токтотуп келгилечи... (тигилер келишет). Ка-
на, жолдош башкарма, айтыңызчы буларга ак өргөүз-
дүн жайын.

С а р ы м с а к. Меймандар үчүн сырткы боочусунан
тартып, ички жасалгаларына чейин жапжаңы жабдыган
ак өргө. Сиздердин келишиңиздерге байланыштуу эки
бирдей бакандай адистерибизди жер каратпоо үчүн жа-
кадагы бак ичинен көчүрүп келип, мен өзүм тиктирдим.

Б а к и р. Түшүндүрбү, биз үчүн жап-жаңы жасал-
ган ак өргөсүн атайылап көчүрүп келип тигиптир.

Ш а й ы р. Түшүндүк. Абдан жакшы. Жыргал.

Б а к и р. Шайыр, сага жыргал. А мага уят. Мен мын-
дай өргөгө жатып көргөн эмесмин.

С а р ы м с а к. Шаарларга, курортторго барганыңыз-
да, жасалгалуу номерлерде, люкстарда жаткан чыгар-
сыз.

Ш а й ы р. Албетте.

Ж а р к ы н. Ооба десен.

Б а к и р. Шаар, шаар! Курорт, курорт. Биз малчы-
лардын арасында жайлоого келдик. Башкарманын жа-
сакөрлөнүп тиктирген ак өргөсүнө мен манаптарча ке-
рилип жата албайм.

С а р ы м с а к. Кечиресиз, мында манаптын тиешеси
жок. Биздин адамдар манаптардан өйдө жашоочу дең-
гээлге жетпедиби.

Б а к и р. Жок. Ошо жеткен адамдарыңа тигип бер.
Чабандын үйүндө төшөнчү, газ, башкалары бар экен.
Жетет бизге. Көчүрүп кет. Эгер антпесең жолдош баш-
карма өзүңө жаман болот.

С а р ы м с а к. Кечиресиз, көчүрө албайт экенмин.
Азим, Жаркын айткылачы.

А з и м. Мага да табышмак.

Ж а р к ы н. Эмненин табышмагы кирип кетиштир.
Көчүрүлбөйт.

Б а к и р. А балким чын эле табышмак чыгаар. Кийин
жандырмагын таба албай какап жүрөр алым жок.
Шаардан чаалыкканда тынч эс алууга жайкалган жай-
лооно келген жанды дүүлүктүрбө башкарма! Мен ко-
шоматка, артык баш «марттыкка», жасакөрлүккө көнгөн
эмесмин. Жашабайм! Кирбейм өргөң! Көчүрүп кет!
Алып кет! Китепканачы, кызыл үйгө бер!

С а р ы м с а к. Эмне десеңиз ошо деңиз, бирок, бул
буйругуңузду аткара албаймын.

Б а к и р. Аткарасың. Өргөндү экинчи көзүм көрбөсүн, баатыр.

Ж а р к ы н. Бекер кызууланба аяш. Эгер сен кирбесең,, мен дары-дармек эмеректеримди коём. Жайлоо ооруканасына айлантам...

С а р ы м с а к. Аныца да макулмун Жаркын. Атайлап тиккен соң, кайра көчүрүп шылдың боло албайм.

Б а к и р. Мени жаш баладай алдабагыла, Жаркын аяш башкарма экөөң. (*Нары басат*).

Ш а й ы р. Жыргалдан качкан сага гана «жарашат». Өргөдө Жаркын экөөбүз жашайбыз.

С а р ы м с а к. Деги ошенткилечи! Ыраазымын аяштар!

А з и м. Аяштарга сен ыраазысың, а мен айран таңмын.

С а р ы м с а к. Кой, Азим, сөздү ыратпайлы. Сен кудугуна жөнө!.. Мен!..

К ө ш ө г ө

Ү ч ү н ч ү к ө р ү н ү ш

Алиги эле жагдай. Астына көрпө салынып, селкинчекке термелген Бакир.

Б а к и р. Мына, мен самаган тынчтык. Кең жайлоо. Бир колоттун ичинде бир ак өргө, бир алачык, бир чатыр жана селкинчек. Ага термелип... транзистор тыңдаган мен. Азим кудугуна кеткен. Суу чыкпай ал аякта кыйналууда. Штабга чоң врачтар келген имиш, Жаркынды ошоякка чакыртып кетти... Ак өргөнүн азабынан аялымдан бөлүнүп... Мен отурам, буерде сокоюп... Шайыр! Шакин! Кел селкинчекке!

Ш а й ы р. (*үйдөн*). Барбайм дебедимби?! Өзүң кел.

Б а к и р. Өргөгө кирбейм дегем, кирбейм.

Ш а й ы р. Анда селкинчек минип сергий бер. Мен тор түйүп отурам.

Б а к и р. Радиодон кызык кабарларды уктум. Вьетнамдыктар көп жылдык согуштун жаратынан тез айыгууга чамдап жатышыптыр... Египеттин президенти келиптир.

Ш а й ы р. Уга бер өзүң.

Б а к и р. Оштун жүзүмдөрү бышып, Фрунзеге, Москвага самолет менен жөнөтө баштаптыр. Бах, бир ящигин бизге түшүрө кетишсе ээ.

Ш а й ы р. Ой алаксытна дейм.

Б а к и р. Эми кыргыз обондорунан концерт башталат. Кел ук!

Ш а й ы р. Радионду катуурак бурап кой. Баалансаң мындагы чоң приемникти коюп алам. Концерт азыр болбойт. Калп айтып атасың.

Б а к и р. Оңбо, шуулдаган башкарма. Өтө шылуун түгөт окшойт. Менин сөзүмдү таназарга албай, аялдарды угат. Шашпа, секретарың келээр... Ак өргөндү апкетпегениңди көрөм. Акенди таанытырбасамбы... Шайыр, о Шайыр!

Ш а й ы р. Обу жоктонбой кире бербейсиңби. Өргөдө сени апчып алчу аюу жок.

Б а к и р. Өргөнү көрбөйм дедим, көрбөйм. Чыкпайсыңбы? Көрөсүң сонунду!

Ш а й ы р. Ой, жыргал, ха-ха-ха!

Б а к и р. Жүрү тетиги белестен гүл терип сейилдеп келели...

Ш а й ы р. *(Укмаксан. Ырдайт)*.

Ак өргө болсо жатканым
Асылкеч жарым тапканым.
Азамат болсоң сен өзүң
Айымыңдан качпагын.
Абийирди бекер чачпагын.

Б а к и р. Ай ушу сен, куйкамды куруштуруп бүттүң. Тынч эс алалык дебедик беле.

Ш а й ы р. Мен жологонум жок. Тынчсың, селкинчекке термелип... Эс алуудасың. Мен да тынч... жыргал *(кыңылдайт)*.

Ак өргө болсо жатканым...

Б а к и р. Шашпа-а... Ак өргөндү аңтарылтпасам элеби?!

К ы я з *(келет)*. Ой, кагылайын аксакал, чыныңызды айтыңызчы!

Б а к и р. Эмне болуп кетти?

К ы я з. Сизди мал доктурунун праписсери дешти эле. Ошо чынбы?

Б а к и р. Чын. Бирок... Мен эс алуудамын да.

Кыяз. Жылда эгиз тууган соолугум... оозунан көбүк куюлуп онтоп туралбай жатат. Эмдеп-семдей аласызбы?

Бакир. Оозунан көбүк куюлуп, онтосо, туралбаса... байкабай уу чөп жалмаган, же...

Кыяз. Айланайын... Лаажы кыла аласызбы?

Бакир (*калдастайт*). Азыр... чурка, мен артыңан жетем. Шайыр! Кутучамды берчи!

Шайыр. Ооба, ооба... Мына! (*алып чыгат*).

Бакир. Ушундайда гана сөзүмдү угат экенсиң го. (*алып чуркайт*).

Шайыр (*селкинчекке термелип отурат*). Эптеп коюн айыктырып, каалдаган чабанды кубантса экен. Малчыларга бараткан соң, ала жүрөлү дегенинен дары, аспап кутучасын салып койдум эле. Кереги тийгей эле... Курган жаным... эс алдырам деп келип... Бакиримдин жинин кайнатпайынчы. Жасалгалуу үйдөн эмнеге качат? Кээде өтө эле сак. Сый көрсөткөн башкармага жаакташып алып... ошого эрегишкен бойдон кыжырланып атат. Бакиримдин жинин таратып, башкарма менен жараштырып... достоштурсак... башкарма колунан иш да, шайырлык да, адамкерчилик да, намыстуулук да, жигиттик да келе турган азамат окшойт. (*Термелип кыңылдайт*).

Кыл аркандан секинчек...

Азим (*келет*). Шайыр аяш, зериктирип бүтүрдүк го силерди. Жаркын да жок тура үйдө. Жайлоонун штабында көчмө оорукана бар. Жаркынды ошоякка чакыртышыптыр. Жолдон бирөөнөн уктум.

Шайыр. Силер Жаркын экөөң ишиңерди аткара бергиле. Бизге, эс алуучуларга мындан артык бейкутук табылбайт. Өзүңдүн абалың кандай?

Азим. Төрт жүз метрге чейин казылды. Али суу чыкпады. Дагы эле өжөрлөнүп үңүтүп жатышат. Миң метрге казып көрөбүз дейт. Белгисиз байлыкты издеген азап тура. Суу атылып чыкса... чыны менен байлык ачылар эле. Бургулоочуларга кымыз жеткирип, союш бердирттим. Канча күн кошо түнөдүм. Айылдан алыс, тоо арасында аларым да каржалып баратат.

Шайыр. А карамапча чыкпаса... башкасын каздырасыңбы?

Азим. Билбейм. Абийрим менен жүрдүм эле. Жайыт ачам деп демилге көтөргөн мен. Мени колдогон 1-

секретарь Самак. Аны да, өзүмдү да уятка калтырып... Техниканын, специалисттердин күчүн, колхоздун акчасын бекер коротуп... акмагым чыкпаса экен.

Ш ай ы р. Казардын алдында чалгындап, байкап көрүшкөндүр.

А з и м. Албетте. Артезиан булагы атып чыгат дешкен. Алар менден жаман санаркоодо. Эртең менен кайра жөнөшүм керек.

Ш ай ы р. Өтө сабыла бербесен. Биздин да ой санаабыз сенин кудугунда болуп калды.

А з и м. Силерге ыраазымын. Меймандарым, ак жолтой болооруңарга багыштап ичимен дем байлайм. Кеткениңерче мөлтүр атырылган булак жанына көчүрүп барып, көлпүктүрсөм деген ниетим бар.

Ш ай ы р. О Азим, аяш, ак тилегиң ишке ашсын!

А з и м. Айтканың келсин ШАкин. Тетиги Бакирби, жайылган кой жактан келетабы? Қолунда бирдемеси бар.

Ш ай ы р. Ооба. Қыяздын коюн эмдегени кеткен.

А з и м (*утурлай*). Бали, Бакир, сен эс алууга келип, эмчиликке өтүңбү?

Б а к и р. Қыяз дос карайлаганда чыдап туралбадым. Аны кой, кудугуң кандай?

А з и м. Кудугум курусун, кумуран боюнча эле.

Б а к и р. Сен келген сайын, качан сүйүнчүлөйт деп эле күтөм.

Ш ай ы р. Ырас эле. Сүйүнчүнү да угуп каларбыз жакында. Эмне экен деги, чабанга жардам көргөзө алдыңбы?

Б а к и р. Байкуш койдун онтоп жанталашканы алкашалка терге чөмүлгөнү менин да заманымды куурду. Уу чөл жегенге окшобойт. Жүндүү койдун ар көлбүтүп, бери көлбүтүп сыйпалап атып акыры ички боорунда шишик дүүлүгүп чыңалып баратканын таптым. Жыланга чактырыптыр.

Ш ай ы р. Ой шорколдей!

Б а к и р. Уколдун үстүнө укол уруп блокада жасадым. Шишикти кесип, дарылап, чаптадым. Жайыла баштаган жыландын уусун өлтүрдүм. Кой айыгууга тийиш.

Ш ай ы р. Ой, айыгып кетсе, кандай жыргал болоор эле.

А з и м. Даалдаган Кыяз, анда Бакирди ыйык тутуп, жерге тийгизбес.

Б а к и р. Қойгулачы эми, бир кичине неме үчүн... Та-ластагы ветврачты уккандырсыңар. Иче карын илдети мындай турсун... көк мээ болгон койдун баш сөөгүн ачып операция жасап айыктырып жатпайбы. Биз теориялык, лабораториялык изилдөө менен алекпиз.

А з и м. Сенин таптак дарын... малды далай илдеттен айыктырууда. Малчыларды чогултуп, сени менен жолу-гушуу уюштурсакпы дейм. Мал чарба илими, дарылоо иштеринин өнүгүшү, өзүндүн дарың жөнүндө аңгеме жа-сап бересиңби?

Ш а й ы р. Кое тур, Азимтай өзүндүн да тигинтип са-нааң ордунда эмес. Окус досундун сырын ачсаң, малчы-ларың тынчтык бербейт. Досундун башы абдан чарча-ган, э байкеси.

Б а к и р. Туп-туура, Шакин. Бизге эртели кеч Кыяз дос менен аңгемелешкенибиз эле жетет.

А з и м. Ана Кыяз досуң кара козусун үйүнүн кыр-чоосуна байлады.

Б а к и р. Неге? Анысын да илдет чалган неме го. Дагы дарылап бер дейби.

Ш а й ы р. Минтип отурса... Жана кайдан доктурлу-гунду көргөзө койдун эле.

Б а к и р. Сен... эпилдеп шаштырып...

А з и м. Бекер башыңарды оорутпай кое тургула.

К ы я з (*алыстан*). О, Азим, кудук чыктыбы, көчө тур-ган болдукпу.

А з и м (*беркилерге*). Даалдаган азаматым, кудукка түлөө чалганы козусун алып келген турбайбы. Жо-ок, али эрте, кудук чыга элек. Козунду агыт.

Ш а й ы р. Ылайым ошондой эле болсун,

Б а к и р. Жок. агытпады өзү бери басты.

К ы я з. (*келет*). Алтын сөзүнө күмүш чачпак Азим, айткандай мейманыбыздын колу эмдүү турбайбы.

Ш а й ы р. Жо, жо, токтот, ушерден! Жыргалымдын колу болбой калыптыр.

К ы я з. Болбойт?! Эмнеге. Дарыга күйүптүрбү, кана? Же кесип алыппы?!

Б а к и р (*колун катып*). Жо...жо. Көргөзбөйм, Жа-рамсыз.

К ы я з. Мал доктурдун колу жараланса, киши док-турубуз бар. Анда Жаркынга чабайын.

А з и м. Шашпа. Бакирдин колу азыр эле айыга түшөт. Сен тиги кара күрпөндү неге алып келдиң?

К ы я з. Сойгону! Кана бата тилеп койгула. Оомиин!

А з и м. Оомиин! Ха-ха-ха! Колуң заматта айыга түшкөн тура. Эмне, бата тилебей ушалайсың.

Б а к и р. Тилебейм. Союлбасын. Силер эмне?.. Шайыр с-сен!..

Ш а й ы р. Түшүндүм жыргалым. Мен бата тилеген жокмун.

Б а к и р. Жолдош чабан! Сойбойсуң. Жетет бая күнкүң. Эт түгөнө элек. Чынбы, Шакип?

Ш а й ы р. Чын. Эки жилик эт баканда турат. Кесме, шорпо жасасак дагы беш, алты күнгө жетет.

К ы я з. Азим, бу шаардыктарың кыжырымды келтирбесинчи. Мен жетине албаганымдан...

А з и м. Жайлай бер...

Б а к и р. Токтогула экөөң тең. Силер эмне, оюңарга келгендей малды кыра бересиңерби. Биз жебейбиз. Күндө эт жей берип, эт болуп кетпейбизби.

К ы я з. Аксакал, мен колхоз коюна кол салбайм. Жылына кошумча эмгекке беш, ондон козу алам. Өз менчигимди өзүмө сойдурбайсызбы?

Б а к и р. Менчик имиш.

А з и м. Менчик. Колхоздун койлору чылкый уяң жүндүү аппак. Кара козуну көзүң көрүп турбайбы?

Б а к и р. Кара кишилерди көрүп турат.

К ы я з. Алтын сөзүңүзгө күмүш чачпак! Сиз ажалдан аман алып калган кал кулак соолугум үчүн түлөө чалам. Ошол кал кулагым менин короомдогу колхоз коюнун куту. Он жылдын ичинде мындай козудан жалаң өзүңүн тукуму жүздөн ашты.

Ш а й ы р. Коюңуз. Кантип эле он жылда бир кой жүзгө жетсин.

К ы я з. Өзү такай эгиз, кээде үч эмден, көбүн ургаачы тууйт! Анын козулары... А козуларынын козуларычы... Баарын өңүнөн тааныйм.

Ш а й ы р. Билбейм. Акылым жетпейт. Малдын профессору эле билбесе.

Б а к и р. Болоору мүмкүн. Короондун кутунун аман калганына сүйүнө бер. Бирок, кара козуң менчик болсо да сойбосуң.

К ы я з. Соем эле. Силердин чөп чардан аралаштырып Азим экөөбүз беш бармак жасайбыз.

Бакир. Азим, өңгө, өңгө! Сен бизди түшүнөсүн го. Ысык тамак, айран, кымыс, каймак... ансыз да ооздон ашып атат. Тамакка да убал. Курсакка да убал. Үч-төрт күндөн кийин сойдурчу.

Шайыр. Ошентчи жыргал. Иче карын артканга Жаркын да жок.

Азим (*Кыязды четтете*). Шаардыктардын көп жүрөгүн ала бербейличи.

Кыяз. Башкарма, ага райком айткандыр, аябай жакшылап коноктогула деген. Бая күнкү сенин менчигин, азыр меники болсун... Анан дагы кайра айлантаныз. Кээ шаарлык деле этке тойбойт. Буларың нагыз бир ичеги немелерби.

Азим. Кичине жоошуталы. Анан сое бер. (*Кыйкырат*). Ой, сыпаа достор, Кыяз силер үчүн мени сөзгө жыгып жатат. Союп илип коебуз. Жайлоодо эт бузулбайт.

Кыяз. Батаңарды бербей эле койгула. (*Отурушат. Кыяз бычагын курчутат*).

Бакир (*аялына*). Биздин тилди булар алчудай эмес.

Шайыр. Аны шыкактаган досунда да кеп бар.

Бакир. Кокуй немелер экен деп жүрбөсүн, бирдеме тартууласак кантет.

Шайыр. Ылайыктуу эмне бар? Акча берсең албайт.

Бакир. О, Кыяз дос, бер кел! Бир эле мүнөткө.

Кыяз. Бакир аксакал, тоо адамынын ырасымысын билесиз. Көрдүңүзбү, кой байланып, бычак минтип курчуган соң, кайра агытылбайт.

Бакир. Айтканыңдан кайтпаган көк экенсиң. Шайыр экөөбүзгө тең жактың. Достошкум келет сага.

Кыяз. О-о! Алтын сөзүңүзгө күмүш чачпак!

Бакир (*Транзисторун сунат*). Бизден белек...

Кыяз (*кармалап, кайра сунат*). Рахмат. «Атын ата-са куту сүйүнөт!» Алганым ушул. Уруна бериңиз. Менде мындай радионун чоңу да, кичинеси да бар.

Бакир. Анда кандай кылабыз.

Шайыр (*Эринин чөнтөгүнөн маки суурат*). Бычагыңыз эскирип баратыптыр.

Бакир (*алып, сунат*). Ооба. Атайын мергенчилер үчүн. Көрдүңүзбү болот. Сөөктү кыя чапканга жарайт.

Кыяз. О-о, мындай кабелтең жой болот, биздин малчыларда жок. Мунуңуздар бизге жаңылык экен. Алайын. Кийинки жолкуга таптайын. Мага уруксаатпы, аяш.

Ш а й ы р. Уруксаат.

А з и м. Олжолуу да болдун. Жүр эми. Мен жардам-
дашайын сага. (*Экөө нары далдоого кетишет. Бакир
аялы экөө.*)

Б а к и р. Жайлоонун чынында эле сонун экенин, мал-
чылардын тиричилигинин өскүлөң тартканын көрдүңбү.
Курорттон неси кем.

Ш а й ы р. Ашык да жактары бар, кем да жактары
бар. Кантсе да жыргал.

Б а к и р. Да! Көрктүү жайга жарашпаган ээн баш
жоруктарды айтсаң! Таза денеден жаратты алып айык-
тырандай, жоготтуруу керек. Мыкты, сезимдүү секре-
тарь делген Самак ошондойлорго кантип жол берип жү-
рөт. Балким, ал жаңылыш жолго түшкөндүр. Эскерткен
эч ким жоктур.

Ш а й ы р (кыңылдайт). Ак өргө болсо киргеним...

Б а к и р (*көзүн ала качып*). О, кулагыма угузбачы
өргөндү. Ошол өргөндү...

(*Блокнотун сууруп бир деме шилтей баштайт*).

Ш а й ы р. Ак өргө. Илгери... Сөөлөттүүлөр, бай, ма-
наптар, алардын меймандары, үйлөнгөн балдарына ти-
гилет деп укчу элем.

Б а к и р. Ой, байбиче... тилиңе тибиртке чыгаар....

Ш а й ы р. Хи-хи!.. Жыргал! Эми ак өргөнү чабан,
зоотехник, айылдык врач тигип... Мейманын күтүүдө.
Мына турмуштун калыстыгы. Келме кезек, терме тезек.

Б а к и р. Байбиче-е, Шайыр, акырын...

Ш а й ы р (*селкинчекке термеле*). Ка-ап! Мындай ак
өргө тигип берерин билбей калбадымбы?

Б а к и р. Э-х, түшүнбөйсүң. Өргө жеке маа эмес, Са-
макка сөз тийгизерин билбейсиң.

Ш а й ы р. Биле-е-м... Ак өргө болсо киргеним.

Ак жүрөк жыргал сүйгөнүм.

Б а к и р. Ай, билбедин да билбедин. Мен Самакка
кат жазып жатам. Жақшы жайлоодогу жаман жорук-
тар, адаттар жөнүндө эскертип маселе козгоп жатам.
Аны аеобуз керек, жардам беришибиз керек. Көпкөн
башкарма, көңүлчөөк Азим, даалдак Кыяз баары анын
көзүнө чөп салып жатат! Билдиңби?

Ш а й ы р. Ак өргө болсо жатканым кереги эмне баш-
канын.

Б а к и р. Ай ушу с-сен... Сага кор болгон м-мен...

Ш а й ы р. Хи-ха-ха! Катынды катырып жаз, Самак

алаары менен токтоосуз чаап келгендей болсун! Мен кеттим ак өргөгө. Жүрбөйсүңбү, жазганыңа стол да бар анда. Тизеңе өбөктөп жүрөгүңдү оорутасың.

Б а к и р. Ак өргө, аны тиккен кошоматчылар, анда тайраландаган эркелер-р барың кокуй адамсыңар. Салакаңар кимдерге тийерин билбейсиңер-р...

Ш а й ы р. Билебиз... барбайсыңбы чатырга... болуптур. Анда мен селкинчекке термелем.

Ак өргө болсо турганым
Азамат эрим жыргалым.
Жайлоонун төрүн жаңыртуу
О, кошулуп мага, ырдагың! (*басат*)

Б а к и р. Ай ушунун жиниме тийгени.
Ак өргөң менен жерге кир, Мен азабын тартып куурардым. (*Силкинч нартылап кетет*).

Ш а й ы р (*селкинчекке термелип*).

Селкинчек болсо тепкеним,
Секелек чакты эстедим.
Сейилдеп жүрчү күндөр аз
Жакшы го сергил кеткеним...

А з и м (*келет*). Шайыр аяш, аябай чериң жазылгандай.

Ш а й ы р. И... ананчы. Жыргалды жыргалдай өткөргөн жакшы. Мындай учурлар өмүрдө аз.

А з и м. Шаарлыктын көпчүлүгү жайлоону жапайы жер деп түшүнүшөт. А жапайы жаратылыштын рахаты канчалык.

Ш а й ы р. Укмуш! Жери да, эли да окшош, Ачык, берекелүү, сулуу... Азим аяш дейм... Азим аяш дейм, алиги ырчы азамат... шаанилүү башкарма келем дебеди беле?

А з и м. Жагып калган экен ээ.

Ш а й ы р. Айтсаң, келеби, жокпу?

А з и м. Түйшүгү көп башкарманын... Эгин, чөп... Курулуш иштерин кичине уктаса эле чаап келет. Ургаачы жаңдуу түгөт, Сарымсак.

Ш а й ы р. Актриса эмесмиңби. Шайырлыкты, шаңдуулукту жактырам. Сарымсак менен сармерден айтышпай каламбы деп өкүнөм.

А з и м. Өкүнбөй кое тур. Сакен сармерденди катырат.

Ш а й ы р. Жигиттин шаңдуусуна жетеби.

А з и м. Мен бир сөз айтайын, чычалаба, э. Үйүңөрдө кандай экениңерди билбейм буерде сен шайырлыгыңа салып, Бакирди жиндентип, чүнчүтө баштадың го.

Ш а й ы р. Ой, акыйкатсыз десе... Аныкы жакшыбы? Ак өргө деп эле качат. Тынч эс албай кылдан кыйкым таап, баарындын безиңе тийүүдө.

А з и м. Айылга аз келгениңердин сааты. Анын кыйкымчылдыгынын пайдасы да бар бизге.

Ш а й ы р. Пайдасы болсо... силерди катыра сындап, райком досун да жекирип, өзүнчө кат жазып жатат.

А з и м. Кат эмес эле, качып кетип баратпасын. Тигине, белди таянып калды. О, Бакир-р, кайда-а?

Ш а й ы р. А-а... Мейли. Кыяз досунун коюн кайтарып отурсун.

А з и м. Мен да ошондойлоп барайынчы. *(кетет)*.

Ш а й ы р.

Селкинчек тептим күүлөнүп
Сейилге чыктым түрлөнүп.
Селкилик чакты эскерем.
Секиде улар үндөнүп.

К ы я з. Айып этпеңиз, аяш, овонуңуз менен ырыңызды тыңдап отура бергим келет.

Ш а й ы р. Ия. Ушунчалык жакшы ырдайт бекемин.

К ы я з. Тим эле жүрөктү элжиретесиз.

Ш а й ы р. Рахмат мактаганыңыз. Фрунзеде болгон чыгарсың.

К ы я з. Болгом. Малчылардын жыйындарында, анан өзүмчө да баргам. Театрдан сиздин Курманбектин Айганышы болуп ойногонуңузду да көргөм.

Ш а й ы р. Ой-азамат. Биз ойнойбуз. Ырдайбыз. Минтип анда-санда, отуруштарда сармерден созгонго да жарайбыз. Кээде эрибизди да таарынтып коёбуз.

К ы я з. Ошондо... шөкүлөнү үлпүлдөтүп, кош этек көйнөк, сайма кемсел, бермет, шуру, чолпу тагынып, чачыңызды суланта өрүп, суйкая басканыңыз... тим эле азыр да көз алдымда турат. Эми...

Ш а й ы р *(секирип түшүп)*. Эми... шым кийип шыпайганым өөн учурап атабы?

Кыяз. Негедир баладай болуп... кызык көрүнүп калат экенсиз.

Шайыр. Эмне жарашпайбы? Мындан кийин анда көйнөк кийейинчи.

Кыяз (*өзүнчө*). Ой, жаракөрдүгүн. Мунуңуз деле чыпыйып татына жарашат. Жана шаардагы такымын, жоон санын жылаңач кызандатып, чолтойгон көйнөк кийген ургаачыларга караганда бу шымыңар абийирдүү дечи.

Шайыр. Хи-ха-ха! Кыяз, сен оңор жигит эмес окшойсуң. Андай экенсиң аялыңа шым кийгизбейсинби?

Кыяз. О-о! Менин аялымабы? Шым да сиздей шыңгага жарашат. Менин аялым семиз. Дөңкөйүп аюуга окшоп калбайбы.

Шайыр. Аялыңды сагынган түрүң бар, э.

Кыяз. Айла канча. Кыштакта балдарым менен беш көмүт, үстү тунике там бүтүртүп атат. Ал болгондо колунарды казан-аякка тийгизмек эмес.

Шайыр. Кыяз, коюн жайып жүргөндө зериккенин жасып... Койчулар ыр созот дейт, чынбы?

Кыяз. Андайлар да бар.

Шайыр. Өзүңчү?

Кыяз. Өзүм анчалык эмесмин.

Шайыр. А башкармаңар ырчы турбайбы.

Кыяз. Башкармабыз балээ. Ырдайт, комуз чертет. Кыяк тартат... Эми келгениңде мен комуз алдырайын. Силер сурасаңар, тим эле төгүлүп кетет.

Шайыр. Болуптур. Төгүлгөнүн бир көрөлү ошондо. Эми өзүң азоолок ырдап койбойсуңбу.

Кыяз. О, коюңузчу аяш. Кой жайылган белестен тигил аксакалдар да карап отурушат. Бөйдө шылдың болбоюн.

Шайыр. Карашса карай беришсин. Алардан эмнеге чочуйсун.

Кыяз. Уят эмеспи. Анын үстүнө үнүм жок. Сизден аянсам оңомбу. Андан көрөк, өзүңүз ырдасаңыз. Кааласаңыз мен селкинчекти күүлөп берейин.

Шайыр. (*тигинин күүлөөсүнө термелип*).

Жайлоонун жери жакшына э-эй

Жаралгандай бактыңа э-эй.

Абасы көңүл чалкытып э-эй,

Гүлүн, шиберин, бүрүн тосот астыңа э-эй.

Кыяз. Бал-ли!

Дагы! Дагы!

Шайыр.

Чабаны төрдө чардаган э-эй,

Уяң жүн койду айдаган э-эй...

Жыргалың мени сагынтып, э-эй,

Көрөрмүн,

Келермин, сага кайрадан э-э...

Кыяз. Келиңиз. Жыл сайын жайда келиңиз.

Шайыр. Кышыңар катуу болот ээ.

Кыяз. Кышыбыз азап. Кар олчоюп түшөт. Азыр жашыл белестерде эркин көлпүккөн жандык, бүт кол карап, кашарга камалат. Ошонун баары ач баладай, тамак сурап маарап, топурайт дейсиз. Күн-түн аларды тойгусууга алексин.

Шайыр. Ой, бо-ой! Анык түйшүгүнөр ошондо башталат экен да.

Кыяз. Жыргалдын да азабы бар деген ошо. Жайыбыз жыргал, кышыбыз катаал. Биз көнгөнбүз. Кырчылдаган катуу кыштан деле дуулдап, тетиги мотуракай койлорду аман-эсен алып чыгып кетебиз. Бээри бир сиз кышында келбеңиз.

Шайыр. А келсекчи, силердин каармандык иш-нерди көрсөкпү?

Жаркын. (келет). Силер эмне? Аябай кызуу сырдашып калгансыңар го.

Шайыр. Ананчы. Мен артистка, сен чабан, э-эй,

Селкинчек тээп, үн салам, э-эй.

Барыбызды жыргаткан э-эй,

Бактылуу биздин нур заман э-эй...

Кыяз. Жаркын бу сиздин аяшыңыз, чын эле шайырдын шайыры тура.

Жаркын. Аты да, иши да шайыр. Суктанам мен артистик кесипке.

Шайыр. Сен эмне Жаркынтай, чарчап келдиңби? Мындай суз болчу эмес элең?

Жаркын. Шакин, менин түйшүгүм күчөдү... Кыяз,

чакырчы, тигил эки эркекти. Тез келишсин. Иш бар.
Мен азыр. *(Үйгө кирет)*

Кыяз. *(Калпагын булгап кыйкырат)*. О-у-! Акса-
калдар, ыкчам келгиле! Ыкчам! Тез!

Шайыр. Түйшүгүм күчөдү дейт. Түйшүксүз да
врач болчу беле?

Кыл аркандын селкинчек
Кыялданам эркин тээп,
Жаркылдаган жаркыным,
Неге жабырланат түйшүк жеп.
Ля-ля-ля-ля-ля!

(Ак халат, топучан чыккан Жаркынга таңдана).
Ой, бой Жыргал. Эмне, пациенттерди кабылдайсыңбы.
Жаркын. Ооба. Маданий борбордон шашылыш
эмдөөгө жаңы дарылар апкелдим.

Шайыр. А ооруларың кана? Каяктан, качан кел-
лишет?

Жаркын. Буерде экөөң турасың. Тыяктан экөө кел-
латат. А калган малчыларды бүт кыдырып орду орду-
нан эмдейбиз. Мага жардамчы сестралар, врачтар ко-
шулат.

Шайыр. Эмне, эмне, түшүнбөдүм? Өлөйүн.

Жаркын. Кыяз, жүрү сен.

Кыяз. Кайда? Эмнеге?

Жаркын. Үйгө. Укол саям, анан эмдейм дагы.

Кыяз. Э-эй, коюңуз, мен куландан соомун. *(Качат)*.

Жаркын. Эркек да сендей болобу. Менин врачтын
ак кийими менен тамашалашканымды көрдүң беле.
Убактым жок сени менен ойногудай. Бир аздан соң кай-
ра аттанам. Бас! *(Кармайт)*.

Кыяз. Балээ болбодубу. *(Ийнин куушуруп таңда-
ныцкы жөнөйт. Бакылдашып, айраң-таңданган Шайырга
тигил экөө келет)*.

Азим. Кыязды Жаркын экөөң алмак-салмак аябай
эркелеттинер го.

Бакыр. Ооба десең. Мунусу ырдап берип, термет-
тирсе... тигиниси мышык-чычкан куушуп ойноду.

Азим. Неге аны дегендетип алып кирди.

Шайыр. Хи-хи! Куландан соо! Тим эле аялыңа жа-
гып калса керек. Менден кысканып жетелей качты. Бар.

Азим. Көз көрүүнөө жетелеп кирген эменин үстүнө

кирбей эле... анча болду, өзүлөрү чыкканча чыдай ту-
райын.

Ш ай ы р. Ой, азамат десе, менин Бакирим анчалык
чыдамак эмес, чынбы, жыргал.

К ы а з (*билегин түрүнгөн бойдон чыгат*). Ой, бой,
бой! Сойду Жаркын. Далымдын кечирин бакандай ийне
менен сындыра сайды. Сыздаганы басылчудай эмес.
Анысы аз келгенсип, билегимди ачыштыра тилди.

Б а к и р. Сен, эмне кутурган итке каптырдың беле.

К ы а з. Жо-ок. Ит, пити жок эле. Кишинин жанын-
да жыргап отургам.

(*Беркилер каткырып күлүшөт*).

К ы а з. Күлбөгүлө. Силерди чакырып атат. Бирден
кирсин дейт. О, киргиле! Болбой коюшту... Ооба...
Ушинтип да шылдыңдайсыңбы... Врач болбосоң куруп
кал, э.

Ж а р к ы н (*чыгат, ачулу*). Акылдуу адамдар да
ошентесинерби, киргиле.

А з и м. А дегенде түшүндүрсөн, бай болгур.

Б а к и р. Анан пишкектесең да баралы.

Ш ай ы р.

Ж а р к ы н. (*жыгылыштуу*). Чабан эле жакшы экен,
дароо көндү. Кыйды интеллигенттер такып, сурамайын
ишенбейсинер. Жайлоо штабына борбордон санавиация-
нын самолету менен врачтардын чоң комиссиясы дары-
дармеги менен келишиптир. Жайлоо кенен, алты район-
дун малчылары чыгат эмеспи. Кайсы бир булуңунда суур-
дан жукканбы, кашкулактан жукканбы, коркунучтуу
оору чыгыптыр. Ошого каршы жайлоодогуларды бүт,
тезинен эмдөөгө, укол салууга буюрду.

Б а к и р. Чатак анда. Айла канча. Кыяз кокуйлаган-
дай оорутары чын.

Ш ай ы р. А биз... билбеген болуп эле шашылыш ке-
тип калсак кантет.

Ж а р к ы н. Кеталбай калдыңар.

Ш ай ы р. Эмне дейсиң? Койчу, жыргал?

Ж а р к ы н. Жайлоого бүт карентин жарыяланды.
Жолдун баары тосулду.

А з и м. Баарыдан балээ ушу болгон тура.

Б а к и р. Баарыдан балээ ал эмес, жанакы оору-
жайылбаса де. Деги кандай, биз турган чөлкөмдө кан-
дай балээ жокпу?

Жаркын. Биздин колхоздун, а түгүл райондун малчыларында жок дешти.

Бакир. Оозуңа май! Ошондой болсун. Малды эмдейт бекен?

Жаркын. Азырынча жок.

Бакир. Тетиги аскадагы чирик өлүктөрдөн оору жукса жаман. Катым Самакка жөнөтүлбөй калган экен да. Өзүбүз ошолорду өрттөтө алабызбы?

Азим. Райком, башкарма ишенеби экөөбүзгө? Кача малдын өлүгү турат. Жок дегенде башкарма келсе, ага сүйлөшүп акт түзсөк, мүмкүн.

Бакир. Кап! Самак келбей калабы?

Шайыр. Башкарма да келбей калат го.

Азим. Кудук казгандарыма катышууга мага рукаатпы?

Кыяз. Ойдогу балдарымды бир көрсөм дебедим беле?

Жаркын. Кана, баспайсыңарбы, уколго, эмдөөгө!
(*Беркилер бирин-бири карап илкишет*).

Шайыр. Жайлооң түшкүр-р, кайдан келдик эле.

Бакир. Қой, антпе байбиче. Бу кырсыкка каршы шаардыктарды да эмдөөгө мүмкүн.

Жаркын. Комиссиялар да ошентип атышат. Кана, жүрчү илкибей!

(*Азимди жетелейт*).

Бакир. Аны артка калтыр. Ар кимге жан керек. Укол, азыр ооруткан менен, кийин жанагы жугуштуу апааттан сактайт. Түшүнүп туруп кыянаттыка барбайлы. Мына менден башта!

К ө ш ө г ө .

ЭКИНЧИ БӨЛҮМ

Т ө р т ү н ч ү к ө р ү н ү ш

Баягы эле жасалган. Айлананы күнүрттүк басып турат. Алачыктын ичи. Төрдө Шайыр, улагада Бакир. Күн күркүрөйт.

Шайыр (*улагага чуркап, эшикке баш багат*). То-бо-о! Бул не шумдугу?!

Бакир. Чалкайган чак түштө сасык туман терребелди көөдөй караңгылыкка батырды. Күн да күркүрөп кирди.

Ш а й ы р. Ой, чагылган. Жарк, журк! Деги огу алыс түшсө экен.

Б а к и р. Баракелде! Жайлоо, күчүндү, мүнөзүндү, көргөз! Жалаң күлкүң, ырың гана эмес, ачуунду да чыгар! Мына, ыйынды да төк.

Ш а й ы р. Сен эмне, биздин сахнанын каарманына окшошпой шүк отурчу.

Б а к и р. Айтпадымбы, жаан дабыратып кирбедиби. Билем бийик тоо жайытынын сырын..

Ш а й ы р. Ичкий! Койчу айланайын.

Б а к и р. Газды жандырып чай коеюнбу.

Ш а й ы р. Чайды эми эле ичпедикпи. Ушундай кап-салаңдуу күндөрдө үй ээлеринин жоктугун карачы.

Б а к и р. Отпускадагы экөөбүз гана бекербиз. Карантин сааты чыкпаганда секретарь, башкарма, үй ээлерин баарысы чогуу-чаран жырган чардамакпыз.

Б а к и р. Жыргалдын баалулугу аз-аздан тийип качып баркын билдиргенинде.

Ш а й ы р. Ой! Дагы чагылган!..

Б а к и р. Кел, «беш карта» ойнойлу.

Ш а й ы р. Карта ойномок тургай... санаам сапырылып араң отурам.

Б а к и р. Эмнеге? Көк теңирдин жинин экөөбүз токтото албайбыз. Бууракандап — акыры басылаар.

Ш а й ы р. Азим го, кудукчуларынын вагон үйүндө отургандыр. Жаркын малчыларын эмдеймин деп жайытта калса куруду го.

Б а к и р. Жайыттан эмес, үйлөрүнөн эмдээр.

Ш а й ы р. Ылайым ошентсе экен. Қоркконум — чабан дос Қыяз. Ээн талаада толгон токой кою менен куруду го байкуш.

Б а к и р. Қурубайт. Мындайдын далайын башынан өткөргөн эргул.

Ш а й ы р. Ушу караңгылык каптаган нөшөрдө койлору четинен бөлүнүп жоголсочу.

Б а к и р. Жоголбойт.

Ш а й ы р. Қорголойм деп жар таштан учуп өлсөчү.

Б а к и р. Өлбөйт.

Ш а й ы р. Чагылган тийсечи.

Б а к и р. Тийбейт.

Ш а й ы р. Қарышкыр карсак ушундай апааттан пайдаланып, малды кырат дейт.

Бакир. Ал заман өткөн.

Шайыр. Деле сенин жүрөгүң ташпы дейм. Койло-рун короого айдап келалбайбы. Атаганат, ошентсе кана.

Бакир. Караңгы бул болсо, жаан көнөктөп турса... Кантип айдайт. Кой да баспайт. Бири-бирине ыгып чокмороктоп тура берет. Андан көрө опуттуу неме, ыктоо жерге токтоткондур.

Шайыр. Кар борошолоп кирди, карачы. Кой-пою менен кайыгып калбагай эле каалдаган кургур.

Бакир. Баладан да кокуй экенсиң. Малчы дегениң чыйрак, ысылы суукка бышкан эргулдар.

Шайыр. Менин меймандарым кандай таш боор немелер. Кыйынчылыкта жардамга келбейби деп карайлап аткандыр.

Бакир. Антпейт. Кур безилдебечи айланайын.

Шайыр. Ой, сенин ыксыз төрө пейилдигиң ай. Азим менен Жаркын болгондо небак жөнөшмөк. Жүрү, кийим-кече, нан-пан, фонарикти алып басалы.

Бакир. Кайдан табасың. Кайыгып өлбөйсүңбү? Бул сенин сахнадагы оюнуң эмес.

Шайыр. Туура айтасың. Сен эркек башың менен тумчуланып отура бер. Мен турмушта да бир ойноп көрөйүн. *(Жылуу жоолук салынып, кийим-кече алып сыртка жөнөйт)*. А-у-у! Кыя-з! Кы-я-з! Кайдасың!

Бакир. Буга эмне жин тийдиби. О-у, мындамын!

Шайыр *(сырттан)*. С-сен куруп к-кал-л... Кы-я-з! *(Кыйкырык улам алыстай берет)*.

Бакир. Долу катынды балээ баспагай эле. Чабанга жардам берем деп ээлигип... суукка алдырып, же жар таштан учуп кара көздү кашайтып жүрбөсүн. Ай, тил албаган кокуй. О, токто-о! Шайыр-р. Мына мен да чыктым. *(Карбаластан фонаригин көтөрө чыгат)*. Үн катпаганын кара. Чуркап жөнөсө керек. Ка-ап, оңбогур-р, каякка басты. Жыргайм деп келип жылас болбогой элек.

Сахна караңгылайт. Музыка. Көшөгө ачылганда дөңсөөчө жайытта Бакир. Нар жакта бийик белесте жайылып, жуушаган койлор көрүнгөн тараптан Кыяз берилейт.

Бакир. Жайлоо мүнөзү жаш баладай. Ыйы, күл-күсү аралаш. Кечээ күнкү борошо кардан дайын жок. Чымырап күн тийип, жер кайрадан кулпурду.

Кыяз (колдуран).
Турнабай жонумда,
Таягым бар колумда.

Жайылган койго көз салып
Жамбаштап жатсам сонун да. — деген ырды үйрө-
түштү аяштар.

Бакир. Аяштарың адашпайбы.

Кыяз. Кечээки кыйсыпырда адашпаган бүгүн чаң-
кайган түштө кантип адашсын. Аларды карагаттын ую-
гуна киргизип келдим.

Бакир. Карагат. Мен да ошоякка түшүп барсам-
бы.

Кыяз. Тигилердей атайылап шымданып кийинип
да чыкнапсыз. Ит мурун, бөрү карагат, чычырканак ти-
кендерин аралап, шагылдан шагылды, шаркыратма шар
сууну аттап жеткенче азап. Сиз ылдый түшкөнчө алар
идиштерин толтуруп, кайтып калышы да мүмкүн.

Бакир. Болуптур анда. Алиги кал кулагыңдын жа-
раты бүткөнү калыптыр. Дагы жаңыртып майлап кой-
дум.

Кыяз. Миң рахмат сизге.

Бакир. Алиги өлүк «казынаңар» кызыл ала болуп,
дагы жаңыланып калганбы?

Кыяз. Кечээңкү капшаптан Шайыр аяш, жарык
жандырып кыйкырып чуу салып, менин короомду аман
алып калды. Болбосо... а казынаны мен да «байытмак»
белем.

Бакир. Эмне, зыян көп бекен?

Кыяз. Кечээки тумандуу капшапта карышкыр чет-
ки эки короого кол салыптыр. Үчөөнү тамактап, экөөнү
жара тартыптыр. Бир койчунун ириги учуп өлүптүр. Бир
короого чагылган түшүп бешөөнү жайлаптыр. Ошолор
илинген да.

Бакир. Башкармага, райкомдун өкүлүнө көрсөтүш
үчүнбү?

Кыяз. Антпесе ишенишпейт. Же ордун кошушат,
же...

Бакир. Ошо «казынаңарды» барып карайынчы
(кетет).

Кыяз. «Казына» деп жыйылган өлүккө эле жинде-
нет. (Дүрбүсүн тегеретет). Эй, тетиги далдоого атын
байлап бери баскан Сарымсакпы! Башкарманын өзү.
Бакирди чакырсамбы, тишинди кайрап эле атасың. Мы-

на жесең башкарма өзү келди деп... Кой. А көрөкчө...

С а р ы м с а к. А салоом алейкум баатыр, мал жа-
ның кырсыктан аманбы?

К ы я з. Алтын сөзүңө күмүш чачпак! Меймандар-
дын шарапаты менен түгөл аманмын.

С а р ы м с а к. Кечээ тоо башын бүт кар чалганынан
канттиңер экен деп чыгып келсем... Айрым чабандар
чырпытыптыр.

К ы я з. Кырсыкка айла барбы. «Девитиң» менен аты-
рылып жүрчү элеч. Ушу саам, атчан келиңсиң го.

С а р ы м с а к. Оозуңду баса көр. Машина жолунда
бүт тосоор. Карантин. Жалгыз аяк из менен кокту бе-
лести төтөлөп уурданып, атчан чыктым.

К ы я з. Карандүңүң бүтчү немеби? Деле катышты
үздү го.

С а р ы м с а к. Катын балаңа жолуктум. Үйүңдү
көрдүм. Усталарга сүйлөштүм. Ички шыбак, сыры ка-
лыптыр.

К ы я з. Назар бурганыңа ракмат, башкарма.

С а р ы м с а к. Меймандарыңдын ал-жайы кандай?

К ы я з. Беш. Өзүң айткандай тууралап жатам,

С а р ы м с а к. Ия? Кандайча?

К ы я з. Ысылыгына аянба, тамагы дурус болсун де-
бедиң беле.

С а р ы м с а к. Ооба, ооба.

К ы я з. Анчейин деле ашыкча ысыраптаганыбыз
жок. Өзүлөрү өтө сыпаа немелер экен. Үч башты эле
туураладым.

С а р ы м с а к. Ох-о! Катырыпсың! Экөө сенден, би-
рөө менден болсун, анда...

К ы я з. Жо... айланайын алтын сөзүңө күмүш чач-
пак башкарма, экөөнү сизден деп багыштадым...

С а р ы м с а к. Ха-ха! Сарымсак экөөң бирден чы-
гарганга жарабайсыңарбы?

К ы я з. А-а... туура, туура... Экөөбүз ошенткенбиз.
Үчүнчүсүн сиздин эсептен...

С а р ы м с а к. Азимдин кудугунан не кабар бар?

К ы я з. Келип кетип эле атат. Көңүлү чөгүнкү... Суу-
дан дарек жоктой.

С а р ы м с а к. Бир кудукту ошончо техника менен
ай бою чыгара алышпаса ойронубуз чыкканы калганбы?

К ы я з. Бир эмес, төрт, беш жерден казылды, суу

жок деди го. Кап, барыбыздын эңсегенибиз жаңы жайыт эле. Суу чыкпаса курудук, башкарма.

С а р ы м с а к. Канча каражатты соруп, канча ишке тоскоол болду. Айткан тилди алышпайт... Бу сен меймандар жаатынан сөз сал десе, ысылыгына кеттиң. Деги көңүлдөрү ачыкпы?

К ы я з. Кечээтен бери менин азабымдан эри экөө бузукташып атат.

С а р ы м с а к. Балээ баскыр-р. Сен эмне, Шайырга кыйшандаша кеттиңби.

К ы я з. Э коюнуз э. Алтын сөзүңүзгө күмүш чачпак!

С а р ы м с а к. Эмне?!

К ы я з. Кечээки сасык туман, бороон-чапкында, Шайыр мени кайыкты, койлору адашты, кырылды, жардам берели, баралы десе Бакир болбойт. Шайыр жалгыз чыгат. Анын элдир-селдир чаңырыгын угуп мен кыйкырам. Анын артынан Бакир кыйкырык улап жөнөйт. Анан мобу курбу таштын түбүндө койлорумду ыктырган жерден үчөөбүз табышпайбызбы.

С а р ы м с а к. Анан?

К ы я з. Экөө тең суу болот, үшүйт. Ооруйбуз деп коркушат. Кечинде үчөөлөп күн ачылганда... Карды шилетип койду айдап барабыз. Ысык чай, жүз грамм. Тамак ичип... оронуп, чулганып жатышат. Бүгүн экөө тең, куландан соо.

С а р ы м с а к. Оорубагандары жакшы. Анан?

К ы я з. Бакир илинген малдын өлүгү менен, ак өргөнө жинденип, үркүп жатат.

С а р ы м с а к. Эмдигиче элеби?

К ы я з. Өргөгө басып кире элек. Шайыр менен Жаркын жатат, анда. А өзү менин алачыгымда.

С а р ы м с а к. Ха-ха-ха! Кызык киши тура. Үрксө үрксүн. Профессордун анысынан коркпойм. Аялы азамат белем.

К ы я з. И-и... кеп ошондо... Аялы ургаачынын сырттаны экен. Мен эрке талтаң десем... жеткен акылдуу, чыйрак, адамгерчиликтүү экен. Анан... сага көзү түшүп калгандай.

С а р ы м с а к. О, койсоңчу оңбогур!

К ы я з. Өлөйүн. «Башкармаңар шаңдуу эргул экен. Эми келгенде сармерден айтышпасам» дегенде ак эткенден так эткеничи. Мен комуз камдап койгом. Каргаша-

луу карантун чыкканы деми сууп гана отуруп калбады-
бы. Билгендей сонун гана уурданып келинсин. Карагат
териш жүрүшөт Жаркын экөө, апарайынбы?

С а р ы м с а к. Кой оцбогур. Андан көрөк... Канжы-
гадагы куржунда шаардыктар жакшы көргөн бирдеме-
лер бар. Мен малчыларды кыдырып, кечке маал түнө-
гөнү келейин. Жарайбы?

К ы я з. Алтын сөзүнө күмүш чачпак! Жарайт, жа-
райт (*басышат*).

К ы я з (*Куржунду көтөрүп, кудуңдап кирет*). Нык-
сырап тойгон койлорум жуушады. Куттуу мейманда-
рым... «Жакшынын шарапаты» ...э-эй, заңылдаган ыр
угулабы. (*Дүрбүсүн тегеретет*) Аяштарым келаткан ту-
ра. Азыраак алып коеюн да, куржунду катыйн. (*Ка-
тат*).

Ш а й ы р. (*Гүл, чакага карагат көтөрүп ырдап ки-
ришет*).

Ж а р к ы н

Жайлоонун ичи карагат
Жан курбум сага тердим бат.
Жаш кезек өтүп баратат
Кайрылып келбес көңүл шат.

К ы я з. Бали! Созгула дагы! Экөөң эки чака толту-
ра. Пай-пай кыйын экенсиңер.

Ж а р к ы н. Шагы ийилген бай карагатка апарып-
сын.

Ш а й ы р. Тоонун чыны карагатынан варение кайна-
тып барып, шаардык кошуналарымды тамшандырайын
дейсиң.

Ж а р к ы н. Булак казгандарга көпкө акыйып кара-
дым.

Ш а й ы р. Азимин тааный албай койду.

К ы я з. Алыстан киши карааны таанылбайт. Булак
чыга элек. Болбосо, Азим өзү сүйүнчүлөп учуп жетпей-
би бизге.

Ж а р к ы н. Эх, ооба десең, булак, бала тилегендей
эле болду мага.

Ш а й ы р. Азимдин булагы атылса, кымыздай там-
шанып жутаар элем.

Ж а р к ы н. Оозунда бардыр, мен да тамшанып ши-
мирээр элем.

К ы я з (*нараактан помидор, бадыраңды кочуштан*).
А мобу жар ташка өстүргөн менин жер-жемишине ким
тамшанаар экен?

Ж а р к ы н. Апэ-эй чын эле. Кыпкызыл помидор!

Ш а й ы р. Бадыраң дагы! Кайдан таптың?

К ы я з. Жакшы аяштарың бар экен, жер-жемишти
сагынгандар деп бир жолоочу берип кетти.

Шайыр. Сыр билги жакшы жолоочу экен.

Ж а р к ы н. Аз немени буерден жеп алганда эмне чы-
гат. Чогуу-чаран кечки тамакка кошошу.

К ы я з. Жей бергиле. (*Куржунду көтөрүп келет*).
Кечки эмес аптага жетерлик бар.

Ш а й ы р. Баа-а! Биздин Кыяз сыйкырчы го!

Ж а р к ы н. Жебей кое тур. Кыяз айтчы, карантин-
дин чегинен кандайча келди, ким апкелди?

К ы я з. Айтпайм, жашыруун сыр.

Ж а р к ы н. А балким, чын эле жашыруун сырдыр.
Кайнаган сууга жуумайын жеегө болбойт.

Ш а й ы р. Койчу, памидордон ооз тийдим.

К ы я з. Мен жети, сегизин бая эле аймап койгом.
Балээ басса мени оңкомдон салбайт беле.

Ж а р к ы н. Ай, яй, яй Кыяз айт, ким, ким?!

К ы я з. Айтпайм. Жашыруун сыр. Самолеттон таш-
ташты.

Ш а й ы р. Мына, мен экинчисин аймадым.

Ж а р к ы н. Ай тартипсиздер, шилекейди куюлтуп
ийдинер. (*алат*).

К ө ш ө г ө

Б е ш и н ч и к ө р ү н ү ш

Мурдагы жасалга. Селкинчек. Шайыр менен Жаркын көңүлдүү
тээп, термелүүдө, Бакир китеп окуп олтурат. Сарымсак акырын келип
даабай турат.

С а р ы м с а к. О, у, аяштар, саламатсыздарбы. Сай-
раныңар кут болсун!

Ш а й ы р. Башкарма! Жыргал өзүң менен толсун!

Ж а р к ы н. Алиги куржундун сыры эми ачылбады-
бы. Сенин жемиш саламыңды алганбыз. Бирок, с-сен...
Кудукту жалгыз Азимге ыйгарып, киришпей койдун.

С а р ы м с а к. Кудук... Каражатыбыз бүт ошого бе-

рилди. Мал чарбасы боюнча орунбасар-зоотехник Азим бардык ишин таштап кудукка байланды. Ишенгенибиз Азим кудукту бир жаңсыл кылмайын жолтоомду тийгизгим келбейт. Анын үстүнө өзүң көрүп чолоом да жок.

Ш ай ы р. Мейманыңар биздин көздү да кудугуңар акыйтты. Азимибиз жок. Шайыр жигит, келишиң менен!

С а р ы м с а к. Ракмат. Зериккен жоксуңарбы Шайыр?! Канчалык чогуу болууга көзүм чекчейсе да... иш жолумду бууду. Акыры эптеп жашырынып зорго келсем, Жаркын аяшым эринин таламын талашып...

Ш ай ы р. Хи-ха-ха! Булак барыбыздын көкөйгө тийди. Жаркын ошон үчүн... Эми зериккен черди жазып кайт.

С а р ы м с а к. Силерден аянган жан курусун.

Ж а р к ы н. Өпкө-боорун ала чаап жатканын көр. Азоолок эсине келтирип койсомбу.

Ш ай ы р. Башкарма комуз чертип, кубулжутуп ырдайт дейт.

С а р ы м с а к. Анча-мынча тамаша салуу колдон келет Шайыр.

Ш ай ы р. Тамаша. Кең жайлоодо бетеге кулпуруп... гүл бурап... тынчтык... эркин, тазалык... дың эткен чымын, үлп эткен чаң жок... күндүзү күн, түнү ай күлүп... кээде бүркөлүп чагылган, добул уруп, мөндүрү каарып... баары сонун... баары жыргал... Жалгыз гана өзүң айткан тамаша,, шаттык жетпей атты эле... Ыраспы, Жаркын?

Ж а р к ы н. «Ырас».

Ш ай ы р. (*Нарылап, эрине*). Ыраспы жыргалым.

Б а к и р. Китеп окуп жатып, эчтеке укканым жок.

С а р ы м с а к. О-у, кечиресиз, Бакир Батырович, далдоого отуруп алыпсыз байкабай калыпмын. Сак саламат, эркин эс алып жатасызбы.

Б а к и р. (*араң кол алышып, тескери басат*). Мен сени менен сүйлөшпөйм.

С а р ы м с а к. (*ээрчий*). Неге? Сиздин алдыңызда күнөөм жок.

Б а к и р. Самак Темирович кайда?

С а р ы м с а к. Республикалык жыйынга кеткен

Б а к и р. Быякка келерин билдиңби?

С а р ы м с а к. Карантин болуп атса кантип келет. (*чочуп оозун басат*).

Б а к и р. Ушинтип... сенчилеп эле келбейби

С а р ы м с а к. Менчилеп келиш а кишиге кыйын го. Мен кыштакка түшкөнүмдө сиздин өтүнүчтү телефон аркылуу дароо жеткизейин.

Б а к и р. Менин ага даярдаган катым бар. Ошону жеткиз. (*Көрсөтөт*). .

С а р ы м с а к. (*колун сунат*). Жаным менен! Бериниз.

Б а к и р. Жок. Өлүктөрүң менен ак өргөндү качан жоготосуң?

С а р ы м с а к. Кийин. Сиздердин отпуска бүткөндө.

Б а к и р. Жайыттар тар экен. Малыңар жакшы семире электе, чөбүңөр желип бүтүп баратат. Береги карыш чөбү буралып... Кеберсиген кең өрөөнгө булак качан чыгат? Азимдин жаны качан тынч алып, бизге кошулат, айтчы жолдош башкарма.

С а р ы м с а к. Анда менин ишим жок. Азимдин өзүнөн сураңыз аксакал.

Б а к и р. Бар анда, Сени менен башкача кебилешербиз.

С а р ы м с а к. Аныңызга да даярмын (*кайрылып басат*).

Ж а р к ы н. Жолдош башкарма, кимдин уруксаты менен чыктың жайлоого

С а р ы м с а к. Өзүмдүн.

Ж а р к ы н. Жайлоодо карантин экенин билерсин.

С а р ы м с а к. Албетте... Карантинден калкалап кала турган жаркылдаган Жаркын аяшым бар экенин да билем.

Ж а р к ы н. Калкалай албайт экенбиз. Тартип бузганды штабка билдирүүгө милдеттүүмүн.

С а р ы м с а к. Бир жолку тартипсиздигимди кечерип коерсуз. (*Колун кармайт*).

Ж а р к ы н. Жок. Кечире албайт экенбиз.

С а р ы м с а к. Сен колдуу жаманатка консом армансызымын.

Ш а й ы р. Ой, жыргалдар, бул эмне... Жүргүлө, селкинчекке! Апэй (*колдорунан тарткылайт*). Эмне тикрейешесинер... Анда...

С а р ы м с а к. (*өзүнө тартып*). Жо-жо... Кетпе. Жаркынды жайлачы...

Ш а й ы р. Жаркындыбы? О-у Жаркынтай кыты, кыты... жүрү эми эмне кеңештик эле.

Ж а р к ы н. Мага да жан керек. Бакир, сен калыс

болчу. Башкармабыз тартипти бузуп, карантин учурунда ашуу ашып малчыларды аралап жүргөнү кандай? Мен акт жазып билдирүүгө тийишмин.

Б а к и р. Жугуштуу ооруга карата жарыяланган карантинди башкарма түгүл, өкмөт башчысынын да бузуга акысы жок. Менимче башкарма, баардык жагынан көпкөн жоон моюн окшойт. Актине мен да кол коюм. Тартиптен коркуп биз да өзүңүздүн укулунду алып, жылбай отурабыз.

С а р ы м с а к. Бакбай балаңдан... Коюңуздар антип жаманатты кылбагыла. Мен силер деп... экинчиден малчыларымдын ал-жайын көрүүгө...

Б а к и р. Билем батыракеси. Көп жойлогон түлкү капканга түшпөй койбойт. Карантин менен гана ойнойсуң э. Ага башка эсиргендерин кошулса... Жаз, Жаркын актинди.

Ш а й ы р. Жаркын, сен эмне, жайлоондо жыргап өткөргөн күндөрүбүздү жылас кыласыңбы?

Ж а р к ы н. Ия.. Менин милдетим да.

Ш а й ы р. Сен мени, жана башкаларды сыйлабайсыңбы.

Ж а р к ы н. Жана башканы билбейм... Сени сыйлайм Шайыр.

Ш а й ы р. Анда бүгүнкү рахатты бузбачы, жаным. Жүрү өргөгө кирип жайланып олтуралычы. Сарымсакты жакшы эле чочуттуң, жетет. *(Кучактап алып жөнөйт)*,

Б а к и р. Ой, аял деген азазил... Жаркын, актини түз! Агер антпесең сенин үстүңөн кылмыштууну жашырганың үчүн мен жазам.

С а р ы м с а к. Бакир Баатырович, ошентизиң. Күчүңүздү мага катыра көрсөтүп кетиңиз.

Б а к и р. А-а... шүнтүп текеберленесиңби? Көргөзөм! Көргөзөм!

Ш а й ы р *(келет)*. Хи-ха-ха! Жыргалым! эч кимге, эчтеке көргөзбөйсүң.

С а р ы м с а к. Мага чала! Сыйкорлугум түбүмө жетмек. Болбосо... Менин силерге эч коркок билишим жок эле. Кимдикине ким келбейт Ишим эмне деп, силерге кайрылбай койсом не болмок.

Б а к и р. Биз чакырганыбыз жок го.

С а р ы м с а к. Туура. Ошон үчүн айтам өзүмө чала

деп. Артык баш адамгерчилик кээде өз башыңа кайра токмок тура.

Ш ай ы р. Сарымсак, бекер бушаймандыкка түшпө. Сыйды, адамкерчиликти кор тутуп тепсеген адам, акыры өзү оозун карманаар. Ушундай учурда атайылап келгениң эрдик, адамдык!

С а р ы м с а к. Шайыр-р, жаным курман сизге.

Б а к и р. Шайыр, сен башты аттабаганың.

Ш ай ы р. Жакшылыкка жамандык кырс адамдын ишидир, жакшылыкка жакшылык март адамдын ишидир.

Б а к и р. Сен кайсы «жакшылыкты» айтып жатсың. Түшүнбөй кууратасың адамды.

С а р ы м с а к. Мен үчүн сиздер бекер кайым айтыш-пасаңыздарчы.

Ш ай ы р. Жүргүлө эми!

Б а к и р. Кайда?

Ш ай ы р. Ак өргөгө,

Б а к и р. Сен эмне?!

Ж а р к ы н (*үйдөн чыгат*). Ой, келгиле, баарың тең актыга кол койгула

Б а к и р. Келе, өзүң кол койдунбу. Экөөбүздүкү эле жетет.

Ш ай ы р. Сарымсак, ал экөө кол коюша берсин. (*Басышат*). И... десен... ыр, күүнү сагындым. Комуз алдырганбыз. Өзүңдү күттүк эле. Карачы. Оюн чынга айланып. Кайраттуу жан окшойсуң. Жаркын менен Бакирдин каарын күү, ыр өнөрүң менен жаз эми.

С а р ы м с а к. Таптуу, татынакай ойлойт экенсиз. Дүрбөлөңгө капысынан капталган жанды үрөп көрөйүн. (*Өргөгө киришет*).

Б а к и р. (*туталанып, кагазды бүктөп ары-бери басып. Селкинчекке келип, аны да серпет*). Аялың артистка болбосун! Айрым учурда ушинтип оюн-чынды аралаштырып ойрондотот да коет. Ырга, күүгө тойбогон бир балээ. Оюна коюп өзүм жаман үйрөттүм. Бу саам, шашпа! Оолжуган башкарманы өргө-шөргөсү, өлүк-пөлүгү менен опурултпасамбы.

Тунжуроо. Өргө жактан шаңдуу күү, күлкү угулат. Бакир селкинчекке термелип үргүлөп кеткен. Айлананы караңгылык баскан. Түн.

К ы а з (*термелип*). Чын эле уктаптыр. Кап, бир коюм жөткүрүп эле тегеренет. Сакоо чыкканбы ичинен.

Же көк мээ болгонбу Көргөзөйүн дебедим беле. Ой, ак-сакал, аксакал/ *(түртсө кыймылдабайт)*. Эртең күндүзү көргөзөөрмүн. Окус, колу карышап чыгып кетсе... шалак жыгылып... ооз омурткасы омкорулбасын... Кой, жакшы адам бөөдө кырсыкка учурабасын. Жыгылгыз таңып коеюн. *(аркандын учу менен таңат)*. Эми таң аткыча уктасаң да коркунучсуз *(терметет)*.

Кыл аркандын селкинчек,
Уктай бергин эркин тээп!

Аялы шайыр, өзү түнт, кызык кишилер экен. Кой, мен да сармерденге кирейин. Азамат, биздин башкарма. Ко-музду шаңкылдатып... эки аяшты жаркылдатып, ырда-тып, шатырашатман күлдүрүп атканын кара. *(кирет)*.

Тунжуроо. Жай, тыңдап баскан бирөө. Жакындаган-да Самак экени таанылат.

С а м а к. Мемиреген жайлоо түнүндө күлкү, ыр... Ах, кандай жыргаган адамдар. Жыйындан жыйын... Иштен иш... Беш жүз чакырым тынымсыз чапкылып, караңгы-да салпылдап араң жеттик. Чарчадык десең ким ишенет. Ох, керимсел желинден, жытындан, көркүндөн айланайын касиети артык жерим ай *(кучагын жайып, оонап турат)*. Чацкаганымды кандырып, кучагымды толтуруп, үргүлөгөн көзүмдү умачтай ачтырып, талмо-орсуган денемди чыйралтып, чөккөн көөнүмдү оштон-туп ийдиң! *(селкинчекке келип)*. Ой, бул эмнеси. Бакир. *(тындайт)*. Бышылдап, тапкан экенсиң уктоочу жайды. Жо-о, таңып коюштуптур. *(чече баштайт)*.

Б а к и р. *(уйкусурап)*. Ой-ой, тур тур нары, кирбейм.

С а м а к. А-а, берен, баягы чырт этмең кармап... тигилердин шааншөкөтүн жактырбай тескерилегенинде байланган экенсиң ээ

Б а к и р. Ой, ой сен..

С а м а к. Айлаң түгөнгөндө байлоодо уктапсың го. Сени туткундан кутказайын. Жолдугумду жазайсыңбы.

Б а к и р. Өх-х! Кудукка түшүп, тумчугуп түшө албай аткан экемин. Көрсө...

С а м а к. Көрсө, байлоодон араң кутулупмун дебей-синби. *(силкип, түшүрөт)*.

Б а к и р *(кучактап)*. О, Самак! Сен асмандан түш-түңбү! Түшүмбү, өңүмбү. Мени жалгыздашып... Сени күткөнүм ай...

С а м а к. Қыялыңдан тапмакчысың... Неге сени жалгыздашты?

Б а к и р. Ал көп сөз. Чатактын башы сенин начар башкарғаныңдан.

С а м а к. Фрунзеден жыйындан чарчап араң келетам. Түн катып силерге бурула кетейин деп жетсем... Эмне деп дөөрүмөксүн?!

Б а к и р. Дөөрүгөнүм жок, чын.

С а м а к. Кудуктан суу атылып, ошонун кубанычын куттуктап атышабы Айтчы айланайын, сүйүнчүсүн бейейин.

Б а к и р. Кудугуң турмак, Азимден дайын жок. Уяттуу досунду бүтпөс ишке мажбурлап сындырмакчысыңбы?

С а м а к. Бу сен эмне болгонсуң. Азимди түн болсо да алдырабыз, же барабыз. Жүрү чогуу чаран...

Б а к и р. Акырын. *(бурдап отургузат)*. Отур. Кирбейсиң. Кое тур. А дегенде мына муну окугун жолдош секретарь. *(кагын берип фонаригин күйгүзөт)*.

С а м а к. Шашылыш кабарды? *(окуй баштайт)*.

Б а к и р. Сен үчүн шашылыштан да шашылыш. Мына көрдүңбү? Доско дос гана чындыкты айтат... Ушунчаңда ойлон... такта, токтот... жазала...

С а м а к. *(үшкүрүп)*. Абдан жаның кашайып жазыпсың. Айрым сунуштарыңды кабыл алууга болот. Өлүк жыйдырмайды жоготобуз. Чынында жийиркеничтүү нерсе. Кезегинде бир секретардын өрнөгү катарында ал да өз ролун ойноду. Бирок, бир шартты сен да аткар.

Б а к и р. Жаным менен.

С а м а к. Биздин мал чарба адистеринин көз бочулука алданып кеткен учурлары болгон. Сен эскерткен кесиптин адалдыгын, абийрин ыйык сактоо үчүн, ветеринар, зоотехниктерге өз кеңешиңди айтсаң. Биз чогултуп берели.

Б а к и р. Болуптур.

С а м а к. Көчмө ветеринарлык пункт уюштурулсун дегениңе да маакүлмун.

Б а к и р. Жайлоо түмөндөгөн төрт түлүктү ыңкыткан малчылардын ыйык жайы болгондуктап малдын докторлору да лабораториясы, курал жабдыгы, дары-дармеги менен... кошо жүрүшсүн да. Керек учурда илдетти изделип, өлгөн малдын диагносун дароо коюп, өрт-

төн, же көөмп... керек болсо, малга операция жасай алгандай шарты түзүлсүн да.

С а м а к. Чоң адис катары айткан бул сунуштарыңды кабылдайбыз. Бул эки маселенди сен кеткенче жүзөгө ашырабыз.

Б а к и р. Ракмат. Кур терсаяктансан, борборго дейре коет элем маселенди.

С а м а к. Ха-ха! Билем да сенин мүнөзүңдү. Пайдалуусун ушинтип моюнга алабыз. оңдойбуз.

Б а к и р. А кийинкилерин окуган жоксуңбу?

С а м а к. Шашпа. Ак өргө, союш, башкарма, кудук — Азим маселесин буерден талкуулайбыз, пикирлешибиз.

Б а к и р. Бүгүнкү күнгө эч жарашпаган андай көпкөн, кошоматчы башкарманы четтетиш керек. Четтетиш керек жолдош секретарь.

С а м а к. А-а... Аша чаап кеткен жоксуңбу, жолдош профессор.

Б а к и р. Секретарды тоотпой оюна келгенди жасап, оюна келгендей жүрсө, ишти жыйыштырып оюн шоокко оолжуса... Өз милдети болгон кудуктун чыкпасын биллип, Азимди аксатуу үчүн ага түртө салып, бир бастырып барбаса, андай неме колхоздун татаал чарбасын кантип өнүктүрөт.

С а м а к. А жагын сага караганда мен жакшыраак билем го. Дурус председателдерибиздин бири. Кемчилигин сындайбыз, оңдойбуз.

Б а к и р. Жара-байт! Сен да көз каранды болуп калгансың ага. Мени да тузакка илүүгө аракет кылды. Тузагына тумшугумду малбай койдум. Сурап көр аяштарыңдан. Ушу кезге дейре ак өргөсүнө кире элекмин.

С а м а к. Койчу. Жытчыл балээсиң го. Ак өргөдө мен рахаттанып эс алаар элем.

Б а к и р. Мына, мына. Кой сойдурса, беш бармакты бапылдатасыңбы?

С а м а к. Албетте. Ачка отурмак белек.

Б а к и р. Мына! Малыныпсың! Бузулупсуң! Ошон үчүн башкармаң эеп жердин бөрүсүндөй, кыңк эттирбей тушумшугуңдан жетелеп... сени каалаганындай бийлеп эрке көнгөн турбайбы. Дагы эскертем четтеткин аны!

С а м а к. Эх, досум.. Ыктууна кулдук. А... сенде кемчилик болобу, жокпу. Сындай алабызбы, биз сени...

Бакир. Пожалуйста, айт менчылап ачык.

Самак. Ачыкпы?! Сенин бүгүнкү элет турмушунан алыс, ал тургай азыркы элден артта калган айрым мүнөздөрүңдү четтеттиш керек.

Бакир. Чычалап бет тырмалыкка өттүң. Өз жаңылыштыгыңды жабыш, башкарманды калкалаш үчүн ушинетмекчисиңби?

Самак. Кой, сөздү көбөйтпөйлү. Мени чычалады деген үч маселеңди чогуу чаран тактайлы. Башкарманы жасалоочу жагдайлар башка, аны сен билбейсиң. Жүрү.

Бакир. Кайда?

Самак. Балээ баспадыбы? Караңгыда эшикте соксоюп отурабызбы.. Элдин үстүнө кирели.

Бакир. Элдин? Азимдин жогунан пайдаланып, Жаркынды тооруп... Сени тоотпогон жоон моюндардын үстүнөбү.

Самак. Э болбогон сөзүңдү кой, бас! *(тыбыратып көтөрөт)*.

Бакир. Кой байкеси. Күчүнө салып, көтөрүп кирип маскара болбо. Андан көрөк, үч маселеңди талкууларың чынбы. Жөн кирейин.

Самак. Сөзсүз, арай көз чарай отуруп талкуулайбыз. Астыга бас, болбосо, кезигеңден апчып, күчүктөй кыңшылатып киргизем.

Бакир. Жарайт, байкеси. Студент кезиндеги күрөшкө түшкөн балбандыгыңды унута элексиңби. Эми күчүңдү мага көргөзүп, этиңди көп оорутпа.

Самак. Бул күүлдөгөн эргулдар деги ким?

Бакир. Ким болмок эле. Көрүп таң кал. Сени, мени көзүнө илбеген көзөлөр, эрке сулуулар. Кое бер эми... «Манап секретарь» баштап кирейин өргөнө.

Тегерек айланат. Экөө жасалгалуу өргөгө киришет. Төрдө жаздык, аюу талпакта,, Шайыр менен Жаркындын ортосунда комуз чертип, жагалданып Сарымсак. Алар беркилерди байкабайт. Кыяз көрүп жалдырайт, кетенчиктейт, Бакир ага жаңсап, эринин тиштейт.

Бакир. *(Самакка шыбырап)*. Мына тоотпойт десем ишенбейсиң. Карентинди бузуп келгени аз келгенсип... минтип шөкөт куруп отурат. Же сен ушинтип аяштарыңдын көөнүн ач деп буюрдуң беле.

Самак *(башын ийет)*. О, күүңөргө күү, күлкүңөргө күлкү кошулсун!

Ж а р к ы н. Ур-ра-аа! Самак, сен менен! Келишиң менен! (Экөө тең Самакка жармашышат).

С а р ы м с а к. (шалдайып). Кечиресиз Самак Темирович, сиздин жогунуздан пайдаланып бир мертебе уурданып келсем да карматып койдум. «Өкмөттүн укуругу узун» деген ырас.

Б а к и р. Мын-а-а! Уурданганды да, жасакердегенди да билет. Жаркын, алиги актинин бирөө менде, карантиндин штабына жөнөтөбүз. Экинчи көчүрмөсү кайда, мынабу секретарына тапшыралы. Бюродо жеке маселесин талкуулоого кошулсун!

Ж а р к ы н. Сарымсактын шайырлыгына эрип, Шайырыңа берип койбодумбу.

Б а к и р. Бал-ли... врачтык намысты, абийирди сатабызбы.

Ж а р к ы н. Мынча болду, секретары да уурданып келгендир, экөөнү тең жазалы.

С а м а к. Ошентсеңер да болмок. Бирок, мен Фрунзеден дагы, жолдо штабыңардан да карантиндин жабылганын угуп келатам.

Ж а р к ы н. Ой, оозуңа май!

Ш а й ы р.

С а р ы м с а к. Өх, жүрөгүм эми бөксөрбөдүбү.

С а м а к. Оору чыккан очокту борбордук врачтар он беш күн аябай изилдешиптир. А дегендеги бир кишиден башка илдетке эч ким чалдыкпаптыр. Башка жүгүш чыкпагандыктан, кэчээтен баштап карантин жабылды. Буерге кабар эртең жетээр.

Ш а й ы р. Ак жолтой секретарь турбайсыңбы. Сарымсактын сенден уурданып келген күнөөсүн кечесинчи, анда?

Б а к и р. Ай, сенин ыксыз кыпчылмайың ай.

С а м а к. Эгер жакадагы, жайлоодогу жумуштарын тейлеп келсе, кырсык жок болсо...

С а р ы м с а к. Баары тейленген...

Б а к и р. Аскага илинген жаңы өлүктөрчү?

С а р ы м с а к. Кечээ быякты туман басып, чагылган атылып акыры кардап ачылыптыр. Ошо капшаптан беш короодон тогуз кой зыянга учураптыр. Бүт малчыларды кыдырып чыктым. Башка кырсык жок.

С а м а к. М.... да... Аяштарың менен отургандай жакшылап комуз чертип, ырдап берсең, бу саамкы күнөөң жеңилдейт.

Жаркын. Ур-р-а!

Шайыр. Келчи, сезимдүү секретарь, бетиңен чоп соруп коеюн.

Сарымсак. Башкармалык кызматым болсо... ыр, күү — өнөрүм.

Самак. «Өнөрүң болсо өргө чап, кор кылбай асыл жанды бак».

Сарымсак. Калетсиз Токомдун айтканы. Кээде өзүңдүн да, элдин да бугун жазгың келип, эргийсиң. Анткениңди түшүнбөстөр да бар. «Озондогон башкарма», «күлпөттүү башкарма» деп шылдыңдагандар да бар.

Самак. Эл башкарган киши томсоруп, каарданып жүрүш керек бекен. Иштей да, уюштура да, ыгы келгенде ырдап, күү черте, көңүл ача да билгенге не жетсин. Сенин көп кырдуу жөндөмүңдү кубаттайбыз.

Аялдар (*кол чабышат*). Туура, туура!

Сарымсак. Самак Темирович, сиз мени аябай шердентип таштадыңыз. Таңаткыча десеңиз да аянбайм. Узак жолдон чарчап келиңиз. Чай-пай ичиңиз Анан.

Жаркын. Ырас эле. А дегенде кымыстан жута тур. (*сунат*).

Кыяз (*олтурат*). Мейман камын көрөлү.

Сарымсак. Албетте, тездеткиле. *Четтеп, Жаркынга шыбырайт*). Чай-пай, чөп-чары менен ысылык тамакты ылдамдатсаң.

Жаркын. Жарайт. Негедир жүрөгүм акылдайт. Азимге Кыязды чаптырайынчы.

Сарымсак. Олда... экилүүсүң да Жаркын. Азим иш үстүндө. Таң азандан өзүм барам. Кааласаң экөөбүз чогуу жөнөйбүз.

Жаркын. Түшүнүктүү. (*нарылайт*). Шайыр, жүрсөң.

Самак. Жаркын аяш, Азимге менин машинамды чаптыр. Тез келсинчи. Кабарын угалы.

Шайыр. Мунуң секретарлыкка да, достукка да жатат. Эркектер ээн-жайкын эзилише турсун. (*Кыяз, Жаркын үчөө чыгат*).

Бакыр. Алиги менин катымдагы маселелерди башкармаңын көзүнчө талкуулайлы.

Самак. Талкуулайбыз. (*Катты сууруп... чийип сызат*).

димки шаардагы мейманкананын номериндей кетеринде акысын төлөшөт.

Б а к и р. Ах, оңбогон куулар!

С а р ы м с а к. Аялыңыз жыргап жашап жатыптыр, сиздин үрккөнүңүзгө таңмын.

С а м а к. Ха-ха-ха! Ой, артык баш сак берен! Бир айча аялыңдан бөлөк түнөп курган турбайсыңбы. Мындай мейманкана боз үйлөр башка колхоздордо да тигилүүдө. Өзүлөрү жасай алышпаса Фрунзедеги жергиликтүү өнөр жай Министерствосунун «Кыял» ишкапасы жасаткан сексен баштуу ак өргөлөрдөн сатып алып жатышат. Турмуштан артта калдың деген ушул.

Б а к и р. Ай, оңбосуңар, митаамдар...

С а м а к. Союш маселесине да түшүнүк береинби?

Б а к и р. Албетте.

С а р ы м с а к. Артыкбаш эчтеке союлбаптыр. Азим менен Кыяз өз менчиктеринен бирден, биздин наряд боюнча, менин эсебимден бирөө, болгону үч союлуптур.

Б а к и р. Үч?! А эмне үчүн сенин эсебиңден?

С а р ы м с а к. Жылуу тамак ыйгаруучу колхоздун арзан баада азоолок союшу бар. Ошонун эсебинен мейманды мен коноктобоймунбу?

Б а к и р. Жок! Мени сенин коноктошуңа каршымын.

С а р ы м с а к.. Эрк өзүңүздө.

С а м а к. Ысык тамак, эт жегендирсиң. Ачка жүргөн түрүң жок.

Б а к и р. Токтот сен да тамашанды. Жайлоодо ачка жүрүп болобу? Эки күндө бир чапачтан кымыз кимдин эсебинен келип атты?

С а р ы м с а к. Биздин жана сиздин эсептең.

Б а к и р. Кандайча «биздин», «сиздин»?

С а м а к. Урушпачы бай болгур. Ичип аттыңбы кымыздан.

Б а к и р. Ой, оңбогур... Кымыздан тартынган жокмун. Нервти, чарчаган башты кымыз менен ава кыйла оңдоду.

С а р ы м с а к. Жылкычалырга мен буйрук бергем. Канча литр берилди. Катталуу. Кийин эсептешербиз.

Б а к и р. А-а куу башкарма. Ушундай дечи. Анда түнөк жай, эт кымыз эсептелүү экен да. Бул тартибинерди билбепмин. Шаардагыга окшоштуруп... Анда эсептешели (*акча суурат*). Ме...

С а р ы м с а к. Жо... жо... аксакал, мен азыр албайм.

С а м а к. Келе! (*алат, санайт*). Мен бухгалтерияга бердиртип, квитанциясын кийин өзүңө жибертирейин. Ой, мунуң жетпейт, аз. Келе дагы.

Б а к и р. Сен эми мени далай келекеге айланта турган болдуң э. Берчи, өзүм эстептешермин анда.

С а м а к. Жо... жок. Апкел. Бир ай бекер эс алган профессордун капчыгы деле кыймылдабаптыр. Кичине бөксөрсүн да.

Б а к и р (*тутмакташат*). Кой, кой, жетишет эми, окшошкон куулар ушунчаңар деле...

С а р ы м с а к. (*өзүнчө*) *Чоң* болушса да, дос деген дос экен да. Өх, эми кичине сана бөксөрбөдүбү. Буюрса, төгүлүп, чачылып өнөрүмдү чалкытайын. Эки жаракөр, эки тиземде ойноп отурду эле.

С а м а к (*күлүмсүрөй*). Айыл-кыштакка, анда иштеген адамдарга өйдөсүнүп мамиле кылыш болбой калганына, алардын шаардыктарга теңеле өсүп баратканына көзүң жеттиби, же жокпу?

Б а к и р. Көп эле кырданып, колколоно бербегиниң, жолдош секрета-рь.

Ш а й ы р (*шашып кирет*). Азимди Кыяз зорго алып келиптир. Азим... такыр өзүңө окшобойт. Жаркын абдан капаланып атат. (*дароо кайра чыгат*).

Дүрбөлөн.

С а м а к. Азимди колдоп кыйнаган менмин. Неге Азим минтти? Илимий чалгындоо, каражат, эмгек текке кетүүгө тийиш эмес эле. Суу чыкпаган соң, кудукчулар менен жаңжалдаша кеткен го.

Б а к и р. Эй, сен мону башкармаң экөөң жалгыз жоош Азимге тагып, контролдукка албай таштап койсоңор, жаны кашайганда баргандыр ыплас корукка же акылынан тангандыр. Жүргүлө көрөлү.

Ш а й ы р (*кайра кирет*). Отургула топурабай. Жаркын жуунтуп, тазалап атат.

С а м а к. Деги сообу?

Ш а й ы р. Билбейм. Азимдин созулуп гана жүргөнүн көрчүмүн. Мунусуна көзүм жетпейт. Отургула соксойбой. (*чыгат*).

С а р ы м с а к. Кызуу го.

С а м а к. Анысын кандайча жорууга болот.

Б а к и р. Менимче, баарыңардын азабыңарды Азим тартты. Эгер Азим бир балээге кабылса, секретарь, жооң моюң башкармаң экөөң күнөөлүсүн, жооп бересин.

С а м а к. Эх, Бакир профессор, кеп жооп берүүдө гана бекен? Үмүт, ишеним ойрондолбосо десен. (Эшик ачылат. Жаркын менен Шайыр эки жагынан колтуктап киришет).

С а р ы м с а к. Дени-кардың сообу айланайын Азим?

Э р к е к т е р. Ат салоом алекум!

А з и м. Ч-ш-ш! Нары тургула. Жолобогула мага!

Ж а р к ы н. Берекем, кантесиң. Минтчи эмес элең го. Ылайым минтчү эмес. Тынч жатып эс ал десем, караманча достору ма барам деп болбой койду.

С а р ы м с а к. Кыяз кайда?

Ш а й ы р. Ал уктап калды.

С а м а к. Эмне, кайда барышыптыр?

Ж а р к ы н. Ким билет, жанагы бургулоочулары менен ичишкен го. Ошондойбу?

А з и м. Өзүм билем.

Ж а р к ы н. Өзүң билсең болуптур. Отурасыңбы?

А з и м. А-а.. Самак сен да келипсиң.. Сарымсак сен да... Бакир мында болучу. Кана эмесе, эмне дейсиңер.

С а м а к. Отур. Эс ал. Биз сени күтүп атканбыз.

А з и м. Сарымсак, сен да мени күттүң беле, же.

С а р ы м с а к. Абдан күткөм. Ишенбесең Жаркын-дан сура.

А з и м. Чынбы, Кыязды Сарымсак жибертти беле?

Ж а р к ы н. Чын. Башкарма жиберткен.

А з и м. Кыяз өзү да ошентип барды. Болбосо... такыр келбейт элем. Эртең көрүшөт элем сени менен.

С а м а к. Кудугуң эмне болду? Ошону айтчы.

А з и м. Кудук!.. Оңбой калды! Бүттү!

С а р ы м с а к. Эмне дейсиң?

А з и м. Бакырба. Ал комузунду. Ал дейм. И-и... черт арман күүндү. Акчаң талаага кетти.

С а р ы м с а к. Ошонун күйүтүнө ичтиңби сен.

А з и м. Ооба. Таптың. Дал ошондой болду. Черт дейм күйүттүү күүндү!

С а р ы м с а к. Ай-яй, яй... ушинтмек белек Самак Темирович!?

А з и м. Самак Темирович экөөң мени сойгула! А булар-р... сойдурбайт силерге.

Ж а р к ы н. Жүрчү берекем, эс алчы...

А з и м. Жок! Мен эс алып келгенимден ушинтип

атам! Көчкүлө! Кеткиле бул журттан! Эскирди. Тепселди.

Бакир. Ой, оңбогур сен да кууланып аткансың го.

Азим. Жаңы журтка, жаңы жайытка көчөлү. Макулсуңарбы. Кыяз экөөбүз кудукчулар менен куттукташып ичтик, чала, кыял маспыз. Секретарь, бүт колхоздун малчыларын жаңы жайытка көчүр. Артезиан кудугу 600 метр жерден жетинчи кудуктан араң оргуштап атылды. Ор-р-гуштап, моминтип! *(колун булгайт)*.

Шайыр баштан беркилер. Ур-ра! Сал-лют!

Самак. Ой азаматым! Кеттик кудугуна азыр эле.

Азим. Ак жолтой меймандарым келгилечи! Жүргүлө, кудук суусуна киринтейин баарыңды. Тоо кудугун... «Мейман булак» атадым. Макулсуңарбы?

Үндөр. Мейман! Мейман!

(Куттуктап, бири-бирин ыргытышат).

К ө ш ө г ө .

КАЙРА ЖАШАРГАН ӨМҮР

Үч көшөгөлүү тарыхый драма

КАТЫШУУЧУЛАР:

1. Байымбет	(Тоголок Молдо)
2. Турсун	Байымбеттин аялы
3. Сулайман	Байымбеттин шакирти
4. Тезекбай	Байымбеттин досу
5. Жалий	Окуган, бай-манапчыл актив
6. Чоюке	Бир аймактын бийлөөчү төбөлү
7. Сүйгөн	Чоюкенин эрке токолу
8. Эсенбай	Чоюкенин жакшы көргөн баласы
- Эл, балдар, олуянын, басмачылардын үндөрү...

БИРИНЧИ КӨШӨГӨ

Биринчи көрүнүш

Шырдак, килем даюу, илбирс талпактардын үстүндө, жасалгалуу көмүттө болуш Чоюке менен, шаардык интеллигентче кийинген, чап койгон жаш жигит Жалий. Төрдө упай чүкөлөрүн өзүнчө атып ойногон, анда-санда сыртка чыга коюп турган, Чоюкенин тестиер уулу Эсенбай.

Чоюке (*туталанып*). Тоголок Молдо качып чыгыптыр-р!.. Тоголок Молдо-о... уккам дайынын! Кырчаңгы ооз түгөт, Калпадан кагылып, Касымбектен жай тапкан. Акыры Касымбектин да кыйыгына тийип, минтип, биздин Тогуз-Торо элин карай качканын кандай жорууга болот?! Айтчы, акылман төрөм, Жалий мырза.

Жалий (*Кытмыр ойлонуңку, колундагы катка үңүлөт*). Тоголок Молдо аталып кеткен Байымбет акындын качкан себеби Касымбек болуштун шашылыш чабаганчысынан жиберген бу катында даана айтылыптыр го.

Чоюке. Жаш төрөм, айып этпесең кайра окучу.

Ж а л и й (окуйт). Чоюке болуш, бу дубайы салам-дын мааниси не дээрсиз. Өгүнү эл казганактаган чоң топ болгон. Мага канат куйрук болуп күч берген мартаба-луу манаптарды калк ичинен сөөлөттөрүн артыра жардап, менин жаныма чакырууга Тоголок Молдону жумшадым. Ал куу туяк заңкылдай топко угуза манаптарды ар кимисинин айыбын чукуп, маскараалап, бирден атап чакырды. Калдайган калк дуу-дуу түрүлдү. Ызаланган манаптарымдын кысымы менен Тоголок Молдону өзү кызыл таз деп шылдындап кыжырына тийген Мураталы балбанга сабаттым...

Ч о ю к е. Кош-ш, сорпосун дурус ичирген экен. Анан...

Ж а л и й (окуйт). Сынган кабыргалары бүтүп, өл-бөй этпей айыккан соң, мага келбестен, чогулган бука-ралардын мейманы болуп, Манасына кошуп өзүмдү баштап манаптарымды кайтадан мыскылдап жүргөнүн уктум. Дагы ичим түтпөй атайылап жолугуп эки үжөр шарт койдум. Ооз айыбыңды тарткан ыза кордугунду унут. Мага катчы, ырчы болуп ак кызматыңды өтө. Дөө-лөтүмдү мактап казал чыгар. Мен да күнөөндү кечип, жаңы өргө көтөртүп жаныма кондурайын, — десем... То-голок Молдо кесээрип башын чайкады. Ошондо соңку шартымды айкындадым. Кулак угуп, көз көргүз жакка үч күн ичинде жогол! Болбосо, жаныңдан үмүт үз! — де-дим. Терс аяк ырчы, тыңчыларымдын баамына караган-да силер тарапка маңыптыр. Достум, Чоюке болуш, качкындын тилегин катырып, жакшылык көрсөтпөнүз.

Ч о ю к е. Айланайы-ың, орусиянын таалиминде, ише-ниминдеги чокундук жаш төрөм, башым айлан-көчөк дуулдап чыкты. Куу туяк ырчынын тилегин катыр деген Касымбек султандын аманатын аткарамбы, ж-же сен-нин... «боорукерлигинди» угамбы?!

Ж а л и й. Албетте, менин акылыма көнөсүн.

Ч о ю к е. Пой, по-ой... Менден азуулу Касымбек бо-луштун кадырын тебелеген Тоголок Молдоң, бизди жөн коёбу.

Ж а л и й. Ой, тоонун жапаң манаптары, кимге кан-дай алака жасап, кимди кандай пайдаланууну билбей-сиңер. Сөөлөт күтүү, жарп жазуу... Байымбеттей акыл-ман акынды бооруца тартып, зоогуна кансаң сонун эмеспи.

Ч о ю к е. Ошого Тоголок Молдоң көнө коёбу?

Ж а л и й. Турасы түгөнүп, баш калкалаар жай издеген эме мусапыр да. Аны азырынча тынч жайына кой. Бечара тегирменчи тамырышыкында жүдөп какап жүрөтурсун. Аны менен Касымбектин көңүлүн аласың. Кийинчерээк мен кайрылып келгенде жагдайга жараша байкашабыз.

Ч о ю к е. Эй, окумуштуу чокундугум, жаш төрөм... Мынчалык кадырыңды салып көшөөрүдүң. Болбостур.

Бир колунда көөкөр, экинчи колунда сыр аяк Сүйгөн кирет.

С ү й г ө н. Жалий жээн, айып этпе, азоолок ыркыңарды бузайын. Чаңкадыңар го. Суусун жуткулачы. *(Көөкөрдөн суусун куюп сунат).*

Ч о ю к е. Көрөр көз жез такам, суусунуң суусун экен. Бизге акын качып келатыптыр. Бо кандай дейсиң?

С ү й г ө н. Чала бучук кулагым чалды. Айлыңа акын келсе, кубаламак белең. Болуштун үйү салтанат, шаңга толсо, мартабасы артаар. Букараларың эрмек, шоокко тунаар, Султаным.

Ч о ю к е. Воф, воф! Жез такам сен...

Ж а л и й. Жез такаңдын айтканы жөндүү. Сөөлөттүү дооран сүрүп көнгөн манаптын тукуму да!

С ү й г ө н. Ошентип, жээн, таа жездеңби, күйөө балаңбы, манаптык үлпөттү манаптай күт деп үгүттөсөң.

Ч о ю к е. Жарайт эрке токол, жарайт. *(Сүйгөндү узата тиктейт. Сүйгөн чыгат).*

Ж а л и й. Жаркылдаган Сүйгөндү жайнатып, ойноптуп күтөм дегениңде бергенбиз. Экинчи мен анын шагы сынганын көрбөйүн.

Ч о ю к е. Сүйгөнүм эркеерээк. Жаштыгы да, акылдуу жан болот. Жанагы жолдон кармалган шекирт деген эмесин көрөлүчү.

Ж а л и й. Ырчыны ызалап, опуруп жапырыш наадандыкка жатат. Ансыз да жигиттериң тегирменчиникинен аттанганынан андып отурушуп, тизгиндей ортого кысышып, опусасы мындай турсун, ургу бергиге да алган окшойт. Эми биз аны менен түлкүлөнүп маектешебиз.

Ч о ю к е. Түлкүлөнүпсү?! А мен жолборсчо атырылып көнгөмүн. Менин сүрүм букараларга жолборс экенин жаш төрөм, билбейсиңби?

Ж а л и й. Жолборс ыктуу учурда түлкүдөй кылтылдай билсе арбайы артпайбы. Кана, чукташтык. Киргиз,

эмесе. (нарылайт. Чоюке баш багып Сулайманды киргизет).

Эсенбай (өзүнчө). Хи-хи... Жолборс түлкү болот эми. Жолборс түлкү, айрөк!

Чоюке (Сулайманга). Сен деги өзүң кимсиң?

Сулайман. Болуш, мен Байымбет акындын шекиртимин. Атым Сулайман.

Чоюке. Хах, хах! Шекирт күткүдөй Тоголок Молдо кайсы паразаттуу ырчы болду экен?

Сулайман. Өңгөнү билбейм, мен үчүн Байымбет акын ыйык. Ал — устатым.

Чоюке. Тигини, тигини... Сен дагы текеберлүү оңбогур окшойсуң, э!

Жалий. Болуш, астафыралла! Ичкери шаарда жүрсөм да Тоголок Молдо акындын атын уккам. А түгүл кол жазма казалдарынын көчүрмөлөрүн окугам.

Чоюке. Тоголок Молдонун кайсы жарытылуу ыры бар дейсиң.

Жалий. Ак чөп башта. Өңгө, өңгө өзүң уучтаган тезек тагай элине багыштаган:

Ой, Тезегим, Тезегим,
Келер бир күн кезегиң!
Баяналуу күн тууса,

Балдарың табаар эсебин — деген ырын уккандырсын.

Чоюке. Ошон үчүн суук тумшук болуп, жерге батпай жүрбөйбү.

Жалий. Сягы бу курдаш, Байымбеттин ырларын бизден көбүрөөк билээр. Мен ар кандай акынды, шайырларды жакшы көрөм. Тааныша жүрөлү. Атым Жалий.

Сулайман. Ырас эле, сөзүнүздөн байкалып турат. Менин устатымдын ырынан сабатып ийдиңиз.

Жалий. Кана, Сулайман курдаш, белиңе чалынган комузунду колуңа алчы.

Сулайман. Ия Ырдайынбы? Чын элеби?

Чоюке. Уга турган бирдеңкең болсо... баштап көр.

Жалий. Албетте, Сулайман курдаш, Байымбет молдонун чыгаргандарынан.

Сулайман. Мен өзүм да устатымдыкынан бөлөктү анчейин жактырбайм.

Чоюке. Деги чай кайнамдык эрмегиң барбы, чунагым...

Сулайман. Апта бою, күн-түнү десеңиз жаңы-
лышпайсыз, болуш.

Чоюке. Ох, хо-хо! Шонун бакиси Тоголонгон Мол-
дондукубу?

Сулайман. Ооба. Устатымдыкынан башканы айт-
пайм дебедимби.

Жалий. Сулайман курдаш, мен сени жактыра баш-
тадым.

Чоюке. Апта бою айткыдай Тоголонгон Молдонун
неси бар деги?

Сулайман. Устатым «Манастан» баштап, «Жа-
ңыл Мырза», «Шырдакбек», «Эр Тайлак», «Мендирман»,
«Эр Эшим» дастандарынан, «Телибай тентек», «Бабыр-
ган», «Жети таз, жеке таз» жомокторунан, күйгөндөн,
тамсил, ылакаптан, кордоо-арноодон, кошоктон, сан-
жыраадан айтпаганы, жазбаганы жок.

Чоюке. Воф! воф, воф! Тоголок Молдонун шуңча
өнөрү барбы! Оңбогон куу жигит, апыртып атасың го.

Сулайман. Жогуңуз болуш, апыртсам мени айып-
ка тартыңыз. Кайсынысынан кааласаныз, мен... ырдоого
даярмын.

Чоюке (*Жалийге*). Не дейт бу куу туяк?

Жалий. Байымбет манаптарды ачык кордогон жү-
рөктүү акын дейт. Ыраспы, Сулайман курдаш?

Сулайман. Ырас. Ошол жүрөктүүлүгүнөн ма-
наптарды каршыктырып жүрбөйбү.

Жалий. Болуш көптөн бери зоок, рахатка батпап-
тыр. Кана, чычалатып көрчү.

Сулайман (*комузун күүлөп*). Сиз мени отко түрт-
пөйсүзбү?

Жалий. Ой, жолуң болгур, Байымбеттин шекирти-
мин дейсин. Жүрөктүү устат коркок шекирти тандабайт.
Бекер кууланба. Мыктыларды сокконунан башта.

Сулайман (*комузуна үн кошо*).

Байымбеттин казалы
Байыт кылып жазалы.
Бай, болушка убал жок
Чыгымга ооду назары.

Зулумдар бизге бек болду
Эл ичинде көп болду.

Қалк калайык сен үчүн
Қазал жазыш эп болду.

Ч о ю к е. Вуф, касиеттентип баштаганын кара. Қал-
пага тийишкенинен таштачы.

С у л а й м а н.

Қалпа ажы эсирип
Қалкка салды зордукту.
Көз көрүнө куу залим
Көрсөттү кыйла кордукту...

Қайран эл тентип кеткенде
Қабырғама таш батты.
Қачканынан калганын
Қалпа ажы сурап какшатты.

Қайран саяк чабылды
Қалпа ажыга багынды.

Ч о ю к е. Жетет! Ушинтип үргөн эме кантип Қалпа
ажынын каарына калбасын. Анан Нарындын бүйүзүндө-
гү Қасымбекке ооп, анда бир топ жыл жүрүп туйтунган
соң, кандайча капканын айтчы.

Болуштуу жерде тарап бар
Элин эзген манап бар.
Чородон чыккан Қасымбек
Тартып койгон танап бар.
...Қасымбек келип демигээр,
Қары жашын кимерээр.

Кемиргенде семирээр,
Оборун ачып теминээр.

Куурап калган тезегим
Күлүгүн алып бүгүлөөр.
Чапанын жаап жүгүнөөр
Өз жанынан түңүлөөр.

Ч о ю к е. Тарт тилиңди!
Ж а л и й. Болуш, сабырдуулук, сырттандык деген

кайда? Сулайманда не күнөө. Угуп, билип алганың олжо эмеспи. Дагы кайсы улуктарды ырдаган?

Сулайман. Куланактагы Касымалы, Койгелдини «селде койду минип ал» деген.

Чоюке. Вуф, вуф! Билем анысын. Касымалы башкарган ашта Касымбектин тукуругу менен «селде койду минип ал» деп сындырганы чын.

Сулайман. Жумгал манаптары Көкүмбай, Байзакты андан туздаган.

Чоюке. Ошон үчүн башынан токмок, кабыргасынан тепки кетпей куулуп, сүрүлүп жүрбөйбү.

Жалий. Мындайга күүлөнүш мансаптуу болушка жарашпайт. Өзүңдү не деп ырдаганы эсиндедир.

Чоюке. Кой э, болбогон кепти!

Жалий. Коркпо, Сулайман курдаш. Устатың Тоголок Молдо мобу чиренген Чоюкени не деген.

Сулайман. Мырза, эми менин коркконум менен коркпогонум бары бир. Ырайымды кудай алдында жалгыз өзүңүздөн күтөм. Болуш каарданып турат. Баш кесмей бар, тил кесмей жок.

Жалий. Башта.

Сулайман. Чогулуп алып жедирдин

Чоюкедей зулумга.

Жалгыздан сааган уюнду

Кармап бердин чыгымга.

...Ушинтип жүрүп бечара

Качан жетет тынымга.

Чоюке. Токтот, тилиң кесиле электе!

Жалий. Арача болуш! Мен сен болсом, минтип апсаңдабай, чапан жапмакмын.

Чоюке. Бу сен төрөм, чуулгандуу Тоголок Молдо-ну жактап дагы не демексиң?

Жалий. Акылдуу эл башы тайманбастарды имере тартып, өзүнө кызмат кылдырат. Акылсыз өчүктүрөт. Ушу сөзүмдүн түйүнүн чечишлиби?

Чоюке. Ия, сенин деги түйүндөрүң эле көбөйүп баратат.

Жалий. Мен Тоголок Молдонун күйгөн казалдарынан угуп, кумар жазсамбы дейм. Сулайман курдаш, ошолордон сыздап берүүгө камын.

Ч о ю к е. Вуф Жалий жашсың каалаганындай бол-
сун.

(Чоюке, Жалий чыгышат).

Су л а й м а н. Тобо-о... Жолдон байлатып, мататып
келишти. Кордоп ызалайбы десем, молдокемдин ырла-
рын самашты. Мен буларга устатымдын ким экенин
таанытпасам элеби. Жаш төрөсү жан тарткансыйт. Ошо-
нун этегин кармай турайын. Ким билет. Акыры кантээр
экемин... Молдокем менен жеңем үңкүрдө мени күтүп
саргайышты го. Курган качкындарымды ит куш тытып
кетпесе экен. Кантейин. Касымбектен эптеп кутулду
эле. Чоюкеден күм-жам болобу. Оозума ок! Анын
быякка качканын булар кайдан билди...

Э с е н б а й *(аяк көтөрүп кирет)*. Ырчы байке, суу-
садың го. Ме, жутуп ий.

Су л а й м а н *(ичет)*. Тилегинди берсин. Өзүмө артып
берген Тезекчинин бозосу тура.

Э с е н б а й. Тоголок Молдо кыйын ырчыбы?

Су л а й м а н. Абдан кыйын.

Э с е н б а й. Манаптарды кордоп ырдаса, болуштан
да чоңбу?

Су л а й м а н. Ооба, болуштардан да чоң.

Э с е н б а й. Анын мен жаттагыдай ыры барбы?

Су л а й м а н. Толуп жатат.

Э с е н б а й. Эй кызык. Анда мага бирөөнү ырдап
берчи. Мен сенин атыңа жем илдирейин. Анан өзүңө
атамдын жигиттерин тийгиздирбейм.

Су л а й м а н. Жарайт анда. *(Комузун күүлөп)*
«Турумтай» деген ыр.

Куу-куу турумтай,
Жиги-жиги турумтай.
Бетегенин түбүндө
Беш балаң калды турумтай.

Э с е н б а й. Эй, сонун тура. Дагы байке, дагы!
Су л а й м а н.

Толуп жаткан өзүндө
Жазык кылдың турумтай.
Торгой менен булбулду
Азык кылдың турумтай.
Жиги-жиги турумтай.

Эсенбай. И-и байке, тѳктотуп коѳсунбу. Дагы уласаң.

Сулайман. Иним, мен ырдагандан талбайм. Башымда ишим бар.

Эсенбай. Билем. Тоголок Молдо биз жакка качып келаткан тура.

Сулайман. Ыя! Сен кайдан!?

Эсенбай. Чочуба байке. Мен барын уктум. Анан жашыруун айтам өзүңө.

Сулайман. Кичине мырза, анда мен күн-түн ырдоого беленмин. «Талым кыз менен Кѳбѳктүн айтышканын» угасыңбы?

Эсенбай. Ананчы. Сонунбу?

Сулайман. Эң сонун. Акыл сынашкан табышмак, жандырмак ыр. Сен азыр менин атыма жем илдирип кел. Анан мен аябай черинди жазам.

Эсенбай. Жарайт (*чыгат*). *Жалий көңүлдүү кирет.*

Жалий. Сулайман курдаш, мейман камы жакшы көрүлүп атат окшойт. Байымбет жаш чагында келбеттүү, оттуу жигит болгон, сулууларга ыр берметтерин багыштап, аябай күйгөн дейт. Сен мага устатындын ашыглык дастандарынан соксоң.

Сулайман. Төрө, менин да сизге бир дартым өтөөр бекен?

Жалый. А дегенде ашыглык ырларынан, дартыңды кийин...

Сулайман. Хуп, төрөм. Анда мен молдокемдин жаш кезиндеги «Үрпүкан» деген ашыглык ырынан баштайын:

Айтсам арман арылбайт
Аселде сендей табылбайт.
Ашык болуп күйбөсөң,
Адамды адам сагынбайт.
 Чачың тал-тал жибектей
 Жасатың тарткан сүрөттөй.
 Асылдыгың мааниси
 Акундун кызы Чүрөктөй.
Атлас көйнөк кийгениң
Аста басып жүргөнүң.
Акактай тишиң кашкайып
Адамдан башка күлгөнүң.

Боёчор келген кара көз
Борумуңа калдым таң.
Упадай бетте жүүнү жок
Устуканың алтындан.

Бурала басып жүргөнүң
Белестин кызыл гүлүндөй.
Сүйлөгөн үнүң татыктуу
Бураган арген үнүндөй.

Оозуңдан чыккан илебиң
Булбулдун мукам үнүндөй.
Жылмайып басып жүргөнүң
Жайлоонун айлуу түнүндөй.

Ж а л и й. Баракелде, буларды жазып, жаттоочу ыр экен. Үнүң угумдуу, өзүң элпек. Сен көңүлүмө жактың. Ме. (*Чөнтөгүңө акча салат*).

Су л а й м а н. Менин датым акча эмес эле төрөм.
Ж а л и й. Устатың Тоголок Молдо туурасындадыр.
Су л а й м а н. Таптыңыз, төрөм.

Ж а л и й. Тоголок Молдо жүрөктүү жана акылдуу акын. Анын артыкчылыгы жаза билгенинде. Кемтиги кедейлигинде, чоғолдугунда. Анын баркын түркөй ма-наптар бааламак кайда. Ал чоң Касымбектен качып келаткан соң, быякта билинбей тынч жүрө алабы?

Су л а й м а н. Жүрөт.

Ж а л и й. Сен конгон тегирменчи тамырыбы, ким?

Су л а й м а н. Ооба. Ошо тегирменчиникине баш кал-калоого ылазым эттирсеңиз...

Ж а л и й. Бир шартты так сактасын. Чоюкеге асыл-бай, эл аралабай шүк бөксүн.

Су л а й м а н. Оозуңа май, төрөм. Жүрөгү өлгөн мол-докемдин самаганы ушундай.

Ж а л и й. Экинчи шарт, Сулайман курдаш, сенин жолдон кармалып мында болгонуңду, бизге жолукка-нынды Байымбет ага да, тегирменчи да билбесин.

Су л а й м а н. Хуп таксыр.

Ж а л и й. Мен чукулда шаарга кетем. Туз буюрган күнү эртеби, кечпи, эл көзүнчө бейтааныштай, өзүбүзчө тааныштай жолугушаарбыз. Анан...

Су л а й м а н. Сиздин жакшылыкты унутсам, ку-дайды унутармын.

Ж а л и й. Бүгүн түнү биздин жарпыбызды жаз.

Су л а й м а н. Хуп таксыр.

Сүйгөн кирет.

Ж а л и й. О, болуштун көрөр көз жез такасы, кел.

С ү й г ө н. Илебицен от тутанган мырза жээн, ырчы жигиттин кызыгына жалгыз батмакчысыңбы?

Ж а л и й. Айыптуумун. Агер болуштун шайыр токолу кааласа, Сулайман тартынбас.

С ү й г ө н. Ырчы жигит, мен чын эле шаан-шөкөт, шайырлыкты сагынып бүттүм.

С у л а й м а н. О, биздин ырчынын көрөр күнү шайырлык, жаш жеңе.

С ү й г ө н. Жене?! Мейли. Жок. Жөн эле Сүйгөн деп атымдан атай берчи.

С у л а й м а н. Анда байыңыздын каарына калбаймбы?

С ү й г ө н. Жо-ок, менин байым, мага толук эрк берген. Анын баш көтөргүз башка зайыптары бар.

Ж а л и й. Туура. Сүйгөн Чоюке болуштун эрке, биларман токолу. Менин таяжем. Чоюке жаш тая эжемди эркелетип гана күтүүгө тийиш.

С ү й г ө н. Хи-хи! Болуш мени эркелетип гана күтүүгө тийиш. Чоюкенин байлыгына кызыгышып, мени таңуулап беришкен. Эми мен, айрыкча бул Жалий жээним жүргөн учурда эркемин, эркинмин. Сулайман, кана, күйгөндөн боздоп жиберчи.

С у л а й м а н. Сүйгөн... атың да татынакай экен. Ырдайынбы?

Ж а л и й. Секетпайдан, күйгөндөн ырда, боздо!

Э к и н ч и к ө р ү н ү ш

Биринчи көрүнүштөгү жасалга. Чоюкенин үйү. Жалий менен Чоюке.

Ж а л и й. Бирөө жоосун күч менен талкалайт. Бирөө кан чачпай акыл менен арбайт. Тоголок Молдо Касымбектен жанчылса да, кайра тирилип күчтөнүп отурат. Эми сен аны амал ойлоп, бөктүргүн...

Ч о ю к е. Амал ойлоппу? Кандайча амал колдонуум жөн?

Ж а л и й. Касымбек сөгүп, урдуруп жанын кашайтса... Сен күлкүң, сыйың менен жибит. Ай таң, кексе түгөт жибибес. Жибите албасаң да азгыр.

Ч о ю к е. Ко-ош-ш, угайын сөзүңдү, айта бер.

Ж а л и й. Көрөр көзүңдүн Тоголок Молдонун зайы-

бы менен бирге селкинчээк тээп, кыз оюндарда чогуу өскөнүн пайдалан.

Ч о ю к е. Воф, воф... Қантип дейсиң?

Ж а л и й. Дурустап өрүлүктөтүп жибер.

Ч о ю к е. Воф-ф! Мен качкын ырчыны өрүлүктөтөмбү?

Ж а л и й. Дагы кулагыңа куям. Сен куу, амалдуу болгунуң. Жибер. Сүйгөн жек-жаат болумуш этип, ыр угумуш болуп көбүрөөк аралашсын... Ал аркылуу сен кооптонгон акындын тамырынын кагышын баамдап турасың.

Ч о ю к е. Акылыңа көнөйүн. Бирок, кырчаңгы ооз ырчынын көшүлтүп таштасак, ал кабарыбыз Қасымбекке жетсе, кантебиз?

Ж а л и й. Ой, сен ай... Қасымбектей эле өз элиндин болушусун. Сенин коркооруң жана колдооруң Қасымбек эмес, мына мен! Россиянын төрөлөрү.

Ч о ю к е. Аның ырас дечи. Антсе да жамаатташ, чоң элдигине салып коёбу деп чочулайм Қасымбек зулумдан.

Ж а л и й. Агер керек десең Қасымбегинди кемечтетип коём.

Ч о ю к е. Түшүндүм жаш төрөм. Бакиси сенин акылыңдай болсун. Көз кырынды такай салып, такай келип турасың. Чыгымың он эселеп камсыз болот.

Ж а л и й (*обдулуп*). Акын келди. Астынан утурулап кой. Жылуу маектешебиз.

Байымбет, Сулайман менен чогуу кирет.

Б а й ы м б е т. Ат салоом алекум таксырлар. Чакырыпсыңар, келдик.

Ж а л и й. О, Байымбет ага, сизди көрүүгө куштар элем. Күүлү, демдүү жүрөсүзбү? Барып учурашайын десем Чоюке болуш ат жетелетип, киши чаптырып...

Б а й ы м б е т. Бу сен кайсы инимсиң. Қалаадан келген кебетеленесин.

Ж а л и й. Сизден алыс эмес, Нарындын башынанмын. Аты жөнүм Жалий Абылай уулу. Нарын үйөзүн бүт кыдырып таанышып жүрөм. Окууну жакында бүтсөм... Өз үйөзүмө кызматка келип калуум мүмкүн. «Бөтөн жерде Султан болгончо, өз элинде ултан бол» дейт тура.

Б а й ы м б е т. Бар бол иним. Бирин-сериндеп болсо да тоо элинин жаштарынан түп шаарлардан окууга, илимге умтулгандарын жаратам.

Ч о ю к е. Кел мында Тоголок Молдом. (*Жанынан орун көргөзөт*). Бо, ырчы балаң тигил үйдөгүлөргө эрмек боло турсунчу.

Б а й ы м б е т. Сулайман, болуштун менде жашыруун сөзү бар шекилденет.

С у л а й м а н. Болуш айткан соң... Жарайт (*чыгат*).

Ч о ю к е. Жалий мырза, Байымбет акынды эл ичинде Тоголок Молдо дешет. Ага өзү да бышы кулак болуп бүтсө керек, ия.

Б а й ы м б е т. Бала чагымда раматылык Тыныбек чоң маңасчы, манасын катка түшүрүп жазып үйрөнө баштаганымда Тоголок Молдо деп эркелетчү эле. Ошондон тарап кеткен ат. Тоголоктугум, ага кошумча кат тааныган молдолугум төгүнбү. Тоголок Молдо, Байымбет мага бары бир.

Ч о ю к е. Бо, Тоголок Молдо, балчейбек дегенди билесизби?

Б а й ы м б е т. Эмне, Жалий иним, большебек жеңдиби?

Ж а л и й (*күлө*). Адегенде болуштун соболуна жооп бериңиз.

Б а й ы м б е т. Болуш мени неге чегип жатканын түшүнбөйм. Большебекти көптөн бери угуп жүрөм.

Ч о ю к е. Көптөн бери?! Ким ал балчайбек?

Б а й ы м б е т. Большебек жардыларды, жалчыларды жактаган жаңы, жаш күч.

Ч о ю к е. Ия, эмне, эмне дедиң.

Ж а л и й. Байымбет ага туура айтты. Большевик-эзүүчүлөрдү, шаардын, жердин, кендин, бардык байлыктын ээлерин жоюучу, жарды-жарчылардын башын топтогон р-революционерлер, же бизче төңкөрүшчүлөр, уриятчылар.

Ч о ю к е. Жомок. Жомок айткыңар келет мага. Тойдум, кандым. Бо Тоголок Молдо, заман кедейлердики болот деп сөз таратып жүрөт деди эле. Көрсө...

Б а й ы м б е т. Жөн сөз эмес, а чындыкты айтсам айтып жүргөндүрмүн, болуш.

Ч о ю к е. Чындыкты. Кайдагы чындыкты?

Б а й ы м б е т. Теңчилик доор болот. Бирөөнүн көзүн бирөө карабай эл тынч оокат кылат. Бай, манаң жоголуп, зомбулук бүтөт.

Ч о ю к е. Ия! Жалий, Жалий мунун дөөрүгөнү чын-

бы!? Акыр замандын сөзүн жобураган бу кандай томор ырчы!

Б а й ы м б е т. Жалий иним калыс болсун. Мен мел-дешүүгө даярмын, болуш!

Ч о ю к е. Бекеринен аягың сай таппай жүргөн эмес экенсиң. Куу жолтой кайдан келдиң эле жериме. Тынч жүрөт дегенинен жайыңа койдум.

Б а й ы м б е т. Болуш, эл, жер барыбызга тең.

Ч о ю к е. Эл меники, жер меники. Сен селсаяксың.

Б а й ы м б е т. Мен сени коңур болуш деп ойлочу элем. Көрсө Калпа, Касымбектен айырмаң жок турбайбы.

Ч о ю к е. Калпа, Касымбек! Ырас эстеттиң. С-сен бар эмеспи, андай атактуу султандардан садага кет.

Б а й ы м б е т. Болуш, кимге ким садага кетерди көрө жатарбыз. Биз көрбөсөк да көрүүчүлөр көрөр.

Ч о ю к е. Ушундай уу тил деп уккам. Уу тил деп уккам. Сыртындан калп эле мопоюмуш этип кубулуп жүрүпсүң го, куу молдо.

Ж а л и й. Болуш, ачуудан пайда жок. Эгер сиздин Байымбет молдодо башка сөзүңүз жок болсо... анда мактешүүгө мага уруксат этиңиз.

Ч о ю к е. Кечиресиң Жалий мырза, Байымбет молдо экөөбүз тууганбыз. Түбү бирге кошулат. Тең аталык кылып менден тилин аябады. Биртике текөөрлөшүп... басылдык. Мейли, мен кечтим.

Ж а л и й. Мунуңуз дурус болуш. Улук кишинин кичик болгону жакшы дейт. Мен да экөөңөрдүн ортоңордо кыстала түштүм эле. Эми жай сүйлөшө отуралы.

Б а й ы м б е т. Сөзгө жараша сөз, суроого жараша жооп айттым.

Ч о ю к е. Акундукту таштап, эмчиликке өтүптүр дешти эле. Чечектен канча баланын сообуна калдың? Эл эмчилигинди мактап атышат.

Б а й ы м б е т. Эл мактаса, мен ыраазымын. Чечектин аягы бул аймакта басылайын деп калды.

Ж а л и й. Эмчилиги менен элге жаккан кишиге болуш көз сала жүрүш керек.

Ч о ю к е. Көз салганымдан алык-салыктан сырткары, тынч койдум, мына кара көзү айта койсун.

Б а й ы м б е т. Анысы ырас. Мен да эч жакка чыкпай чөгүп жаттым.

Ч о ю к е. Бүгүн союш бердиргени отурам.

Ж а л и й. Байымбет ага, андай сыйга арзыйт.

Ч о ю к е. Катнына кат таанытып, казал окутат дейби.

Б а й ы м б е т (күлө). Адам колунан келсе эмнени гана жасабайт. Ал менин ишим эмеспи, болуш.

Ж а л и й. О, анда Молдокем, келчектин камын жеп жаткан турбайбы. Эртели кеч эсте болсун. Турсун биздин элдин кызы. Катты кыз кезинде эле, өз агасы молдокемдин досу аркылуу тааныса керек эле.

Б а й ы м б е т. Анда Жалий иним, куда сөөк чыгып калдык го.

Ж а л и й. Жер тамырынан эл тамыры деген ушу Молдоке.

Ч о ю к е. Молдо, сага чоң өтүнүч бар. Аны Жалий мырза эсиме салды. Ал өтүнүчүмдү кабыл тутарыңа алдын ала көзүм жетет.

Ж а л и й. Албетте, албетте, андай сунуштан Байымбет ага, баш тартпайт. Калпа, Касымбегиң баштап манаптар мээңер бөксө. Небак башташ керек эле. Элдин караңгылыктан чыгарыш керек! Ал үчүн Байымбет агадай илим тааныган кишилердин шакирттерин көбөйтүү керек! Ай, силер!

Ч о ю к е. Бо, Байымбет молдо, бала окутканга кандайсың?

Б а й ы м б е т. Идиректүү балдарга, кат таанытып окутууга жарайт.

Ж а л и й. Мына, айтпадым беле. Ай, яй, силер. Үй бөлүп бергиле, мен дептер, калем жүктөнө келдим. (Ала бакандан куржунду алып Байымбеттин алдына коёт.) Мына, бу калыңы өзүңүзгө, казал жаңыңыз.

Б а й ы м б е т. Карагым, эл, өзүңдөй сөз казынасын түшүнгөндөр аман болсо, үңкүрдө жатсак да, биз унутулбайбыз. Аман бол, Жалий иним.

Ж а л и й. Буларды окутчу балдарыңызга бөлүп берсиз. Мына, түпкүрдөгү караңгы кыргыз балдарынын сиздин колдон көздөрү ачылсын. Тогуз-Торого мектеп бо-согосу ачылды деп мен улуктарга эсеп берсем болот го.

Ч о ю к е. Болот. Ачкан биз, молдосу акын Байымбет деп айта бер.

Б а й ы м б е т. Мектеп? Мектеп ачайлыбы. Макул-мун. Бирок, балдарды өзүм тандап алайын.

Ч о ю к е. Балдардыбы? А дегенде менин укум тукумдан баштайсың. Анан.

Б а й ы м б е т. Идиректүү балдарың болсо бере бер. Башкалардыкын да аралаш окутуп көрөлү. Окууга зээндүү өспүрүмдөр керек. Айтып коёюн, болуш, Жалий иним, мен курандан баштабайм. Алиппэни таанытып, калганын өзүмчө окутам.

Ч о ю к е. Өзүмчө? Кандайча? Лайлала, лил-лалла! Курандан башка окуу барбы?

Тестиер бала кирет. Алактап карайт.

Ч о ю к е. Тентек, сага жол болсун.

Э с е н б а й. Байымбет акын кана, көрөйүн деп келдим.

Ч о ю к е (*таңдана*). Ай, Эсенбай Тентегим, Байымбет акында сенин не ишиң бар. Сен эмес мен араң «даап» отурам а кишиге.

Э с е н б а й. Тигил үйдө Сулайман ырчы «Турумтай», «Каак, каак каргалар», «Торпогум», «Үркөр, үркөр үч жылдыз»... дагы, дагы сонун ырларды ырдап... боорубузду эзип, оозубузду ачырды.

Ч о ю к е. Оозуңарды ачып уга бергиле, анда бара кой. Улуулардын үстүнө кириш бала кишиге осол.

Э с е н б а й. Мага үйрөт, жаттап алайын десем... Аны чыгарган Байымбет акын атаңдын үстүндө отурат. Ошо кишиден руксат сурап кел деди.

Ч о ю к е. Анан дагы эмне деди?

Э с е н б а й. Эгер Байымбет акын руксат берсе, бул ырларды үйрөтөм, сен козу бересиң деди.

Ж а л и й. А сен эмне дедиң?

Э с е н б а й. Козу колумдан келет, берем дедим.

Ж а л и й. Азамат. (*Байымбетке*) Болуш, бу жигиттин шагын сындырганы турат. Сиз кандай дейсиз?

Б а й ы м б е т. Мен мындай жүүнү тирүү, чыйрак баланы жакшы көрөм. Эсенбай уулум, Байымбет деген менмин. Кел таанышалы. (*Колун сунат*).

Э с е н б а й. Ап-э-эй... Сизди мен баягы эле... Сыйнап жеңем Сейит уулун эмдеткенде көргөм. Сейит кетти. Менин досум. Эмчи дагы, акын дагы турбайсызбы. Кызык.

Ч о ю к е. Бу тентек картет. Теңтуш боло калбадыбы.

Б а й ы м б е т. Экөөбүз достошолу. Карыя менен бала достошолу. Макулбу.

Э с е н б а й. Макул эле.

Б а й ы м б е т. Үр үйрөнгүң келеби?

Э с е н б а й. И-и... Жанагы сиздин шекиртиңиз Сулайман байкеме руксатпы, мага үйрөтсүн.

Б а й ы м б е т. А уруксат. Кааласаң мен өзүм андан сонундарын үйрөтөм. Ырды өзүң окуп, көчүрүп жазганды да үйрөтөм.

Э с е н б а й. Оо, анда бар эмеспи... Мен... мен...

Ч о ю к е. Болду, болду тентек. Достошподоңбу, Байымбет акын менен.

Ж а л и й. Кыйын болсоң акындын зикирин кагып ал демекчисиңби.

Ч о ю к е. Акындыктын буга не кереги бар. Көзү кат таанып, бара бара өзүңдөй түпкөрүдөн окуп, чен таынгандардан, ата мурасын улап эл бийлегенден болсо жетет да.

Ж а л и й. Кечиресиң болуш. Акын сен ойлогондой жан багаар көп букаранын бири эмес. Алардын сөзү элдин мүлкү.

Ч о ю к е. Мүлкүнөрдү мен албаймын. Силер бербегиле. Эсенбай тентегиме кат таанытсаңар болду. Эсенбай менен молдо достошту.

Э с е н б а й (*Байымбетке*). Тиги байкеме руксат берди деп айтып барайынбы?

Б а й ы м б е т. Айтып бар. Үйрөтсүн.

Эсенбай сүйүнүп чуркап кетет.

Ч о ю к е. Бала. Бала да.

Б а й ы м б е т. Балада не жазык. Мындай тирикарак бала жетик кайракка бүлөнсө курчуп, бөдүр кайракка бүлөнсө мизи ыдырап калышы ыктымал.

Тунжуроо.

Ч о ю к е. Баятан берким тамаша. Жүрөктүү деп сыртыңдан укчу элем. Көзүм жетти. Бажа да чыгып калдык. Ачык жүрүшөлү.

Б а й ы м б е т. Жашырынайын десем да батпайт экенмин. Мага ачыктыктан бөлөк арга жоктугун билип турбайсыңбы болуш.

Ч о ю к е. Агер тилиң кычышып мени чаккың келсе, томаяктарга жамандап, ырынды кор кылбай, өзүмө тике айт.

Б а й ы м б е т. Бул шартың өтө аземдүү. Акылга сыйбайт.

Ч о ю к е. Мен ургу берги Қасымбегинң эмесмин. Сен кордоп ырдасаң да мен сыйлап, колдоп атказып турам. Бу кудай алдында ак шертим.

Б а й ы м б е т. Салтың бөтөнчөрөөк экен. Көрүп турбайымбы.

Сулайман. Э, молдоке, ушу жорукту сонун таптыңыз.

Чоюке. Оп бал-ли! Менин салтымды сыйласаң, өзүңдү журт атасы сыйлаар.

Байымбет. «Алдаса болот жаш башты, каргаса болот как башты». Мобу калла кыйланы көргөн. Чу деп жолуккандагы сый мамиле жылуу сөздүн акыры уу коргошун, ур токмокко айланбаса болгону, болуш.

Чоюке. Ха, ха! Бизден кетпейт, чекиликтен өзүң сактан! Қана, Тоголок Молдо, тиги жаш төрө Жалий экөөбүзгө өнөрүңдү көргөзбөйсүңбү?

Жалий. Байымбет ага, сиз окуй да, жаза да, айта да билген, караңгы калкыбызда жылдыз арасындагы жаркын айдай шоолалуу, даана шайырсыз. Насип буйруп минтип кездешип калдык. Алтын шилекейиңизди чачыратсаңыз...

Байымбет. Назарың сынбасын карагым. Эп көрсөнөр «Манастан» айтайын.

Берки экөө тынымга тиктеше түшөт.

Жалий. Жарайт аксакал.

Байымбет. Анда карагым, жеке экөөңө какылдаганым жарашпайт. Манасты эл уксун. Қатын бала, кары жаш чогулсун!

Жалий. Болуш, чакырт, кадырлуу карыяларыңды, жан жөкөөр жигит шериктеринди!

К ө ш ө г ө .

Ү ч ү н ч ү к ө р ү н ү ш

Байымбеттин үйү. Байымбет Сулайман менен Турсунга казал көчүртүп жаткан болот.

Байымбет (*кырааттап окуйт*).

Жетиктигин билгизди
Журтка пайда тийгизди.
Жер алдына көмдүрүп
Ноо менен суу жүргүздү...

Колуңар талыкты окшойт. Чай кайнамга танапис.

С у л а й м а н. Э, молдоке, ушу жорукту сонун тапты-
ңыз.

Б а й ы м б е т. Өз көкүрөгүмдөн жарытылуу эчтеме
чыкпаган соң, эл казынасын иреттеп өзүнө тарталы.

Т у р с у н. Койсоң молдо дос, чыккан үчүн момунтип
дастандарды жат айтып, бизге көчүртүп отурбайсыңбы.

Б а й ы м б е т. Ушу басыгыбыздан жазбасак, «Шыр-
дакбекти» эки күндө бүтөбүз.

С у л а й м а н. Кол китеп казалдарга кардарлар кө-
бөйүп, алыскы айылдардан ат чаптыргандар, Тезекбай-
ды ортого салып, колкосун зор айтып сурагандар көп.
Сиз барда молдоке, качып тосуп жүрсөк да, кар бол-
боско көз жетти.

Т у р с у н. Ырас эле... Өнөрлүү өлбөйт — дегенге мен
да ишендим.

Б а й ы м б е т. Ага барыбыз ырыскылашпыз. Экөөң-
дүн минтип жазганга колуңар жөндүү. Сөздүн, калем-
дин касиети кээде ушинтип багат, кээде чагат. Биздин
парз—жамыятка казал таратып, сезими каткаксыган
калкты сөз сээрине балкытып сугаруу...

Т е з е к б а й (*кирет. Өзүнчө*). Ка-ап!.. Үч эм улактай
бөжөйгөн кургурларым, өзүлөрүнчө божурашып... ка-
залдарды көбөйтүп... менин камымды, жок, өз камда-
рын, жок, калайык камдарын жеп жатышыптыр... Бу
саамкысында өйүзгү айылдын аксакалдарына «Шырдак-
бектен» бир китеп убада бергем. Жогорку бел түбүндөгү
жер тамдагылар «Жаңыл мырзадан» бир китепти ак
эткенден так этип күтүүдө. Күжүлдөшүп жакшы кири-
шиптир. Кантсем... Жолтоомду тийгизбей кетсемби... Ай,
иттики ай. Кайдан чыга калды мындай кыжаалаттык
Убада мөөнөткө эки күн калганда буларды алаксытсам,
кол китепти бүтүртүп бере албай, калп аталып элге та-
ланамбы?! Кандай кара чымын айдап барды мени Чою-
кеникине. Айтсам бу турган бакибизге залал. Айтпасам
кыянаттыкка барам... О, курган баш... (*нары бурулат,
күрсүнөт*).

Б а й ы м б е т. А Тезекбайым, неге түйтөңдөй түш-
түң? Биз да чамдагансып атабыз. Ылайым убадага ка-
рыз болгон жаман. Кол китепке доочу келдиби?

Т е з е к б а й. Эх, курусунчу! Доочудан кыжаалат
иш... Дөөлөттүүбү, жакырбы, деги адам башына каран
күн түшпөсүнчү?!

Б а й ы м б е т. Ия! Ким ал, не болду?

Тезекбай. Чоюке болуш катын калачы, жан жө-
көрлөрү, Түрк олуясы баштап, үйүлүшүп, зар какшап
үрпөйгөнүн көрүп, заарам булут айланды.

Байымбет. Ия! Анчалык болгудай Чоюке эмне,
колдогон тирегинен ажыраппы?!

Тезекбай. Ошого тете. Чоюке көркоонун өз ба-
шына көрүнсө го убал жок эле. Алиги Эсенбай деген эл-
пек, эрке кенжеси бар го, ортончу катындан.

Сулайман. Ооба, ооба... Менден ыр үйрөнөм де-
ген уулу... Не болуптур?

Тезекбай. Алдастап, ысып, күйүп... шишип, эти
башы балаалап жатыптыр. Көзү ачык олуяны кош аттап
чаптырып, Анжыяндан алдырыптыр. Дарымдап, дем
салганына карабай, баласы эс учун жыйбай күн сайын
оорлоп баратыптыр.

Байымбет. Аттиң. Билдим. Андай тумоону молдо-
нун дарымы айыктыра албас.

Тезекбай. Мени Сүйгөн тымызын киши жиберип
чакырыптыр.

Турсун. Сүйгөнбү? Анда ал сени молдокеге жи-
берген тура.

Тезекбай. Ооба. Өгөй болсо да, жаныма жакын,
өтүмдүү, жетик бала эле. Байымбет жездеге айтып көр.
Табып эмеспи. Далаалатын аябасын деди.

Турсун. Сүйгөндүн назарын сындырба, кыйыктан-
ба, молдоке. Атасы зулум болсо да, балада не айып.

Сулайман. Сүйгөн балдызыңыз атайлап Тезекбай
досунузду жөнөтсө...

Байымбет. Мен өзүм да силер ойлогон ниетте-
мин. Баладан кандай зөөкүр аянат. Кап, улартып ийи-
шиптир. Менин эмдегенимдин күчү жетеби? Ай таң.
Чоюке болуш маа ишенеби? Кеп ушунда шекирттерим.

Сулайман. Төх, десеңчи, аныңыз да ырас.

Турсун. Сүйгөн менен Тезекбайдын шагын сын-
дырбай барып көр.

Тезекбай. Ошент, Байымбет, дос. *Көшөгө караң-
гылап ачылат. Чоюкенин үйү. Төркү каалгага баш багып
түнөргөн Чоюке.*

Чоюке. О-о, кудай! Баламдын чымындай жанын
канткенде коёсуң?! Садага, түлөөнү аябадым. Олуя бак-
шынын көзү ачык дегендерин түгөл чакырдым...

Сүйгөн (*төркү үйдөн көгүчкөң кармай чыгат*). Кө-
гүчкөндүн каны да жарабады.

Ч о ю к е. И-я! Анда ччөкөй чөлөйби?! (*Төркү каалганы ачып, моюнун созот*). Ия, олуям, эми айла не болот?!

О л у я н ы н ү н ү. Төрөм, менин да турам түгөнүп баратат. Кантебиз. Алланын амирине сыйынып иштөөчү жалгыз гана лаажы калды... Ага сенин колуң барабы, жокпу, билбейм, як алла, өзүң кечир...

Ч о ю к е. Айт, олуям, баламдан аянбайм.

О л у я н ы н ү н ү. Адамдын ысык канын жапса, чечектин жарасы балаалабай катуусу ылазым... Як алла, як алла!

Ч о ю к е. О, Олуям оозуңа май! Анда балтырымдан чегип, менин канымды жап!

О л у я н ы н ү н ү. Жо-о... Кекиртектин жаңы мууз-доосунан дирилдеген ысык кан керек.

С ү й г ө н. О-ой! Адамдын канына забым болуу кандай?

О л у я н ы н ү н ү. Алланын амири ушу гана, жаш айым. Төрөм, көрөөр сураары жок маңгилерден балаңа курмандык табылбайбы?

Ч о ю к е. Көрөөр сураары жок маңгилерденби?! Табылаар... Тили кычышчаак, төрөлөргө текеберлешкен, шиши небак толгон, качкын ырчы бар. Ошону...

С ү й г ө н. Ок! Ал бу күндө мусапыр болсо да элге таанымал! Куну кымбат!

Ч о ю к е. Бас канчык, оозунду! Анын каны небак төгүлмөк. Касымбектин табыштаганын саамыктатып, заар тилине чыдап сактап келдим ал дүмүрдү. Эки иштен бир иш! Томор ырчы бөйдө өлбөй, керекке жарай турган болбодубу. Касымбектин каарынан да кутулам. Баламдын ажалына да кетсе... Тоголок Молдону табыш билдирбей карататып келтиришим оң. (*Жөнөйт*).

С ү й г ө н. О-о, кайран акын, мал катары садага чабылмакчысыңбы? Мен чакыртпадым беле? Убалың мени уктатпас. Качып кет — деп кайра бирөөнү чаптырайын. (*Шашып чыгарында Чоюке кирет*).

Ч о ю к е. Карыш жылба, канчык! Жан билбесин, кантип жайланарын... Ажал айдаган ырчы ана, өзү келип түштү эшигиме. Канын Эсенбайымдын жараатына жаап, башын кестирип Касымбекке сүйүнчүгө чаптырам. О, кудай, колдой көр!

Байымбет кирет.

Ч о ю к е. Мен сени чакырткан жок элем го. «Айыгар

оорунун дарысы өзү табылат». Кайсы шайтан айдап жеткирди сени, Тоголок Молдо.

Б а й ы м б е т. Балаң ноокас дегенди угуп, көрүүгө келдим.

Ч о ю к е. Тиги төркү үйдө ажы, «олуя» жаңы мууздалган көгүчкөндүн канын жаап дем салып жатат. Жакшы көргөн тентегим эле. Арга табылбай баратат. Жер танабын кыдырган беренсиң, айлакер дарыкер табылабы?

Б а й ы м б е т. Чукул арада кыйын табып барлыгын билбейт экемин, болуш.

Ч о ю к е. Аттиң ай, аттиң ай, баламды айыктырган улукман табылса, башымды да аябайт элем.

Б а й ы м б е т. Ия! Болуш, бул сөзүң атанын, адамдын сөзү. Мага улуксат эт, балаңды көрүп чыгайын.

Ч о ю к е. Кадырың жан болсун. Олуя бизди да киргизбей атат. Алланын амирин күтүп ушерде отурмай.

С ү й г ө н. Төрөм, менин сенден өтүнүч, колком болсун. Жезде кирип чыксын.

Ч о ю к е. Жез такамдын илеби кайтпасын, кирип тез чык, Тоголок Молдо.

С ү й г ө н. (*Байымбет кирген соң*). Төрө, бу киши да табып.

Ч о ю к е. Билем. Сени кыйбаганымдан суук көз немени бекер киргиздим. Бекер!

Б а й ы м б е т (*чыгат*). Баланын оорусу чечек дарты экен. Ажыңыздын дарымы менен дем салганы айыктыра албайт. Кайта күчөтүп, тилегиңди соолтот...

Ч о ю к е. Оозуңа таш-ш! Ушунчаңда... чөгөлө. Жез така, чакыр-р желдетти!

С ү й г ө н. Төрөм, балким ылаажы табылаар... Жездем эмчи! Сөзүң уксаң.

Б а й ы м б е т. Болуш, каарыңан кайтып, мага ракым эт, эмдеп көрөйүн.

Ч о ю к е. Эй, Тоголок Молдом, уккам, бирок, сен кантип эмдейсиң менин уулумду.

Б а й ы м б е т (*бөтөлкө, аспаптарын суурат*). Пишпектеги Поронзо деген доктурдан үйрөнүп, алгоологон момундай дарым, момундай аштарым бар. Мерчемдүү жерден тилип, дары жиберип, канын ууланткан, илдет жугузган мителерди өлтүрөм.

Ч о ю к е. Көзүм жетпейт, көңүл ишенбейт. Тамырын тилип, үмүт кылган тукумумду соолтпойсунбу?! (*Буру-*

луп, өзүнчө) Шыноого шылтоо... Ажалың айдап келген экен сени. С-сен... баламдын жаратын тилип, чечекейди челейтсең... Сага желдетим бычак урбайбы.

Б а й ы м б е т. Сага өчөшчү иш башка болуш. Бала деген эч кастыкка кордолбос алал, ыйык зат. Колумдан келсе, айыктырам. Келбесе арга жок.

Ч о ю к е. Тоголок молдом! Баламдын чымындай жаны илдеттен кутказса, шайтанга да макулдоого тукул жураганымды билип турасың... Айтчы, чынынды!?

Б а й ы м б е т. Эгер сенин балага аталыгың чын болсо, меники да чын.

Ч о ю к е. Ат-э, ырчы молдо, тилиңе жараша колундан жакшылык келсе...

Б а й ы м б е т. Олуя бакшыңды кетирип, ооруну менин оболума кой.

Ч о ю к е. Текеберине «баракелде»! Не дейсиңер? Не дейсиң жез такам?

С ү й г ө н. Арга түгөнүп баратат. Кантебиз. Тобокел дейличи.

Ч о ю к е. Арга түгөнүп баратат. Арга? Олуя ачыгын айтсын, сурачы? (*Сүйгөн кирет.*) Тоодой соога чачсам баламдын чымындай жанын коёсуңбу кудай?!?

С ү й г ө н (*келет*). Олуя колумдан лаажы келбей калды. Табыпка төрө руксат этсин. Бары бир... Алланын амиринен улук эчтеке жок деп ыйлап ийди (*эчкирет*).

Ч о ю к е. Анда, анда... Тоголок молдом, с-сен не дейсиң? Ыйманыңды биротоло айтып туруп анан сүйлө.

Б а й ы м б е т. Тобокел. Болуш сага менин кунум кымбатка тураар. Андан көрөк балаңдын айыгышын тилеп мага рахым эт. Улартып ийипсиңер.

Ч о ю к е. Ву-ф! Тибиртке чыккыр, тилиң ай сенин, тилиң! Айыктырсаң, мындан аркы кудайым сенсиң. Кара көзүмдү кашайтсаң... кантээриңди өзүң билесиң селсаяк куу тил. Болду. Сенин дегенине аргасыз көндүм. Ажы чыксын. *Көшөгө караңгылап ачылат. Үчүнчү түн. Үңкүйгөн баякылар.*

Ч о ю к е. О, жараткан, колдой көр! Баякыдан кийин үчүнчү түнгө айланды. Бу жакшылыгына алганыбы, же?

С ү й г ө н. Ай таң, билбейм султаным.

Ч о ю к е. Куу Тоголок Молдо баламды кыйнап кескилеп... анан...

С ү й г ө н. Анжияндан чакырткан олуяңдын колунан не келди эле?

Ч о ю к е. Бебиребе бейбак. Чакырчы Тоголок Молдоңу. (*Сүйгөн кетет*). О, жараткан көп күнөө, арбын айбымды кечир-р! Чечекеймди соолтпо! (*Эшиктен баш бакканга*) Кирбесин, үстүмө эч жан! Өзүм айтам, кара жолтойлок кеткиле! Каалганы жапкыла!

Б а й ы м б е т. Болуш, кыжынгандан, күйүткө жеңдиргенден не пайда.

Ч о ю к е. Ачык айтып ак сүйлөчү, лаажы барбы?!

Б а й ы м б е т. Азырынча так айтыш эрте.

Ч о ю к е. Вовф! Э-я-я! Сенин оозундан, сенин колундан жамандык...

Б а й ы м б е т. Астафыралла де болуш. Сен сабырлуу, кайырлуу сыяктандың эле го.

Ч о ю к е. Сабырдын да чеги бар куу туяк молдом...

Б а й ы м б е т. Анда... Чегинден өтпөй чыдай тур «май туяк» болуш. Баланын илдетке чалдыккан канына аянбай дары жиберип эмдеп жатам. Дарынын күчү мителерди жеңсе, күнөөсүз перзент көз ачуусу ыктымал.

Ч о ю к е. Астафыралла! Астафыралла! Анда мен сенин куу туягыңды май туяк кылам!

Б а й ы м б е т. Чакыртпагын, мени жайыма кой. Үстүмө өзүмдүн Сулайманым менен жез такандан бөлөк жан баш бакпасын. Бейкуттук, тазалык керек.

Ч о ю к е (*Үргүлөп*). А-а... Бар, ба-р, Тоголок Молдом. Эгерим баламды айыктырсаң, м-мен сени-и... (*Байымбет кирет.*) Ооба мен аны тайыйм. Ия, жараткан, шу убадамды угуп койдунбу? Жо-о аз абайлай тур. Эл бийлеген мендей зулум, кезегинде убадасын бере берет. Аткарчусун аткарат. Кыябы келишпесе айнып да коёт. Мага, чоң Чоюкеге баласынын чымын жанын кутказган пендени бир тундурам. Вуф, бир тундурам. Анан калганын билбейм. Уктунбу, жараткан, чын убадам у-ш-ш-ул...

С ү й г ө н (*келет*). Ой, чрчадың кургурум. Күү чертирип эрмектеп, эптеп убак өткөзсөкпү?

Ч о ю к е. М-мейлиң жез такам.

С ү й г ө н (*наркы эшиктен Сулайманбы ээрчитип чыгат*). Муңканып бүттүк. Деги жакшылыкка ыроо болсун, өнөрлүү жигит, ак жолтой болгун бардыр... Мындай учурда ырың жарашпас. Залкар күүлөрдөн чертчи.

С у л а й м а н (*комузун күүлөп*). Болуш коңурукка кетти, мейлиби, сулуу токол.

Сүйгөн. Мейли, мен сурап жатпаймынбы, шок жигит.

Сулайман. Устатым экөөбүз өзүң айткандай, ак жолтой болуп уулуңар айыкса... молдокемдин жолдугу го башка. Менин көксөгөнүмдү аткараар белең, өзүң.

Сүйгөн. Мурда бала айыксынчы. Көрө жатарбыз. Чертсең, комузунду *(ыктайт)*.

Сулайман *(имере кучактайт)*. Чертээр элем талыкпай, эгер дайыма ушинтсек.

Сүйгөн *(четген)*. Апей! Кандай абалда отурабыз. Сен чертесинби, же?

Сулайман. Чертем. Молдокемдин бабасы Мусоокенин мундуу күүсү *(чертет)*. *Байымбет чыгып, күүнү тыңдап, Сүйгөндүн кулагына шыбырап, Сулайманды ала нары кирет.*

Сүйгөн *(эрин ойготот)*. Сүйүнчү, султан, сүйүнчү!

Чоюке. Вуф, вуф! Болсун! Болсун! Ак сарбашыл асыл. Айтчы жез такам ачыгын!

Сүйгөн. Эсенбай улутунуп дем алды. Кирпигин серпти.

Чоюке. О, куда! Оозуңа май! Тентегимдин садагасына ак боз бээ чалынсын!

Сүйгөн. Байымбет жездени эми ыйык тут! Олуяң мыш болду. Мындай дарыкерге сыйын, тайын. Жер карайлаганда кубантты. Астына жорго токутуп үстүнө өргөтк.

Чоюке. Ооба, ооба, жез такам! Мындан ары ал менин дарыкерим, менин ырчым болсо, э?! Уулубуз кадимкисиндей сакайып мууна киргенче, табып үстүнөн кетпесин.

Сүйгөн. Анда бой тегирменчинин үйүнөн аялы Турсунду да алдыралы.

Чоюке. Олдо жез такам ая, боптур. Дарыкерге айтчы, уулумду көрсөтсүн.

Байымбет *(чыгат, күлүмсүрөп)*. Болуш, уулуң сени көрсөм дейт. Кир үстүнө.

Чоюке. Жолдугуң болоор. *(Кирет)*.

Сүйгөн. Жезде-е, болуш эт бетинен кетип ыраазылыгын билдирбеди деп тарынба. Мүнөзү ушул. Колумдан келишинче барысың өзүм ырастайм.

Байымбет. Минтерин билгем. Аны актабай эле кой. Бала үчүң далаалатым текке кеткен жок. Менин акым кайтты. Андан көрөк балдыз Турсунумдан кабар

алдыр .Чаалыккашымды эми сездим. Башыма жаздык коюп берчи, кичине көз ирмейин.

К ө ш ө г ө .

Б и р и н ч и к ө р ү н ү ш

ЭКИНЧИ КӨШӨГӨ

Байымбеттин үйү. Байымбет өзү жалгыз. Жаңыдап мукабаланган кол китебин кармалап кубанычтуу.

Б а й ы м б е т (*Китебин эринине, маңдайына тийгизет*). Жаныбарым, кутманым, жолуң ачылсын! Элге тартууланар кол китеп түбөлүктүү жүрсүн деп, барактарын түптөп, булгары менен каптадым. Эл! Эл — мазар, элдин каргышына калган акыры түбү азаар — деген чын. Эл... караанындан кагылайын. Минтип күйпөктөп жалгыз отурсам да сен деп, сенин деминди сезүүдөмүн.

Т е з е к б а й (*кирет, башында суусар тебетей, колунда элик сап камчы*). Шыбагасыз адам жаралбайт. Э, Байымбет, мен дагы олжо буйлалуу болдум. Карачы, башымда суусар берк, колумда элик сап өрмө камчы.

Б а й ы м б е т. Ия, бу кайдан?

Т е з е к б а й. Кайыптан. Менин багым кайыптан, перизада зайыптан.

Б а й ы м б е т. Болсун, болсун! Манапка окшошо түшүпсүн, башыңдан түшүрбөй кий.

Т е з е к б а й. Суусарды өйүзгү айылдын мыкчегер жигиттери жибериптир. Алар да өзүбүздүн менчик «Манасыбыз» болсун. Бул жөн эле Тезекбайдын ооз басарлыгы. «Манасты» Байымбет досунан колубузга тийгизсе, жолдугу колкосу башка дептир.

Б а й ы м б е т. Ко-ош, а камчыңчы?

Т е з е к б а й. Жарды болсо да, акылман карысы, көзгө атаар мергени, көөр төгүлгөн устасы, шайдоот уул, сыланган кыздары бар өйүзгү айылдан чабаганчы келди. Жүзгө чыккан айыл аксакалы камчысын бердирип чаптырыптыр. Атайылап үй тиктик. Журтубузга кабарладык. Байымбет акын биздин айылга деле келип «Манас» баштаган кут сөздөрүнөн суусунубузду кандырып кетсин дептир. Досум, бул чакырыкка кыйыктанба.

Б а й ы м б е т. Убада кылган жериңе берчү «Манасың» мына (*китепти берет*).

Тезекбай (*чөгөлөп маңдайына тийгизип койнуна катат*). О, каснетиңден айланайын Манас атабыздын арбагы колдой баштадың. Манасты айтып, күн-түн тирмейип жазган молдокем, сөзүң элге дары, бизге азык. Өзүң билесинчи, билбейсиңчи, даңазаң артты. Минтип ат чаптырып, сый ыроологондор көбөйдү. Сениң аркан менен мен да мантыгып, кадырым көтөрүлдү.

Б а й ы м б е т. Анда алиги карыя чаптырган жарды айылга камыналы.

Тезекбай. Билгем, тартынбасыңды. Аттар токулуу. Бол, бачым чык, эми (*кирет*).

Сүйгөн менен Турсун көңүлдүү киришет.

С ү й г ө н. Хи, ха-ха! Қарбаластаганыңыздын жөнүн билебиз, жезде. Айылга аттанаар алдыңызда, жакшы сөздөрүңүздөн жайкаңдатып таштабасаңыз, Турсун экөөбүз жибербей да коёбуз.

Б а й ы м б е т. Олдо, шайыр балдызым ая...

С ү й г ө н. Балдыздын өтүнүчүнөн жезде тартынып көрсүнчү!

Б а й ы м б е т. Тартынбайм. Тиги Тезекбай кургур зарыгып калды го.

С ү й г ө н. Барар жериңиз жардылардын айылы, айттарыңыз алп Манас. Шашпаңыз.

Б а й ы м б е т. Аның ырас балдыз. Деги шашкалаңда оозума эч теме кирбей турат. Сулайман чунагым кайда? Кээде кутказа койчу эле.

Т у р с у н. Аны мен бир жакка жумшадым. Бу саам Тезекбайды ээрчит.

С ү й г ө н. Болуптур, жезде, тил алышмай жокпу?

Б а й ы м б е т. Кантет, эрке балдыз, карт жезденди ыксыз кыйнайсыңбы?

Т у р с у н. Эми айтып койчу. Сүйгөн кыйыктаса болушу кекенбесин, ха, ха...

Б а й ы м б е т. Ата-а, болбостур... Неден айтсам? Нени каалайсың, балдызым?

С ү й г ө н. Хи-ха-ха, жезде тартынчу кишиңиз мен эмес-с. Зайыптардын сыпатынан, дурус аял жөнүндө, бир, эки ооз...

Б а й ы м б е т.

Таалайыңа кез болуп
Табылса жакшы ургаачы.
Жакшы катын дүйнөнүн
Табылбай турган урматы.
Эрегиш кылбайт жаркылдап
Бу дөөлөтүндүн зыйнаты.

Капалык менен иши жок
Кабагы жарык күлгөндөй.
Айттырбай табат сырынды
Кагаздан окуп билгендей.
Душманга сырын алдырбай
Жооп берет сүйгөндөй.

Сүйгөн. Мартабаңыз өссүн! Эми колу жолуңуз бош, жезде-е. (*Байымбетти сыртка узата басып кайрылат. Турсун экөө*). Жаман деп жашты чанып, акыры мобундай (*бармагын көрсөтүп*) жакшыны тапкан сен азаматсың!

Турсун. Суулаш экенибизди эсине тутуп, каардуу эринди бийлеп азып-тоскон биз менен такай катышканыңа, сый урмат көргөзүп каралашканыңа төбөм көккө жетет... Ыраазымын сага, сиңдим.

Сүйгөн. Сага төкпөгөн сырды жерге айтсам укпас... Аргасыздан шайыр да болом. Эрке да болом. Мантайган болушту мышыктай ойноткум келет. Өз оболума көндүргүм келет. О-ой эжекеси ал абдан куу. Эл көзүнчө менин карегим менен чимирилет. Ал эми жалгыздаганымда мыжыгат, түлкүлөнөт. Кези келгенде мен да ага акымды жедирбейм. Чоң үйдөн өзүмдөн өзүм тарыйм, батпайм десен.

Турсун. Сен акылдуу жансың. Кандай жүрүп, кандай болушту өзүң байкаштыр.

Сүйгөн. Силер келгени тириле түштүм. Сага бат-бат келип турам. Макулбу?

Турсун. Ошент. Азып тозуп жүргөн бизде, сага ыроолор ылайыктуу буюм жок. Мен өзүм көчүргөн молдо достун жаштык ашыглык казалы бар. Ошону...

Сүйгөн (*казалды алып*). О-о! Колуң уялбасын. Мунун кунуна менин күржүйгөн байым түшүнөт дейсиңби?

Турсун. Койчу. Болуштун үйүнүн келим кетими көп. Эрмектей жүр.

Сүйгөн. Ооба, кечир. Ошентем. Болуш болбосо да өзүм, өзүмө жакын санаалаш менен эрмектейм.

Турсун. Ырчы уулубуз да келди окшойт. Мен казан асып, баштаң жасап жиберейин (*чыгат*).

Тунжуроо.

Сүйгөн (*китепке кумарланат. Кирген Сулайманга ичине жүз аарчы салып сунат*). Сулайман, мен сага тартуу сунсам... бапестеп аласыңбы, же..?

Турсун. Албагандачы! Болуштун татына колуктусу...

Сүйгөн. Ме. Азырынча Турсун жеңең шегин билбесин (*берет*).

Сулайман. Во-о! Сүйгөн... чындап эле ушу аттык кол китепти, анан бу шайы жоолукту мага тартууладыңбы?

Сүйгөн. Тартуулаганым ушу да. Сен деги кандай жигитсиң.

Сулайман. Э, бу казалды тартуулап ат алам. Сүйгөн, колунду берчи. Сунчу алаканыңды, сунсаң!

Сүйгөн. Хи-ха-ха... Мына, эмне экен...

Сулайман (*Колун кысып, алаканын тиктеп*). Шериктешинин ак жолун ачып, кенчке, ырыскыга тундурчу апакай алакан экен. Ып ысык, тап татына... Атаганат менин моюнума моминтип артылса...

Сүйгөн. Шоктонбо-о, сыныма толсоң гана...

Сулайман. Сыныңабы? Ырас элеби? Шартыңды айт. Канткенде сыныңа толوم?

Сүйгөн. Толкуп ташып тартынбай ырдап, жакшы жүрсөң...

Сулайман. Ошол элеби?

Сүйгөн. Анан кийинкисин көрө жатабыз да.

Сулайман. Мени кубанттың, жыргаттың, Сүйгөн сулуу!

Сүйгөн. Ашыкпа ажарлуу азамат. Сен менин ким экенимди, кимдин зайыбы экенимди билесиңби?

Сулайман. Ананчы. Билем.

Сүйгөн. Андай экен... Чоюке болуштун каарынан коркпойсуңбу? Эгер ал шек шоорат эшитсе, башыңдан ажырайсың. Салакаң устатың Байымбет акыңга тиет.

Сулайман. Туура. Аны да билем. Эгер Сүйгөн сулуу жарды ырчы Сулайманды чындап көңүлү кааласа, улук эрине кармап бербес.

Сүйгөн. Колу жакыр болсо да, ою бай жигиттин

минткени жагат. Тымызын, оюн тамашага чалалы. Мен шайыр келин, сенин ырыңа кумармын...

С у л а й м а н. Мен өзүңө, жоодур көзүңө, мынабу бөрсөк төшүңө кумармын!

С ү й г ө н. Мен Турсунга чыгайын. А сен шаттуу ырларыңды ойлоп, комузунду күүлөп бизге кел.

С у л а й м а н. Жарайт. Сыныңа толуу үчүн жанымды жалбырттатпасам элеби.

Э к и н ч и к ө р ү н ү ш

Мурдагы көрүнүштөгү Байымбеттин үйү. Жалий, Чоюке, Байымбет, Турсун, Сулайман, Сүйгөн, Тезекбай. Көшөгө ачылганда комуз күүсүнө кошуп Сулаймандын ырдап атканы угулат.

Ж а л и й. Бали, азамат! Ырды, күүнү күн, түн чаңкап уккан элбиз. Эми анык акыркысы болсун, дагы таштап кой!

Б а й ы м б е т. Чарчап калды окшойт.

Ж а л и й. Жоргонун таманы, ырчынын тандайы кысыган сайын күчөйт дейт.

С ү й г ө н. Туура айтасың, мырза. Сулайман дал ошондой! Хи-хи-хи!

Ч о ю к е. Ох-о, менин жез такамдын азанаганына караганда сырын билет го ырчынын. Жаагын жанысын анда.

С ү й г ө н. Айып этпе Султан. Ырды сагынган жаным, ырчыны байкабай мактап ийдимби...

Б а й ы м б е т. Ушу менен аяктайлы Жалий мырза. Мени балдарым күтүп калышты.

Ж а л и й. Анда, Байымбет ага, шакиртиңиз сиздин каалаган ырды ырдасын?

Б а й ы м б е т. Менин каалаган ырымдыбы... Сулайман, санаттан серпип көрчү.

С у л а й м а н (*комузун кайрып үнүн созот*).

Алыска сапар жол жүрсөң
Аземдүү жорго ат жакшы.
Билбес жаман туугандан
Билеселүү жат жакшы.
Үйүңдө бекер жатканча,
Үйрөнсөң билим кат жакшы.

Кесирлүү кокуй катындан
Келте ооруган дарт жакшы.

Тамчы тамган бос үйдөн
Дубалдап соккон там жакшы.
Сараңдык кылган жигиттен
Сарамжалдуу чал жакшы.
Пара жеген чоңдордон
Баш билги төө мал жакшы.

Ч о ю к е. Болду. Тойдук. Ыраазыбыз. Аягы каякка чалаары түшүнүктүү. Тоголок Молдо дагы баякысына кеткен окшойт го!

Б а й ы м б е т. Кыясы... мага рахым эткиле. Балдарыма барайын. Үйдө Тезекбай бар.

Ч о ю к е. Мен да сыртка желдеп келбесем. Канча отурдук. Талыкшып бүттүк.

Ж а л и й. Чай кайнамга молдоке бир сабагын бергенче ар кимибиз каалагандай сеп алалы. *Үйдө Турсун менен Сүйгөн калышат.*

С ү й г ө н. Хи-ха-ха! Турсун дейм, ичкериден тарбиялангандыктанбы, Жалий мырза тим эле арчанын отундай тутанган жигит болуптур, э.

Т у р с у н. Сага жагып калса... кеп айтаар. Ашыкпай күтө тур.

С ү й г ө н. Койчу-у, мени ошончолук эле жеңил баа ойлойсунбу. Курган жаным, ачыктыгымдан сенден ушуну уктум э.

Ж а л и й (*кирет*). О-о, окшошкон монтойгон келиндер, экөөң тең карт кишилерге тийип алып, зериккен түрүнөр бар (*Экөөнү тең кучагына тартат*).

С ү й г ө н. Хи, хи! Өтө шок жигит болупсуң го жээн.

Ж а л и й. Сулаймандын шайырлыгына эрип отуруп кантип шоктонбойлук.

С ү й г ө н. Албет-те.

Ж а л и й. А Турсунду да башынан тааныйм.

Т у р с у н. Жалий сенин Сүйгөн тандангандай мынчалык өткүр жигит болгонунду байкабапмын.

Ж а л и й. Кудай урбадыбы, жаш адам өнөт, өсөт, өзгөрөт, жетилет, а кээси кетилет.

Т у р с у н. Сыягы ошондой.

Ж а л и й (*асырма сумкасынан самын, атыр сууруп Сүйгөнгө берет*). Калаадан аттанаарда өзүндөй жар-

кылдаган келиндерге ыроолого салып койдум эле. Атыр жыттанып мени эстей жүр. (*Чыгып кет дегенсип көзүн кысат*).

С ү й г ө н. Кадыр билги азамат шунтет дечи. Хи, хи (*чыгат*).

Т у р с у н. Сүйгөн, токто-о!

Ж а л и й (*жолун торгон*). Көрөм деп ойлогон жок элем. Беш көкүл кезинде байдын уулуна беришти. Андан качырып байкең башынды ачканда мен окууда элем.

Т у р с у н. Ко-ош, эми эмне демекчисин.

Ж а л и й. Жайлоодо алты бакан селкинчек тээп, ак чөлмөк ойкогонубуз эсиндедир.

Т у р с у н. Эсимде. Күнөөсүз бала чак сонун тура.

Ж а л и й. Ошондо эле мен сени жактырчумун.

Т у р с у н. Билбепмин.

Ж а л и й. Сенин байкең экөөбүзгө Аптиэкти окуткандагы жаңжалдашканыбыз ай...

Т у р с у н. Ал жоруктардын баары балалык менен кошо кетти да.

Ж а л и й (*атыр сунат*). Бу өтө кымбат, төрөлөрдүн кыз, келиндери себинчү атыр.

Т у р с у н. Атайын алып жүрүпсүң. Максатың бардыр. Башка бирөөгө бер. Мен абышкама атырсыз деле жагам.

Ж а л и й. Кантет. Колумду уялтасыңбы. Өзүң турганда кимге бермекмин (*аяк капка салат*). Баса, өзүң айткандай абышкага тийип алганың эмнең?

Т у р с у н. Көрүп турбайсыңбы, абышкама мага жигиттен өйдө.

Ж а л и й. Кантип эле. Жаш деген жаш, карт деген карт да.

Т у р с у н (*күлө бага*). Тамашанды кыскарт Жалий мырза.

Ж а л и й. Бу тамаша эмес го.

С у л а й м а н (*кирет*). О, о, жеңе... м-мен...

Т у р с у н. Сен ырас кирбедиңби.

Ж а л и й. Жеңенди эринин казанынан окуп бер десе болбойт.

Т у р с у н. Қазалды кимге, качан, каерде окууну ойлоноюн (*чыгат*).

Ж а л и й. Дурус, дурус, ойлон, ойлон...

С у л а й м а н. Мырза, сакалдуу кишинин аялына... уят го?

Ж а л и й. Эй, Суке, сен жигитсиңби, же...?

С у л а й м а н. Кандай, кандай!

Ж а л и й. Мен сени жактырып калдым. Мыкты ырчы болгудайсың. Чөйрөң гана тар.

С у л а й м а н. Кандай, кандай?!

Ж а л и й. Чоюке болуш экөөбүзгө кошо жүрсөң. Келин, кыздуу, шаан-шөкөттүү, казаны майлуу байлардын үйүндө чардайбыз.

С у л а й м а н. Ия, ырасынан элеби? Чогуу болобузбу, же мен бая күнкүдөй эшик үйдөгү бала-чаканын арасында каламбы?

Ж а л и й. Албетте чогуу. Чоюкени сол тиземе, сени оң тиземе отургузам.

С у л а й м а н. Ия, ырасынан элеби, мырза?

Ж а л и й. Жигиттин гүлү экенсиң. Жагып калдың. Ишене бер.

С у л а й м а н. Мага эмне. Бары бир ырдашым керек (өзүнчө) Катын жандуу эме окшойт. Балким пайдасы да тиер.

Ж а л и й. Кана, Сулайман, макулсуңбу?

С у л а й м а н. Молдокемен сурабасан, өзүмчө ээрчип кетишим чекилик болоор.

Ж а л и й. Жарайт. Молдокең кенен адам го. Кана, чакыр. Коштошуп аттаналы.

Сулайман чыгат.

Ж а л и й (*кыңылдап ары-бери үй ичине көз жүгүртөт. Аяк каптан мукабалуу кол китепти суурат*). Тоголок Молдоң түшкүр. Ырларын бапестеп кол китепке түшүргөнүн көр, э. Саймадай сулуулап жазат экен (*барактайт*). «Үрпүкан», «Ашыглык ырлары» (*үн сала окуйт*).

Карарып көзүң моймолжуп
Калыпка тартып койгонсуп.
Кайгыны мынча не салдың
Кант уйкумдан ойготуп

Сүзүлүп көзүң моймолжуп
Сүрөткө тартып койгонсуп.
Түйшүктү мынча не салдың
Түн уйкумдан ойготуп.

Сабырдын түбү сары алтын
Сабырлуу болсоң жетерсиң.

Сабырсыз болсоң бекерсиң
Сагынбай таштап кетерсиң.

Ч о ю к е (*кирет, тыңдайт*). Бал-ли, Кокондо жок үнүң бар тура.

Ж а л и й. Мобу кол китеп толгон жаштыктын, ашыгылык, күйгөндүн казалдары экен.

Ч о ю к е (*китепке сугулуп*). Тишим өтпөйт, көзүм жетпейт.

Ж а л и й. Шоруң ушунда-а... (*окуйт*).

Серпкенде каштан билгениң,
Секип басып жүргөнүң.
Көөнүмдөн кетпейт асыл зат
Кашкайып карап күлгөнүң.

Кандай экен?

Ч о ю к е. О-у, мыкты, бир соолуктук.

Ж а л и й. Ха, ха! Кашкайта айттың. Бул бир соолуктук болсо, бу китептин ичинде мындайдан миң түр-мөгү бардыр. Демек, сенин миң коюңа барабар экен да.

Ч о ю к е. Койсоңчу, мырза, макүрөө сөздү. Алдыкы шайтан азгыргырдын сөзү алал малдан айлансын.

Ж а л и й. Макоом. Айла жок. Қадимкидей ата дөөлөтүн жүргүзсөм... Силерге окшоп аксындап бетке чыгарбай... жылуу жумшак көтөрө чалып, момундай ашыгылык дастандарын көп жаздырып, өз даңкымды арттырар элем. Мен да бир демелерди жөмөлөй коём. Бирок, да-сыккан момундай зергердин дүкөнүнө кирбей... ташта-дым да койдум.

Ч о ю к е. Э-э, кой э. Ырчы, комузчу, бакшы жин шай-тандын досу делет. Андан көрөк карт молдонун жаш чүрөгүнө тузакты салдыңбы?

Ж а л и й. Азырынча моюн таптык кылып жатат.

Ч о ю к е. Деңгейген молдону жер сыйпалатпасаң...

Ж а л и й. А дегенде ырына күү, үн берген канатынан, Сулаймандан айырсамбы.

Ч о ю к е. Эх-хх! Андай иш колундан келсе, аянба... Астафырулла, окуткан балдарын барып тындасам, тузга жамыраган койдой бакисин бир үндөн тири укмуш сөздөрдү чурулдатып айттырып атат. Кулагым тунуп,

мээм айныганда бери бастым. Жана менин эрке уулум да...

Ж а л и й. Ашыкпа (*эшиктен шыкаалап*) Чиш-ш, тигине өзү бери басты. Төңкөрүштү уга элек экен.

Ч о ю к е. Угузуп кереги жок. Бу жел ооз неме элге бүт таркатып дуу дууну күчөтөт.

Ж а л и й. Ай кокуюм... Канчага угузбай коймок элен. Бүт шаарлардагы өкмөттүн бийлигин ээлеп алышты. Мен да окууну таштап жалпы Нарын уездине сот болдум. Андан көрөк менин боомдун бекемин тилесен.

Ч о ю к е. Кантели, бооң бек болсун! Биздин бедели-бизди ылайым түшүрбө.

Б а й ы м б е т (*кирет*) Аттаналы деп жатасыңарбы? (*Сулайман кирет*).

Ж а л и й. Байымбет ага, казына сөзүнүзгө коно жатып көңүлүбүз карктанды. Былтыркыдан Сулайманды жакшы жетилтипсиз. Руксат этсеңиз биз менен азоолок күн кошо жүрүп, сиздин алтын сөздөрдү калкка жайып кайтса...

Б а й ы м б е т. Өзү кандай дээр экен? Эл аралап, элге ырдатсаңар барсын.

С у л а й м а н. Сиз айткан соң кежирленгеним осол эмеспи.

Ж а л и й. Ха, ха! Жарайсың азамат.

Ч о ю к е (*өзүнчө күрсүнүп*). Кайран эр молдонун канатын кайырмакка илди.

Ж а л и й (*Байымбетке*). Эми бир кымбат буюмуңузду сурайм.

Б а й ы м б е т. Кымбат буюм? Өмүрү кымбат буюм күткөн жан эмесмин. Кымбат буюм Чоюке болушта эмеспи.

Ж а л и й (*коюнунан алиги китепти суурат*). Мына бучу? Арзан буюмбу?

Б а й ы м б е т. О, о... Ашыглык казалдарым тура. Мага кымбат. А башкаларга...

Ж а л и й. Мен үчүн да кымбат. Түшүнгөн кишинин барына акын сөзү кымбат.

Б а й ы м б е т. Турсун менен Сулайман арзып келгендерге окуп, жаттап жүрүштү эле. Оңой жерден ала коюпсуң го. Андан көрөк менин башымды сура. Мунун толук көчүрмөсү жок эле.

Ж а л и й. Өзүм көчүрүп алып, кайра колуңузга табыштайм.

Б ай ы м б е т. Жашыраак кезде чыгарган махаббат казалдарымдын барын ушул өзүнчө кол китепке топтоп түшүрдүм эле. Дагы бир айланып келгенинче көчүрүп коёюн Жалий мырза.

Ж а л и й. Мени эми мырза дебениз, Байымбет ага.

Б ай ы м б е т. Тобо-о анан эмне демекчимин?!

Ж а л и й. Маңдайыңыз жарыларлык чоң сүйүнчү айтсам, колкосуна бу китебинизди күчүн гана тургай, баш оту менен берериңизге ишенем.

Б ай ы м б е т. Жалий мырза, андай экен айтчы эрте-рээк!

Ж а л и й. Мындан ары мени мырза эмес, жолдош Жалий Аблаев десеңиз болот.

Б ай ы м б е т. Жолдош Жалий Аблайүп. Кандай? Мырза жолдош болуп калса, замана оңолгон го. Ыраспы, мырза... а жолдош?!

Ж а л и й. Убактылуу өкмөттү Большевиктер жеңди!

Б ай ы м б е т. Большевиктер жеңди! О, оозуңа май! Ал, алдыкы китепти сүйүнчүсүнө! Ыйманың болсо, окуп, көчүрүп моокуң канганда кайра берерсиң (*сыртка чуркайт*). О, Турсун, о, балдарым, иш онолуптур! Иш онолуптур!

Ч о ю к е (*Жалийге*). Араң жүргөн ит турбайбы.

Ж а л и й. Мына сынап койдукпу. Сулайман атыңды токун.

Б ай ы м б е т (*кирет*). Бийлик балчабектерге тийсе өкмөт башында...

Ж а л и й. Ленин, Ленин өкмөт башында!

Б ай ы м б е т. Ооба, ооба, Ыленин, Ыленин! Эшиткем. Боосу бек болсун! А бизге, туюктагы элет элине кабар жетпей аттыбы?

Ж а л и й. Силерге жаңы өкүмөттү жарыялоого Нарындан мен атайын келбедимби. А дегенде болушка, анан колкосуна китеп өндүрүп сизге угуздум! Эми...

Ч о ю к е. Ооба, ооба, Балчайбек деле элдин уулу дейт. Теңчилик, уруят деген жардык бар экен. Ансыз деле биздин Тогуз-Тороодо теңчилик.

Б ай ы м б е т. Жалий жолдош сен Балчабексиңби?

Ж а л и й. Ананчы! Былтыркы маектешкенде деле сизди байкадыбы дедим эле.

Б ай ы м б е т. Былтыр чала моңоолдонгом. Мына азыркыңа ыраазымын. Кардыккан үнүм эми ачылаар. Өзгөрүштү жардап калайыкка кабарлайын. Балдарым,

шекирттерим бар. Аларды дагы дүркүрөтүп сугарам, жардатам.

Ж а л и й. Мени жаңы Кеңеш өкмөтү бүт Нарын уездине сот кылып дайындады.

Б а й ы м б е т. Кеңеш өкмөтү. Атыңдан айланайын Кеңеш деген! Сот...

Ж а л и й. Бийлердин, манаптардын чоңу. Мурдагы болушту болуш боюнча эл башкартабыз. Большевиктер түп шаарларда Кеңеш өкмөтүн түзүп жатат. Караңгы, алыскы элди дүрбөтпөй азырынча тынч койгула деген жардык бар.

Б а й ы м б е т. Бизге, түнт айылга кадимки балчабек качан келер экен? Же жолдош Жалий сен жетесиңби?

Ч о ю к е (өзүнчө). Көрчү куу такымды... Шашпа-а, толоорсугунду кыйдырбасам элеби!..

Ж а л и й. Азырынча биринчи жарчы мен. Мен калаага кайтканда балким, башка бирөөлөрдү жиберербиз. *(Дүрбөп баары чыгышат).*

Пауза.

Байымбет, Турсун, Тезекбай.

Б а й ы м б е т. Төх-х! Өлбөгөн адам алтын аяктан суу ичет деген ушубу! Кеңешим, өзгөрүш, урият, бооң бек болсун! Азаттык, тендик, уккан кулак сүйүнсүн! Эми көпчүлүккө, калайыкка жардоо керек!

Т у р с у н. Молдо дос, мынчалык кубанганыңды көргөн эмесмин. Деги астараак желпинчи!

Б а й ы м б е т. Атаганат, колумдан гана келбейт, болбосо Балчабектер, Ыленин турган түп киндикке учуп жетер элем. Минтип тунарыктатпай Кеңеш өкмөтүнүн уруятын ачык түшүнүп кайтар элем.

Т у р с у н. Олда сенин чыдамсыздыгың ай. Күткөн заманың келиптир. Жанагы Жалий сага чын пейлинен берилип атабы?

Б а й ы м б е т. Чоюке залим азгырбаса, Жалий мырза, эскини, жаңыны бирдей билген, акындыктын кунун түшүнгөн жетик улан өңдөнөт. Негедир маа жан тарткансыйт.

Т у р с у н. Ай таң. Бала күнүндө эле куулдак эле. Қолдон түшкөн берен болуптур.

Б а й ы м б е т. Былтыр да көз көрүнө Чоюкенин мизин кайрып маа болушкан. Быйыл минтип урияттын сүйүнчүсүн айтып келди. Бекер бирөөнүн күнөсүн көтөрүүгө дитим барбайт.

Турсун. Өзүң эле бил. Деги, жаман көргөн кишин да эрите сүйлөгөн, жылуу жумшак мамилеси менен жайлаган атасы кыйын эле дешет. Айныбай тарткан окшойт.

Байымбет. Атасы? Абылай дегенби?

Турсун. Абылай болчу беле? Сарбагыш молдо деген моңолдордун айтылуу манабы.

Байымбет. Кантип?! Атасын жашырмак беле. Турсун сен жаңылышып жатасың!

Турсун. Ылайым эле мен жаңылайын. Деги ачууланбачы. Куунун куулдаган тукумуна алдатып ийбей сак бол дегеним да.

Көшөгө.

Үчүнчү көрүнүш

Алдыңкы планда колунда кагазы, кызыл желекчелүү чыбыгы бар Байымбет. Анын бет маңдайында Эсенбай. Андан ары ачык терезе. Аякта да балдар бар сыяктуу.

Байымбет (*желекчени көтөрүп кагазын кырааттап окуйт*).

О, балдарым
Эски окуу өчкөн.
Эзип молдолор

Көз жашты төккөн.
Ошо кезде
Алар да көпкөн.

Эми андай жок,
Маалим силерге дос.
Арадан кеткен
Молдо менен поп.

Саатка ченеп
Сабагын берет
Колго кармаган
Кызыл желек.

Тарбия үйрөтүп
Жаштарды гүлдөтүп

Үн кошуп ырдатып
Ойнотуп жыргатып...

Кана, Эсенбай, сен башта! (*Моюнун созуп*) Калган-
ыңар Эсенбай экөөбүзгө кошулгула! Эсенбай кана!
Э с е н б а й э к ө ө.

Эми жели чыккан
Поп, молдо — душман!

Нары жактан чуулдаган үндөр кошулуп жалпы:
Эми жели чыккан
Поп, молдо — душман!
Өзгөрүш туусу
Падышаны жыккан!

эки ирет.

Алга, алга!
Акылдан танба!
Иленин туусун
Колуңа карма!
Өзгөрүштү ырдап
Өз элиңе жарда!

Байымбет желекчени булгалайт.

Б а й ы м б е т. Бүт жаттадыңарбы?
Н а р ж а к т а н ү н д ө р: Жаттадык, молдоке!
Б а й ы м б е т. Эне-атаңарга, айлыңардагыларга бү-
гүн үйрөнгөн «Алга, Алга» деген жаңы өлөңдү, айтып
бергиле!

Ү н д ө р: Айтып беребиз, молдоке!

Б а й ы м б е т Көрдүңөрбү монтогойлорум, жакшы-
лыктын деми менен жаңы ыр жаза баштадым. «Алга,
Алга» жагабы силерге?

Ү н д ө р: — Жагат!

— Абдан жагат, молдоке!

Б а й ы м б е т. Эртең чогуу кайталайбыз. Анан дагы
жаңысын жазам.

Э с е н б а й. Аны дагы үйрөтөсүңбү?

Б а й ы м б е т. Атайын силерге үйрөтүш үчүн жазам
да.

Ү н д ө р: О, о, сонун, сонун!

Б а й ы м б е т. Эми монтогойлорум, үйлөрүңөргө та-

рай бергиле! Топураган дабыштар чыгат, балдардын кеткени билинет.

Э с е н б а й. Молдоке, менин ырымды атам такыр ук-кусу келбейт. Болбой эле кырааттап айтып кирсем кулагын басып башын чайкайт. Ырды ташта, кат чыгарган бөлөк сабагына кунт кой дейт.

Б а й ы м б е т. Атаң ошондой адам. Кантсе да сенин окуганыңа каршы эмес, чынбы?

Э с е н б а й. Чын, молдоке.

Б а й ы м б е т. Сен идиректүү баласың. Чоң калаадан окуп, кыясы атаңдан башкача адам болорсуң.

Э с е н б а й. Қандайча башкача, молдоке?

Б а й ы м б е т. Билимдүү, акылдуу, калыс, адамгерчиликтүү.

Э с е н б а й. И-и... ошентсем эле кана...

Б а й ы м б е т. Жүрү, биз да кетели... (*кетешет*).

Жалий менен Сулайман.

Ж а л и й. Қо-ош, Сулайман дос-с, мындан ары кол үзүшпөй жүрөлү. Көңүлүң карк болду бейм.

С у л а й м а н. Собоң өссүн. Неге мынчалык акын, шайырларды жакшы көрөт десе, өзүң да куюлуштуруп жаза коёт турбайсыңбы.

Ж а л и й. Экен токондо жүрөк ышкысын таркатыш үчүн чиймелей салам. Өзүң жаттап ырдап жүр. Бирок, эч жанга, молдокеңе да айтпайсың.

(Кагаз берет).

С у л а й м а н. Билем. Улук кишилер ыр чыгардым дегенден уялышат тура.

Ж а л и й. Шондой, шондой дос-с. Мени менен жүрүп, үстүң жаңырып, аттуу болдуң. (*Өзүнчө кыңылдап*) Албетте, биздин да капчык толду дечи.

С у л а й м а н. Жакшынын шарапаты тийери чын тура.

Ж а л и й. Дос-с ыймандай сырынды жашырба. Не арманың бар?

С у л а й м а н. Арман? И, и... Ушу күнгө дейре катыным жок. Башка не арман болмокчу.

Ж а л и й. Дос-т, неге? Тоголок Молдо устатың алып бербейби?

С у л а й м а н. Қанча какшадым. Қол тартыш. Коё тур, заман оңолсун дечү. Заман оңолду. Дале дарек билинбейт.

Ж а л и й. Сен кыз алышың керекпи, же?..

Су л а й м а н. Мага эмне? Кызбы, жубанбы. Түзүк ургаачы болсо, өзүмчө түтүн булатып, үй жай күтсөм...

Ж а л и й. Атка бергиз кунан бар, кызга бергиз жубан бар дейсиңби.

Су л а й м а н. Калыбы анык го ал сөз.

Ж а л и й. Алиги ачык айрым жайдаңдаган Сүйгөн келинчи, апсайган абышкасын анчейин деле жактырбайт кейптенет.

Су л а й м а н. Ия, кайдан билдиң?

Ж а л и й. Кудай урбадыбы, байкалып эле турат. Оңбогурдун күлпөттүү азамат сага көз арткан түрү бар.

Су л а й м а н. Ия, кайдан билдиң?

Ж а л и й. Оттуу көзүнөн, кирпич учунан тим эле саа жабыша калат экен. Оңбогур сен да комузда ойсоктоп ишаратты укмуш берет экенсиң.

Су л а й м а н. Кантет. Сүйгөн Чоюке болуштун көрөр көзү, сенин таежең... Жаки болбосо...

Ж а л и й. Андай ойноктогон жаш селкени калыңсыз гана карт болуштан ажыратуу керек.

Су л а й м а н. О, улук дос, кантип ошентсин.

Ж а л и й. Сүйгөн ургаачынын асылы. Сени сүйөбү?

Су л а й м а н. Жакшы көрөт, кудай бар, мынча болду, эми сенден кантип жашырайын.

Ж а л и й. Бүтүрөбүз анда!

Су л а й м а н. Жо-о... Молдокем не дейт?

Ж а л и й. Молдокеңе айтпай дебей ала качып кетесиң. Болгондо да мен жашаган калаага. Орноштурам. Көз салам. Өзүңдүн атың, мен мингиздирген жорго. Унаа даяр. Ага Сүйгөн макул болобу?

Су л а й м а н. Бая күнү Сүйгөн экөөбүз жалгыздап отуруп калдык. «Күйүп минтип жүргөнчө, көз көргүз жерге кетели» дей салсам... «Антиш сенин колундан келбейт» деп сөзгө жыккан.

Ж а л и й. Чабалдык өзүңдө тура. Молдокең эмне, башынан көп нерсе өткөн киши. Аял апербеген күнөө да өзүңдө. А дегенде тарынаар, акыры кечээр...

Су л а й м а н. Ий-я! Уя-атынан айбыгам. Молдокеме салакам тиеби, анысынан чочуйм. Болбосо-со... коколой өтмөк белем. Сүйгөндөн артыкты мекеге барсам да таппасмын. Кудай алдында өзүңдүн таежең экөөбүздү колдоорун чын болсо, мен башымды сайдым.

Ж а л и й. Чын достум. Жагалданган жаш таежемдин көкүрөк дартын арылтаар чак жетти. Кезегинде көз жа-

нын көлдөтүп, Чоюкеге чоң калыңга сатканбыз. Эми Чоюкенин заманынын түркүгү чирип кулады. Ал баары бир менден көрбөйт. Сулайман сен, эл сүймөнчүгүнө айланчу жигитсиң. Акыры армандуу Сүйгөн сулуу сендей теңин тапканга кубанам. Экөөңө көмөктөшөм.

Сулайман. О-о, эми ишендим өзүнө. Кудайым, иширим сен деп жүрүп өтөм.

Жалий. Сүйгөндүн өзүнө шыбыштап камын дейин. Менин максатташ болгонумду билип качсын. А Чоюкени түн бою жалгыз азгырмалуу жерге алып кетейин. Сүйгөн экөөң төтө жолго салып сызгыла.

Сулайман. Бөрү жүрбөс катмарлар менен сызабыз. Башым тартуу...

Жалий. Эркиндик доор. Аялдар азаттыгы. Урият. Сүйдү тийди делет. Керек болсо, бүт Нарын уездинин соту мен, Сүйгөндүн башын ачып, сени колдойм.

Сулайман. Жигиттик, төрөлүк шертиңе ыраазымын (*кол сунат*).

Жалий (*колун кысып*). Сенин дартың айыкты. Эми дост, менин өтөлгөмө чыгасың.

Сулайман. Аянбайм. Комузумдан, оворумдан бөлөк азыр колумдан эчтеке келбейт.

Жалий. Келет. Келе турганына кыстайм.

Сулайман. Анда мен беленмин.

Жалий. Во! Турсунга колукту издеп айылчылап келээринди туюгунан шыбышта.

Сулайман. Туура. Дайынсыз житпей, жанытайын жеңгеме. Ачык айтпайм.

Жалий. Кетээр кыздын керези катары мынабу катты Турсунга табышта.

Сулайман. Турсунга? Жеңемеби? Жо... Мен... Башымдан ажырасам да Устатымдын тузуна кара санай албайм. Кечир. Мени минтип кыстаба.

Жалий. Абышка аны билмек беле? Жаш катын менен менин маегимди байкагансың. Мен ага Байымбетиңден мурда таанышмын. Сени пириндей жалгап жаткан соң, жигиттик парызыңды акта да! Ме, койнуңа кат, билгизбей бер. Кумар көз менен жарп жазсам...

Сулайман (*катты койнунан сууруп*). М-мен... му-ну-у...

Жалий. Муну табыштайсың. Қалганын сабаттуу неме өзү окуп түшүнөт. Бас, жөнө, ой, жигиттин гүлү десе! (*Түртүп аны узатат, кыңылдайт*) «Қарарып көзүң

кылгырып, какшык айтып жылдырып, качан колго тие-
сиң, кара жанды тындырып»... Балээ акын, сөздүн сонунун
тапканын көр э! Эртең мөлтүрүнөн ажырап Чоюке кара жа-
мынат. Мен тымызын Тоголок Молдо колдуу болду деп кайрайм.
Анан аны тоо жамынган бөрүлөрүнөбү, өзүбү жара тартсын.
А мен суудан кургак сүзгөн өрдөктөй шаарга сызам.

К ө ш ө г ө .

ҮЧҮНЧҮ КӨШӨГӨ

Б и р и н ч и к ө р ү н ү ш

Б а й ы м б е т (*мурдагы эле үйүндө жалгыз, ойлуу, жазып отурат*). Атаганат, санаа тыңгылык тартып, ой элкин калкыганда ыр неге көөдөндөн ийип булактабайт. Айтаарым, самаганым албаң-албан түрмөк, бирок жарытылуу эчтеке чыкпайт. Өтө кубанганымдан өрөпкүп, кунуна тете сөз мөлтүрүн таппайм. Чала чарпып чие турайынчы. Арзыганым аземин билгизип калыбына төшөлүп келээр оргуштап... Азырынча... муну улайын...

Абалы Казах, Кыргыз калк аталдык,
Конуш деп тоо, таштын башын чалдык.
Кадимден калаа салып, өнөр билбей
Окуудан баланы аяп артта калдык.

Анан... Ушинтип бизге теңдик берген күнү Музаврат барыбызга келген күнү... музавратты окубаган кедей түшүнбөй жүрбөсүн... Жыргалчылык барыбызга келген күнү-дейинчи... Эми туура болду.

Жарыкка жаңы чыгып караңгыдан,
Ким болсо өз абалын сүргөн күнү... Атаганат, менин айтаарым бул гана эмес, мейли эт бышканча шорпо шилең дегендей боло турсун (*дабышты тыңдайт. Күбүрөйт*).

Жарыкка жаңы чыгып караңгыдан
Ким болсо өз арбайын сүргөн күнү...
Турсун, Сүйгөн, Сулайман киришет.

Сулайман. Сүйүнчү, молдоке, жеңем аялдар азаттыгынын чоңдугуна шайланды!

Б а й ы м б е т. Болсун, болсун! Билем. Жаңы полно-

моч байбичениз кат тааныган тың киши экен. Улуктукка көтөрөлү — деп мага кеңеш салган. «Жарайт. Айтаар сөз, иштер жумушун үйрөтөөрсүңөр» дегем. Анан Турсунду бүлөп жөнөткөм.

Сулайман. Көрсө... Ошондой дейм да!

Сүйгөн. Жаңы полномоч Жалийден да кыйын кейптенет. Сөзү так. Их, их, Жалийден чоң жокпу деп жүрсөм... Жалийбиз жаңы полномочко жагынып, жалтайлайт чиркин.

Турсун. Жаңы полномоч даана балшебек экен. Жалийдин жалтактаганы чалымы бар да.

Байымбет. Калк көп чогулуптурбу?

Сулайман. Тогуз-Тороодо мындай топту көргөнүм ушул. Эрди катын дебей түп көтөрө жыйналыптыр. Жалий да бал тилге салып азаттыкты көп айтты.

Сүйгөн. Ой чиркин, жаңы полномочундун сайраганы ай. Байларды, жалчы жумшагандарды, күнү катын алгандарды, чыгым жыйнаган көркоолорду жекирип... кедей кембагалдарды көзүңөрдү ачып эркин жүргүлө, байдан акыңарды алгыла, заман силердики! — деп чакылдады дейсиң, көпчүлүк алкап гана отурду. Анан аялдар тендигин түшүндүрүп, аны башкарып тездеш үчүн аялдар кеңешинин төр агалыгына Байымбет акындын аялы Турсунду шайлайбыз деп өзү кол чапканда эл аны туурап дуулдашты дейсиң...

Байымбет. Кап, барсам болмок экен. Анан Турсунума сөз бергендир.

Сүйгөн. Балээ тура, Турсун. Үйдө мисирейгени менен топто балээ экен. Мен үйдө шакылдаганым менен андай жерде дайынымды таппай калмакмын.

Турсун. Мен деле... А дегенде муунум титиреп... анан аялдар азаттыгы жөнүндө кеңештин жолун кечээ жаңы полномоч экөөң үйрөткөндү айта бердим. Токол алгандарга, кыздарын калыңга саткандарга аёсуз күрөшөбүз, айып тарттырабыз дегеним көпчүлүк букараларга жакты.

Сулайман. Зордук менен тийген токолдордун башын ачабыз дегенинде байлар кумсарып силкинип, мендей колу тайкы жигиттер кыйкырып жакташты.

Сүйгөн. Мындан ары ким каалаганына баш кошот. Экиннин, үчтүн бири болгондор бизге кайрылгыла, башыңарды ачабыз — дегенинде да чуулдашты. Деги муңуң чынбы?

Турсун. Кеңештип жолу ушундай. Чын.

Сүйгөн. Балээ катын экенсиң. Эми сенин этегине жыгылгандар көбөйөт.

Байымбет. Қыясы, Турсунум, а дегендеги атуун дурус чыгыптыр. Эми атка минип эл аралап, жашынан шордогон далай токолдордун башын, багын ач.

Сүйгөн. Их, их ошент. Қалың төлөй албай катынга жетпеген бой жигиттер менен токолдор дуулайт экен да. Абышкалар аңкайып токолдоруна айрылып курусун! Жашасын азаттык! Менин башым бүгүн ээ жаа бербей турат. Жүрчү, улук болдум дебей, тагынды куттуктап жакшы тамак жасайлы! *(Турсунду колтуктап чыгат)*.

Сулайман. Молдоке, айып этпеңиз, менин убал сообумду ойлоор күн жетти го.

Байымбет. Ачыгыраак айтчы карагым.

Сулайман. Сиздин таалимди өлөөр өлгөнчө улантам. Качан түтүн булатам.

Байымбет. Жетти сенин маалың. Аттанып эл аралап чыгып калбадыкпы. Өзүң, жеңең, үчөөбүз тең сага ылайыктуу колукту иликтейли.

Сулайман. Мүмкүн колуктуну өзүм таап алсамчы?

Байымбет. Анда... ого бетер мыкты! Бизге көргөзүп сындатаарсың.

Сулайман *(күлө)*. Деги менин ак элечектүү болушума тилектешсиңерби?

Байымбет. Силер алып бербесеңер өзүм деле табам деген таарынчың бар го, кыязы.

Сулайман. Эртедир кечтир ылайым силер мага таарынбасаңар экен.

Байымбет. Сен карагым, бүдөмүктөтпөй ачыгына салчы. Бүт аймактын кыз келиндеринин улугу де болду, менден уялсаң, алчу колуктунду жеңеңе көргөз.

Сулайман. Көргөзбөйм. Алганымда эле биротоло билгиле.

Байымбет. Атаганат, мунуң жарабайт, карагым.

Сулайман. Қатын алайынбы, же жокпу, ушуга гана жооп бериңиз?

Байымбет. Мындай оройлончу эмес элен. Жедеп жаның кашайган окшойт. Ал! Ал!

Сулайман. Болду *(комузун күүлөп, кубана ырдайт)*.

Молдокем берди батасын
Кешрет кетсе катасын.

Жубайлуу болот жакында
Сулайман иниц жашасын.

Б а й ы м б е т. А, Сулайман ардагым,
Алактабай тандагын.
Жакшыдан болсун алганың
Чыкпасын кийин арманың.

Усту башы агала тоскоктонуп Тезекбай кирет.

Тезекбай. Эл азаттыкты уккандан бери ороолорун жапырт ачышканбы. Тегирмениме каптарын додолонтуп дөөмөт күтүшкөндөрү укмуш.

Сулайман акырын чыгып кетет.

Б а й ы м б е т. Калк кысылбай кенен жашоого бет койгону ошол.

Тезекбай. Соңку күндөрү жазгансып жүрөсүң. Казалыңды сагындым. Жаңысынан окуп бересиңби?

Б а й ы м б е т. Жаңысынан дейсиңби? Келки, келки чүрөгөндөрүм бар. Замандын шаңына жарашыктуу жаңы сөздү али ооз толоорлук жарытылуу айта албай жатам (*китебин барактайт*).

Дүрбү угулат.

Тезекбай. Атчан кишилер түштү.

Аңгыча Жалий менен Чоюке салам айтып киришет.

Б а й ы м б е т. Арбаңар. Өткүлө, өткүлө төргө,

Ж а л и й. Мейман айттырбай келет. Алтын сөзүңүздөн уксак деп эле, зериктик Байымбет ага.

Б а й ы м б е т. Дурус, дурус. Казан астырайын. Тезекбай меймандар менен отура тур. О, Турсун, мейман камын жейли байбиче (*чыгат*).

Ж а л и й. Тезекбай аксакал биз менен отуруп Байымбеттин байиттеринен ук.

Тезекбай. Өзүм да ара чолоодо казалыңдан окуп бер деп отургам.

Ж а л и й. Ох-о! Мүдөөбүздүн бир жерден чыкканын карачы.

Ч о ю к е. Тегирмениңде дөөмөт тийбейт дейт. Баш көз бирөө барбы?

Тезекбай. Мен турайын. Көптөн бери тоскокко аралаш жүдөп кеттиң. Молдо досундун жаңы казалдарын уга элексиң, бар — деп иним болбой жиберди.

Ч о ю к е. Ха, ха! Сенин иниц акылдуу. Аяганын көр.

Ж а л и й (*туш тарапты карап, жүк үстүнөн эки кол китепти алат*). Во, во! Алиги мен берген дептерлерден

экен. Бириктирип булгарыдан мукабалап дүгдүйгөн кол китеп жасаптыр э-э?!

Тезекбай. Байымбеттин колу жөндүү, өзү тикти.

Жалий. Мунусу али жазыла элек актай экен. А бу-га чиймелеп кириптир. «Кайдасыңар» дейби (*кирген акынды көрүп*) Алиги ашыглык китебиңиздин кыйласын жаттадым. Чолоо жок, көчүрүп бүтөөлекмин. Күндө жаңы саясатты букараларга түшүндүрүп... жыйын. Арыз муң. Нарынга кеткени жатсам... өзүңүз жолуккан Большевиктер партиясынын вакили токтотуп койду. Андан бүгүн араң бөлүнүп...

Байымбет. А киши кошумча жаңы мугалим жиберем. Болушка табышталды, балдарга мектептик дурус жай болот деди эле.

Чоюке. Жай. Ысык үй, там дегениңер го. Кайдан табабыз, айтчы өзүң?

Байымбет. Мен билгени эки гана жарактуу ысык үй бар бу чөлкөмдө. Бири — мечит, бири — болуш сенин имаратың.

Чоюке. Ах-а! Тоголок Молдом... нысабыңа баракелде.

Байымбет. Балдар, ушердин болочоку азаматтары, билим алгыдай шарт түзүлсүн деген ниет да.

Чоюке. Шу «ниетинди» тиги улукка сен шыбыраган турбайсыңбы. Билдим...

Байымбет. А киши экөөбүздүн маектешкенибиз чын.

Жалий. Татаал маселе. Жайынча акылдашарбыз. Байымбет ага монобу кол тайгылган аппак дептерге эмне жазмакчысыз?

Байымбет. Кеңеш өкүмөтүн, өзгөрүштү даңазалап дастан жазсамбы дейм.

Жалий. Жак-шы... «Манас», «Семетейден» кантип көчүрүп алаар экенбиз?

Байымбет. «Манас», «Семетей» элдин казынасы. Атаганат, айткандары жазылбай канча кереметтүү манасчылар өттү. Мен билген көзү тирүүлөрдөн кыйыны: Сагынбай, Чоюбек, Багыш, Шапактын Акматы, Молдобасан... Булардын ар кимиси Манасты түрлөнтүп айтат. Жашсыңар, ошолордон жазып калайык журтка таратсаңар боло!

Жалий. Бу масилетиңиз акыл жетип ал жетпес жорук.

Б ай ы м б е т. Мен оболу Тыныбек манасчыдан үйрөнгөм. Барына шаам жетелек. Орчун, орчун окуяларынан алчып кол китебинме түшүрүп, башка казалдарыма кошо куржунума катып жүрөм. Ата бабанын Манастай улуу сөзү урпактарга жетсе дегенде эки көз төрт. Өзгөрүштү аркалап эптеп калаага жетип, жазгандарымды өкмөттүн колуна табыштасамбы дейм.

Ж а л и й. Өкмөттүн колунабы... Албетте мудааңыз алал. Бизде, Орто-Азия жергесинде өкмат али калыптынып бүтөлөк. Азырынча өзүңүз сактаганыңыз жөн.

Б ай ы м б е т. Картайып баратабыз. Бал чогулткан аарыдай канча жыл жыйган акылдын чыгын кеңири калайык татса дегеним да.

Ж а л и й. Туура, эң туура оюңуз. Эми (2-китепти ачып). Бир топ барактарга шилтеп таштапсыз. Айып этпесеңиз, мен шатыратып ийеинби?

Б ай ы м б е т. Мейлиң, мейлиң, жолдош Жалий иним.

Ж а л и й. Менде да сизге шакирттикке кирсемби деген сокур үмүт бар.

Б ай ы м б е т. Эгер анык дилиңден кааласаң сени шакирттикке таптоого болот.

Ч о ю к е (Жалийге). Анда Тоголок Молдонун бармагын тиштеп жолдугун жаса!

Ж а л и й. Жасайм эле. Короондон бир ирик бер. Мына ушу молдокемдин үйүнө союп батасын алайын (Чоюкеге көзүн кысат).

Ч о ю к е. Боптур. Сенден аяган ирик курусун.

Ж а л и й. Тезекбай аксакал, болуштун аргымагын мин да, короосунан тандап чар иригинен өңөрүп келип көтөрүп чап.

Б ай ы м б е т. Тамашаңарды койгула. Түн кирди. Болуштун короосу кайда...

Т е з е к б а й. Жарыктык Байымбет, болуш минтип өзү ийген соң... Мурда ченине даарытчы беле. Болуш элден алчу. Бу да болсо өзгөрүштүн жышааны. Келе болуш белгиңди...

Ж а л и й. Камчыңды бер.

Ч о ю к е (Элик сап камчысын берет). Ме. Атымды минип камчымды апарсаң ир дедирбей өңөртүшөт.

Т е з е к б а й. Буурса, болуштун ныксыраган иригинин куйрук майын чайнайм. (чыгат).

Ж а л и й. Виссимилла. Уккула! (Кыраттатып окуйт.)

Кайдасыңар кадимки болуштарым,

Кулагымдан кетпеди добуштарын.
Болушмун деп букараны эзип жеген
Которулду силердин конуштарың.
Бийлатып жесир жетим мискиндерди (жакырларды)
Семирген арам тамак догуздарым.
(Турсун кирип отурат)

Чоюке болуш, не сакалың сербендеп, өңүң кумсара түштү.
Жакпай калдыбы?

Чоюке. Акын оозуна келгенди оттой береби?

Жалий. Астафырылла де. Кеңештин саясаты ушундай.
Чоң жыйында чоң вакилдин жардыгын уктуң го.
Болуш, бий старчын, бай, манаптарды ачык кордоп, кедейлерди мактап көтөрмөлөө керек. Молдокем ошо саясатты катырына түшүнгөн.

Чоюке. Молдоке-е... Эл бузар!

Байымбет. Чоюке, азыр сенин каарыңдан коркоор чамам жок.

Жалий. Молдокең сенден да азылуу оёндорду көргөн.
Так ошолорду арбаган тура. Сен эмне, бир ууч жакыр элдин жалпак болушусуң. Азуусу кандуу зор зулумдар четинен кармала, айдала, атыла баштады.

Чоюке. Тоголок Молдого ыктап мени жапырбай дагынкысын окучу?!

Жалий.

Кайдасыңар кадимки бий болгондор,
Пара жеп арыз укпай тим болгондор.
Адамдын эркин бийлеп ой ойлогон
Кедейге заарын өтүп зил болгондор.

Чоюке. А-а бийлерди да келиштирген тура.

Жалий.

Кайдасыңар кадимки старчындар
Сөзүнүн жарымы калп, жарымы чындар.
Алык-алман жыйнаган кыянатчы
Жардыны эзип жедин нечен жылдар.

Турсун. Жалий жолдош, соттугунду коюп ыр окуп жүрчү кебетең бар экен.

Жалий. Кеңеш өкмөтү биздей эки доордун тоголушунда окуп билим алган улут интеллигенттерин өз багытына тартып иштетүү саясатын жүргүзүүдө. Караңгы элди азаттыкка көндүрүү үчүн жан аябай киришип, адил

соттук өкүмдү жүргүзөбүз. Сот эмес падышалар деле ыр жазган. А балким...

Б а й ы м б е т. «Фархад ва Ширин», «Лайли ва Мажнун» дастандарын жазган Навои Байкара хандын обозкери болгон. Жалий иним ак менен караны ажырата бөлүп, алалдык, калыстыкты, кедейлерди жактаса... Билми де бар. Кеңеш өкмөтү улуктукту ишенген соң аны актап, ырды да жазса мүмкүн.

Ж а л и й. Туптуура молдоке. А түгүл мамындай элге анчейин зомбулугу жок жалпак болуш, жарыбаган бай сөрөйлөрдү анчалык куугунтуктабасакпы дейм.

Т у р с у н. Абалы Чоюкелер букаралардын таман акысынан кутулуп, мал, жерин бөлүп берсе. Токолдорунун башын ачса...

Ч о ю к е. Тоголок Молдодон да катыны күчөгөн го. Малай жумшаган эмесмин. Өзүмдүн каралашып жүргөн ага туугандарым чыгаар.

Т у р с у н. Бары белгилүү. Азыр жаакташпайлы, Чоюке болуш.

Ж а л и й. Туп-туура. Бүттү. Кайрадан казалга түшөлүбү?

Ч о ю к е. Башкасынан. Тоголок Молдодо байыркынын улуу жомоктору көп деп уккам. «Семетейден», «Жаңыл мырзадан», «Тайлак Баатырдан», «Шарп куладан»...

Б а й ы м б е т. Анын бакиси бекте катылуу. Жалий иним, алдакында «Эшек менен булбул» деген жаңы «жомок» бар. Ошол болушка жагуусу ыктымал.

Ж а л и й. Во, во! (*барактап*) Мына, таптым. Чакан экен. Болуш окуйлубу?

Ч о ю к е. Э-э, молдонун өзүнө берчи.

Ж а л и й. Молдоке, өзүңүз эпилдетиниз (*китепти сунат*).

Б а й ы м б е т (*чөк түшө көз айнегин тагынып*). Айттым го. «Эшек менен булбул».

Ч о ю к е. Эшек менен булбул экөөбү. Ошо жомогун дурус. Уккулуктуу мукам окуйт дечү эле.

Б а й ы м б е т.

Канаттуу куштар,
Төрт аяктуу жаныбарлар
Бир күнү мажлис курду.
Булбулдун сайраганын сынап,
Эшек калыс болуп карап турду.

Ч о ю к е. Атаңдын көрү жаман эшекти кара, булбул-
га сынчы болот имиш.

Б а й ы м б е т. Булбул сайрай баштады.

Көңкү тамам жыйылган
Көптөн козгоп сайрады.
Тирөөчү жок токтогон
Көктөн козгоп сайрады.
Кызыл тазыл гүл ачкан
Чөптөн козгоп сайрады.

Ч о ю к е. Қайран булбул чечен. Мына ушундайдан
жарп жазылат. Дагы.

Б а й ы м б е т.

Асман ачык, күн булут
Тумандан козгоп сайрады.
Кепил болуп теминген
Улардан козгоп сайрады.
Чалкыган көлдө чардаган
Куулардан козгоп сайрады.
Тоют кылган ак кууну
Тынардан козгоп сайрады.

Ч о ю к е. Бали, булбул чеченим!

Б а й ы м б е т.

Жер жайнаган төрт түлүк
Малдан козгоп сайрады.
Қарагай, кайың, бай терек
Талдан козгоп сайрады.
Жер жүзүндө ар уруу
Жандан козгоп сайрады.

Ч о ю к е (*теминиң*). Бар бол, молдо! Лепилдет да
лепилдет!

Ж а л и й. И-и, болуш, эридің го.

Ч о ю к е. Бобу сөздүн тазасы, бермети кимди гана
эритпесин. Булбул болбосоң коё кал. Желпилдет, молдо,
желпилдет!

Б а й ы м б е т.

Олжо үчүн уктабас
Эшенден козгоп сайрады.
Мажилисте шаңшыган
Чеченден козгоп сайрады.
Көпкө тийген пайдасы
Көсөмдөн козгоп сайрады.
Акын булбул чечендин
Айтпаган сөзү калбады.

Ч о ю к е. Дагы, улант!
Б а й ы м б е т (*Китептен көзүн алып жат кыраат-
татат*).

Булбулдун сайраганын
Сайроодон талбаганын
Уккан мажлис:
Баракелде булбул!
Калың журттун
Уйкусун ачып,
Кумарын жазып,
Сайрадың дешти.

Ч о ю к е. Калетсиз, калетсиз. Булбулдун кумар жаз-
ганы калетсиз. Чер жазылды!

Б а й ы м б е т. Қана, айтчы, эшек, Сага келди сын-
даар кезек— деп эшекке сөз беришти. Эшек онурайып:—
Ырас, булбул жакшы сайрады. Айтпаганы калбады. Чы-
нын айтсам, бирок, Үнү корооздукуна окшогон жок.

Менин тилимди алса,
Корооздон өнөр үйрөнүү үчүн
Дагы бир жыл окууга барса
болоор эле — деди эшек.

Ч о ю к е. И-я!
Б а й ы м б е т.

Анда көпчүлүк мындай дешет:
— Э, макоо булбул эшек эмес.
Эшектей кесеп эмес.
Сенин бул айтканың
Бизге эсеп эмес —
Деп көпчүлүк наалат жаадырын калды,
Эшекти айдап жолго салды.

Ч о ю к е. Тобо-о, шундай болгон экен э?

Ж а л и й. Молдокең макалдатып согуптур. Эшек
кимге окшойт, булбул кимге окшойт. Жандырмагын тап,
Чоюке болуш.

Б а й ы м б е т (*кыт кыт күлө коззолот*). Жалий жол-
дош, сөз маанисин андайт экенсиң. Болуш Чоюке, Эшек
менен булбулдун дайнын тапканча сыртка чыгып келсини
(*чыгат*).

Ч о ю к е. Куу молдо... Табышмактатса жандырмагын катыны сен айтчы?

Т у р с у н. Таппасаң Жалий жолдош чечип берет.

Ч о ю к е. Жалий мени бүдөмүк калтырбай айтчы?

Ж а л и й. Айтайынбы?! Хе, Эшек калысыбыз болушка окшойт.

Ч о ю к е. А-а, таш-ш оозуңа!

Ж а л и й. Булбул акын Байымбет аганын өзү. Акындын сөзүн барктабаганың, түшүнбөгөнүң, шылдыңдаганың жалганбы.

Ч о ю к е. Ия, каргыш жуткурдун сүйөө салдырганын... Молдо ушунчасыңда оозун бассын. Мунусун тытсын! Мейли мен астына түшөйүн. Болбосо! Же, ал, же... мен!

Т у р с у н. Ага болуштун бу акылын айтып көрөйүнчү (*чыгат*).

Ж а л и й. Көрдүңбү. Тоголок Молдо колкосуна чейин кыпкызыл большевик.

Ч о ю к е. Анын колкосун сууртпасам элеби, Чоюке атым өчсүн!

Ж а л и й. Кандайынча, кантип сууртасың?

Ч о ю к е. Кудай урбадыбы, тоо жамынган жан кечтилерди майлап агытпаймбы.

Ж а л и й. Бас оозунду! Жай маектешебиз.

Т у р с у н (*кирет*). Тезекбай эми араң келди.

Ч о ю к е (*Жалийдин нукуганьнан турат*). О-у бут уктаптыр. Атты шалагандыр. Кайсы ирикти апкелди экен, карайынчы? (*чыгат*).

Ж а л и й. (*Турсунга жакындап*). Катыма жооп бербедиң го?

Т у р с у н. Урматтуу улук да ошондой кат жазабы?

Ж а л и й. Улукта сезим, жүрөк жок дейсиңби. Турсунжан, мени антип шылдыңдаба. (*Кучактап уйпаламакчы болот*).

Т у р с у н (*жулуңуп бошонот*). Шагындан алыс түшбөпсүң.

Ж а л и й. Кайсы шактан?

Т у р с у н. Сарбагыш деген зордукчу зулумдан! Аблайүп аталганыңа таңмын?

Ж а л и й. Чактап... Тилиң кесиле элегинде.. бекем тиштеп жүр (*кытмыр күлө*) Кантет, экөөбүз тууганбыз. Тууганыңдын анча мынча сырын жашырбайсыңбы?

Т у р с у н. Сырыңды ача баштадың го жылмакай зулум! (*чыгат*).

Ж а л и й (артынан ээрчий). Кантет. Канчалык жай-кайын десем да боорго түрттү. Шашпа-а. Араң турган Чоюкени кайрайынчы. Адам э-эй, Кеңеш өкмөтү тамырын али батыра электе дердее түшкөндөрүн кара. Абышкасы кең пейил неме мени өзүнө тартсамбы деп чала моңол жибигенсиди эле. Бу бейбак аны мага ызырынтат эми. Түбүмдү чукуп абтарийкатымды кетирип жүрбөсүн. Бир эле ыры жалынат. Ка-п, кайдан бу мөлтүрөккө кыйшаңдадым. Бүттү! Кайра тартмай жок! (чыгат).

К ө ш ө г ө.

Э к и н ч и к ө р ү н ү ш

Мурдагы эле Байымбеттин үйү. Үлпүлдөгөн чырактып жарыгында ойго толгонгон Байымбет жалгыз.

Б а й ы м б е т (ички доошу). Көзүм умачтай ачылып... жүрөгүмдүн дегдегени ай! Туюкта жатсам да үнүмдү бүтүн оң, сол, жалпы журтка угуссам! Ырас! Угуза аламбы?! Жакшылык жышаанды даңктап үңкүрдүн түпкүрүнөн күңгүрөсөң да алыскы сырттагыларга жетет. О, угузарлык кудурет, күч барбы менде.

Калем алдым оң колго

Кабар берем оң, солго!

Ооба. Сөз башын таптым! Жеке Тогуз-Тороо элине эмес, жамаат оң, солго жар салам! (Чист. Туруп басат, доошу катуулайт).

Калем алдым оң колго

Кабар берем оң солго!

Қара таман кедейлер

Жалпы түшкүн оң жолго!

Ушул болчу издеген сөзүм! Қара таман кедейлер жалпы түшкүн оң жолго!

Байымбет сайрайт баяндап

Кедейге айтат кабарлап.

Бешинчи жылдан бер жакка

Сактанып жүрдүм аярлап.

Кезегим келди жаңыдан

Келтирип айтам абыдан.

Кейиш тартып зарлаган

Өзүм кедей табынан.

О, Учугун таптым, эми улап кетем! Улайм! Бу казалым аркылуу карангы кедейлерге насыят айтышым керек. Ооба. Кедей кембагалдарга Насыят... Қазалымдын атын да «Насыят» атайм. Окуган балдырма жаттатып, шекиртериме көчүртүп, оң, солго, жалпы кыргыз журтуна таркатам! (*үнүн созот*).

Калем алдым оң колго
Қабар берем оң, солго!
Қара таман кедейлер
Жалпы түшкүн оң жолго!

(Короздун чакырганы угулат. Таң шооласы жаркырайт. Сырттан «кокуй, кокуй!» деген кыйкырык жакындайт).

Б а й ы м б е т (*көшөгөнү ачып, чырақты өчүрүп*).
Турсун, Турсун, турчу! Тезекбайбы, өкүрүп бакырган бирөө келатат. Кап, кара баскырдыкы. Жаңыдан эрип балкып эргий баштаганымда оюмду чарт үзгөнүн карачы! Демейдеги калбээт Тезекбайдын айкырыгы кооптуу...

Т е з е к б а й (*жулунуп кирет*). Байымбет! Молдо-о! Дос-су-ум! Шунтмек белеңер-р?!
Б а й ы м б е т. Не болду?

Т у р с у н. Не болду?

Т е з е к б а й. Сүйгөн кетиптир! Сенин сүлкүлдөгөн шекиртиң ала качыптыр, кокуй!

Б а й ы м б е т. Эмне дейт?!

Т е з е к б а й. Чоюке менден, силерден көрүп жатат. Карачы, жаагымды айра чапты! Агер силердин ишараат менен болсо... айткылачы ачыгын?

Б а й ы м б е т. Балаң түшкүр, мени ушинтип сындырмак беле? Үйлөнүүсүнө тарынып, урунуп уруксат сураган. Кайдан билдим. Алчусу Чоюкенин аялы бекен?

Т е з е к б а й. Эл журттун жүзүн кантип карайм, кокуй! О, Турсун, сен, аялдар азаттыгын... силерди элине батырып мага колколонтуп жүргөн Чоюке болуштун катынынан баштамаксыңбы?!

Т у р с у н. Мен качыргандан акмын. Тезекбай аяш, күнөөнүн баары Сүйгөн менен Сулаймандын өздөрүндө. Экөөнүн шойкомуп сезген жок белең, катигүн!

Т е з е к б а й. Кантейин. Күйүп жанган Жез така жер сүздүрмөк! Шекнигем. Чоюке болушка да, Байымбет досум сага да өпкөмдү чаап, эптеп ымаланарды жакындаткансып жүрдүм эле. Сүйгөндүн тынбай келип, Сулай-

мандып созолонгон үнүнө, күүсүнө ынактыгып болуштун жаагын жумшартчу жакшылыкка жоруучу элем. Көрсө-ө көздөгөнү башка тура. Болуш эми терибизди тескери сыйрат го! Кандай дейсиң?

Б а й ы м б е т. Аянбайт. Тыяк быяк дебей бакибизге жакшы көрүнгөн эки жаш минтип жер каратты. Мен го Сүйгөндүн ачык мүнөзүнөн шекшинбей жүрдүм. Олдо, Тезекбайым ай, Тезекбайым... Сөз жок. Кыясы...

Т у р с у н. Тезекбай аяш, и дечи?

Т е з е к б а й. И-и...

Т у р с у н. Сүйгөн түгөнгүр жаштыгынан эмес, кыпчындыгынан ушуну жасады. Болуш эрин сыртынан сыйламыш этип бийлегени болбосо, көзүнө илчү эмес.

Т е з е к б а й. Шайыр эле. Болуш анын келбетине, билеселүү ачыктыгына кумарланчу.

Т у р с у н. Биздин күлпөттүү уулубузду шыноорлотуп, бизден азгырып Жалий мырза тукурдубу дейм.

Т е з е к б а й. Мүнүңа көзүм жетпейт. Ал мырза Чоюке менен кеперес. Чоюке туш-тушка чабаганчы чаптырууда. Жалий мырза ачууланып Нарын тарапты мен карай кетем. Эгер алар колума түшсө деп ызырынып, болуштун чабаганчыларын Анжыян, Жумгал, Кабак, Алайку тарапка жөнөтүп аттанды.

Т у р с у н. Куугунчу, куугунчу кармаган күндө да, сүйдүм тийдим десе колдору кыска.

Т е з е к б а й. Жо-ок. Чоюкенин жигиттеринин колдооруна түшүшсө экөө тең оңбойт.

Б а й ы м б е т. Досум, сен Чоюкенден коркуп Сүйгөн менен Сулайманды каргап жатасың. Мен башканы... Адам кээде өзүнө өзү кылат кордукту. Чала. Мына мага чала. Сулайманым! Эркин ээрчишип эл аралап бастыраарда... Сага, сенин шаңкылдаган комузуңа, сыбызгыган булбул добушуңа эң келишимдүү жаңы казал чыгара баштаганымда... аганды каңгыратып жалгыз таштап кеттиңби?! Баштаган чоң казалымды чорт үздүң. Эми сенсиз улай алаар бекенмин... Чала мага. Жанытып канча зар какшадын. Дагы кол узарсын деп таназарга албай койбодумбу. Ургаачынын нурдуусу, акылдуу шаанилүүсү Сүйгөнгө жеткениңе ыраазымын. Бирок, минтериңди билгепимде, башкача амал тапмакпыз. Ниетимде атасынын төрүндөгү кыздан тандоо болуп жүрбөдүбү. Улуулуугуң курусунчу. Өзүмдүн сөз, сөз деп жүрүп, кээде кичүүнү барктабай, минтип ажырайсың.

Тезекбай. Байымбет, сен бошобочу. Жеке мага түшкөн кордук десем, сени да кайсап өткөн тура. Токмогуна ыраазымын. Болушка токол, сага шекирт табылаар.

Турсун. Табылганы курусун. Үйдүн теңи эңшерилп... Бармактайынан баласындай бапестеген шакиртинин жедеп жетилгенде агасынан качышы не жышаан...

Байымбет. Азыр мийзам башка. Чоюкеңден коркпойм... Атакөрү, атакөрү, жаштык жалбыртыңа, күчүңө баракелде-е! Дөөмөтүң келгенде шүнтүп болушту да, кудайды да тоотпо! Экөөңдү жаңы заман демдентти, болбогондо... Тезекбай, тур, үнкүйбөй!

Тезекбай. Мени кой. Сөзүмдөн ажырадым дебей ушинтип өзүң чыңалчы! Сенин сөзүң элге керек. Таамай сөзүңдөн касың айбыгат, досуң семирет. Минтип энги-ребе.

Турсун. Сулайманың качса мына биз барбыз. Замана сендик. Балким элиңе көчөрбүз.

Байымбет. Чын эле эндирей түштүмбү. Улгайып бараткам го. Мындан кыяматтарды баштан өткөрбөдүкпү. Адамбыз. Колдоосуз алсызыңда катуу кайгыны да термелбей көтөрөсүң. Улам оңолгонунда кичинекей кетилгениң жаныңды оюп түшөт тура. Жанагы курган балам Сулайман баралына жетээр маалында менден алыстап сасык канат болуп, алыска сермей албай калаар бекен? Шул эселектиги бетине чиркөөлөнүп өмүр бою качып өтөт го менден. О, карагым, кечишели, күнөө экөөбүздө бирдей. Атаганат, бири бирибизди сылтытып алдык ээ.

Турсун (*сыртты карап*). Күн чыкты (*Тезекбай экөө чыгышат*).

Байымбет (*көз жүгүртө*). Ооба, күн чыкты. Чунак балам, каякка маңды экен. Элге кеттиби? Эл, сагындым. Алар мени сагынгандыр. Ай таң. Агаңды таштап келдиңби деген эл айыңынан чочуп Анжиян тарапка кире качтыбы...

Кара мурут Сулайман
Катып тилеп кудайдан.
Катып колго тийген соң
Кайып болду бу жайдан.

Эсенбай (кирет). Молдоке, мен келдим.

Байымбет. А-а... Эсенбай Чоюке уулу сенсиңби, сүйлө айланайын.

Эсенбай. Атам мени кулагымдан толгоп... төпөштөдү.

Байымбет. Неге? (өзүнчө) Балага да менин саатым тийген бейм.

Эсенбай. Үйдө Жалий сот экөө бозо ичип отуруптур. Атам мени ырда деди. «Эшек менен булбулду» айта баштаганымда чуулдатып басып калды.

Байымбет. Ка-ап! Башка ырларың жок беле?

Эсенбай. Сиздикинен башкалары... Чондорго уят ырлар.

Байымбет. Чоюке болуштун уулун урганы чеккилик. Кыйын болсо ырды үйрөткөн кишини урбайбы.

Эсенбай. Үйрөткөн кишини? Анда... сиздиби?

Байымбет. Албетте. Сени ыр үчүн уруптур. Ырды үйрөткөн мен. Күнөө менде.

Эсенбай. Жо-ок, сиз эч күнөөлү эмессиз. Дагы, дагы, өмүр бою үйрөнөм сиздин ырларыңызды.

Байымбет. Кагылайын, зээндүү уулсуң. Атаң сенин убалыңа калбаса экен.

Эсенбай. Урса мейли. Ыйлап басылам. Эми Тоголок Молдонун мектеп дегенине басып барсаң шыйрагыңды сындырам деди.

Байымбет. Антүү колуна келет. Мен мектепти ачтым. Өзгөрүштүн жаңы тарбиясын өз чамамча баштадым. Эми жаңы маалим келет. Ошонун окуусунан калбай улант.

Эсенбай. Жаңы маалим... Ал сиздин жаңы ырлардан үйрөтөбү?

Байымбет. Мүмкүн. «Кедейлерге насыят» дастанына кириштим. Ошону үйрөтүүсүн суранам.

Эсенбай. «Кедейлерге насыят». Мага жазып бербейсизби?

Байымбет. Сагабы? Сага... Али бүтө элекмин. Берем сага.

Эсенбай. Кар тартпаңыз молдоке. Мага таарынбаңыз. Атам... Мен жакшы көрөм.

Байымбет. Билем, карагым, билем (башынан сылайт).

Эсенбай. Сизди аябай ашатып сөгүп жатышкандарын эшиттим.

Б а й ы м б е т. Алардын сөгүүдөн башка мага багыш-
таар сыйы жок эми.

Э с е н б а й. Көпкө сизге көрүнбөй калам го, тарын-
баңыз.

Б а й ы м б е т. Сага таарынбайм.

Э с е н б а й. Мен окууну таштабайм. Жигит болгондо
атам жибербесе да, сиз айткандай шаарга качып барып
окуйм.

Б а й ы м б е т. Ошент. Көп окуган адам көптү билет,
акылы артат. Бөйдө токмок жебей бара кой.

Э с е н б а й. Кош-ш, молдоке (*кетет*).
Көшөгө көз ирмем караңгылап ачылат. Байымбет чөп-
төгүнөн калыңча чакан дептер алып окуп... жазып, оту-
руп, туруп тынчсыз.

Б а й ы м б е т. Сулайман, Сүйгөн эки качкын жулуп
кеттиби десем... ой чылбыры үзүлбөптүр. Күүлөнгөн ко-
муз күүсүндөй кедейлерге айтаар насыятым шаңкылдап
кулагыма чертилгенин кара! (*ички үнү пленкадан, өзү
да кошула күбүрөп, кээде кагазга нукулайт*)

Кедейлер сенин заманың
Замандын тиле аманын.
Арманың жок дүйнөдө
Артылды сенин амалың.
Кедейим сөзгө кулак сал
Өкмөттү колуна ал!..

Өзгөрүштүү заманда
Өчүндү алаар күн тууду.
Уккан көргөн мурунку
Сөзүндү алар күн тууду.

О, ушу доошум элиме угулар бекен? (*Көзүн жумат.
Чуулдап жалпы ырдаган үн аны коштойт.*)

Чындап байга асылган
Чыйрак болуп катылган!
Тырмагыңды батыргын,
Кедейлеп ураан чакырган!

Бул дөөлөткө мас болбо
Бир бирине кас болбо!
Үйдө жатып бскерге
Үн чыкпас кара таш болбо!

Сайрайын сөздүн тазасын
Залимдин бергин жазасын.
Жарык нурду көрсөткөн
Ленин жолу жашасын!

(*Көзүн бардап калемин шилтейт.*) Тобо-о, чын эле ушундай болобу. Жалпы аял эркек дебей кат таанып, китеп окуган күн туур бекен...

Т у р с у н (*күдүңдөп кирет*). Укмуш. Кургурлар азаттыктын мийзамын алкагандарычы. Токолдукта жүргөн жаш келиндердин арыздангандары күн сайын шатектеп көбөйүүдө. Кээси ага туугандарын, кээси байларда чогуу жалчы жүргөн көңүлдөш жигиттерин ээрчитип келип, баштарын ачып кетип жатышат. Карачы канча жаш байкуш туткундан кутулду (*кагазын берет*).

Б а й ы м б е т (*көз жүгүртөт*). Ушулардын алкышы, батасы тийгиси бардыр. Көп катынга көнгөн көркоо эрлери каргап да аткандыр.

Т у р с у н. Каргыштары өзүнө. Кеңештин мийзамынан коркконунан ачык каршы чыга албай титиреп ызырынгандарын көрүүдөмүн. Апсайган чалдардын кайсы бирөө токолумдан ажыратпа — деп жалынып өтүнгөндөрү да бар. Баса айрым байбичелер — кутказ айланайын токол деген күнүдөн, буга мен эле жетем — деп эрлерине кырданып сүйүнгөндөрүн айтасыңбы.

Б а й ы м б е т. Байбичелерге да, токолдорго да азаттык жагып жатыптыр дечи?

Т у р с у н. Башы бош келиндер көбөйүп жарды эркектерге андан бетер жагууда. Үч күн удаа чайналышып агасын ээрчиген бир жоош келин келип жүрдү эле. Ага биздин Тезекбай айланышып макулдаша коюптур. Агасы маанайы пас, Тезекбайдын өзүнө пар. А келин ыймандуу, оор басырык, кара жумушка кабелтең неме экен.

Б а й ы м б е т. Болсун! Тезекбайдын оозунун салуусу бар тура. Ага дал ошондой башы оор, иштерман бүлөө керек.

Т у р с у н. Ооба десең. Мен да кубандым.

Б а й ы м б е т. Менин да сени сүйүнтөөр жаңылыгым бар. Али Кеңештин уриятын толук өздөштүрө элек караңгы «Кедейлерге насыят» казалын мына күнү бүгүн чүргөп бүткөнсүдүм (*коюн чөнтөгүнөн дептерин сунат*). Бул менин бардык казалымдын мыктысы, көк жалы сыяктанат.

Т у р с у н (*эринине, маңдайына тийгизет*). Болсун!
Кут болсун! Өзгөрүшүндөн айланайын. Анын зээри менен...
Канчадан бери туталанып, казал чыгарбай калганыңа ичимен катуу камыгып жүрбөдүмбү. Эми чериң жазылып, айтаар сөзүң табылып... Кут болсунчу, деги!

Б а й ы м б е т. Бирде мунканып, бирде кубанып ушул узун өмүрүмдө акыл чыгынан сыгып тапкан тиги жүк түбүндөгү эки куржун көзү казынабыздын пайдасын көрчү күн жакындады.

Т у р с у н. Замана деги оңолду, молдо дос, өзүң да эл, жериңди козуй баштадың. Куртка жаатына эртелеп көчсөк каңтет?

Б а й ы м б е т. Байбичем, ачыкка чыкчу күн туубадыбы. Жакында...

Т у р с у н (*дептерди ачып, барактарды аттатып жай, анан катуулап окуйт*).

Калам алам оң колго
Кабар берем оң, солго!

...Кабар берем оң, солго! Бүт элгеби. Укса укпаса делеби?!

Б а й ы м б е т. Угат. Бүгүн укпаса эртең угат. Алымдын жетишинче өзүм көчүрөм, сени баштатып кат билгендердин бакисине көчүртөм. Ичкери, сырткарыга қаттагандар аркылуу туш тушка таркатам. Бир уруунун атын чакыргандай эшик ырчысы болгон эмесмин.

Т у р с у н (*окуйт*). Байымбет сайрайт баяндап... Ак чөп башта. Молдо дос сайрайт.

Б а й ы м б е т. Ха, ха, айта бер. Мени тергебе дегеним качан.

Т у р с у н. Антсе да... (*окуйт*)

Азаттыкты колго алып
Бай манаптан өчүңдү ал.
Баштагы сөзгө арданып
Байлар калсын танданып
Манаптар калсын саргарып.
...Түп киндигиң Маскөөдө,
Түркүгүң турат Ташкенде...
Мен дагы кедей баласы
Сөзүмдүн жок чаласы.
Жалгыз атка таянып
Дармапым кеткен карачы.

Үгүт айткан кедейге
Уктуң го сөздүн тазасын.
Окууга жардык чыгарган
Өкүмөт жолу жашасын!
Балдарың окуп жетишсе
Кедейлер алга ашасың!..

Б а й ы м б е т. Ушунчалык мукам окуурунду байка-
бапмын.

Т у р с у н. Бу сөздөрүң өзүнөн өзү маңысы куюлушуп
мукам чыгып атпайбы. Жыйындарда, топто окуучу казал
болунтур. Кап, алиги чоң полномоч кетип калбадыбы.
Ага жакмак. Жалий түлкүгө көргөзбөгүн да, окубагын.

Б а й ы м б е т. Жалий түлкү. Чын эле түлкү окшойт.
Тобо, ушу сакалдуу башым менен ошонун жылга ма-
милесине алданып, эрип кете жаздадым э. Ашыкпа, ке-
зегиңди келтирип, териңди тескери сыйра ким экениң-
ди айтармын.

Т у р с у н (*эринин сакал, мурутун сылай эркелеп*).
Кедейлерге «Насыяттай» карангы калкыңды ойготкон,
көзүн ачкан жаңы, мукам казалдарды дагы, дагы жа-
засың ээ.

Б а й ы м б е т (*кучагына тартып*). Жазбагандачы!
Мен демденип кайра жашарбадымбы. Какшый түшкөн
көөдөн жибип, ыр кайрадан булактап атылса жашарга-
ным эмей эминел!

Т у р с у н. Ырас, жашардың, жагалдана түштүң мол-
до дос.

Б а й ы м б е т. Экөөбүз дагы элди көп аралап, көп
жашоого тийишпиз. Эсенчилик болсо, Турсунум...

Т у р с у н. Сеникиндей мүдөө кээ бир жаштарда да
жок. Үмүттүү адам көп жашап, самаганына жетет дейт.

Б а й ы м б е т. Биз да самаганыбызга жетebиз, Тур-
сунум!

Авансцена.

Түн. Чоюке, куралчан эки үч басмачы.

Ч о ю к е (*беркилерине шыбырайт*). Күтө берип чар-
чап да бүттүк. Чырагын эми араң өчүрдү. Таң атаарга
чукулдады. Тездегиле эми, баатырларым.

1-б а с м а ч ы. Элден бөтөнчө уктабаганына караган-
да Тоголок Молдо соо киши эмес. Ырчынын колдогону
бар дейт. Айныгым келип турат.

2-б а с м а ч ы. Кеңешти жактаган эменин колдогону-
нан коркпой эле кой.

Ч о ю к е. Вуф, бал-ли! Ыр эмес, алтын казып отурса
да уйкуга кирди. Баатырларым ыкчамдагыла. Элди ая-
саңар, эрди катын эки ажаандан кутказгыла!

1-Б а с м а ч ы. А бизди ким аяйт! Сиз деле жарытпа-
дыңыз го...

Ч о ю к е. Астыңарга алкынган дулдул мингиздим. Ал
аздык кылса дагы берем.

Б а с м а ч ы. Тоголок Молдонун куну кымбат, болуш.

Ч о ю к е. Билгем минтээриңерди. Мына, тулуп толту-
ра жамбы, алтын, күмүш теңге! (*берет*). Көзүн, оозун
таңып, зоокадагы кошунуңарга жеткизип, каалаганыңар-
дай көзүн тазалагыла. Кана, алгырларым, кандай мык-
чып сызаар экенсиңер. Карап моокумумду кандырайын.
Ата бабанын арбагы колдосун, шерлерим! (*Узатат*).

Тунжуроо.

Ч о ю к е. Мына, жолборсторум, атырылып үйүнө ки-
ришти. Аял буялга келтирбей уйпалашты. Жараткан,
колдо! Қасымбек, Қалпанын ант арбагынан кутулдум.
Өз өчүмдү алдым. Тыбыратып көтөрүп чыгып бирөөнү
өңөрүштү. О, кажынган ит, ушинтип арам өлмөксүн. Та-
бам мындай канбаспы. Ырың менен элди дүрдүктүрүп,
ашатканың аз келгенсип, көрөр көзүм Сүйгөндөн ажы-
ратасыңар э!.. Кокуй! Айкырык, туткакташкан каранда
кайдан чыкты! Алгырларым дагы бир демелерди арты-
нып качып жөнөштү. Не... Ызы чуу! Балээ бас. Муздап
аттаныштыбы! Берилешти. Качайын. (*Кетет*).

Ү ч ү н ч ү к ө р ү н ү ш.

Жарык, Чачылган үй ичи. Байымбет менен Тезекбай.

Б а й ы м б е т (*буюмдарын чачат*). Өмүр бою тир-
мейип жыйган мүлкүмдү да алышкан тура. О, Турсу-
нум... О, мүлктөрүм... Силерден ажыраганча, башым ке-
силип канкорлордун канжыгасына неге байланбады?!
Тезек, сен мени кандайынча бошотуп суура качып, ат
кулак арасына жашырдың. Бекер... Турсунум, эки кур-
жун казалым, мүлкүм кайда-а?.. Оңбо Жалий, Чоюке!
Т е з е к б а й. Басмачыларды түндөсү ошолор жибе-
рип чаптырды дейсиңби?

Б а й ы м б е т. Анап эмне! Арсыз арамдар! Тайыган
дөөлөтүнүн кегин менден алышабы?!

Тезекбай. Эми арга не болот. Далe акылды тапчу өзүн.

Байымбет. Ненин акылы. Курткага, андан ары Нарынга жеткиз деп куш тилиндей кат жазып, атымды мингизип бир кедейди жөнөттүм. Керегим болсо, издеп келишип, өчүмдү алып, жулдурганымды кайтартып колу-ма тийгизишээр. Керегим' жок болсо каңгырап... өлөөрмүн.

Тезекбай. Сени колдобогон Кеңеш, Балчабек кимди колдомок эле.

Байымбет. Мен да ошондой ойдомун. Үмүт үзбөй баш калкалап тура туралы. Азыр деним өлүп деңда-роомун...

Жакшылыкка жамандык
Жанаша жүрчү немеби.
Кубанычка өкүнүч
Талаша жүрчү немеби...

Тезегим, мен кичине үргүлөп алайын, тыяк быякка көз чаптыра турчу.

Тезекбай. Шөнтө кой. Мен эч жакка жылбайм.
Тунжуроо.

Байымбет (*Башына бирдеңкелерди коюп үргүлөп, чочуп ойгонот. Күбүрөйт*).

Турсунумдан айрылып
Туруп калган кезегим.
Журтта калган күчүктөй
Улуп калган кезегим.
Мүйүзүмдөн айрылып
Токол болгон кезегим.
Куйругумдан айрылып
Сопол болгон кезегим.

Тезекбай (*өзүнчө*). Кайран киши, Турсунун кошуп ийди. Байымбет, чырм этсең.

Байымбет. Ооба, ооба, азыр куш уйкуну салам (кайра башын коёт).

Тезекбай. Казынамдан ажырадым дегени китептери турбайбы. Башы аман турса кайра кагазга түшүрүп алаар. Турсунунан айрылганы кыйын (*угуза*) Жоголгон

китептеринди не казына дедиң? Же китеп мүлк, мал, акча болбосо...

Б а й ы м б е т (*башын көтөрөт*). Китеп! Өзүң чыгарган китептер малдан да, мүлктөн да, акчадан да кымбат. Казалдарым, менин жаным, канатым эмес беле! Болгондо да алтымышка чыкканча ийнелеп кудук казгандай сөздү чегип жыйнаган эки куржун толо гүл азык кенчим эмес беле! Күчүм, кубатым, перзентим эмес беле!

Т е з е к б а й. Караң күн ай... китептин анчалык экенин билбеген түнтөй жаным кайдан эсиңе сала койдум. Мен куруюн.

Б а й ы м б е т. Сен казалды эңсеп, суранып момурап сонун укчу элең го.

Т е з е к б а й. Казалыңдан айланайын. Бүтүндөй башында жат, көкүрөгүңдө кат деп жүрбөйүнбү. Чын эле сенин күчүң, жаның...

Б а й ы м б е т (*кайраттанып отурат. Ойлуу кырааттайт*).

Байымбетти Тезекбай
Башынан бери билесиң.
Достук кылып угуп тур
Айтайын сөздүн жүйөөсүн.

Кымбатым талап басмачы
Эс оодарып торгоду.
Илгертен бери жазылган
Эки куржун болжолу
Китебимден ажырап
Эңсесем келбейт ойдогу.
Эрмек кылып жүрүүгө
Өзүмдө нуска болбоду.

Суроо сал досум Тезекбай
Тегирмен салган элдерден.
Кыя өтпөсүн көргөндө
Кучак, кучак дептерден.

...Сүйүнчүсүн мол берем
Союп жечү кой берем.
Таап келсең колуна
Как өзүңө тай берем.

Тезекбай. Шунтип кайраттансаң. Суроо салам! Басмачы иттер өрттөп иймек беле. Казалды бирөөлөргө окуткакка беришээр. Же колкого тартуулар. Суроо салам! Буурса, сүйүнчүндү алам.

Бака-шака үн. Ат дүбүртү.

Байымбет. Бу кайдагылар? Карачы?!

Тезекбай (*сыртка баш багып*), Атчан, өгүзчөн, союл, айры, мылтык өңөргөндөрү бар. А... аа... айылдын баш аягындагы кедей жигиттер тура.

Байымбет. Ия, эмнеге мынча дүрбөшкөн.

Тезекбай (*кыйкыра*). О, кара таман кедейлер, жол болсун силерге!

Сырттан үн. Байымбет акындын үйүн басмачы чааптыр, чынбы?!

Байымбет (*башын чыгарып*). Чын карагым. Өзүмдү тегирменчи Тезекбай эптеп куткарды. Турсун жеңеңерди, казалдарымды карактатып ийдим.

Үн. Сизди журтка таштабайбыз. Абалыңызды билгени келдик.

2-үн. Буйругунду айт. Кайда, кимдерден өчүндү алабыз!

3-үн. Кезметтешип кароолго турабыз, жаки болбосо көчүрүп кетебиз айылга.

Байымбет. Түшкүлө. Ыраазымын эл журт. Тоодой бел байлатып таштабадыңарбы. Азыр мен... силерге мына жанымда калган дал өзүңөргө багыштаган жаңы «Насыятты» окуп берейин. Анан калганын кеңешебиз.

Сырттан 1-үн. Баракелде, молдоке, бардашыңа. Кайра биздин көнүлдү көтөрө турган болду. Түшкүлө. Жай масилеттешели дейт. (*Опур-топур үн*).

Байымбет. Кагылайын эл журт, карааныңар семиртип таштабадыбы. Көк шиберге, ачык таза абага отуралы. Жүрү, Тезегим, менин элиме керегим бар экен! *Чыгышат. Пауза. Көшөгө караңгылайт. Күү чертилет. Кайра ачылганда баягы эле жасалга. Арадан бир аз күн өткөн. Үй ичи жыйналган. Жалгыз отурган Байымбет топураган дабыштан улам эшик утурулай басат. Шаардыкча кийинген, мурут койгон Сулайман шашыла кирип Байымбетти кучактайт. Анын соңунан Жалий кирет.*

Байымбет (*Сулайманды кучагынан коё бербей*). Карагым, ушунча да зарыктырасыңбы! Акыры миңтип келдиң. Жооптуу кереги жок.

Сулайман. Жаңы өкмөттүн тапшырмаларын аткарып ар аймакта жүрбөдүмбү. Мындай жапаа башыңызга түшөөрү ылайым ойдо жок эле.

Байымбет. Сулайманым мени неге таштай качтың? Жеңенди басмачылар карактап кеткен. Карыганда сокоюп кара башым калды.

Сулайман. Сүйгөн менен алигинде дароо Нарынга баргам. Молдокем күнөөмдү кечпей калды — деп зар ыйлап жүрдүм.

Байымбет. Кечкем күнөөндү. Кечкем, карагым, тиркич моюнум... Баягы эки куржун көзү китептеримди да алдырдым.

Сулайман. Уктум, молдоке, уктум барын түгөл. Тоо жамынган каракчылардын толтосун кыркууга, буердеги ээн эсирген камандардын азуусун чагууга добротряд аттанып чыккан. Алар сиздин өчтү...

Байымбет. Ия! Добротряд дейсиңби карагым?!

Сулайман. Ооба. Куралдуу ыктыярдуу кызыл аскерлер. Алардын ичинде сизди урматтаган акын Ысак Шайбек уулу да бар.

Байымбет. Ээн жердин камандарын Жалий мырза көкүтүп, айланып чыкпай парага туйтунуп жүрсө, Ысагым экөөң кантип азуусун чагасыңар.

Жалий. Байымбет ага сизге жакшылыктан башка айбым жок. Жолду катары Сулайманга да мамилебизди баяндадым.

Байымбет. Кийинирээк билдим го сенин кандай «жакшылык» көрсөткөнүңдү.

Сулайман. Жалий сизге шакирт болдум. Ошон үчүн Тогуз-Тороого такай уездин уполномочундугуна дайындалып жүрөм дейт го?

Байымбет. Дал ошентип шыйпандай берип керт башымдан бөлөгүмдү мүлжүп тоюнбадыбы.

Сулайман. Молдоке, Жалий сизге арнап ыр чыгарыптыр.

Байымбет. Жалий мырзабы, кана эшителичи?

Жалий. Тамаша. Тамашаны түшүнөсүз го. Эл күлө жүрсүн деп.

Сулайман. Эми айтпайсыңбы. Болбосо мен деле ырынды жаттап койгом.

Жалий. Ай, Сулайман, саа курдашча сыр айтыш жарабайт турбайбы. Молдоке, мындай бир ооз тамаша...

Байымбет молдо акыным,
Бальшевикке жакыным.
Жакын болом деп жүрүп
Басмачы алды катының...

Б а й ы м б е т. Баракелде, мырзам. Тамашаң мыкты экен. Табаң канган тура. Эмесе менин да сага белендеген тамашам бар.

Ат салоому алейкум
Акыйкатсыз Жалийсиң.
Залимдигиң барында
Карагым кантип жарыйсың.

Ойлогон элем сени мен
Жаштарга жайлуу сара деп.
Жабыркап жүргөн кезимде
Жайымды билчү бала деп.

Сарбагыш молдо өз атаң
Моңолдордун манабы.
Абылайүп Жалийсиң
Адамдан чыккан арамы.

Түлкү тумшук тайгансың
Түбүң залим турбайбы.
Кеңештин соту менмин деп
Пара жеп сотту булгайбы.

Сага ылайык эмес бу мансап
Ырдаса болот мындайды.
Манап менен кедейдин
Ортосун бөлүп ылгайлы.

Ж а л и й (*күлүмсүрөй*). Жашыңыз улуу болсоңуз да, кечирим сурап астыма түшүңүз, Байымбет молдо. Бул маскаралаганыңызды мен көтөрө албайм.

Б а й ы м б е т. Экинчи көзүм көрбөсүн сага окшогон жапжаш азыткы түлкүнү! Кеңештин сотун булгабай жогол ушунчаңда!

С у л а й м а н. Көрсө, сенин жол жобооң караманча башка беле.

Ж а л и й. А...а сен дагыбы? Жолум башкабы? Көрүшөрбүз *(кетет)*.

С у л а й м а н. Каардуу Калпа жоголгон, калкыңдын ичи оңолгон.

Б а й ы м б е т. Эшиттим эле чала була Калпа ажы атылды деп. Зулумдан арылып эл оңолсо, эми мени алып кетесиңби?

С у л а й м а н. А дегенде Курткага... Анан Нарынга... Анан Пишпекке чогуу барабыз.

Б а й ы м б е т. Оозундан айланайын. Көзүң ачылып торолгон кебетең байкалып турат. Үмүт этчү элем сенден. Актайт окшойсуң *(чөптөгүнөн дептерин сууруп)* Мына колумда калганы, карманып тутканым. Чууга аралаш чукулда чүргөгөн казалым. Окуп көрчү, колго илинерлик бирдемеси барбы?

Пауза. «Насыйкат» күүсү чертилет.

С у л а й м а н *(тез көз жүгүртөт)*. Молдоке, молдоке... Кедейлердин сезимин ойготчу мындай курч, саясий казал кыргызда али жарала элек. Муну жеткизчү жерге жеткирүү керек. Эл, өзүңүз эңсегендей оң, сол бүт окуш керек. Молдоке... ушундай кыжаалат учурда дал ким экениңизди көргөзүңүз. Бул бар эмеспи, анык жаңы турмуштун Насыйкаты!

Б а й ы м б е т. Басмачыларга алдыргандарымдын көбү эстен чыккан. Көбү али көкүрөктө, элде, сенде. Кайра жыйып, кагазга түшүрүп, өкмөт колуна табыштасак...

С у л а й м а н. Куржундагы казалдарыңыз табылаар. Табылбаса... айтканыңыздай кайра топтойбуз. Куржунга сактабай, китепке бастырып элге таркатчу чак келбедиби.

Б а й ы м б е т. Кагылайыным, муратыңа жетип, калк кастарлаган залкар бол!

Сулайман. Эми ашыкпасаңыз... санаңызды тынчытчу сүйүнчүдөн сөз салайын.

Б а й ы м б е т. Макул. Ашыкпайын... карагым.

С у л а й м а н. Ысык баштаган кызылдар басмачылардын бир тобун талкалап, Турсун жеңемди бошотушту.

Б а й ы м б е т. Оозундан айланайын! Оозундан... ак жолтоюм!.. *(кучактайт)*.

С у л а й м а н. Молдоке, мен сизге атайын апкелген ыроом да бар *(чакан сүрөттү койнунан алып сунат)*.

Б а й ы м б е т. Ыленин, Ыленинби?! Жазуусу Уль-яно-в... Владиме-ир.

Сулайман. Дал өзү. Ленин.
Байымбет. Көрө элек элем дидарын (*көз айыр-
бай тиктейт. Кобурайт*).

Бажырайган көй кашка
Көркөмдүү сыны бир башка.
Калк атасы кайран эр
Карадың бейм көз жашка.

Азаттыктын атасы
Эркиндиктин ээси!
Асман жердин тирөөсү
Тескей эмес күнөсү!
Көргүлөчү калайык
Кеменгердин бир өзү!

Азап кармаш менен жеткен ырыскы ширелүү болот дечү
эле. Акыры жеттим белем! Ылениндин атын угуп, куту-
на сүйүнүп жүрүшөт кедейлер. Мына, жүзү жаркыган
көй кашка кеменгердин дидарын көргүлөчү! (*Сыртка
шаңдуу басат. Сулайман кубана анын соңунан ээрчийт*).

К ө ш ө г ө .

УСТА ЖАНА ШАКИРТТЕР

(Эки бөлүмдүү пьеса)

КАТЫШУУЧУЛАР:

1. Мурат Исаевич	— Карт сүрөтчүлөр
2. Сатар Азизович	
3. Аскар Рахматов	— алардын шакирттери
4. Чалкар Чагылганов	
5. Гүлнара Алмазова	— актриса
6. Асан	— чабан
7. Темир	— кайыкчы, балыкчы.
8. Айымжан	— Гүлнардын апасы
9. Бейтааныш сүрөтчү	

Окуя азыркы күндө Ысык-Көлдүн кылаасында өтөт.

БИРИНЧИ БӨЛҮМ

Биринчи көрүнүш

Дөбө. Нар жагында көгүлтүр чалкыган көл. Оң тарабында асман мелжиген тоо. Тоо түбүндө жашыл мейкин эгин жайлуу, апилим гүлдүү, мөмө-дарактуу дүпкүрөгөн кыштак чети. Дөбөнүн боорунда бири батышты, бири чыгышты карап чалкалаган кош чынар. Ал экөөчүн бутактары бири-бирин карай абада эңиле сеңселип, чачыктары тийише астын көлөкөлөтүп турат. Ага көл тараптан да, кыштак — тоо тараптан да жарыш кашка жол келип, туюкталат. Көшөгө ачылганда... дарак түбүндө тыныгып отурган балыкчы торун жонуна салып, көлгө караса, малчы калнагын шаңкайтып тоого карайт. Кош чынардын жанындагы жапсар боорунда тексейген пансионат көрүнөт. Анын астындагы жаш дарактардын арасында окчун эки жигит Аскар менен Чалкар. Аскар кыштак тарапка Чалкар көл тарапка сугулуша мольбертке сүрөт тартып олтурушат.

Темир (*кусалуу*). Көл жакалан келгиндердин алды келе баштады.

А с а н. Эмне?! Эми арацбы?! (*Көл тарапка карайт, каз-өрдөктүн учканы көрүнөт*).

Т е м и р. Ооба, бу сапар үч айга жылгыз болуп, катуу тартип коюп... Катыра иштөө үчүн, катын-калачсыз кара баштары гана...

А с а н. Ой, оңбоссуң куу балыкчы. (*эликтей*) Тыш-ш. Келгин куш, аларга кайдагы иш! Анан дагы катын-калачсыз дейсиң!

Т е м и р. Оо чабан дос-с, канаттуулар жөнүндө айтканым жок. Карабайсыңбы, (*көлдү карай*) келген куштардын Африкадан мында конгону качан. Адамдын келгиндери тууралу айтам.

А с а н. Адамдын келгиндериби?!

Т е м и р. (*Аскар менен Чалкарды жаңдап*). Мына мобереки сүрөтчүлөр...

А с а н. Эй оңбогур!

Т е м и р. Булар жайында буерге, мобереки пансионатка сызып келишет да, күзүндө шаарды карай зыпылдашат. Быакка «бойлоруна бүтүп» келишет да, шаарга «бала төрөп» кайтышат. Кээ бирөө балкайган уул, же татынакай кыз төрөшсө, кээси ара, өлүү тууп ташташат...

А с а н. Эмне, эмне?! Бул жиндинин сөзүбү, же соонун сөзүбү?!

Т е м и р. Ооба, ошондой, Асан. Бул өнөрпостордун өз сөздөрү. Мында иштеш үчүн баштарына ой бышырып, ой көтөрүп келишет. Демек, алардын боюндагысы ошонусу.

А с а н. Демекчи, кимисинин иши жакшы бүтсө, анын баласынын аман-соо төрөлгөнү дечи?! Жаки бирөөнүн сүрөтү начар тартылса — ара, өлүк түшкөнү дечи?!

Т е м и р. Дал ошондой достум.

А с а н. Демек, Аскар менин келгиним экен ие?

Т е м и р. Кандайча сеники болот?

А с а н. Экөөбүз доспуз. Айырмабыз ал сүрөтчү, мен чабан. Ал мага (*үстүндөгү жаңы костюмун, колундагы таңылчакты жандайт*). Шаардан моминтип кийим-кечек белекке апкелет. Өткөн жыл жайлоодо менин үйүмдө жүрдү. Мага кошулуп кой кайтарышты. Мени, дагы бөлөк чабандарды, тоо, ташты тартты. «Койчулар» деген эмгек жаратам дейт. Бирок анысын эч бүтө албай койду. Кыясы, кыйналып төрөй албай жүрөт окшобойбу.

Кышында үйүнө барсам, устаканасынан далай малчынын бакыйган элесин көргөздү. Ушунун баарынан кадимки

чабандардын бир гапа сүрөтүн жасашым керек дейт.
Биз эмне — кадимки чабан эмеспизби ия?

Т е м и р. Ошондо сени дал бүгүнкүдөй күн бою маңдайында какайткан чыгаар ээ?

А с а н. Жо-ок. Анда улам эс алып, үч күн удаасы менен какыйгам.

Т е м и р. Көрдүңбү. Сен ан үчүн кимсиң дечи?

А с а н. Чабан досумун.

Т е м и р. Караманча калп.

А с а н. Эмне, эмне?..

Т е м и р. Ал сенден шарттуу бала жаратуу аракетинде. А сен аны азапка чырмап, али балалыкка жарабай жатасың. Түшүндүңбү?

А с а н. Э-х, койсоңчу, купшундаган куу балыкчы. (*Чалкарды көргөзүп*). А өзүң тетиги оңкойгон азаматка балкайган бала болом деп турасың го э? Сягы сенин келгениң ошо го э? Менин кушум тоону тартса, сенин кушуң толкундуу көлдү тартууда.

Т е м и р. Менин келгин кушум али келелек. «Чабал өрдөк мурда учат». Буларың экөө тең сары ооз балапан.

А с а н (*туталанат*). Эмне, эмне?!

Т е м и р. Куулар кеч келет.

А с а н (*чыккыйын чукуп*). Ай оңбогон Темир, көлдөгү балыгындай култулундап, табышмактатпай сүйлөбөйсүң ээ. А ким деги сенин кууң?

Т е м и р (*жай, салмактуу*). Мурат Исаев.

А с а н (колтугундагы түйүнчөгүн түшүрө, таңдана колун жаңсайт). Мурат! Мураттын өзүбү?! Эл сүрөтчүсү-ү... Жо-ок. Кууланып атасын.

Т е м и р. Чын.

А с а н. Ой, мен а кишинин укмуштуу сүрөттөрүн билем. Ал сүрөттөрдү бир эмес, миң ирет карасаң да кумарың таркабайт. Сен оңбогур атактуу адамга жанашкан эме турбайсыңбы!

Т е м и р. Жалгыз ал эмес, бул сүрөтчүлөрдүн жайлоо устаканасына Сатар Азизович да келет. Сен аны билбесең керек.

А с а н. Сатар Азизов! А дагы ак куу ээ... *тигинден жооп болбогон соң*) Экөө тең данктуу. Айтсаң, карып калышкандыр ээ? Же данктуу адамдар картайбайбы. Экөөнү тең көрө элекмин. Малчыларга такыр келише элек. Мурат сүрөтүңдө мурутчан, сүрдүү... Сатар чачы тармал, көзү бажырайган, болук. Ушундай ээ. (*Темир*

унчукнайт). Кол карманып көрүшсөм ээ. «Чарчап, чаңкап ысыган кездеринде кымыз артына түшүп, ушу колумдан сунуп, бир чөйчөктөн жуткурсам ээ. Антүүгө мүмкүнбү? Ой, оңбогон балыкчы. (*Темирди колунан тартат*). Айтчы, качан келишет?

Т е м и р. Жакында... Мурат заарда, Сатар күүгүмдө түшөт менин кайыгыма.

А с а н. А неге бирөө заарда, бирөө күүгүмдө түшөт кайыгына? А неге чогуу түшүшпөйт, ия?

Т е м и р. Сырттандардын жүрүм-турумуна экөөбүздүн акылыбыз жетпейт. Качан сен чабандан, мен балыкчыдан кайрадан сүрөтчү болуп төрөлгөндө түшүнөбүз. (*кетет*).

А с а н (Артынан басат). А асыл досум, а неге сен... (*кетет*). Сахнадагы айлампя тегеренет. Дарактын көлөкөсүндө олтурушкан Аскар менен Чалкар.

Ч а л к а р (*Кистисин кармаган боюнча Аскарга жакындайт*). Быйыл жай бою тордогу балыктын абалына түшөбүз. Мынабу пансионаттан, мынабу чынардын түбүнөн алыс жылбайбыз. Уста бизди ушерден жылбай иштөөгө зордоп жиберди... Аскар сен го мында болуп жүргөнсүң. Бу жаштыгың түшкүр чыдатпас-с. Айтчы, кызкыркын маселесин кантип чечер экенбиз.

А с к а р. Башты айлантпачы?! (*Ишин улантат*).

Ч а л к а р. Ай-яй-яй... Бу көл жээгиндеги курорт, санаторийлерге, кумга оронуп, сууга чөмүлгөн бото көздөрдөн тааныш табууга болбойбу?

А с к а р. Сен сейилге келгендей сүйлөйсүң. Деги азаматың!

Ч а л к а р. Гм-м! Абал начар. (*Көлгө тигилип, шашылыш Аскарды тарткылайт*). Ысык-Көлгө күн акыям, түн акыям, неге чамынган толкун жок. Жыбырап аз-аз түрүлүп, кайра жазылып кетет. Болбосо ичинен бугуп жатканы жаткан.

А с к а р (*ордунан козголбой*). Тоо койнундагы көлдө толкун болбойт.

Ч а л к а р (*кызууланып*). Неге! Неге! Себеп! Себебин түшүндүрчү?

А с к а р. Чар тарабынан тигитип, шамал, бороонду тийгизбей калкалап, алп тоолор кучактап турса, кайдан толкуйт.

Ч а л к а р. Демек! Тоо элинин турмушунда, сезиминде да кагылып, серпилиш болбойт дечи.

А с к а р. Мен антип айткан жокмун го.

Ч а л к а р. Кечир досум. Сен мени туура түшүнсөң. Жашыбыз тең болгон менен менден мурда сүрөтчү болдун. А мен кеч аралашсам да силерден башкача, жаңыча, өзүмчө жол табышым зарыл. *Аскар берилип угат*). Кыргыз каарманынын жүрөгүн ааламдын классикалык ыкмасында көргөзүүм керек!

А с к а р (*күлүмсүрөп*). Мына ошон үчүн толкун керек дечи!

Ч а л к а р. Во-во-во! Таптын.

А с к а р. Анда бар эмеспи, Чалкар, толкунду көлдөн эмес, тартуучу каарманындын жүрөк сезиминен издесеңчи.

Ч а л к а р (*үзүлүп түшө*). Маселен?

А с к а р (*ойлуу*). *Маселенби...* Кээде мүдүрүлүп, кээде жараланганына, кысылганына, кыйналганына карабай адилеттүүлүк, асыл иш үчүн тайманбай күрөшкөн кайраттуу адамдар азбы...

Ч а л к а р. Анан дагы... Байкеси, чынымды айтайынбы, бирөөлөрдүкүн көчүрүп, репродукция жасап жүрүп, жаман үйрөнүпмүн. Өз алдымча киришүүгө жүрөгүм даабай кыйналып, коркуп, башкача айтканда ачык, так тема табалбай жатам. Билем, сен менден аянбайсың. Устат келгенде кур дегенде темамды, сюжетимди аныктабасам, абийирим кетет. Айтсаң дагы...

А с к а р. Болбосо, сыланган жигитке азгырылып, жаңылыш баш кошкон сулуу кыз!.. Анан жигиттин көңдөйлүгүн түшүндү. А кыз эми кантүү керек?

Ч а л к а р. И-и... Улант, улант, байкеси... Бул тема менин жүрөгүмө жакын.

А с к а р (*Чалкарды кучактайт*). Бийик мүдөөнү көздөгөн достум! Дайыма ушинтип, жандуу ойго жабышып, акылдаш өтсөк, үзүлүп түшүп иштесек, устаттарга да, урпактарга да уятка калбаспыз. (*Тоо жакка телмирет*). Жайлоо, кыштоо, улуу тоо койну сенде менин көзүм, жаным!

Сатар келет.

С а т а р. И баш көтөрбөс болдуңар го балдар.

Ч а л к а р (*тура ийилет*). Келиңиз Сатар аке, келиңиз.

С а т а р (*Аскарга жакындайт. Карайт. Ал көрмөксөн унчукпай ишин улантат*). Улгайган киши силердей узакка телмирип олтура албайт экенмин. Кылаалап башты

сергитип, сейилдегенге кандайсыңар?

Ч а л к а р (жасакөрлөнө). Сатар аке, алдакы Аскар макул десе, мен даяр.

А с к а р. Мобу эскизимди бүтмөйүн... (мукактанат). Баса, Сатар аке, уста качан келет?

С а т а р (тоңураак). Устабы? Уста жакында келет. Акыл насыятын берет. Анан тымызын кары, жаш дөбөй баарыбызга каарын төгөт. А силердин камыңарды чынында мына (өзүн төшкө кагып). Сатар аке гана көрөт. (Чалкар ырас дегенсип жылмайып башын үнсүз ийет).

А с к а р. Ал эмне дегениңиз?

С а т а р. Силерди жыйында, талкууда, басма сөздө болсун дайыма мына мен жактайм, мына мен мактайм. Же калп айтып жатамбы?

А с к а р (жумшара) Аныңыз чын.

Ч а л к а р. Жакшылыгыңызды унутпайбыз Сатар аке.

С а т а р. Қана, ачык сүйлөшөлүчү балдар. А устаңар ушунча болуп өңгөнү коелу, мына ушул таланттуу жаштардан деген экөөң жөнүндө бир ооз унчуктубу. Анын сынына толугу үчүн эмне кылуу керек, мына чачым агаргыча түшүнбөдүм. Устат өзү көтөрмөлөбөсө, шакиртти эл кеч тааныйт.

А с к а р. Аныңыз чын. Жаш Рафаэлдин атагын адегенде анын даңктуу устаты Перуджино көтөргөн.

Ч а л к а р. Дал ошондой эле 17 жашар Пушкинге атактуу акын Жуковский жеңилдим деп өзү ачык жарыялаган.

А с к а р. Ошентип дасыккан карыя усталар элге ачык жар салып батасын берип мактап чыгышкан соң, жаш Рафаэль да, бала Пушкин да дароо даңкка бөлөнүшкөн, ишенимдүү иштешкен.

С а т а р. Бизде анын тескерисинче. Эгер чындыкты айра тааныгыңар келсе урматталган устат Мурат өзүнөн башкалардын барын көлөкөсү менен далдоолодо.

А с к а р. Канткен менен каныккан чебер. Мурат устаттын сүрөттөрүндө терең ойлуулук, турмушту кең көргөзүүчүлүк, тарыхый чындык, улуттук өзгөчөлүк мүнөздүү.

С а т а р. Дагы, дагы эмне мүнөздүү ага? Эй, мадыра баш, мени Мурат менен кыз талашты дейсиңерби. Мына ушул өзүмчүлдүгүн, башкаларды теңсинбеген текеберчилигин бетке айтып, жаман көрүнүп, кырды бычак

болуп жүрөм. Шашпагыла, устатыңардып залымдигин кийин катарга кошулуп, жол талашканда билесиңер.

А с к а р. Кечиресиз Сатар аке. Мен Мурат Исаевди чебер устат, залкар адам катары урматтайм. Эгер ал каалабаса да, эртедир, кечтир эмгегибиз менен анын баасына толуга тийишпиз. *(кетет)*.

С а т а р. Мына ушундай дечи.

Ч а л к а р *(Сатарга)*. Аскар а кишинин талантынын кулу.

С а т а р. Ым-м... Аскар айныксыз идиректүү бала, айла канча, боорум ачыйт. Мурат аны далайга өз көлөкөсүнөн алыстатпайт. Киши жокто жалгыз мактабаса, эл көзүнчө унчукпайт. Өсөм десең Мураттан алыс жүр.

Ч а л к а р. Менби? Мен чынында Сатар аке, сиздин окуучуңузmun. Мага сиздин реалисттик жана эмоциналдуулук ыкмаңыз жагат.

С а т а р *(жаркылдап колун кысат)*. Мен качан Мурат менен ачык тартышып чыкканда гана өз оордума ээ болдум.

Ч а л к а р. Сиздик экенимди тигилер билбесе дейм. Анткени...

С а т а р *(колун силкет)*. Иштей бер, колдоону көрөсүң менден. А тигиге бүгүндөн баштап жылуу сөз айтпай калдым. Өзүң күнөөлүсүң.

Ч а л к а р. Сатар, аке неге? Аскар таланттуу...

С а т а р. Көрсө ал менин көкөй кески «досумдун» көжөөрдүгүн жактоочусу тура. Кана эскиздеринди көргөзчү?

Ч а л к а р *(шашып)*. Азыр, Сатар аке. Мына көрүңүз. Божомол оюм го бар... бирок билесизби, мен азыркы ургаачылардын ичинен жеткен сулуу, аябаган күчтүүсүн тартышым керек. Ал күйөөгө чыкканына карабастан, чыныгы ашыктыкты, идеялдуу сүйүүнү издейт. Мен анын жан жүрөгүнүн толкунун көргөзүшүм керек. Акыл кошуңуз, жардамдашыңыз, кантсем...

Сахна караңгылап ачылат. Баягы эле көрүнүш. Аскар, Чалкар дагы эле ишине алек. Сатар алардан окчун дагы бирдемелерди чиймелеп жаткан болот. Пансионат жактан Мурат жай, дабышсыз көтөрүлөт. Тигилердин иштегенин, бөтөнчө Аскар менен Чалкарды баамдап, алаксытпоо пейлинде чынардын түбүндө токтоп, көз жүгүртөт, күтөт.

М у р а т *(өзүнчө)*. Бактылуусуңар, шумкарларым.

Сүрөтчүлөрдүн ушул жайкы пансионатын канча жыл кармашып жүрүп силер үчүн зорго курдурдум эле. Таза ава, көл жээги, колхоз чети, тоо койну. Үйрөнүүгө, көрүүгө турмуш да, табият да, иштөөгө шарт да бар. Бактылуусуңар. Жашты, шартты толук пайдаланып калгыла шумкарларым. Биз силердей чакта... (*Тунжурап ойго термелет. Улутунат*). Шумкарларым. Өздөштүрө, өркүндөтө бергиле. А биз карылар билгенибизди айтып, талапты катуу коё берели. Ансыз жакшы өнмөк жок. (*катуу күрсүнөт*).

А с к а р (*ишин токтолуп, жалт имерилип тура издейт*). Чалкар, устанын күрсүнгөнүн уктуңбу? Келген окшойт.

Ч а л к а р (*карбаластайт*). Кана, кайда?

С а т а р (*өзүнчө элейет*). Назиктигин карматып, экиленбей эле келбейби.

М у р а т (*Бакжайып алыстан арыштап, үн салат*). Ишиңер илгери болсун, шумкарларым

Ч а л к а р (*жарыша кол алышат*). Айтканыңыз келсин, уста!

А с к а р

М у р а т (*үнсүз учурашкан Сатардын колун кыса*). Сатар Азизович сенин да буерде экениң дурус болбодубу.

С а т а р (*кытмыр күлө*). Мурат Исаевич, бу түрүңүзгө караганда кубанычтуу кабар угузгудайсыз.

М у р а т (*жаркылдап Сатардын ийнине алаканын коет*). Таптың. Илгери кыргыздын карт саяпкерлери күлүктөрүн таптап чапчу. Эми сен экөөбүз жаш таланттарыбызды таптаар кезибиз.

Ч а л к а р (*Аскарды нукуп, колун кысат*). Келе колуңду.

С а т а р (*анткорлоно*). Укмушуң кур Мурат аке, сиздин оюңуздан ушундай жылуу сөздү уккан кулагым сүйүнсүн.

М у р а т (*аны укмамыш этет. Ары-бери басып, Аскар, Чалкарлардын эскизин суз байкап көрөт*). Республикабыздын юбилейине уюшулчу көргөзмөгө замандаштарыңардын элесин чагылткан мыкты сүрөттөрдү тартуулоого милдеттүүсүңөр.

Ч а л к а р (*кубанып*). Ой, бой устаке...

А с к а р. Иштерин иштейбиз, устаке. Бирок кандай чыгат? Көз жетпейт.

М у р а т. Жүрөксүнбөй аракеттене бергиле. Өңгө го өңгө. А силер, жаштар, киндиктеш курбуларыңарды ири алды менен жазууңар керек. Замандаш курбуларды калайыкка кандайча көрсөтөсүңөр, кеп мына ошондо жатпайбы?

С а т а р. Деги сиз, өзүңүз буларга жардам бересизби?

М у р а т. Жардам? Кеңешимди, пикиримди айтууга, тартип ишинерди көзөмөлдөөгө дайым даярмын. Андан башка эмне...

С а т а р. Өкүнүчтүү. Сиздин ушу катуу мүнөзүңүз абдан өкүнүчтүү.

М у р а т. Коелучу Сатар, пайдасыз сөздү. (*Урпүйүшкөн Аскар, Чалкарга бурулуп*). Ушундай шумкарларым, эмгектенгиле, эмгектене бергиле. Дагы жай маектешибиз, кошкула. (*кетет*).

С а т а р (*экөөнө*). Мына көрдүңөрбү, баягы эл кургак акыл, кургак насаат. Ишинер аяктаганча сындап олтуруп эзип бүтөт. Кандайдыр дурус чыгарманы аягына дейре бүтүрүүгө мүмкүнчүлүк бербейт. Эми анын ким экенин даана билесиңер...

А с к а р. Устат шакирттерине канчалык катуу болсо, ошончолук жакшы.

С а т а р. Жакшындан жарыганыңды көрөрмүн.

А с к а р (*ызалуу, буулуга*) А жарыбас-са...

Ч а л к а р. Аскар, кантесиң. (*Аны токтотуп, Сатарга көзүн ымдап*). Сатар аке, Аскар экөөбүз доспуз. Мурат устадан да, сизден да чеберчиликти үйрөнүүгө тийишпиз.

С а т а р. Бүркүт босум түлөк шумкарын асманга эркин учууга кандай көндүрсө, устат шакирттин да дал ошондой кан жолго чыкканча кам көрүүсү зарыл.

А с к а р. Бул Шолоховдун сөзү.

Ч а л к а р. Эң туура айтылган.

А с к а р (*кызуу, чачын чеңгелдеп*). Ооба, калетсиз сөз.

С а т а р. Эх, биздин уста! Ооз учу менен гана «шумкарларым» деп тил эмизесиң. Эх, кунарсыз уста! Ушунча болуп чын пейлиң менен бир сүрөтчүнү мактаганыңды уксам кер болоюн. Барган сайын шакирттеринден ажырап баратасың. Кокоюп жалгыз калар бекесиң. Мен да бул экөөңчилеп артындан бир кезде ээрчидим эле. Жылуу сөзүңдү укпадым. Качан өз алдымча олуттуу чыгарма түзгөнүмдө, жектей, ачык жамандай башта-

дын. Ошондон таарынышып бөлүндүм. Эми тең атамын. Мен да өзүмчө устамын. Шакирттерим сеникинен көп. (Термелиңки ден-дароо Аскарга бурулат, булкат). Ыраспы, чынбы Аскар?! (Ал мелтирер унчукпайт. Чалкарга бурулат). Сен айтчы?

Ч а л к а р (ийилет). О-оо, Сатар аке. (Сатар анын колун кысып, колтукташа нары басат).

А с к а р (ары-бери бурулуп Муратты издегенсийт. Көзү тумандайт. Анан тигил экөөнө кыйкырат). Кайда кетип баратасыңар!

Э к и н ч и к ө р ү н ү ш

Мурунку эле жасалга. Дарак түбүндө чаначып жонуна артып, таягына желөнгөн Асан. Аны тартып жаткан Аскар көрүнөт. Аларга бери жактан ишине алаксып сук тигилген Чалкар. Олтуруп, туруп чиймелеп аркы-терки баскан Сатар.

А с а н (Сатардан көзүн албай, кайшактап зериккен түрдө жөтөлөт). Сатар Азизов бажырайган ыйманы ысык адам тура ээ.

А с к а р. Кайсактабай шүк тур.

А с а н. Бакылдаган ачык неме окшойт ээ...

А с к а р (сүрөткө үңүлүп, курулай үнүн созуп тигини соорото). Аз калды, Асан, аз калды, алакандай таз калды. Таягыңды кыйшактатпай, кой жайып турганыңдай жай карма.

А с а н (түзөлүп турат, бир настан кийин кайра чыдамсыз). Бу Сатар Азизов эмне силердин жаныңардан кетпейт, ия?

А с к а р (Кистисин кескин тартып). Жаштарды жакшы көрөт.

А с а н. Мурат Исаев ушерде дейт ээ. Неге көрүнбөйт, ия? Баягында кымыздан ичти дедиң ээ?

А с к а р. Ичти.

А с а н (ыраазы боло). Оо касиетинден айланайын. Даамымды татыпсың. Эми жүздөшсөм ээ. Куу да андасанда көрүнөт. Деги каерде айтчы, барып саламдашайын.

Аскар. Айнектүү веранданын ичинде чиймелеп жатат. Иштеген кезде аябаган кырс.

А с а н. Айнектин сыртынан көрүп кетейинби ия?

А с к а р (ойлуу, сүрөтүн бүткөнсүп, козголот). Мейлиң. (Чаначын алып, бакка жөлөйт. Асан коштошуп

жөнөйт.) Устаттарды эл ушинтип көрүүгө зарыл. А өзүлөрү...

Ч а л к а р (*ага чуркап келип, эмелеки тарткан деталын карайт*). Сен деги балээсиң. Жадегенде койчулар менен доссуң.

А с к а р. Достошмоюн адамдын жүрөгүн, ой-санаасын билип болбойт. Ансыз тартып да болбойт.

Ч а л к а р. Мунуң оңой койчу эмес. Сүрөттөрдү, китептерди билгенине караганда...

А с к а р. Бүгүнкү күндүн койчусу. Экөөбүздүн курдашыбыз, замандашыбыз.

Ч а л к а р. Сенин ишиң илгерилөөдө. Бу «Койчуларыңды» Васнецовдун «Баатырларыңдай» бакыйта турган болуп калдың. Турмуштун, койчулардын өзүнөн тарткан жандуу деталдарың сансыз. А менин абалым начар. Кыял, санаа, башка эчтеке жок.

А с к а р (*күлүмсүрөй*). О, сен жаңы «мадонналар» менен «Венера Милосскаяларды» издеген романтиксиң.

Ч а л к а р. Во! Сен куду менин ичиме киргенсип, өзүң эңсеген чындыкты айттың. Бирок, кыялдан чындыкты жарата албай койдум. Суйкайган кара көздү жолуктурсам дегенде уйкумдан он ойгоном.

А с к а р. Келбети келишкен, кызматынан даңктуу, бирок үй турмушунан бактысы тайкы сулуу болсо...

Ч а л к а р (*Аскарды кучактап*). Во-во! Бирок досум, андай кыргыз кызы табылбастыр?!
А с к а р. Бар.

Ч а л к а р. Ия?! Маселен! Ким?! (*Аскар ойлуу термелет*). *Айтсаң, кызуулана*). Өгүнү тема бердиң. Канча эскиз жасадым. Баары жансыз. Чындыктан алыс. Устат көрүп, оюң дурус, бирок куру кыялдан кутул дегенин өзүң уктун. Бул зор жеме. Эми окуяны, ага данек болуучу жандуу затты, тоесть деталды таап берсең бар эмеспи! Эмне десем!.. Го Гоголго «Текшерүүчүнүн» темасын, окуясын таап берген Пушкиндин ролун аткарасың.

А с к а р (*балкып*). Ушундайбы!

Ч а л к а р. Ооба! Ким ал? Кайда?!

А с к а р. Гүлнара Алмазованы билбейсиңби?

Ч а л к а р (*сүйүнгөнүнөн бакырып ийет*). Гүлнара Алмазова! Атактуу актриса! О ал, Венера Милосскаядан да сулуу! Уккам күйүтүн! Үмүтүн! Укмуш! Сонун! (*Башын чайкайт*). Бирок ал мени билбейт. Мага келбейт... Ал сени жакшы көрөт деп уккам. Эгер аны ушер-

1с эки эле күнгө келтирип аз гана убакытка пазировать эттирсең... Мен бактылуумун!.. Сага түбөлүк карыздар өтөм!

А с к а р. Чакырып көрөйүн.

Ч а л к а р (*кучагын жаят*) Рахмат, Аскар! Эгер ал келсе... Деталь табылды дегин. Анан жаш сулуунун бай, татаал жан жүрөгүн тереңдетип көргөзүү мага канчалык кызык болоор эле. (*Нарылап басышат*).

Бери жакта жаш дарактардын арасына Сатар калдайган чоң алкактагы «Суу сактагыч» сүрөтүн көтөрүп келет.

С а т а р. «Суу сактагыч» атадым. Эки жолу суу сактагычта болуп эскиздей келдим эле. Тез гана мына минтип чоңойтуп тарттым. Азыркы турмуш, замандаштардын элеси деген ушул эмеспи. Жо-жок... өз эмгегиме сын көз жүгүртөйүнчү... (*жакындап, алыстап чочулай карайт*). Боегумдун өңү өчүп баратабы? Же жүрөгүмдүн каны качып баратабы?.. Же, көзүмдүн нуру мокоп баратабы? Жок. Бул меники эмес. Башка бирөөнүкү... Көзүмө суук. Чоочун... Эмне болуп баратам? Бул эмне өзү? Мында суу сактагычтын жалпы сырткы көрүнүшү, детал гана. А курулуштардын кадимки көркөм, терең сыры кана. Кайда? Эмне деп дөөрүп атам?.. «Ичтен чыккан ийри жылаан»... Кайда жүрөт жанакы мадыра баштар. (*Аскарды, Чалкарды издейт. Алардын орду бош Пансионаттан дөңгө көтөрүлүп, жакындай баскан Муратты байкайт. Шашып сүрөтүн тескери карата коюп, кайра ачат*). Мадыра баштардын кур мактоосун укканча, карт бөрүнүн каргышына какасамбы? Адылмын, чынчылмын эле дейт. Көргөзөйүн. Кастык пейлинен жакшымды жамандап келген. Балким эми чабалымды мактап да коер. Эгер антсе, кастыгын али кое электиги. (*Шапылдай басып, Муратты ээрчитип келет*). Мынакей азыркы турмуштан көргөзмөгө берер белегим.

М у р а т (*узакка унчукпай, имериле карайт*). Мунуңду өзүңдөн бөлөккө көргөзбөй койгонуң дурус го дейм.

С а т а р (*кур кысыраңдап*). Билгем, минтериңизди.

М а р а т (*ойлонуңку*). Сатар Азизович, сабыр этчи. Суу сактагычтын куруучуларын чындап жазгың келеби?

С а т а р. Мына кызык. Жарыктык, ойноп тартты дейсизби.

М у р а т. Кемчиликти моюнга алуу эр жүрөктүүлүктүн белгиси. Мунунун фото сүрөттөн айырмасы не?

С а т а р. Сиз Мурат Исаевич...

М у р а т. Шашпа. Эгер курулушчулардын элесин чындап тарткың келсе, суу сактагычка кайра бар. Эки-үч ай такай жаша. Камыр-жумур аралаш. Дурустап көр, сез. Анан курулушчунун ким экенин бүт турпаты менен билесин.

С а т а р. Ия! Ошентейинби?

М у р а т. Ошент. *(Нарылайт)*.

С а т а р *(Дендароо)*. Касташкандын сөзү эмес го. Пейили оңолгонбу? Барайын. А балким, ошерден зор эмгек жаратсам, Мураттыкын басып кетсе, анда кантээр экен?.. Баары бир жактырбайт, же бирөөлөргө жамандатат. *(Нары жакта Аскар менен Чалкардын ортосунда баржактаган Муратка башын чайкайт)*.

Мына, мына, мына! Эми түшүнбөдүмбү! Карт жойпунун амалын. Мени курулушчуларга жиберип коюп, өсүүчү эки жашты ээн жайкын ээлеп, өзүнө биротоло тартып алгысы бар ээ. Барбайм эч жакка! Сүрөт дурус тартылбаса, макала жазам, эс алам. Чалкарга жардам берем. *(сүрөтүн көтөрүп нары басат)*.

М у р а т *(Аскар, Чалкарды коштоп берилейт)*. Шумкарларым, экөөңөрдү шаардан, ызы-чуудан буердеги бейиштей жерге неге жибердик эле. Арымыңар шалкы. Жарышка чакырам силерди.

А с к а р. Сиз менен жарышуу али эрте бизге.

М у р а т. Анда экөөңөр убакытты туура пайдаланып дилгирленип иштөөгө жарышкыла.

А с к а р *(мукактанып)*. Бирдеме, же-жетишпей жатат.

М у р а т. Эмне жетишпей жатат!

А с к а р. *Түрткүлөшө бир үндөп*). К-кыз!

Ч а л к а р

М у р а т *(ачуулу)* Кы-ыз-з!

Берки экөө *(күлүмсүрөй)*. Тамаша, устаке.

Сатар келет.

М у р а т *(Алаканын жайып)*. Ай жаштар ай, ай жаштар ая. Чоң иш, зор иштин аягына тирмейген, эркин булалаган күчтүү адам гана чыгат. Иш башынан башка нерсеге кумарланып алаксысаңар эчтеке бүтүр албайсыңар.

С а т а р. Жарыктык, жаштык башыңыздан өтпөгөнсүп наалыйсыз да.

М у р а т. Иш кызуу башталган учурда, буерге кыздын келишн жолтоосун гана тийгизет.

С а т а р. Мурат аке, өзүңүздү да сулуулар бир кезде чыгармачылык ишке шыктандырчу эле го.

М у р а т (*кудуңдаган эки жигитке карс-карс күлүп, куцагын ачат*). Ха-ха-ха! Экөөң эки кыз, чакырмакчысы-царбы?

А с к а р. Бирди эле...

Ч а л к а р. Эки гана күнгө, пазировать этүүгө, деталды тартууга...

М у р а т. А Сатар сен дагы булар менен бирге...

С а т а р. Жок!.. Кыз жагдайында жок!

М у р а т (*Аскар менен Чалкарга*). Себебиңер орчундуу... жана эки эле күнгө дейсиңер, ээ...

А с к а р Ошондой, ошондой устаке.

Ч а л к а р

С а т а р (*каткыра*). Мурат аке өмүрүндө бир жолу жибиди. (*кетет*).

М у р а т. Шумкарларым, айткылачы, чакырчу кызы-цар кыясы коңшу колхоздон го? Же санаторияларданбы?

Ч а л к а р. Жок. Шаардык, актриса. Гүлнара Алмазованы билээрсиң?

М у р а т (*эскере*). Албетте. Гүлнанын келээрине көзүңөр жетеби?

А с к а р. Ага телефон чалганбыз. Отпуску алып жатыптыр. Ысык-Көлгө бир аз күнгө келип кетүүгө зорго макулдаттык.

М у р а т. Жөнөгүлө, жөнөгүлө шумкарларым, чакыргыла. (*Экөө кудуңдап кетишет*).

М у р а т (*Толкунданып*). Гүлнара, Гүлнара! Гүл-гүл. Нар — сулуулук. Ушу татынакай атты төрөлгөндө өзүм койдум элем... Жыйырма алты жыл мурдагы окуя. Гүлнара! Жападан жалгыз туяк... (*пауза*). Досум Жоомарттан калган белек. Досумдун көзү дүйнөдөн өткөн соң, аны жетимсиретпей акчам менен да, акыл-кеңешим менен да асырап келдим. Консерваторияны бүттү. Конгуроо үндүү, чырайлуу чүрөк аталды... Даңк менен жаштыкка мас болуп, мага рахмат айтуунун ордуна, байланышты үздү. Бул жорук энеси экөөбүзгө кыйын болду. Себебин ушул тапка чейин билбейм. Жакын адамыма кусалыгым артып, ичим коңулдуктап арданып да жүрдүм. Анан Гүлнара мага жарым ооз кеңеш айтпай, сыр-

тынан сыланган бир көңдөй жигитке баш кошту... Бат эле андан ажырашты... Агер ал мында келе турган болсо, келсе... Мурдагы ата-балалык мамилебиз кайрадан жанаар. Турмуштан ыза болгон аяш кызым, өзүнөн ыза болгон аяш атасын буерден капысынан көрсө... не демекчи?! Мага да оор, ага да оор/ Жо-ок... Мен башта-сам, ал сөзгө келээр... Көңүл жарабыз айыгып, бөксөөбүз толоор. Ойлонгондур. Кой, энесине телефон чалайын. Ызалуу кызым жаштарга сүрөткө тартылууга жиберилбестен, мага өзүмө эс алууга жөнөт дейин. Алдына түшүп чакырайын. Кокус келбей койсочу?! Тобокел, ту! (басат).

Сахна көз ирмем караңгылап ачылат. Баякыл эле жер. Таңдын атканы. Тоок, торгойлордун чулдураганы угулат. Жазалгасы өзгөргөн. Дөбөнүн оң-сол бетинде бак түптөрүндө зал жак бети ачык үч калканч. Ал сүрөтчүлөрдүн жайкы ысыктагы көлөкөлүү устаканалары. Баарында сүрөттөр, сүрөт тартууга керектүү эмерек, чимектер. Дөбөнүн ортосундагы заңкайган бийик кең калканычта көл, кош түп чынар дарагына жакын терезени ачып коюп иштеп жаткан Мурат. Анын төр жагындагы бөлмөчөдө жасылма койкада көшүлүп уктап жаткан актриса Гүлнара. Анда пианино, күзгү коюлуу. Берээк Обоcho калканычтын бирөө бош, ал Сатардыкы. Экинчисинде Аскар тарбаңдап гимнастика жасап, жеңилденген боюнча сүрөтүнө олтурат. Үчүнчүсүндө эскиздердин ары-бери ыргытып туталанган Чалкар. Сыртты, челегин колуна алып, чөп, бакка түспөлдөштүрө калканычтарды жашылданга тепкичке чыгып сырдап жүргөн Темир.

Ч а л к а р (Калдыр-күлдүр сүрөттөрүн ыргытат. Мурат, Гүлнара тарапка ачылуу тигилет). Чыкпай койду жылас алгырдыкы. Эх, күйгүздүн го залим абышка. Гүлнараны жан алым калбай сүйүнүп акыйып күттүм. эле. Бизден мурда озунуп тосуп, өз үстүнө киргизип алдың. Жанына жакындатканың жок. Арымдан асынып өлгүм келет. Мен болсо жаш жигит. А сен... Сатардын күйгөнүнчө бар тура. Чаап алсаң да, максатыма жетем! (Мольбертин көтөрүп чыгат).

Т е м и р (майлагычын ийреңдетип толкунга окшош сүртүп, башын созуп ышкырат). Э Чалкар, карачы, меники да ала-була сызык болуп, алиги абс... абстракционисттериндиктинен кем эмес, ха-ха-ха.

Чалкар (*ачулуу*). Темир, сен эмне, Аскарга калканычты меникинен бийик, кенен жасадың.

Темир. Аскар каздай шаңкайып турат. Канатын кергенде кайрылбасын дедим.

Чалкар. А менчи?

Темир. Сен ак чардактай чыпыйып шамдагайсың. Қайкып, чебеленип учуп, чыгып турганыңа жапысы, чакааны ылайык.

Чалкар. Ой, тилиңе тибиртке чыккан шайтан! (*Шарп алдырбай Мураттын устаканасына жакындайт. Сыңар тизелеп олтуруп, уктап жаткан Гүлнарамы чиймелей баштайт.*)

Сатар (*Темирге*). Неге менин устаканамды мадыра баштардан алысыраак керимсел калкып турган дөбөгө курбадың?

Темир (*Мураттын калканычын көргөзүп*). Тиги Мурат акенин калканычын тургузган дөбөгөгүбү?

Сатар. Ооба. Дал ошол чокуга. Мураттыкын дардайтпай эле меникин ошонун жанына куруун керек эле. Ага дайыма жел согуп сергитип турат. Мени жапсарда, саратан ысыкта думуктуруп, момунтип таң заардан көлдөн чыгарбайын дедиңби.

Темир (*шашкалактап*). Айыптуумун Сатар Азизович. Эми кеч болуп калды го. Буерде дөбө бирөө гана. Чокусун бир киши гана ээлөө керек.

Сатар. Бир киши? Куюн, чапкын болсо учуруп кетет.

Темир (*күлө бага*). Ошондо сиздикин жогорулатып коюп берем.

Аскар (*бер жактан өзүнчө*). Чокудагы куласа, боорунда бекем турган биз кармап калабыз.

Сатар (*Темирди далыга кагып*). Ой, Темир сөзгө алдырбайсың. Кечинде моторлуу кайгың менен сайрандатасыңбы?

Темир. Алибетте, Сатар аке. Мурат аке, артист кыз менен баарыбызды чогуу сейилдет деди го.

Сатар. Анда балким... (*калканычына, ишине киришет.*)

Мурат (*Чарчаңкы, ишин токтотуп, жай, көзүн үлүңдөтө, калканчтарга ойлуу тигилет*). Мына ушинтип тирмейип көздү, күчтү сатып олтуруп, эмгек жаратабыз. Өмүрүңдү ушул азаптуу, ардактуу ишке арнайсың. (*Дүрбүсүн кызуу иштеген Сатарга токтотот. Сатардын*

калканычы дүрбүгө далдаланып бери имерилет). Сатар Азизов, дасыккан, калайыкка таанымал устасың. Турмушту, тарыхый окуяны кенен баяндаган сүрөттөрүң укум-тукумдун энчисине калаар. Каармандарыңдын улуттук кулкмүнөзү айкын, терең көрүнбөй, фото сүрөткө окшошуп кеткени аксатат сени. Мен такай ушу кемчилигиңди айтып келатам. Сен кээ бирөөнүн мактоосуна семирп, өчөшкөндөй отуз жылдан бери ошол ыкмадан чыкпай кайталап келтасың. Мага жооп ирээтинде ызырынып кол салганың качан. Даңкпоздук, чагымчылдык кээде чыгармачылыгына салкын каратып, көңүлдү алаксытууда. Өзүңдүн да, менин да канымды кайнатып, убактыны, күчтү коротуудабыз. Күнүлүктү, кусаматтык, кекселикти экөөбүз көргө ала кетсек го жакшы.. *(Бурат. Сатардыкы артка жылып, Аскар гана калат. Дүрбүсүн Аскарга токтотот)*. А кокус момундай кең үмүт шакирттерибизге жугузуп кетсек залалга, кымбатка турар. *(Чачын чеңгелдейт)*. Оо, шуудураган куудай чач, муну неге алдан тайып, картайганда эскертип олтурасың. *(Дүрбүсү колунан түшөт, шалдайып жүрөгүн басып олтурат)*.

С а т а р *(өз устаканасынан чыгат, болук денеси тердеп, төшүн ача желпинип, моюн-башын сүртүнүп, Мураттын заңкайган устаканасына көзү өтө карайт)*. Өзүмчүл ичи тар зулум. Бийликсинип, улуксунуп, өзүнө серүүнгө кең-кесири салдырып, мени ойго камыктырып, корсунтайын дегениң го. Көп экиленбе. «Жалгыз таруу ботко болбойт». Карыр карыганча, өзүңдү көргөзүп, көкөлөтмөй адатыңды койбодун. Жаш балдар турса, саксая кербезденип, кызды имергениң майдай жакты мага. Гүлнарага байланыштуу бардык сырың менин колумда. Шашпа, мына ушинтип жаштарга өзүңдөн-өзүң жек көрүңдү болмокчусун. *(Сүрөтүнө үңүлүп, тартууга киришет)*.

М у р а т *(Кыйлада обдулуп турат. Дүрбүсүн Чалкардын устаканасына далдалайт. Анын ээн устаканасы көрүнүп, кайра жылат. Кабагын түйүп, башын чайкайт)*. Кайда кетти, Чалкар шумкарым. Таңкы, таттуу жумуштан кагылдыбы. *(Сйлуу, дүрбүсүн Аскарга бурат. Аскар даана көрүнөт)*. А Аскарым ишке көк. Убадага бек, башы оор. Багыты айкын. Экөө тең ичинен эрегишкен азаматтар. Бизге Решни да, Нестеров да керек. Экөөнү бирдей суулуктап, алалдыкка, ишкерликке, тайманбас-

тыкка тарбиялап кетсем... *(Бери бурулуп уктап жаткан Гүлнарына, аны үзүлүп түшүп тартып жаткан Чалкарды көрүп кашын түйөт. Чалкар бул какаарды туйса да, көрмөксөн жан алакетке келип ишин улантат. Мурат ичинен күңгүрөнөт)*. Ах, шайтан баскырдыкы... Эми кубалап кереги не? Жаман кароолчу чал экемин да. Чалкарым сен, анык шылуун жигит экенсиң. О илбирсим, шырп алдырбай аркарды андып келипсин. Чочутпайын буларды. *(Кокусунан ачылып жаткан Гүлнараны көрүп)* Вай, Гүлнара! Жабууң жерге түшүптүр, этиң көрүнүп жатат! Тыгил сени жеп жиберчүдөй көзүн албайт. Ой уятсыз жигит, жарабас мунуң. Кыйкырсамбы? Болбойт., Бирок, ойготуу керек. *(Будильникти чырылдатат. Гүлнара чочуп ойгонот. Чалкар жоголот)*.

Сахна көз ирмем караңгылайт. Кайра ачылат.

Ү ч ү н ч ү к ө р ү н ү ш

Баягы эле жасалга, Мураттып устаканасынан жыбылжыган мукам күү угулат. Гүлнара кыйгач, капталда чачын төгүлтө олтуруп пианинодо ойноп жатканы, аны Мурат угуп олтурганы көрүнөт. Алдыңкы катарга Чалкар менен Аскардын Калканчы, ортодогу бак түбүндө иштеп чаалыгып кездешкен эки жаш сүрөтчүнүн кулактары делдейип чоку жакта. Сатардын калканчыы параак далдоорокто.

Ч а л к а р *(кубанычтуу)*. Эх-эй байкеси, табышмакты тап. Түн түшүмдө, жүрөгүмө ай, башыма күн тууду. Бул эмне?

А с к а р *(кашын жогору серпе)*. Ал — Гүлнара!

Ч а л к а р. Гүлнара! Ал көзүмө көрүнбөгөндө, как ыргайдай куурап бүтмөкмүн. Бирок, анын аземи башка...

А с к а р. Аземн башка, кандайча?

Ч а л к а р. Абышкадан карыш жылбай, карт жүрөктүн жарп жазаарына айланды. Сен аны мен үчүн, эки гана күнгө чакырбадың беле. А эмне болуп олтурат?!

А с к а р. Абышканын ажары ачыла түшкөнүн сезбейсиңби? Гүлнара келгенден тартып, түнөргөнү жоголуп, жайдарылана баштады. А Гүлнара өзүчү, мурдагы эркелиги менен күлкүсү чыкты.

Ч а л к а р *(какишыктай)*. Ананчы, ананчы, экөөнүн эриш аркак курганы айдан ачык сезилүүдө.

А с к а р. Сен аларды такыр билбейсиң. Ачыгын айтсам... Өзүм үчүн да, сен үчүн да уюштурган эмесмин, а...

Ч а л к а р (*атырыла*). А, абышка үчүн экен да?! Оң-богон кошоматчы, бары бир... Мен көздөгөнүмө жетем! (*Жойпулана*). Албетте, сенин жардамың менен...

А с к а р. Гүлнара кунарсыз ашыкка азгырылып, жүрөгүн үшүтүп алды. Азыр ага сен сыяктуу жалбырттаган кумар жасар шылуун жигит керек эмес, жан дүйнөсүнүн сабылганын түшүнүүчү эң жакын киши керек. Андай адамын Гүлнара тапты.

Ч а л к а р. Демек, сен мени алдаган турбайсыңбы?

А с к а р. Жок, Гүлнара буерде баарыбыз үчүн көрк ачар болду. Ар кимибиз андан кудуретибиздин жетишинче рахат табуудабыз. Достум, ага жолугуп, саламдашып жүргөнүң эле жетишпейби.

Ч а л к а р. Мунун баары жалган, кургак философия! Сен жигиттик, эркектик сөзүңө туралбадың. Менден сырыңды жашырып жатасың.

С а т а р (*небак келип, тыңшап турган*). Туура айта-сың Чалкар.

А с к а р. А-а, Сатар Азизович, сиз да буерде белеңиз.

С а т а р. Али башыңар жаш. Мурат айлакер кылкый-ма. Жик билгизбейт го чиркин. Тыңшагылачы. Кандай күүлөрдү черттирип угат.

Кичинекей пауза.

Ч а л к а р. Лирикалык.

А с к а р. Философиялык.

С а т а р. Туура, терең сүңгүгөн лирико-философиялык музыка, ырды жактырган болот. Аны менен өзүнүн акыл-мандуулугун, айкөлдүгүн көргөзгүсү келет.

А с к а р. Дал ошенткени ага куп келишип жарашат.

С а т а р. Куп келиштирип жарашуу үчүн атайын ошентет. Залим чалдын ички, сырткы сыры менин колумда. Жаш «шумкарларын» жалдыратып, жакшына келинчекти алардан тартып алганы да куп келишип жарашат!

Ч а л к а р. Ах, чал, чал! Чын эле кимсиң?!

С а т а р. Ал жөнөкөй киши эмес, атак, сөөлөт, жакшы, жаңынын баарын өзүнө оп тарткан, башкага ыраа көрбөгөн кыскашыч зулум! Анын бу сапаты эки жерде эки төрттөй талашсыз! Дагы көрөсүңөр, акыры мени туура дейсинер!

Ч а л к а р. Сатар аке, мен ынанып келатам.

С а т а р. Кур чайпалбай чындыкка эртерээк ынанган түзүк, Чалкарым!

А с к а р (*Кулагын чойгулап өз калканычына адым-*

дайт). О оңбогон делдең кулак-к, сен укпаган эмнелер бар. Чындыкты — төгүндөн, адамкерчиликти — акмакчылыктан бөлө иргеп, жүрөктү, канды дүүлүктүрбөй айкындап турар болсоңчу!

Сахна көз ачып жумганча караңгылап, ачылат. Дөбөдөгү Мураттын устаканасынын жанындагы кош чынардын түбүндө Асан менен Темир.

Асан. Деле Мурат менен Сатардын чогуу сейилдегенин көрбөдүм да, ия?

Темир. Ак куу менен каз бирге жайылбайт. Бирге жайылса алыстан көргөн кимиси куу, кимиси каз экенин айырбайт.

Асан. Ошонусу сонун эмеспи, ия!

Темир. Эй, чабан дос, сен корооңо дароо эки кочкорду кое берсең, сүзүшө кетишеби?

Асан. Ие.

Темир. Маташабы, тоорушабы? Бирин-бири сүрүп чыгаргысы келишеби?

Асан. Ие.

Темир. Эмесе ушуну менен оозунду бас. Экинчи менден бу тууралу сураба.

Асан (таңдана алаят). Ой оңбогон кайыкчы-ы. Айкөл кишилер антишпейт, айың ушагыңды коюң, ие.

Темир. Койдум. Мен сенин коюңдан жоошмун. Маа дегенден башканы билбейм.

Асан. Айтканыңдай таң азандан келдим. Қалканчыңда да жок го, ие.

Темир. Олтура тур. Чүрөгүн ээрчитип кылаалап басты. Ушерден кармайбыз.

Асан (чочуп). Кармайбыз! Сен эмне, теңтушундай оозуңа келгениңди оттойсуң да, ия? Айтчы, шаардыкча сыпша саламдашсамбы, же элеттикче эркин эсендешсемби?

Мурат (Гүлнараны колтуктап, капысынан чыгат). Атсалоом алейкум!

Асан. Алеки! (Бурула, карбаластап ыргып, Мураттын сунган колун сүрдөп кармайт). А-а... Мурат ага, амансызбы, эсенсизби?

Мурат (Гүлнарага). Таанышың кой. Асан деген чабан жигит, биздин сүрөтчүлөрдүн досу.

Гүлнара (колун сунуп) Алмазова.

Асан. Атыңыз Чүрөк эмеспи ие?

Гүлнара. Гүлнара.

Асан. Гүлнара! Алмазова... *(ойлонуңку)*. Гүлнара Алмазова! Айчүрөк болуп ойногон актриса! Тааныдым. Фрунзедеги опера театрынан көргөм. Сиз, сиз... *(шектүү бир аны, бир Муратты карайт)*.

Гүлнара *(күлүмсүрөйт)*. Таанышып жүрөлү эмесе.

Асан *(Темирге алаят)*. Мобу куу балыкчы башымды айлантып...

Темир. Гүлнара чүрөктөй сулуу дегем. Қалп бекен?

Мурат *(Темирди далыга таптап)*. Биздин Темир тамашакөй, жарп жасар. Асанга). Асан бөбөгүм, азилдешээр мындай курбуң болгону дурус-с.

Асан. Мурат ага. Мурда жүздөшпөсөк, ата-жөнүмдөн өйдө билгениңизге танмын.

Мурат. Жеткизген кымызынды ичсек, кантип билбей коемун. Баккан малың дуруспу, айланайын.

Асан *(Жадырап, Мураттын мамилесине эрийт)*. Жакшы. Тегиз семирди. Жүз жыйырмадан төл алгам. Баары аман. Жүн жаатынан...

Темир. Башкармасына эсеп-кысап бергенсип бадыратып жибербедиби.

Асан. Башкарма эмне. Колхозун билет. А бу улуу кишилер бакижоктун баарын билиши керек да. *(Темирге)*. Кысканчын көр. Жеке эле сенин кайыгың менен балыгың керек бекен. Сонундукка койчунун акыбалын билсе ашепке болбос-с.

Мурат *(Баржактап күлө)*. Туп-туура айтасың бөбөгүм. *(Гүлнарага)* Гүкүш, Асанды үйгө чакыралыбы?

Гүлнара. Жарайт.

Мурат *(Асанга)*. Жүрү кагылайын, карындашыңдын үнүн, күүсүн угуп, менин сүрөттөрүмдү көр.

Асан. О андай күн кайда. Ыраазымын Мурат ага, Гүлнар карындашым. Мен азыр жетип барам. *(Кылчактап тигилерден артта калып, чынар түбүндөгү чаначын, куржунун көтөрөт)*. О касиетинден кагылайын Мурат ага, кандай мээримдүү, кандай сезгич адам элең. Элиңдин жүрөгүн элжиреткен сүрөттү тарткан себебиң, элиңдин урматына татыган себебиң да мына ушул кең пейилиңде, жарык дидарыңда тура, Кап, ушерде Аскарым болсо, Мурат Исаев менен маектешкенимди көрсө эмне... Ага төкпөй-чачпай айтып берем. *(Көтөрүнүп, тигилердин артынан басат)*.

Сатар *(сүлгүсүн ийгине салып жай каалгый келет)*. Көрчү, миңайым Мураттын жоругун, Элчил,

адамкерчиликтүү асыл болумуш этип койчуну ээрчитип жөнөгөнүн. Баары жасалма. Тигине мени издеп жатат. Балдарды чакыра баштады. Баарыбызды чогултуп, койчуну көзүңчө сөөлөтөнүп, дагы өзүңүн бийик даражасын көргөзгүсү бар. Сенин кашыңа барып канымды кайпаткыча, өзүмчө рахаттанганым өйдө. Көзүңө илинбей жоголоюн. Ийри булуңдун четине барып жаян балык болуп, көлдү жайпап, ээн, эркин ээлеп жатайын. Сенин шаап-шөкөтүңдү кулагым укпасын, көзүм көрбөсүн. *(Дөңкүлдөп имериле басат).*

Т е м и р *(Шапкалактап издеп түшөт).* О, Сатар аке! Сатар аке, сизди Мурат аке чакырып жатат. Тоодон кымыз келиптир. Аскар, Чалкар баарысы чогулду. Гүлнара күкүктөй таңшып бергени жатат. Эми эле ушерде турбады беле. Ийне болуп кеттиби. *(Колун серепчилен карайт).* А-а жердеги булбулдан көрөк, көлдөгү балык үнүн тыншайын деген экенсиз. Түпкүргө чумкусаңыз да торго түшүрүп апкелем. Сатар аке, Сатар аке, кымызга, ырга жүрүңүз! *(Текилдеп чуркайт).*

Кирпик кагым сахна караңгылап, жарык болот. Алдыңкы планда кош чынар түбү. Аерде Чалкар. Ал көл тараптан аны карай жээктей калкыган кайыктагы Гүлнара менен Аскарды карап, саптуу алкагына иймеңдетип сүрөт тартууда.

Ч а л к а р *(өзүнчө).* Эх, достум Аскар, Аскар! Гүлнараны кайыкка сейилдөөгө азап менен араң көндүрдүң. Өтүнүчүмдү аягына дейре орундатууга тийишсиң. Сен мага, жигиттик шерт бергенсиң. *(Аскар, Гүлнара кыйыктан түшөт).* Көл үстүндөгү сейлиңер кут болсун! *(Астын утурлай Гүлнанын, анан Аскардын колун кысат).*

Г ү л н а р а *(көңүлдүү).* Айтканыңыз келсин! Ысыкта көл үстүнүн рахаты сонун экен.

Ч а л к а р *(Аскардын колун бек кыса, көз ымдайт).* Албетте, албетте. Көл үстү бейиш.

А с к а р *(жайдактап).* Гүлнара мага беш минутка уруксат бер. Чалкар эриктирбей бир пас каралай тур.

Ч а л к а р *(ийилип).* Жаным менен.

Г ү л н а р а *(Чалкарга көңүлү бурбай, саатына каранып).* Кечиксең түнөк жайыма кете берем.

А с к а р. Албетте. *(Кол булгап, текилдеп жөнөйт).*

Г ү л н а р а *(суз, көлөкөлүү чынарга тегеренет).* Бу кош чынарды ким тикти болду экен?

Ч а л к а р. Мурат устанын бабасы.

Гүлнара. Устанын бабасы да урпактары үчүн кам жеген, асыл ойлу киши экен да...

Чалкар (*саптуу алкак, мольбертине алактап*). О албетте, албетте.

Гүлнара. Демек, Мурат Исаевич сүрөтчүлөрдүн пансионатын бекеринен бу жерге курдуртпаптыр. Кандай керемет жай.

Чалкар. Ооба, ырас. Бекеринен бу жерге курбаптыр. Ысык-Көл, өлкөнүн Орто Азия, Казакстан, Сибирь тарабы үчүн Кара-Деңиздин ролун аткара баштады дечи. Сиздей, биздей жаш таланттары сыяктуу кыргыз жеринин, Ысык-Көлүнүн келечеги кең.

Гүлнара (*өзүнчө*). Кыялы чалкар, өзүн көтөрө чалган жигит окшойт.

Чалкар (*Мольбертинин алкагынын наркы бетин тегерете*). Гүлнара дейм. Мына бул деталга карачы. Кайсы сүрөт бул?

Гүлнара (*жалт бурула*). Кадимки «Уйкудагы Венера». (*Кирпигин ирмебей, жакын, тикирейет*). Оо, качан, каерден тарттың эле мени!

Чалкар. Илелүү мергенге айла барбы? Аркарды ушинтип уктап жаткан жеринен андыйт.

Гүлнара (*чоочулап, көзүн бакырайтат*). Демек, сиз мен уйкуда кезимде уурданып келип тарткан экенсиз да. Кандай уятсыз сугалак, элеттик немесиз. Ысыкта жарым-жарты жылаңач уйкудагы аялдын денесин тартуу, аны дагы экилентип ойдон кошуп кооздоо уят эмеспи сизге.

Чалкар. Чүрөктөй аялдын татынакай денесин, мүчө сулуулугун, жан жүрөгүнүн магдыроосун тартуу салттуу классикалык искусствонун ана башы болгон. Аны танбассың. Сендей сулууну уурданып тартканым үчүн бактылуумун.

Гүлнара. Бул азыркы искусствого жаңылык эмес. Уят!

Чалкар. Биз үчүн гана. Ашкере акылдуусунгандар үчүн гана. Ал эми...

Гүлнара. Демек, сиз батыштын даамсыз, булганыч искусствосунун таасириндесизби?

Чалкар. Мен алтымышынчы жылдардын жаштарынын кайсы бирлеринин өкүлүмүн. Мен үчүн биздин искусство, сиздин искусство деген жок. Жалпы адамзатка тиешелүү мүнөздөрдү, идеалдарды издеген сүрөтчүмүн.

Гүлнара. Муну эч жанга көргөзбөөңүздү өтүнөм. А мүмкүн, мага тартуу этээрсиңиз.

Чалкара. А мүмкүн бул детал, портрет дагы терең-делип, дагы кооздолуп көргөзмөгө коюлуп калаар. Биздин эле жаштардын далайы тамшанып жанынан кетпес. Тартып, көчүрүп алаар. Жерге жугузбай даңазалаар. Андай болооруна мен шектенбейм.

Гүлнара. Антпесеңиз. Алды менен өзүңүздүн, анан менин, жалпы эле советтик искусствонун таза абийрин булгабаңыз.

Чалкара (*аны шарт тескери тегерете чабат. Чөнтөк альбомунан барак, барактагы сүрөттөрдү көргөзөт*). А бу сиздин аркар шыйрак. А бу сиздин бөдөнө куйрук. А бу сиздин жарык маңдай. А бу сиздин кырдач мурун, а бу сиздин ачылган гүлдөй борсойгон эриниңиз. А бу жаркын көзүңүз. А бу кундуз кирпик, калтар кашыңыз, а бу алма төшүңүз, а бу ак куу мойнуңуз, а бу...

Гүлнара. Кайдан, качан тартып жүрөсүз?!

Чалкара. Алыстан, жакындан. Ар көргөн сайын, ар жолуккан сайын.

Гүлнара (*түнөрө*). О курган жаным не келдим экен?!

Чалкара. Сулуулугуңузду, таланттуулугуңузду, жаштыгыңызды айыптабаңыз. Мен болбосом дагы бирөө суктанмак. Пигмалион болбосом дагы кур дегенде көлөкөнүздү тартып, миңге, миллионго тартулаганга курсантмын.

Гүлнара (*жоошуй*). Кандай акылдуу, жалындуу сүйлөйсүңөр. Мен ушу «сулуулуктун» азабын тартып өтөт окшоймун. *Саатын карап башын чулгуйт*). Аскар эмнеге кечикти?

Чалкара. Ал келбейт, атайын бизди ээн таштап кетти.

Гүлнара. Ия? Чынбы? Жакшы жолдош дагы ушинтеби?

Чалкара. Ооба. Жакшы жолдош мен үчүн баарын уюштуруп берди.

Гүлнара. Сиз үчүнбү? Анда мен кеттим.

Чалкара (*кармайт*). Эми менден кеге албайсыз. Мо-бу деталдардын сырын дагы толуктоо, өңүнө чыгаруу керек.

Гүлнара (*ачылуу*). Айтыңызчы, дагы-дагы эмне талап кыласыз менден?

Чалкар. Бир гана нерсе. Жүрүңүз кайыкка түшөлү.

Гүлнара. Бир шартты орундатсаң макулмун, жыланаң сүрөттү өзүмө бергин.

(Гүлнара илең-салаң анын коштоосунда кайыкты көздөй басат. Пауза. Гүлнара, Чалкар түшкөн кайык нарылап жылганы көрүнөт. Дөбөгө, чынар түбүнө Мурат көтөрүлөт).

Мурат *(колунда дүрбү, айланып карайт)*. Кайда? Кайда житти? *(Кайыкты көрөт)*. Ай чунак бала, Гүлнара, дагы жаз басып албасаң экен. Канчалык саксактап, канчалык кысканып, канатымдын алдынан чыгарбайын десем деле... Жаш шумкарды көздөй суурула качкан экенсиң го. Ай жаштык, ай жалын ая. Балдарың түшкүр... Гүлнара! Гүкүн! Чырайлуу, даңктуу жаш ургаачы абийирин бек сактабаса акыры жеңил баа аталып чүңчүүрү, кор болоору төгүнбү. Мына ошол үчүн Гүкүн сени аяйм. Сен жеке гана атактуу сулуу эмес, атактуу коомдук ишмерсиң. Мына ошол үчүн Гүкүн сени аяйм. Чакырсамбы. Кайык ичиндегиси жанындагысы кайсы кырааным? *(Дүрбүсүн салат)*. А-а, Чалкарым, чалгының башка болчу сенин. *(Чий калпагын калдактатып чакырат)*. Беркиси кайда? *(Аскарды устанасынан көрүп)*. Аскарым, алышып жаткан экенсиң. Арымың, апчыганың катуу, акырындап жетээрсин чокуга. Тигилерге белги бердим. Келишет эми. Аңгыча ишинин чаласын көргөзүп, Аскарыма саатымды тийгизейин. *(басат)*.

Пауза. Кайыктан көңүлү шат Чалкар, ойлуу Гүлнара чынар түбүнө жакындашат.

Гүлнара. Демек, талабың орундалып бүттү. Мен өзүм туралуу көп нерсени айтып бердим. Эми «Уйкудагы кыргыз Венерасын» мага бериңиз, же чогуу жоготобуз, өрттөйбүз.

Чалкар. Ал «Кыргыз Венерасы» эмес. «Жигиттерди зарыгып күткөн сулуу» деген болочок сүрөттүн деталы.

Гүлнара *(Мольбертине кол сунат)*. Эмне?! Бер дейм!

Чалкар *(аны акырын түртөт)*. Коюңуз. Менин эмгегиме акыңыз жок.

Гүлнара. Сен убаданды бергенсин.

Чалкар. Устат каарын төгүп жетип келгенче бүгүнбү, эртеңби көлгө сүзгөнүңдү тартууга уруксаат эт.

Гүлнара. О аксым жигит. Түшүңө да кирбесин!

Ч а л к а р. Анда жылаңач натураңды менден эч качан алалбайсың.

Г ү л н а р а. Ушундай дечи. *(Оолактайт өзүнчө)*. Арсыз, долу күйөөмдөн ажырашуу чатагым унутула элегимде, бул сүрөттү көрүшсө, эмне дешмек? Оозуна алы жетпегендер азбы? Эрди чанып, эми жылаңач денесинин көркүнө мактаныш үчүн сүрөтчүгө барып натурщица болуптур. Ургачыдан чыккан эрке талтаңды карагыла. Эркектер эртелеп барып көргүлө, кел, келгиле деп өзү чакырып жатат деген сөздөр тарайт э-э. Олдо курган жаным ай, калк көзүнө кантти ушул кебетем менен көрүпөм. Кантсем экен? Эч ким көрө элегинде жанымды сатсам да алышым керек. Ооба. Жанымды сатсам да?! Демек, дагы кордолушум керекпи? Жетишет, мага!

Ч а л к а р *(анын абалын байкап шар келет)*. Мен эң күчтүү аялды, болгондо да зөөкүр күйөөсүнөн жер гана эмес, көлдүн тогузунчу толкунун жара жиреп качкан, ооба, ошондой күчтүү аялды тартышым керек! Түшүнсөң боло, деги?! Мүдөөлүү, тайманбаган аялдан чыккан баатырды толкун жиретип тартамын. Сөзсүз айтканымды орундатам!

Г ү л н а р а *(мазактай)*. Кыз-кыз!.. Эмне үчүн жүрөктүү аял суу толкунун жиремек? Эгер сен анык сүрөтчү экенсиң, неге адам тиричилигинин жасалма, сырткы элесин издейсиң. Сага төкпөй чачпай зөөкүр чалыш эр менен жашоо канчалык оор болгонун кайыкта баяндадым го. Анын кызмат абалына, жасалма авторитетине, коркутканына, кечирим суранып бөгүлүп-чөгүлгөнүнө карабай кеттим. Азаптап жанымды кутказдым. Неге сен мына ушул сезимди бере албайсың да, жылаңач денени тартасың. Дагы сүрөтчүмүн деп коёрсун, натурщик — эртоик! *(Токтоно албай басып кетет)*.

Ч а л к а р *(эмеректерин жыйнап, эңирейип ойлуу)*. Укмушуң кур! Шайкелең сулуу дечү элем, акылдуу неме белем. Көзүмдөгү туманды сыйрып кеттиби ия. *(көзүн сүртүнөт)*. Бу да бая күнкү Аскардын сөзүн тактады. Эми мага болочокку сүрөтүмдүн мааниси айкын. Түшүңүктүү! Таптым! Таптым!

К ө ш ө г ө

Т ө р т ү н ч ү к ө р ү н ү ш

Бардыгы Мураттыкында. Анын «Тянь-Шапдын гүлдөрү» деген сүрөтүн суктана карашат. Сүрөттө—эки пионер—кыз менен бала тоо боорундагы жалындай албырган кызгалдактын арасында. Жаңы гана жыйналган гүлдестени кучактаган бу эки бөбөк гүл арасында өзүлөрү да гүлдөн айырмасыз. Жактоо, шандуу үндөрү угулат. Жалгыз гана Сатар мурчулоп суз.

Т е м и р. Бали! Атаңдын көрү ая, тетиги балдардын ордунда мен болсомчу!

А с а н. А... мен... Ушу улуу тоонун гүл жыйнаган бооруна жаз алды такай коюмду жаям. Капырай, эч качан мынчалык кооз, жыттуу экенин байкабапмын да. Эмне, анда көзүм челейип калабы...

Т е м и р. Туп туура. Коюңа тебелетип жүрсөң гүлдүн баркын сен кайдан билесиң.

А с а н. Оозуңа келгенди оттой бербе. Тоо арасынын каягына кой жайба, гүл аралашпаган чөп жок. Ишенбесең жүрү мени менен, көргөзөйүн көзүңө...

М у р а т. Жарайт, жарайт инилерим. *(Беркилерге)*. Иштин жагдайы, сүрөт туурасында пикириңерди айткыла.

Ч а л к а р. Устаке, сизди ушунчалык жүрөктү толкуткан, көңүлдү чалкыткан сүрөтүңүз менен куттуктасак гана болот. Айла жок, сугумду гана артам. Асанчасынан байкас албаганмын.

А с к а р *(сүрөттү көрсөтүп)*. Бул — табияттын көркү, назиктиги менен азаматтын эркин бактылуу жаштыгын айкалышкан символу! Бул — татынакай дүйнө жаштыгына дайыма тынчтык, мээримдүү мамиле керек. Анткени булар дагы көптү көргүсү, көптү билгиси, көптү иштегиси келет.

Г ү л н а р а. Бизде ашып ташыган, күн жарыгын, нурду дагы көбүрөөк берсек, мындан да жакшынакайраак болбос беле...

М у р а т *(сүрөтүнө келип)*. Ооба, ооба. Сын туура. Мына мобу жерде, балдардын жүзүн жарыгыраак нурданып көргөзсөк... Дурус, дурус... Эми Сатар, акыры сөз сеники.

С а т а р. Мага жакпайт. *(Туруп, ачылуу колун силкет)*. Начар, эң начар сүрөт!

(Бары дүрбөйт, таңданышат, бөтөнчө Асан)

А с к а р. А эмне үчүн начар?

С а т а р. Начар тартылгандыгы үчүн!

А с к а р. Сатар аке, далилдеп көрсөтүңүз?!

С а т а р. Жаман нерсенин несин далилдейсиң. (*Терс бурулуп кетет*).

М у р а т. Куюн. Муздак куюн бырыксытты да жоголду. Бул сапар эч кимбизди залалга учураткан жок. Ийним Асан, сени узатып коеюн.

(*Алардын соңунан Темир кетет. Гүлнара, Чалкар, Аскар*).

Гү л н а р а. Чалкар, Аскар экөөбүздү калтыруунду өтүнөм.

Ч а л к а р (*анткор*). Болуптур. (*Кетет*).

Гү л н а р а. Аскартай, чынынды айтчы. Баягында неге мени Чалкардын жанына таштаган боюнча, кайрылып келбедин?

А с к а р. Жолдоштук үчүн, аргасыздан ошенткем.

Гү л н а р а. Койчу?! Мени сатмакчы, мазактамакчы экенсиң го.

А с к а р. Антпе, антпегин Гүкүн...

Гү л н а р а. Сени чыныгы досум экен деп ойлочу элем.

А с к а р. Сен бул жолу жаш таланттын көзүн ачтың, канат байлаттың.

Гү л н а р а (*үшкүрүнөт*). Баракелде сага, Аскар-р. Менменсиген жан жүрөктүн ашыгынын көзүн ачтыруу үчүн атайылап мени садага чапкан экенсиң да.

А с к а р. Адамга жакшылык кылуудан асыл эч нерсе жок, Гүкүн.

Гү л н а р а. Жакшылык?! А эгер жакшылыкка жамандык болсочу.

А с к а р (*Гүлнаранын колун кармалап*). Ал эмне тиийштиби? Антмек эмес. Анын максаты башка, ардактуу.

Гү л н а р а (*кекете*). Сенин айкөлдүгүң менен ишенчээктигинди жек көрө баштадым. Мага мындай «назик», «тайманбас» эркелеткениңдин зарылчылыгы жок. (*Колун жулуп, өз бөлмөсүнө өтүп пианинодон муңдуу күү ойнойт*).

А с к а р (*катып турат*). Мени айкөлдүгүм анын жек көрүүсүн туудурат? Кур какшык менен минтпедиби: «Мага мындай «назик», «тайманбас» эркелеткениңдин зарылчылыгы жок». «Назик, тайманбас» деп тырмакчалап айтты. А чынында мен кадимки жигит болгонумда Гүлнара небак меники эмес беле. Куруюн. Анын ызычуу түшүргөн даңкынан, артистик тынчсыз турмушунан

чочубадымбы. Ошентип мен тартынчаактанганда тайманбас бирөө табылды да, ак жолунан жазгырды. Мага ызырына турган жөнү бар. А, эмиңи... билбейм... Ал баягы эмес... Ж-жок... Баягы эле... Андан да татына... Бирок, коркогураак, күйүттүрөөк. Менин махаббатым сезимимде гана калды. Кайра калыбына келтире аламбы, жокпу... Өзү ачыктан ачык мага ызырынып жаткан соң, мени аябай сүйөт. (*Анын муңдуу күүсүн тыңшап*). Мына, жан жүрөгүңүн муңун, сагынычын айкындап жатат. Мени да кайгыга чөмүлтө баштады. (*Жай басат, жанына барып турат*).

Пауза. Сахна тегеренет. Алдыңкы планда Чалкардын калканч-устаканасы. Анда Сатар, менен Чалкар.

С а т а р (*эскиз сүрөттөрдү карап*). Өзөгүн таапсың. Үй-бүлө, сүйүү барда — ажырашуу деген дайыма, бардык жерде болот. Бул — жалпы адамзатка таандык, түбөлүктүү, кимди гана болбосун кызыктырган тема. Мунуң таттуу мөмөгө айланат.

Ч а л к а р (*тез жазып*). Ыраазымын сизге. Философиялык мазмунун өтө терең, так аныктап бердиңиз. Рахмат!

С а т а р. Тез бүтүр. Өзүмдүн алгачкы пикиримди жакында басма сөз жүзүндө айкындайм. Минтүү сага жагабы?

Ч а л к а р. О Сатар аке! Анда... анда... Бакты-таалайымды ачат турбайсызбы!

С а т а р. Шаарга кетемин.

Ч а л к а р. Шаарга?

С а т а р. Ооба! Сени көкөлөтүп, бирөөнү көмөлөтүшүчүн!

Ч а л к а р (*таңдана*). Бирөөнү көмөлөтүш?! Мунуңуз укмуш! А кимди?!

С а т а р. Дүүлүктүрүп менин канымда ойногон немени. Ким экенин билесиңби?

Ч а л к а р. Божомолдойм.

С а т а р. Божомолдобо, бил! Ал карган митайым ылайым мендей бетке чабаар эмес. Сени күлүп туруп шылдыңдайт, баарысын ошентет. Анын жанында жүрүп жакшы иштей албай койдум. Өзүн же көлөкөсүн көрсөм, итке жолуккан мышыкча ырылдап каным кайнайт.

Ч а л к а р. Сиздер атаандашкан устатсыздар.

С а т а р. Туура! Алсыз досуң болгунча, күчтүү касың болсун. Айтчы, неге анын көңүлү жай?

Ч а л к а р. Сягы, өз күчүңө, мүмкүнчүлүгүңө ишенет.

С а т а р. Жок, сары ооз балапан, андай эмес. Айтканымды эсиңе тут, мени колдойм деп убаданды бер!

Ч а л к а р. Албетте, албетте, сиз мени мактасаңыз, даңктасаңыз сөзсүз жан дилим менен, баш, акыл эсим менен бүтүндөй сиздик болом.

С а т а р. Анын көңүлү жай магдыраганынын негизги себеби — ага бардык камкордук, шарт түзүлгөн. Бардыгыбызды ал сызга олтургузуп... Ата-бабасынын журтунда олтурса, жыргалы андан, иши мындан оңунда. Жанында жаш, шайыр келин, силердей бөжүрөгөн кошоматчылар. Туш тарабы тууган туушкандары, өскөн жери, чалкыган Ысык-Көл. Мына, анын көңүлүн жайлаткан себептин тамыры. Түшүндүңбү?

Ч а л к а р. Түшүндүм.

С а т а р. Өз жанымды тынчтандырыш үчүн, анын жинине тийишим керек. Ал мени жөн иштетпей жаткан соң, мен да анын көңүлүн алаксытамын. Аны мен туура жыйырма жыл ошондой авалда кармап келатамын. Түшүндүңбү?

Ч а л к а р. Түшүндүм.

С а т а р. Жарайсын. Кандайча тийишүүнү билем. Мураттын карт жүрөгүн калтыратчу жап жаңы күбөөнү таптым.

Ч а л к а р. Чын элеби? Анда Сатар аке жарадыңыз.

С а т а р (*Кош, чынарды, пансионатты көргөзүп*). Муну, кара! Муну кара! Каршылашкан кишини менен кандайча күрөшүүнү үйрөн. Эртедир-кечтир андай кас табылат. Түшүндүңбү?

Ч а л к а р. Түшүндүм.

Пауза. Алдыңкы планга Мураттын калканычы айланат. Гүлнара пианинодо жай ойноп, назик үнү менен жыбылжытып ырдап олтурат. Аскар кыймылсыз угуп олтурат. Алдыңкы бөлмөгө Мурат акырын кирет, көңүл коюп тыңшайт, Аскарга, суук көзү менен карайт. Аны баамдаган Аскар жылып жөнөйт. Гүлнара башка обонду баштамакчы болот.

М у р а т (*Суз, күрсүнөт*). Кечирип кой, Гүлкүн, тынчыңды бузганыма.

Г ү л н а р а (*Илбериңки туруп, диванга олтурган Мураттын ийинине колун арта*). Антпеңиз, сиз кечириңиз мени Мурат Исаевич.

М у р а т (*келиндин чачын сылай, муңайым*). Гүкүш, бизди ээн калтырып шаарга сызганың дурус го дейм.

Г ү л н а р а (*таарынычтуу*) Жолтоом көбөйдү окшойт ээ.

М у р а т. Өзүнө дурус болоор карагым.

Г ү л н а р а (*эреркей*). Анда кетпейм. Менде азыр мындан жайлуу үй жок экенин унуттунузбу? Ах, сиз неге кээде ушунчалык кара мүртөссүз.

М у р а т (*жашып, бооруна кысат*). Гүкүнүм, антпе, мага катуу тиет. Мен сени аяйм.

Г ү л н а р а (*ыйлайт*). Аягында ушинтип кууйсузбу? Менин отпускам эки айлык. Баягында путевкадан отказ кылдырбадыңызбы? Мен бул эркин, ээн жерге көнө, сергий түшпөдүмбү?

М у р а т. Түшүнөм, барын түшүнөм.

Г ү л н а р а. Анда эмне, кеткеним оңбу?

М у р а т (*башын ийкейт*). Ошондой го.

Г ү л н а р а (*кескин туруп, колун булгайт*). Кошунуз!

М у р а т. Бакыбат бар. (*Ал селтеңдеп артынан ээрчигиче, Гүлнара пианиного эңкейет. Мурат, катып табышсыз*).

Г ү л н а р а (*Малдыбаевдин «Ысык-Көлүн» ойнойт, Аалынын ошол ырынын эки сабагын жыбылжытат*).

Атыр жыттуу боюнда
Жүргүм келет Ысык-Көл.
Саат сайын шаңданып,
Күлгүм келет Ысык-Көл.
Толкун кылып өзүмдү,
Ургүм келет Ысык-Көл.

Шахтер болуп түбүндү,
Казгым келет Ысык-Көл.
Түбөлүккө кылаанда,
Баскым келет Ысык-Көл.
Шыбырашкан сырынды,
Жазгым келет Ысык-Көл.

М у р а т (*берилип угуп, өзүнчө кобурайт*). Кызын чиркин ай. Жакшы көргөн обонумду, ырымды жыбылжытканын карачы. (*Жакындап, мүрүүсүн куушура эркелетет*). Гүкүш, дагы бирдемени чалып койчу.

Гүлнара (таарынычтуу, улутуна алая). Дагы бирдемениби? (Токтогулдун «өмүрүн» ойнойт.)

Мурат (музыка ыргагына кошула жай, сөзүн жатка окуйт).

Ат арыбас болсочу,
Жаш карыбас болсочу.
Кызыл оңбос болсочу,
Кыз бурулбас болсочу.
Өмүр өчпөс болсочу...
Өзөңгө элим толсочу.

Гүлнара (Мурат айтып бүтөлөгинде шарт токто-
тот). Башка өтүнүчүңүз жокпу? (Турууга камынат).

Мурат (кое бербей). Улант, улант, Гүкүш.

Гүлнара. Сиз Мурат Исаевич, Шахризаданын жо-
могуна миң бир түн алданган ханга окшоп баратасыз...

Мурат. Хан курсун... Улантчы, Током жарыктын
көксөгөнүн...

Гүлнара. Жок, токтоосуз кетүүгө тийишмин.

Мурат. Жок, токтоосуз улантууга тийишсиң.

Гүлнара (алая). Тамашаңызбы, чыныңызбы?

Мурат (чачынан сылай эркелетет). Экөө тең. Кан-
тесиң, карган киши, бирде кежир, бирде кең пейил.

К ө ш ө г ө

ЭКИНЧИ БӨЛҮМ

Бешинчи көрүнүш

Түн. Электр шамына жаркыган Аскар менен Чалкардын жанаша калканчы. Аскардын калканчынын оозунда катар желөгөн экөөнүн сүрөттөрү: «Койчулар» жана «Ажырашуу». Экөө өз сүрөттөрүнүн жанында. Колдорундагы чыбыктары сопоюп ылдый түшкөн. Аскардын кабагы салыңкы, жүдөңкү. Чалкар ыргыштап көңүлдүү. Алар Муратка сүрөттөрү тууралуу баяндап бүтүшкөн. Мураттын жүзүнөн ачык белгини билүү өтө кыйын. Ал сүрөттөргө ойлуу кадалган.

Мурат (сүрөттөрдү жаңдап). «Ажырашуу», «Койчулар». Шумкарларым, экөөң тең эмнени жана кандайча көргөзүүнү каалаганыңарды баштан аяк баяндап бердиңер. Сүрөттү автордун түшүндүрмөсүз эле окуса болот. Кана, кимиңен баштайбыз?

Чалкар. Менин «Ажырашуумдан» баштай бериңиз.
Мурат. Баса, Чалкар, сенде Гүлнанын өзүнөн тартылган деталдар көп окшойт белем?

Чалкар. Ал арызданган го сизге?! Анын портретин тартууга акым жокпу менин?

Мурат. Болуптур, биз сөздү коелу (*Сүрөтүн көрсөтүп*). Акыры темаңды тактапсың. окуяны таапсың. «Ажырашуу» деген тамаша эмес, аздыр-көптүр жеке турмуштагы бүлүнүү, жоготуу. А сенин каарманың — сулуу келинчек күйөөсүнөн, үй-бүлөсүнөн кабак кашым дебей, үйдүн босогосунун нары жагында жаңы эри күтүп тургансып күлүп, жайнап кетип баратат. Жо-ок. Ал акылдуу, намыстуу аял. Бүлөдөн кетиш ан үчүн арзан турган жок. Ал жүрөгүн жаралап, кетирген жаңылыштыгын сезип, бузулган турмушун кантип ондоо жөнүндө жапа чегип жөнөөгө тийиш! Ошентип, жаш ургаачынын эринен кетүүсүнүн себебин, мазмунун тереңирээк ачууң керек.

Чалкар. Үй-бүлө, сүйүү дегенди билген бүткүл адамзатка мүнөздүү окуяны көргөзүп жатпаймынбы. Анан дагы кандай мазмундуу талап кылганыңызды түшүнбөйм.

Мурат. Ажырашуу биздин адамдар үчүн оюн-тамаша эмес, олуттуу, коомдук маселе. Сенин бул сүрөтүңдү кайсы бир эрке өскөн жаштар көрүсө, ажырашуу деген эң эле зарыл, буюм катары колдон-колго өтсө көркүнө чыга турган «баатырдык» жорук экен деп, ошентип жашоого маашыркоолору мүмкүн.

Чалкар. Сулуу аялдардын табияты бардык элде, бардык жерде бирдей эле... Бирөөгө тийген менен башкага ашык. Сиздин талап боюнча келиндин чөнтөгүнөн советтик паспортту көрсөтүп коюшум гана керек.

Мурат. Ха-ха-ха! Сулуунун табиятын ким кандайча түшүнөөрүн Чернышевскийден жакшылап окуп чыксаңчы. (*Аскарга бурулат*). А сен «Чабандарынды» дагы бири-биринен дааналап ажырат. Ар кими өз алдынча тоонун ээси, турмуштун ээси катары көрүнсүн.

Аскар. Ойлоноюн устаке.

Мурат (*Ийилип кетенчиктейт*). Жарайт эмесе, шумкарларым. Азырынча, дагы жеткире бышыруудан өтөөрү жок. «Ашыккан калат уятка, саргарган жетет мураска». Кошкула. (*Кетет. Аскар Чалкар экөө тең маанайы пас. Бирин-бири карашат*).

Ч а л к а р. Мына айлап, күн-түн тирмийини иштеген ишиндин алаар баасы?

А с к а р. Айлап дейсиң да. Мен былтыр бу маалда койчулар арасында тоодо, ушуга этюддар, деталдарды тартып жүргөм. Кыштын алтай, жазды жаз дебей алышканым ушул.

Ч а л к а р. А менин бу теманы урунуп, беринип издегеним канча? Уста деги качан жактырат. Дайыма чала, чала.

А с к а р. Уста ошон үчүн уста да. Анын купулуна толтура эмгек өтөө колдон келеби, келбейби башым маң.

Ч а л к а р. Мен бу кишиден сууп баратам. Кыясы Сатардын айтканы чынбы дейм.

А с к а р. Билбейм.

Ч а л к а р. Дайыма барысын өз арышы менен ченейт. А барыбыз ага окшош болсок, анда жаңынын, өсүштүн кереги не?

А с к а р (*жанданат*). Туура.

Ч а л к а р (*Аскардын сүрөтүнө карап кызуулана*). Мына, сенин сүрөтүң «Койчулар». Же «чабандар» бары бир. Мен башкача түшүнөм, сыймыктанам. Тоо, адыр-белес дебей баарысы чабандарындын таман, аяк астында жүгүнүп, байлыгын, көркүн тартуулап турат. Жыпар жел, жайкалган чөбүн аймаган койлорун карачы?! Аппак, уяң жүндөрү булутка тие булайып, ээлерине куштар. Чабандар кыштын каарын капшырып, жайдын рахатына магдырап: эти тоодой, жүнү булуттай койлорду өстүрдүк өлкөм, элим — мына силерге камдаган байлыгым, белегим деп, бадырайып жүздөрү жаркып караганын көр! Майда-чүйдө кемчилик кимде жок. Бу чалыңдын кандай максат менен мыжыгып жатканын түшүнбөйм.

А с к а р. «Дагы жеткире бышыруу зарыл» дебедиби. Бышырып көрөлү.

Ч а л к а р. Аша бышырып, былжырата эзип алсак кантебиз. Анда ого бетер жемелейт. Сен «Койчуларыңды» Сатарга көргөзбөй калганың өкүнүчтүү. Ага жакмак, ал дароо жар салмак.

А с к а р. Сен ага жакындашып кеттиң. Мүмкүн сеники «жар салаар».

Ч а л к а р. Мүмкүн. Аскар, меники жөнүндө өз пикириңди айтсаңчы.

А с к а р. Пикир. Көрүүчүлөрдү кызыктыраары шексиз.

Ч а л к а р (*Сүйүнө кол сунуп*). Көрүүчүлөр кызыкса, бүттү да! Рахмат!

А с к а р. Жаңылган кыздын жан жүрөгүнүн тазалыгын, байлыгын, аны тең укук жары эмес, буюм катары санаган эринен, акыл-оюнун алда канча бийиктигин, күчтүүлүгүн, асылдыгын айкында. Аны менен ажырашууга кескин чечимге келсе да, советтик паспортун чөнтөгүнөн чыгарбай эле, ыйык никени бузуу канчалык оор, кайгылуу экенин, ар ким бирин-бири кадырлай турган теңин таап никелешүүсүн сезген минуталарды көргөз. Биздин үй-бүлөгө мүнөздүү мына ушундай негизги белгилер сенин сүрөтүндө жетишсиз.

Ч а л к а р. Таңгалаарлык. Сен Мурат устанын пикирин кең-кесири мезилдетип кайталадың го.

А с к а р. Уста сенин сүрөтүң тууралу өтө адилет айтты.

Ч а л к а р. Адилет?! Артта калган адамдын, кургак талабы, экөөңдүкү тең!

А с к а р. Болуптур.

Ч а л к а р. Анда эмесе, уста сенин сүрөтүңдү да абдан адилет сындады.

А с к а р. Мүмкүн.

Чалкар өз сүрөтүн көтөрүп устаканасына жөнөйт. Анын соңунан Аскар да, башын чайкап сүрөтүн көтөрүп, устаканасына басат. Пауза. Залга Чалкардын калканычынын ичи даана көрүнөт. Ал бүктөмө керебетин жазып, жатууга камынууда. Аны карай аярлап баскан Гүлнара. Гүлнара Аскардын устаканасына аярлап карайт. Жарыкка далысын тосуп иштеп жаткан Аскарга көзүн токтотот.

Гү л н а р а. Аскартай көрбө мени, бурулба быякка. Кебегең өтө чүнчүгөн, өңүң кубарыңкы. Неге мынча тынымсыз өжөрлөнөсүң. Чалкар уктап калган болгой эле. Акырын уурдап чыгайын. (*Кадам шилтейт*). Оо-о мунун да жарыгы күйүп турат. Бирин-бирине эрегишкен көк мелтей кошуналар. Ишке эрегишинер го жакшы. Бара-бара өчөшүп, биринди-бирин көрөлбай Мурат менен Сатардын жолуна түшпөсөңөр экен. Кантем? Эми кайра тартканым жарабас-с. (*Чалкардын устаканасына баш багат. Кайра кетенчиктей качат*).

Ч а л к а р (*шашып-бушуп*). О-о кел, кел Гуличка. Кел, олтур.

Гү л н а р а. Аял башым менен али түндө устаттан уурданып алдыңа келдим.

Ч а л к а р (*кулачын жайып бүктөмө койкасына отургузат*). Ыраазымын. Мунуң чыныгы билгичтигин, эрдигин. Өзүм деле нечен ирээт, түнүндө жолугуш сунушун айтайын деп, устаттан, Аскардан айбыгып араң жүргөм.

Г ү л н а р а (*чочуп*). Келгенимдин негизги себебин түшүнөөрсүң.

Ч а л к а р. Анда неге чочулайсың. Мен сенин келбеттүү мүчөңдүн да, жаралуу жаш жүрөгүңдүн да кулпусун ачып түбөлүккө тарыхка калтырам, даңазалайм!

Г ү л н а р а (*калтырап*). Сен мениби? Уйкудагы жылаңач сүрөттү эч жанга көргөзбөйм дедиң эле...

Ч а л к а р. Өлөйүн. Жалгыз Сатардан бөлөк эч жан көрө элек.

Г ү л н а р а. Сат-тар-р... көрдүбү? Ал, бар эмеспи былтыр мага Мурат Исаевичти аябай ушактаган. Мен дароо ынак кишибизден катнашты үзгөм. Анда Сатарды Мурат Исаевичтин касы экенин билчү эмесмин. Сен ошо жер куруткурга, жийиркеничтүү сүрөтүңдү көргөзгөн экенсиң да.

Ч а л к а р. Сатар кубанганынан ыйлап жибере жаздады. Мындай келишкен мүчөнү көргөн эмесмин, достошууга даярмын деп тамшанды дейсиң.

Г ү л н а р а. Картайган адам дал ошентип айттыбы?!

Ч а л к а р. Картайган адамдарды жаштардан жакшы көрөт эмессиңби?

Г ү л н а р а. Эмне кааласаң да «жылаңач сүрөтүңдү» мага эстеликке бер.

Ч а л к а р. Эстеликкеби?! Жарайт. (*Конверттен фото сүрөттүн бирөөнү карматат*). Мынакей.

Г ү л н а р а. Оо шылдың. Фоторепродукциясын да тарттыра койдун беле? Батыштын бузулган дүйнөсүндө сулуулардын жылаңач сүрөттөрүн кымбатка сатат дечи эле. А сен муну неге көбөйттүң?

Ч а л к а р. Айтпадымбы. Даңкынды чыгаруу үчүн.

Г ү л н а р а. О уятсыз, кур дегенде өңү түзүн бурсаң боло.

Ч а л к а р. Сенден бөлөк сулууну көрбөсөм, кимге окшоштуруп бузайын. Ааламды жүгүнткөн Венера Милосская да сулуулуктун мүдөөсү катарында тартылган.

Г ү л н а р а (*Сүрөттү бырча-бырча тытып*). Маскарапоздук! Бер дейм оригиналыңды. (*Сүрөттөрүн калдыратып издейт*)

Ч а л к а р (*кучактайт*). Убара болбо. Ал биерде жок.

Андан көрөк достукту бекемдейлик. Анан...

Гүлнара (булкунат). Коё бер дейм. Асылба мага! Уятсыз! Ууру!

Аскар (устаканасынан чыгат). Эмне болуп жатат мында!

Гүлнара. Уятсыз! Ууру!

Чалкар (Гүлнараны коё берет. Ал тызылдап чуркап кетет). Бар, бара кой, кечир Гүкүн!

Аскар. Эмне болуп жатат мында!

Чалкар (Аскар жакындаганча шамын өчүрөт). О уятсыз, не тыншайсың, не кыйкырасың!

Аскар. Гүлнара! Гүкүн! (Артынан чуркап, кайра демигип устаканасына келет). Бул не деген жорук? Кандайча түн ичинде Чалкарга келди? Тааныш үн бакырганда гана ыргып турдум. Ага дейре эмне болду? Шайтан билеби? Анан уятсыз «ууру» деп бакырды. Ооба. Уятсыз, «ууру» деди. Анысы эмнеси? Ууру, уятсыз кайдагы, эмне ууру?.. А-а... Аңкоо Аскар тыңшап, тынчыбызды бузган уятсыз, ууру деп сенин өзүңдү айтсачы. Ооба, уятсыз, ууру деп менин өзүмдү айтты. Мен-ни!..

К ө р ү н ү ш

Эртең менен. Мураттын эки бөлмөлүү, көрүүчүлөр жак бети, ачык устакана—калканчы. Мурат биринчи бөлмөдө иштеп жатат. 2-бөлмөдө Гүлнара менен Аскар.

Аскар. Сени караманча түшүнбөй койдум.

Гүлнара. Мени дайыма түшүнбөй келатпайсыңбы.

Аскар. Ал менин трагедиям.

Гүлнара. А балким таалайыңдыр.

Аскар. Таалайга жазылган нерсе дайыма түшүнүктүү ачык, айкын. А кайгыга жазылган нерсе дайыма түшүнүксүз, буйтамалуу, караңгы.

Гүлнара. Укмуш-ш... Ушу сен да акылдуу сүйлөйт экенсиң ээ...

Аскар. Айрым адамдарга аңкоолонуп өтөйүн дедим эле. Бирок...

Гүлнара. Эмне, бирок...

Аскар. Турмуш, шарт, ыза акылдуу болууга аргасыз кылды.

Гүлнара. Каптип, кандайча?!

Аскар. Мына ушундайча, капилеттен сага акылдуу сөз айттырып...

Гүлнара Ха-ха-ха, таңданам сага. Көзүң башка, үлүңдөбөй тирилип калыптыр.

Аскар. Көзүмдү жай тирилтейин дедим эле. Бирок...

Гүлнара. Эмне, бирок...

Аскар. Түн ичиндеги менин жанымдан «уятсыз», «ууру» деп мазактап чыккан кыйкырыктар көзүмдү шашылыш тирилтмек болушту.

Гүлнара. Ха-ха-ха... Кыйкырыктар, кыйкырыктар...

Аскар. Уятсыз, ууру болуп тынчыңыздарды бузгандыгым үчүн кечирим сурайм.

Гүлнара. Ха-ха-ха... Сенби... «Уятсыз», «ууру». Сен белең уятсыз, ууру. Ха-ха-ха... (*Нары Муратты карай чуркайт*).

Аскар. Бул эмне болгон?! (*улутунат*). Түшүнүктүү...

Гүлнара (*Муратка тез жетип*). Кечиресиз Мурат Исаевич, кош чынарды ушунчалык жакшы көргөндүгүңүздө себеп бар тура. Урпактарына эстелик калтырган бабаңызга рахмат!

Мурат (*Кистисин тартпай, түнөрүңкү*). Эмне, эмне? Укканым жок.

Гүлнара. Кечиресиз, атайылап ишиңизден алаксыталы дедик. Мына береки узак өмүрдүү, көкөлөгөн, кооз чынарлар жөнүндө көп сөз уктук. Өз оозуңуздан эшитсек дейбиз.

Мурат. А...а... Бу кош чынар элдин жана менин өмүрүмдөгү далай окуялардын күбөөсү.

Гүлнара (*Аскарга кол булгап, жанына чакырат*). Он беш мүнөт эс алыңыз да, бизге ошо тууралу кыскача гана айтып бериңиз. Антпесеңиз бар эмеспи...

Мурат. Антпейт экемин, чаап аласыңарбы?..

Гүлнара. Тил алышмай жокпу? Болуптур.

Мурат. Айныдым эмесе. (*Сүрөтүн калкалап, кош чынарга бурулуп турат*). Айтайын. Баштагысын коеюн, жүз жылдын аркы-берки аралыгында момундай окуялар болгон. Улуу тоонун этегинде, Ысык-Көлдүн боюнда, дал ушул дөбөдө, мынабу кош чынардын түбүндө...

Аскар. Сиз менен мында далай келгем. Бир жолу да айткан эмессиз. Көрсө Гүлнарага...

Мурат. Ашыкпа! Менин айта баштаганым качан. Алибетте, тилим менен эмес, кистим менен. Сягы кээ бир сүрөтүмдөгү окуялардын өткөн ордун анчалык байкабаган чыгарсыңар. Мына эми, тилим менен сайрап берүүгө кыстадыңар.

А с к а р. Ушуга курсантпыз.

М у р а т. Жүз жыл илгери буерге Ысык-Көлдүк кыргыздардын, бугу уурусунун билермандары чогулган. Россияга кошулуу масылатын чечишкен. Кат жазып, тартуу камдашып, орус падышасына элчи жөнөтүшкөн.

А с к а р. Вай! Чын! «Россияга элчи жөнөтүү» деген сүрөтүңүз бар эмеспи!

М у р а т. Ушинтип Россия менен достошу актиси башталган соң, орус элинин алгачкы карлыгачтары — ак ниет окумуштуулары келе башташкан. Азиянын улуу изилдөөчүсү Пржевальский ушерге токтогон. Ушерден Ысык-Көлгө кумарланып караган. А кийинчерээк каза болоорунда ушерге көмгүлө деп керээзин жазган.

Г ү л н а р а. Бул да сиздин кистиңизге илинген.

М у р а т. Анда кош чынар сеңселип жаңыдан чачпак жайып келаткан. 1853-55-жылдарда атактуу турколог Радлов эки жолу көл боюна келип, жомокчу, ырчыларды жыйнап, элдик поэзиянын бермети «Манас» дастанын орус тамгасы менен кыргызча жазган. Анан «Манасты» Санкт-Петербурдан кыргызча жана немесче китеп кылып басып чыгарган,

Г ү л н а р а. Немесче дагыбы?..

М у р а т. Ооба. «Манас» дастаны менен батыштын окумуштууларын таанытыш үчүн немесче өзү которуп баскан. Албетте, толук варианты эмес дечи... Бул окуя да «Адамдын күчү — достукта» деген серияма кирген.

А с к а р (*ойлуу*). Билем, кылымдык тарыхка жан берген сүрөтүңүздү... Устаке, сиз «Адамдын күчү — достукта» деген серияңызды дагы улантып жүрсөңүз керек.

М у р а т. Ооба. Совет өкмөтүнүн жарыяланышын, Лениндин ысмын дал ушерден көп эл жыйылган чогулуштан алгач уккам. Ошондо жулунган бос жигит элем. Кеңештин кызыл туусун мына бу оң чынардын бутагына желбиретип, мен байлагам...

А с к а р. Бали! «Эркиндик жарыяланды» деген сүрөтүңүздүн сыры мына ушундан алынган тура.

М у р а т. Ушундай кагылайындарым. Азыр өзүңөр көрүп олтурасыңар көл жакасынын баары колхоз, совхоз, курорт, санаториялар, дем алуу үй жайлары. Советтер Союзунун бардык булуң бурчунан, бөтөнчө чыгыш тарабынан эс алууга, дарыланууга саякатка келген адам-

дар... Адам картайганда акылына келет. Ушерде туулуп өскөнүмө кийинчерээк сыймыктанчу болдум. Окуп, иштеп чыкканымда кайрылып келип, күч, шык алып олтурам. Бүтпөгөн темалар табам, муундардын тарыхы эсиме түшөт. Мына ошондуктан ушул жайлар мага ысык да, кызык да, түбөлүк жаш да. Кистимди кармаган боюнча ушерде өлсөм, силер ушерге сөөгүмдү көмсөңөр арманым калбас.

Гүлнара. Коюңуз. Койсоңуз болбогон сөздү Мурат Исаевич!

Мурат. Ха-ха! Оптимист адам да улгайганда мен чылап өлүмү жөнүндө ойлонот, айтат. (*Сүрөтүнөн алыстан*). Менин «Күч достукта жана тынчтыкта» деген, сериямын акыркысы алдыңкы сүрөтү болоор. Чынында келечекки сүрөттүн төртүнчү жолку эскиз варианты. Аскар, сен уурданып кылтыйып карап турасың. Сягы сени кандайдыр ойго батырып турат. Айт, айланайын.

Аскар. Устаке дейм... Менимче.. (*Мукактанат*).

Гүлнара. Мурат Исаевич, бул сүрөтүңүздүн кемчилигин айтсам дейт. Бирок сизден коркот.

Мурат. Коркот?!

Гүлнара. Ооба. Сиздин каарыңыздан, катуулугуңуздан коркот.

Мурат. Укмушуң кур! Аскар дагы менин катуулугумдан чочулайт экен ээ?!

Гүлнара. Биздин сын-пикирди азыр да уккunuz келбейт. Чынбы?

Мурат. Кой... Кой эми...

Гүлнара. Баягында «Тянь-Шань гүлдөрү» сүрөтүңүздө азоолок пикир айттым эле. Сиз макул тапкансыз. Ыраспы?

Мурат. Ырас.

Гүлнара. Бирок, аны ондогонуңуз жок, чынбы?

Мурат. Чын. Чолоом тиелек. «Тянь-Шань гүлдөрүн» али бүтө элекмин. Ашыкпай аягына чыгарам. Азыр мына муну бүтүшүм зарыл. (*Аскарга*) Аскар Рахматович! Сени мынчалык сак, мынчалык коркок деп ойлогон эмесмин.

Аскар. Ырас, сизге сак, этиет мамиле жасоого өзүңүздүн кесиптеш жолдошторуңуз үйрөттү. Алар сизди кечкил, тыңсынган жашты жектейт дешет. Ошондуктан...

Мурат. Ха-ха-ха!.. Балким, чындыктын чымындай үлүшү бардыр. Сенин сын пикириңди угууга дилгирмин,

шумкарым. Башкалардын чыгармаларына көп учурда олуттуу пикир айтасың.

А с к а р (*сүрөткө жакындайт, чуркап келаткан Чалкарды көрүп кайра кетениктейт*). Кечириңиз, устаке. Чалкар жаңы кабар уккан го, чуркап келетат. Анан жалгыз калып, өзүңүзгө оюмду кең кесири айтып көрөйүн.

М у р а т. Жарайт эмесе. Силер анын жаңылыгын уга тургула. (*Сүрөтүн көтөрүп нары басат*).

Ч а л к а р (*кубанычтуу. Колунда газета кармаган*). О, досторум! Мен почтодо олтуруп кечигип калдым. (*Газетаны Аскарга берет*). Мына мобуну...

А с к а р (*тез көз жүгүртүп*). Охо! Мына! Мына! Мына!

Ч а л к а р. Рахмат досум, мен үчүн өзүңдөй кубанганыңа. Сатар Азизович бүгүн мени мактаса, эртең сени көкөлөтөт.

А с к а р. «Ажырашууң» го баягың.

Ч а л к а р. Ооба. Сатар Азизович башкача көз менен окуп, башкача дил менен түшүнгөн, тура.

А с к а р. «Башкача»... А бул эмнең?

Ч а л к а р (*Газетага үңүлүп*). Аны силер көрө элексиңер. Сатыкем атын «Таңкы уйкудагы актриса» деп өзгөртүптүр. Мейли.

А с к а р. Атын гана эмес, өзүн да ондогондур. Ага да мейли да. Эптеп макталсаң болду.

Ч а л к а р. Ой, ой, ой дос-с, сөзүң бузулуп баратат.

А с к а р. Сөзбү?! (*Гүлнарга газетаны берет*). Ме, таңкы уйкудагы актриса, сенсиң го! (*Чалкарга*). Кана, ошо новаторлук менен тартылган сүрөтүңдү көргөзчү. (*Басат*).

Пауза.

Ч а л к а р. Буерде жок эле. Аскартай, өмүрүмдө мен жөнүндө атайылап макала жазылганы ушул. Андан көрөк жүргүлө, жакшылап жууп берейин.

А с к а р. Жакшылап жуушуң керек.

Гү л н а р а (*өзүнчө*). Кантсем... Болору болуптур... Эми, эми... (*окуп бүткөн газетаны делдектетип, Чалкарга колун сунат*). Куттуктайм!

Ч а л к а р (*жаркып*). Рахмат! Алкыш айтып телеграмма жөнөттүм макаланын авторуна.

М у р а т (*келет*). Ал эмне?

Гү л н а р а (*газетаны сунат*). Чалкар Чагылгановичти мактаган макала чыгыптыр.

М у р а т (*көз айнегин кийип, тез аймап окуп жатып, башын чайкайт*). Бали Сатар. Азаматтыгыңа бали!

Ч а л к а р. Түшүнбөйм Устаке. Негедир коёндон окшош сөздөрдү угуп жатам.

Г ү л н а р а. Ха-ха-ха, сөздөр эмне, коендон окшош мүнөздөр. Ха-ха!

А с к а р (*Муратка*). Гүлнаранын күлкүсү да, «бактысы» да эми чындап ачылыптыр.

М у р а т. Кандай, кандай?

Г ү л н а р а. Мени көрө албай жектеп жатат.

А с к а р. Тил кычышат Чалкар экөөңө айтаар сөзүм башка.

Ч а л к а р. А-ха, сен менин жакшылыгымды көрө албайт экенсиң да.

А с к а р. Дердендөөгө али эрте достум.

Г ү л н а р а. Кантесинер эми.

Ч а л к а р (*Аскарға*). Жалдап жаздырды дейсиңби Сатарды. Ал экөөбүзгө караганда көптү билет, авторитеттүү.

М у р а т. Авторитет... Авторитет кызыл эт балапанды канаты чыга электе шумкар деп жатса, үйлөп олтуруп асманга учурууга мүмкүн. А кокус канатсыз балапанды бийик авада муунуп кайра жерге түшө албай жан далбастап чаркылдап калкыса кантмекпиз.

Ч а л к а р (*шалдайып*). Устаке, менин күнөөм эмне?!

М у р а т. Иним, сенде күнөө балким жоктур. Авторитетти абайлабай пайдаланган Сатарга кейийм. Капа этпе, Чалкар сен али жетиле элексиң. Жаңы гана чалгын жол, багыт, чеберчилик издөөгө аттандың. Мында Сатар сени искусстводогу жаңы дүйнөнү ачкан устаттай мактаптыр. Же ушуга өзүң макулсуңбу?! (*газетаны булгактатып колуна карматат*).

Ч а л к а р. Билбейм. Эмне деп айтаарымды билбейм.

М у р а т. Мен түшүнүктүү тил менен сүйлөп жатам го. Али жетиле элегинде кур мактоого башың айланбасын.

Ч а л к а р. Түшүндүм сизди устаке.

Г ү л н а р а (*үнүн жасап*), Кыз-зык-к. (*жыбылжыта ырдап кетет*).

Мурат. Аскарға бекер катуу тийип жатасың.

Ч а л к а р. Аскар менин алгач макталганыма ичти тарый баштады. Кутгуктоо ордуна кодулайт.

А с к а р. Татыксыз мактоону ийилчээк кошоматчы гана куттуктайт.

М у р а т (*ойлуу*). Жаш талантты ашыра мактоо өлтүрөр, акылдуу сыноо өстүрөр...

Ч а л к а р (*уялыңкы*). Кечиресиз, устаке, мен...

А л т ы н ч ы к ө р ү н ү ш

Таң жаңы ык салган. Чынар түбүндө Мурат. Чымчык чулдуру. Мольбертин, чынарды карап чиймелегенсийт. Кайра, басат, ойлонот, тынчсыз. Түнөрүңкү. Берээк далдоодо Аскар, Чалкар. Алардын нары жагында торунан балык силким секин басып келип олтурган Темир.

А с к а р. Фрунзеге чакырык менен кечээ эртең менен эле кетти эле го. Түн катып келгенби.

Ч а л к а р. Оңбогон чал Гүлнараны экөөбүздөн кысканып түн катып чаап жеткен тура.

А с к а р. Койчу андай сөздү. Карачы, каны кызуу. Чынарды бүрчүгүшөн тамырына дейре үзүлүп түшүп кароодо. Соо чакырылган эмес го дейм.

Ч а л к а р. Азыр тынчын бузбайлы. Жол жүрүп кайтса да таң заардан ишке киришкени киришкен. Иштемиш болуп олтуралы. (*Чиймелей башташат*).

Т е м и р (*Аскарга, Чалкарга карап, колун жаңсап, өзүнчө*). Аганы карап ини өсөт, асманды карап бак өсөт. Муратты туурап, тигил экөөнүн тирмейгенин карачы. Кээде, күн-түн тынымсыз олтурушат, карек, мээлерин жоорутушат. Кол жооруса айыгат, а мээ жооруса айыгабы билбейм... Акыл эмгегинин азабы күч... Асылы да күч. Сапар чегип кайткан Мурат авама көк чаардын сорпосун буруксутуп, кайната коеюнчу. (*Мискейине суу куят*). Ушу кош чынардын түбүнө жакшы эле жонуна көтөрүп чоңойтту эле. Акысы көп менде. (*Отун термелеп, мисксийн көтөрүп нары басат*).

М у р а т. Сүрөтүн түшкүр оюндагысын тартып бүткөнчө менчилеп бугу ичине толот. Акын достун ыры кээде акылыма эрмек болот. Кандай эле. (*Кистисин кармап, башын мыкчып нары-бери каалгыйт*). Башың түшкүр... баарын унутуп койгонбу... (*Чынарды тиктейт. Көптө кобурап жатып*). Табияттан алсак кантет ибарат... А... а... таптым.

Табияттан алсак кантет ибарат,
Акыл, ойго асыл нерсе шыйгарат,

Адам чиркин түшүнүшпөй бир-бирин,
Көпкө дейре курган көңүл кыйналат...

Ооба... Ушул кош чынар мен бала кезде бири бойлуу, бири жапысыраак эле. Бири батышка, бири чыгышка шаңданышып бой тирешип, сеңселип турушчу эле. Менин көзүмө экөө бирин-бири теңсинбеген, эрегишкен баатырлардай көрүнчү эле... Өзөктөрү жоонокуп дагы эле менменсинген түрдө. Бирок бутак бүрчүктөрү, кагытыш кең жайып, жашыл чачыктары сеңселип ободон кучакташышты. Саякатчы, жолоочу, көлгө түшүп сейилдешкендердин жаш карысы дебей көлөкө болду. Анын сыңары биз адамзат, төтөн чыгармачылык ишкерлер канчалык жектешпейли, канчалык кордошпойлу, эмгегибиз бирибиздики жогору, бирибиздики басыраак болсо да, элге, коомго чынардын бүчүрүндөй кызмат өтөйт тура, керек тура. Бирок кээде, чынардын түбүнө тигиндей уйгактар чыгып алып, мен да чыгармачы дейт. Уйгакты жоготууга болоор. Уйгак демекчи... Күз келгенде өзүнөн өзү куурайт. А бирин-бири теңсинбеген чынарчы, алардын бүрчүктөрүчү... Көкөлөп өсө берет, көркүнө чыга берет. *(Көзү чымырап олтурат. Жогорку төрт сап ырды жай кобурайт)*. Эмгегибиз элге жетип жаткан соң неге түрткүлөшөбүз, неге? Адалдыкты, тазалыкты, тамырын кенен жайган элге саябан болуучу чыныгы күчтү, нукура таалимдүү эмгекти көксөп, коргоп кармашыбыз. Ансыз... ансыз... *(Далдоого отурат)*.

Аскар менен Чалкар.

А с к а р *(Мурат жакка эңилип)*. Устаң кургур саламатчылыгынан сабыркап жүрөт. Ошого карабай жанын сеп алдырбай иштейт. Карачы башын чеңгелдеп отуруп калды.

Ч а л к а р. Карылыктын, акылмандыктын андай оорусу кимде жок. Бу абышка демдүү. Кызды шыноорлотуп, керилип жүргөнү керемет.

А с к а р. Керилип жүрүп кетип калабы деп чоочуям.

Ч а л к а р. Оо бу кишиде эмне арман. Жашаарын жашады, иштээрин иштеди, даңкка бөлөндү. Карганда балдар менен чатакташпай.

А с к а р. Кой, кой аныңды. Акыйкатчыл, эл кадырлаган карыя устаны кордобойлу.

Ч а л к а р. Сен... сен...

М у р а т *(туруп айланасын карайт, тиги экөөнү кө-*

рөт). О шумкарларым, бала короозчо чукчундашып, кайра ынтымакташып калганыңар дурус. Ылайым жектешкенден качып, бири-биринди түшүнүшүп өссөңөр экен. Силерде тарбия, салт жаңы. Мага пааналап калыңсыңар. Бир жаңылык угалы деп турасыңар го. «Жаңылык» (курсүнөт. Тигилер да башын көтөрүшөт. Жакындай басышат). О шумкарларым, бакыбатсыңарбы?

А с к а р. Чынарды эле айланып көп карачу болдуңуз...

М у р а т. Жаратылыштын бул узак өмүрлүү, көрктүү затынын сыры көп.

Ч а л к а р. Кандайча?

М у р а т. Жакшы да, жаман да. Далай тарыхый окуялардын күбөөсү. Кыргыз, орус, украин, казак дебей айланадагы колхоз, совхоздун он муун ата баласы ушунун көлөкөсүндө ойноп, өстү. Алардын баарынын өмүр тарыхы кызык. Ошолорду эскерип, улам жаңы тема табам. Баарын жазууга өмүр жетээр эмес.

Ч а л к а р (*Мольбертине акырын моюн созуп каран*). О бул пейзажыңыз укмуш болот го.

М у р а т. «Табияттан алсак кантет ибарат» деген символикалык чыгарма жазсамбы дейм. Ошонун деталдары. Аныма да азыкты ушу чынар терек берүүдө. Кечээ борборго да ушу чынардын күйүтүнөн чакырыптыр.

Ч а л к а р. Күйүтүнөн? Кандайча?

М у р а т. Сүрөтчүлөрдүн пансионатын Мурат ата-басынын журтуна, чынарынын түбүнө курдурган. Эски сөөлөтүн кайра жаңыртып, чалкалап өзү олтурат. Андан бөлөк сүрөтчүлөр аерде иштей алышпайт. Пансионатты башка мекемеге өткөрүп берүү керек. Өзүмчүл, эскини көздөгөн, пален-пайдыбан... деген кат түшүптүр.

Ч а л к а р. Ой оңбогур, аны ким жазды болду экен?

М у р а т. Айтышпады. Каным кызып, мен да такыбадым.

Ч а л к а р. Ай-яй-яй!..

А с к а р. Анан эмне дедиңиз?

М у р а т. Иштегени иштеп жатат. Иштебегени кетип жатат. А мени моюнума сыйыртмак салып сүйрөсөңөр дагы ал жерден кетпейм. Жаңым да, ишим да ошо менен байланыштуу, бабам жакыр багбан болгон экен дедим. Баргандагы башты оорутуп кайткап жаңылык ушул.

(Мискейин булоолонтун, чыны, кашыктарын көтөрүп Темир келет).

Т е м и р. Чынар көлөкөсүнө олтуруп көк чаардын жаш сорпосун ууртагылачы.

М у р а т *(ойлуу)*. Чынар көлөкөсү... *(Айлана карайт)*. Кош чынар баштагысынан дагы ого бетер көзүмө кызык, жүрөгүмө ысык тартты. Мен Темирди кичинекей чагында ушу көлөкөдө таштан коргон салып, ылайдан ат, төө, кой жасап ойнотоор элем.

Т е м и р. Ошол оюнчуктарым азыркы балдардын дүкөндөн алгандарынан алда канча мыкты эле.

М у р а т. Эми кээ бирөө мени кош чынар жанынан кубалагысы бар. *(Кызуулап, олурая карайт)*. Жо... жок, картайган чагымда мени көл жээгинен, эл-журтумдун арасынан, эс алуу, иштөө азыгымдан эч ким ажырата албайт. *(Ачылуу теңселип турат. Беркилер үрпөйүшүп кошо обдулушат)*.

А с к а р. Устаке. Эл ичинде жашаган, эл турмушун даңазалаган сиздей сүрөтчүнү эч ким кодулай албайт.

М у р а т. Ия!.. Ооба!.. ооба... жай жайыңарга барып ишиңерге киришкилечи.

(Сахна тегеренет. Көрүнүш. Алдыңкы планда Чалкардын калканычы. Ага жанаша Аскардыкы. Аскар уктап жаткан болот. Чалкар сүрөттөрүн, эмеректерин таңып, кетүүгө камынууда).

Ч а л к а р. Көзүм даана жетти. Бу чалдан мага пайда жок. *(Сүрөтүн карап кумарланат)*. «Ажырашуумду» ушу кезге дейре чийки дейт. Сатар болсо ачык мактап чыкты, дагынкысын дагы жасайт. Кана, устанын жанында уңкуюп олтурганым оңбу, же Сатардын жанында сайрандап жүргөнүм оңбу? *(Аны да орой, калканычынан башын чыгарып карайт)*. Кош Ысык-Көл! Кош, кош чынар... Кош пансионат. Быйыл аңгырадың го! Сатар айткандай баары кары чалдын саатынан. Карган уста дагы калтырак бассын сени. Кош, Аскар, курбу элең, дос элең бир кезде... эми... *(чемоданын, эмеректерин көтөрүп, чыгууга камынганда Гүлнара баш багат)*.

Г ү л н а р а. Кайда?!

Ч а л к а р *(шыбырап)*. Кош-ш... Гүл-л...

Г ү л н а р а *(жайдары жакындайт)*. Мен сени менен коштошкону келгеним жок, а...

Ч а л к а р *(Гүлнаны кучагына тартып)*. Достошконубу?..

Гүлнара. Чын сырымды айтсам, ишинен макталган кишини, бөтөнчө басма сөзгө макталган кишини жакшы көрөм.

Чалкар (*кубанып*). Тоесть, бая күнү мени мактаган макаланы окуп, жалгыз сен куттуктадың. Демек!

Гүлнара. Демек, сен мага жагып келатасың.

Чалкар. Анда... анда мен бактылуумун! Эмгегиме элесиң, жүрөгүң шык берди. Эгер өзүң мендик болсоң, анда мен ого бетер ташкындап...

Гүлнара. Таңкы «Уйкудагы актрисаны» мага эстеликке бер.

Чалкар. Ал менин даңкымды чыгарчу элес.

Гүлнара (*ойлуу*). Ал менин даңкымды чыгарчу элес...

Чалкар. «Уйкудагы актрисам» ою да, бою да, түшүндө да, ишинде да сулуу актриса. Түшүн Гүкүн. Ал сенин фотонатураң эмес, көптүн моокун кандырар жаш сулуунун наристе элеси.

Гүлнара. Наристе. Мен наристе эмесмин.

Чалкар (*кучактайт, өпкөн болот*). Сен периште-син.

Гүлнара (*бошонуп*). Оой чалгындуу, жалындуу жигит, азапка салдың мени...

Чалкар. Гүкүн, сени бу жердегилер оюнчук катары эркелеткен менен менден артык түшүнчү адам жок.

Гүлнара. Кантип?! А Мурат агачы? Аскарчы?

Чалкар. Бири зулум карт, бири өжөр, түнт.

Гүлнара. Түнт, карт. Түшүнбөйм. Мүмкүн...

Чалкар. Мурат абышка сенин эмнең болот?

Гүлнара. Аяш атам.

Чалкар. Жо-ок. Апаңа көңүлү жакындыгын билгизбөө үчүн атаң менен достошкон.

Гүлнара. Уккам. Ишенип да көргөм. Атамды аял азап да тарткам. Апама жинденгем. Мурат агайдан кол үзгөм...

Чалкар. Балким, Мурат уста сенин чыныгы атаң чыгаар...

Гүлнара. Чалкар-р дейм, уккум келбейт мындай келжирек сөздү!

Чалкар. Кээде мүнөзүң окшошуп кетет. Кээде...

Гүлнара. Эмне?! Ким айтты муну сага?!

Чалкар. Өзүм. Түкшүмөлдөйм да.

Гүлнара. Жалган! Калы! Мунун баарын Сатар ойлоп чыгарып, Сатар тараткан.

Чалкар. Андан башкалар дагы айтып жүрүшөт.

Гүлнара. Ия, андан башкалар дагы айтып жүрүшөбү? Ушундай сөздөн тажап бүттүм.

Чалкар. Мурат сени жанына байырлатып атадай алпештегени бекеринен эмес. Апаң ага сени атайылап жиберген тура.

Гүлнара. Бай болгур, койчу, угузбачы, ушу сөздү.

Чалкар. Мураттай ата табылса сыймыктанаар элем. Апаңа рахмат де!

Гүлнара. Жок! Апам ак. Атамдын көзү өткөн соң, Мурат мени жетимсиретпей каралашканы чын. Бирок, эч качан ага атамсың деп телинген эмесмин.

Чалкар. Ха-ха-ха! Атаң дегенден чычалайсың, анда...

Гүлнара (*ыйлайт*). Жетишет! Силердин ар кимилердин мазактаганыңар өттү.

Чалкар. Гүл, менин сунушум бар.

Гүлнара (*паузадан кийин*). Айт.

Чалкар (*Гүлнаранын колун сылагылап*). «Таңкы уйкудагы актрисанын» түп нускасын өзүңө тартуула-самбы дейм...

Гүлнара. Түп нускасын гана эмес, барлык варианттарын, фоторепродукцияларыңды бүт, негативи менен кошо тартуулагын. Ошондо гана...

Чалкар. Мендик болосуңбу?

Гүлнара. Мүмкүн.

Чалкар. Анда буерден токтоосуз кетели. Шаарга жетели. Анан бакиси колуңа тиет. Сен камынып тур. Мен такси таап келейин. (*Гүлнара үнсүз баш ийкейт. Чалкар жөнөйт*).

Гүлнара. О кайгылуу башым! Кантсем?! Кантсем?! Аскар! Аскар! О, түнт Аскар! (*Кыйкырып, кайра оозун басат*). Уктай бер, Мурат Исаевич, чын эле аталык мээрим менен бөлөлөйсүң мени. Мен да сиздин жаныңызда аталуу баладай ээн, эркин эркелеп кетем. Неликтен? Өзүм да билбейм. Бирок, сизди эч качан өз атам Алмазга алмашпаймын. Ал мага сизден алда канча артык! Анын аты мен үчүн табылгыс сыймык! Атамдын аталык атын сиздей даңктуулардын бири эмес, мицине булгатпаймын! Жанакыдай жийиркеничтүү сөздү укканда канчалык мээримдүү болбоңуз, жү-

зүңүздү көргүм келбейт! Мен бу сапар — сиз менен биротоло же өч, же өз болгондой ачышып тыңам! Ансыз...

(Көшөгө караңгылайт. Пауза. Кайра ачылат. Чынар түбү. Таң эртең менен. Мурат туталанып багып жүрөт. Мольбертин карап чиймелейт. Кайра көлгө, чынар башына көз жүгүртөт. Басат. Кыжырланат).

Мурат *(кистисин силкип бутакка коет)*. Баары мени чет четинен чана башташты, оолактай башташты. Эки шакиртимден бөлөк эч ким калбады жанымдан. Жаш кезимде иштөөгө эркин, ээн шарт түзө албай туталанчы элем. Эңсеген эл, жер кучагындамын. Карыганда жалгызсырап элеңдегеним эмнем. Эрикпес эрмегим бар. *(Мольбертин, кистисин кармалайт.)* Кээде момунтип көңүлүм чаппайт, көзүм мокойт. Жок, көкүрөгүмдө, мобу каңкайган башта далай сыр бар. Анын баарын урпактарга калтырып кетишим керек... Жүрөк чиркин кээде мыжыкканын, канымды кайнатып алсыратканын койсо, ага алым жетээр эле. Кур дегенде «Улуу достуктун» серияларынын акырына чыксам... Ал окуяны менчелик эч ким билбес, менчелик эч ким сүйбөс, менчелик эч ким тартпас... ошондуктан бүтүшүм парс... *(Чөнтөгүнөн бир бүктөм кагаз алып, окуйт)*. «Ата ордуна туткан Мурат Исаевич капа этпеңиз. Шашылыш, зарыл иш менен шаарга кеттим. Келээр, келбесим белгисиз. Буюмдар жоголбос. Кызыңыз Гүлнара». «Кызыңыз» дегенди тырмакчага алыптыр. Неси?! *(кагазды чеңгелдеп, муштумун чекесине таяйт)*. О чунак. Жаңыдан көңүл жаратың айыгып келатканда, дагы кандай азгыртмалуу жел кайытып кетти сени.

Аскар *(карбаластап келет)*. Устаке, устаке, шумдуктуу жорук. Чалкар качып кетиптир.

Мурат *(чочуп)*. Эмнеге? Кайда Качан?!

Аскар *(дендароо)*. Билбейм. Түн каткан окшойт. Буюм-теримин тыптыйпыл көтөрүнүп жоголуптур.

Мурат *(кайгылуу, ачылуу)*. Бу не деген качанаактык. Тапка келтирелегимде бу неси босум түлөгүмдүн. Қарт мүнүшкөрүнө таарынганбы. Неден жаздым мен ага?!

Аскар. Чалкар да сиздин катуулуғуңуздан жылуу сөз укпадым деп тажап жүргөн.

Мурат *(улуғанат)*. Ошондой дечи. Жанымда жал

гыз сеп калдың. (*Уучундагы Гүлнаранын катын сунат*).
Ме, муну окуп көрчү.

А с к а р (*окуйт, ээрдин тиштенет*). Баары түшүнүктүү эми мага. Чалкар-р, Чалкар сенин минтээринди билгенде Гүлнараны жаныңа жолотпойт элем да. Убал жок мага.

М у р а т. Ха-ха-ха!.. Мен дагы дайыма түштөн кийин эсиме келем. Жакшылык кылган кишимдин далайынан ыза, кордук көрөм. Шордуу Гүлнарам... Фрунзеге энесине телефон чалсамбы? Жок. Чалкарым, үндөккө келелек темир канат балапаным, неге бир ооз айтпадың.

А с к а р. Ал башканын үндөгүн көксөп сызса кантесиз?..

М у р а т (*кызууланат*). Башканын?.. Башканын жеми биздикиндей ширелүү болбос-с. Курсагы тойсо да, көңүлү тойбос-с. Акыры бир күн бизди эстебей койбос-с... А назик Гүлнарымы жеңил баа тутуп кордосо оңбос-с...

Т е м и р (*шашып кирет*). Мурат аба, бийлеңиз. Калдайган конвертке кат келди сизге. Бийлеңиз, ансыз бербейм.

М у р а т (*Темирди кыйбай канатын жайып бийлеген болот*). Жарп жазаар Темирим, бер эми.

Т е м и р (*жагалданып сунат*). Мынакей. Жакшы кабар жүрөгүңүздү кубантсын.

М у р а т (*катты окуп, ачуулуу мурчуят*). Ушинтмек беле! Мына ушинтмек беле!..

Т е м и р (*уялыңкы*). Кечиресиз. Катты дайыма кубанып окучу элеңиз. Олдоксон жаным ошонун бири деп...

А с к а р. Устаке, эгер жашыруун болбосо...

М у р а т. Сүрөтчүлөр башкармасы көпчүлүк сүрөтчүлөрдүн өтүнүчү боюнча Ысык-Көлдүн жээгиндеги ээн пансионатты жаап, башка мекемеге өткөрүп берүүнү ылайык деп эсептейт. Эл сүрөтчүсү жолдош Мурат Исеев сиздин макулдукту сурайбыз...

А с к а р. Шумдугуң кур. Бул эмнеси?!

Т е м и р. Мени балээ бассачы. Ушуга Мурат аваны бийлеткеними кара.

М у р а т (*өзүнчө*). Жаным көл кылаасында, каным чынар түбүндө.

Ж е т и н ч и к ө р ү н ү ш

Шаар. Сатардын жогорку катардагы кенен устаанасы. Сатар менен дагы бир байтааныш сүрөтчү. Бейтааныш сүрөтчү Чалкардын «Ажырашуу» деген алиги сүрөтүнө оңдоо киргизип бүткөн кези. Сатар ага акыл кошуп, кумарланып кароодо.

Бейтааныш сүрөтчү (Кистисин көтөрүп). Дагы каеринде кемтиги калды. Айтыңыз?

Сатар. Мындан артык жан киреби. Бүттү. Келе колду! (*Колун кысат*).

Бейтааныш сүрөтчү. Айла болсо, Пигмальон-чосунан жан киргизип, бул карындашты өзүм колукту-лукка албас белем.

Сатар. Ха-ха-ха! Туура, туура! Күйөөсүнөн деги кетип жатат. Эгер жан кирсе, сени да чанып, Чалкар Чагылгановго тиймек. Чыныгы пигмальон ошо, автордун өзү да. Ой напсиң курусун достум.

Бейтааныш сүрөтчү. Тамаша. Сиз мактага-ныңыздан жаш таланты сүрөөгө алып жатпайбызбы. Мен анчейин деле көп эмгек жумшаганым жок. Просто бир аз кол тийгиздим.

Сатар. Бали! Көзү канык адистин кол тийгизгени, үйрөнчүктүн он жылдык азабына барабар. Макалалар го жазылып жатат. Эми достум, «Ажырашуунун» фото көчүрмөлөрүн борбордук, республикалык басма сөздөргө жамыратыш керек.

Бейтааныш сүрөтчү. Ал жагынан камсанаба-ңыз. Азыр эле чык эттирип алам. (*Нары жактан апке-лип тыягынан, быягынан тартат*). Каалганы кимдир бирөө чертет. Булкуп тартат.

Сатар (*беркиге*), Унчукпа. (*Жайбасып тыңшайт*). Өзү экен. (*Чөнтөгүнөн ачкычын алат*). Жок. Жанында башка бирөө бар окшойт. Кетишти. (*Терезеге келет*).

Бейтааныш сүрөтчү. Мен кетейин.

Сатар. Бер кел. Карачы, тиги азаматты. Ким дей-сиң.

Бейтааныш сүрөтчү. Гүлнара Алмазова. Жа-нындагы жигитти тааныбайм.

Сатар. Көрүндүгүңдү бер. «Ажырашуунун» автору, сенин досуң, Чалкар Чагылганов!

Бейтааныш сүрөтчү. Чалкар Чагылганов!

Гүлнара Алмазовага арзыган азамат, биздин ишенимди да актайт!

С а т а р. Сөзсүз! *(Терезени ачат)*. Шумкарым! Гүлнаны бөктөрүпсүң! Мураттан ажыратыпсың! *(Беркинин макулдугун укпай терезеден моюн созуп кыйкырат)*. Чалкар, Чалкар!

Ч а л к а р *(сырттан)*. Салоом алейкум! Азыр чыгабыз!

Бейтааныш сүрөтчү. Бекер кылдыңыз. А балким, биздин жардамыбыз жаш жигитти уялтып жүрбөсүн. Анын үстүнө бейтааныш менин мында болушум кандай?! Кийинчерээк, жай таанышып аларбыз.

С а т а р. Ал жагын мага кой. Мен сени дал кызуу иш үстүндө тааныштырам.

Бейтааныш сүрөтчү. Эрк өзүңүздө. Бир өтүпүч. Менин аты-жөнүмдү азырынча айтуунун кереги жок.

С а т а р. Анда сыр билгизбей чыгып кете бересиңби. Бейтааныш сүрөтчү. Мунунузга макулмун. *(камынат)*.

С а т а р. Рахмат досум. Чалкар чыгармачылык жардамды жакшы көргөн жигит. Баки жогун өзүм жеткире айтам.

Бейтааныш сүрөтчү. Жай түшүндүрүңүз. Чочулабасын. Менин достук көмөгүмдөн башка эч доом жок. *(чыгат)*.

Чалкар кирет. Сатар экөө кучакташып көрүшөт.

Ч а л к а р *(сүрөткө кадала күлмүңдөй)*. Бу кимдики?!

С а т а р. Ха-ха-ха! Тамашакөйлүгүң арткан экен. Сенники!

Ч а л к а р. Ошондой дейин десем...

С а т а р. Атактуу «Ажырашууң» ушул түрүндө мактоого чабылууда. Келе колунду. *(Кол кысышат)*.

Ч а л к а р. Ким ондогон?

С а т а р. Мен эмес. Менин колумдан да келбес. Ние-ти жакшы бир адис.

Ч а л к а р. Соавторлукту талашпас бекен?

С а т а р. Жап оозунду. Түшүнө да кирбейт.

Ч а л к а р. Ал ким деген залкар неме болду экен?

С а т а р. Белгисиз бирөө.

Ч а л к а р. Белгисиз?!

С а т а р. Момун бечара.

Ч а л к а р. Сатар Азизович, узак жашаңыз. Бакты

башыңыздан тайбасын. Өзүм ондодум деп эле чыныңызды айтсаңызчы.

С а т а р. Ондогон менен ондоткондун сен үчүн айырмасы барбы?

Ч а л к а р. Жок. Бирок, белгисиз бечара дегениңизге ишенбейм.

С а т а р. Башың жаш. Ошо белгисиздердин колунан кээде мыкты иш келет. Ага атак-даңктын кереги жок. Жан багуу гана керек.

Ч а л к а р. Мейли. Шайтан ондосо дагы ыраазымын.

С а т а р. Ыраазылыкты ошого айтабыз. Ыгын таап тааныштырам.

Ч а л к а р. Достоштуруңуз.

С а т а р. Балам, бул сүрөт даңкынды алыска учурат. Мунуң менен Муратты баштап баарыбызды артка чегинтесин.

Ч а л к а р. Сатар Азизович антпеңизчи.

С а т а р. Ар мезгилдин жаңы чемпиондору чыгып турат. Сен биздин арабыздагы чемпион болосун. Азгабы, көпкөбү, катардагы биз мындай туралы, түбөлүктүү даңкы маалимделген Муратты да жөлөп өтөсүн.

Ч а л к а р. Башым айлан көчөк. Көзүм алачакмак боло баштады.

С а т а р. Эчтеке эмес. Ошентип олтуруп далайга барасың. Бирок балам, дайыма менин тилимди аласың.

Ч а л к а р. Ананчы. Ант бер десеңиз да даярмын.

Г ү л н а р а (*Каалганы тыкылдатып, руксаатты күтпөстөн шар кирип келет*). Чалкар тез чыгам дегениң ушубу? Театрга кирип чыктым. Сыртта канча басып жүрдүм.

С а т а р. Гүкү айланайын кечирип кой, мен кармап койдум, мени күнөөлө.

Г ү л н а р а. Сиздиби?! Рас болбодубу жолукканым. Күнөөнү мойнуңузга ала алсаңыз ансыз да күнөөлөмөкчүмүн.

С а т а р. Ха-ха-ха! Мейлиң айланайын Гүкү, мен даярмын.

Ч а л к а р. (*сүрөтүн көрсөтүп, жетелеп*). Муну кара! Укмуш оңолуптурбу?

Г ү л н а р а. Баягында көл жээгинде айтылган пикирдин көбү эске алыныптыр.

С а т а р. Ошол пикирлерди эске алып оңдолгондон кийин мактап жатпайбызбы?

Чалкар. Мурат Исаев азыр көрсө, кубанганынан кучактап өбөөр эле мени.

Гүлнара. Куттуктайм!

Чалкар (*колун кысып*) Рахмат!

Сатар. Гүкү карындашым, бул алды менен сенин бактың. Ак жолтой болдуң! Ха-ха-ха! Сени куттуктайлы! (*Кол сунат*).

Гүлнара (*колун албай, көрмөксөн бурулат*). Сиз менен сүйлөшө турган чоң ишим бар.

Сатар. Айта кой айланайын.

Гүлнара. Чалкар сен сөзгө кийлигишпейсиң. Бу киши менен өзүбүзчө чечишебиз.

Чалкар. Мен укпайм. (*Кулагын башып нары басып сүрөтүнө маашыркайт*).

Сатар. Айта кой айланайын.

Гүлнара. Мурат Исаевичтин менин атам экени чынбы?

Сатар. Ия!? Ия! Ошонун зарылчылыгы барбы? Өз фамилияң, атак даңкың бар актрисасың. Азыр сага жандан ата табуунун кажети деле жок.

Гүлнара. Чыныңызды айтыңыз. Мен Алмаз атамдын атын сыймык катары жүрөгүмө түйүп жүрсөм, эми киши болгонумда ар кимиң сөз таратсаңар... Эгер Мурат Исаевич менин өз атам болуп туруп, ушу кезге дейре мага жетимдей каралашып гана, жашырынып келсе, экинчи жүздөшпөйм. Ал тургай өчүмдү алам.

Сатар. Ия. Мындай десең айтайын ачыгын. Сен Мураттыкысың. Сенден дарексиз кезде эле сенин энең Айымкан менен романы бар болчу. Атаң ак көңүл эле, Муратты досум деп үйүнө чакыра берчү.

Гүлнара. Анан.

Сатар. Сен төрөлгөндө тойдун чыгымын Мурат көтөргөн. Гүлнара деп атыңды Мурат койгон. А тойго мен да катышкам.

Гүлнара. Анан дагы.

Сатар. Атаң бар эмеспи, Мурат менен апамдын романын кийин билип калып, алардан мурда өзү уялып, ызалыгына чыдабай, армияга суранып кеткенче шашкан. Ошентип кайран Алмаз жоо колунан курман таппадыбы?!

Гүлнара. Апам ошо кезде жаш эле экен. Эмне үчүн Мурат Исаевич үйлөнүп албады.

Сатар. Мурат деген мерез, таш боор киши. Үйлөнгөн жок. Бирок, романын улантып жүрдү.

Гүлнара. Дагы эмне демекчисиз, чыр баш, ушакчы киш-ши!

Сатар. Ишенбесең, Мураттын жаш кезиндеги сүрөтүн көр да, азыркы өзүңдү көр. Оозунан түшө калгандай, коендон окшошсун.

Гүлнара. Жетишет! Токтотуңуз!

Көшөгө

Сегизинчи көрүнүш

Сахна тегеренет. Квартиранын бир бөлмөсү. Диван үстүндө Гүлнара, энеси Айымкан экөө. Экөө тең мйлагаң түрү бар. Альбомдор, сүрөттөр чачылуу.

Айымкан (*сүрөттөрдү кармап*). Карганда мени не куурдуң балам. Кана, Муратка каериң окшошуп калыптыр. Оозуңбу, мурдуңбу, кашыңбы...

Гүлнара. Кыялың, мүнөзүң окшош деп жатышпайбы.

Айымкан. А-а... Ким айтат.

Гүлнара. Эл.

Айымкан. Эл оозунда элек жок.

Гүлнара. Муратыңды мага жакын жолотпой чоңойтсоң эмне.

Айымкан. Мурат болбосо сен мынчалык даражага жетмек эмессиң.

Гүлнара. Деги тирүү жүрмөк белем.

Айымкан. Ким билет.

Гүлнара. Атам согушка Мурат экөөңөрдүн айыңдан өзү суранып кеткен тура.

Айымкан. Кызым, башкаң деле жетмек. Ким айтты антип сага!

Гүлнара. Билген киши.

Айымкан. Ким айтты дейм!

Гүлнара. Сатар Азизов.

Айымкан. А-а... Анда жөнү бар (*Наркы бөлмөгө кирет*).

Гүлнара (*мактанычтуу*). И, акыры моюңа алдыңбы. (Бйлайт). Курган папам... Андай экенсиң мага кичинемден атаң Алмаз эмес, Мурат деп үйрөтпөйсүңбү. Аны үйгө киргизип алып, атакелетип жетелетип жүрүп чоңойтпойсуңбу.

Айымкан (*сумка алып чыгат. Андагы сүрөттү алып кызына сунат*). Бу ким?!

Гүлнара. Менмин! Жо-к. Кийим, чачтын таралышы башка...

Айымкан. А булчу?! Булчу?!

Гүлнара. А сен. Бу жанымдагы папам.

Айымкан. Тигини жалгыз, муну Алмаз экөөбүз бир күнү түшкөнбүз. Сен мына менин өзүмө окшошсуң. Билдиңби?

Гүлнара. Кой э, Мурат Исаевичке окшошмун.

Айымкан. О чиркин, азыр эле менин жаш чагымдагы сүрөттү а дегенде өзүммүн деп жибербедиңби.

Гүлнара. Кантээр экен деп, калп эле ошенттим.

Айымкан. Анда мына муну оку. *(Сумкасынан эскирген үч бурч конвертти сунат)*.

Гүлнара. О, папамдын фронттук каты экен.

Айымкан. Кана, үн чыгарып окусаң.

Гүлнара. «Жан шеригим Айым, мен сага өмүрүмдүн акыр аягына дейре ыраазымын. Каралдымды, кичинекей Гүлүмдү колундан келишинче эркелетип бак. Мураттан кызганба. Анын акылын, жардамын чанба. Сатардын мага жана Муратка кастыгы өзүңө маалим. Ал чуулгандуу ушакчыдан алыс бол, анын сөзүнө терикпе. Жаратым оор. Экинчи жолку операцияны күтүүдөмүн. Төшөктөн алыс кыймылдай албайм. Гүлүмдүн беш манчасын кагазга түшүргөн, Мурат экөөндүн катыңды күтөм».

Айымкан. Мына, балам, Мурат Исаевич, билгин келсе, атандын акыреттик досу. Ошо достугун такай актап келатат. Оозуна алы жетпеген Сатар өлүксүзгө ишенип, мени ушу менен эки жолу азапка салдың. Мураттын аталык кеңешин укпай өзүң да жаңылдың. Мураттын адамгерчилигинен сендей макоо гана болбосо, мен эч качан кол үзө албайм. Ушуну акылыңа бекем түй, кызым!

Гүлнара. Апа, апаке, апакебайым!..

Пауза. Эшик коңгуроосу шыңгырайт. Айымкан чачылган сүрөттөрдү жыйнап нары бөлмөгө шашылат. Гүлнара тамагын жасап, Айчүрөктүн ариясынан ырдап калат. Коңгуроо дагы шыңгырайт.

Гүлнара *(шашпай, ырдаган боюнча барып ачат)*. О, о Чалкар, Чалкар, Чөккөн көңүл артар!

Чалкар *(Таңгак сүрөттөрүн көтөрүп кирет)*. Каалга узакка ачылбаган соң беймал убакта келип, тын-

чыңды буздумбу деп чочуладым эле. Кудай жалгап көнүлдүү тостуң!

Гүлнара. Спектаклга даярданып жаттым эле.

Чалкар. Ары ойлондум, бери ойлондум. Акыры баягы убадамдын аягына чыгайын дедим. Ансыз сен ишенбей баратасың. Биринчи эскиздерден тартып, «Таңкы уйкудагы актрисанын» өзүн, фотокөчүрмөлөрүн бүт апкелдим.

Гүлнара. Сатардын колундагысын дагыбы?

Чалкар. Албетте. Мынакей. (*Чөнтөгүнөн сууруп берет*). Тигилерди чечелиби. Көрөсүңбү?

Гүлнара. Жо-жок! Үйдө апам бар. Анын көзүнө чалдыкпасын. Өзүм керектүү жерге илип алам.

Чалкар. Бөтөн киши кирбес жаткан бөлмөңө илсең... Кандай жарашаар эле. Кроватта кырданып жатып өзүм жана өзүң гана карасаң.

Гүлнара. Мүмкүн.

Чалкар. Өрттөп жибереби деп чочугам. Искусствонун адамысың да. Раазымын.

Гүлнара (*ойлонуңку*). Чалкар дейм, Аскар «Чабандарын» бар эмеспи, жакында араң бүтүптүр, көргөзмө залында коюлду. Мактап жатышат.

Чалкар (*манчыркап*). А-а... Андайды азыр төтөн жаңы искусствого машур жаштар көрбөйт, көрсө да кол шилтеп өтүшөт.

Гүлнара. Неге?

Чалкар. Э-эй, андай зериктирме көрүнүштөр турмуштун өзүндө толуп жатат.

Гүлнара. Доорубузду баатырларынын элеси зериктирме болобу?! Кызык-к, «Чабандардын» алгачкы эле варианттарын жерге тийгизбей мактоочу эмес белең.

Чалкар. А-а... Анда мен кыйла чала моңол, а Аскарга көз каранды элем.

Гүлнара (*жаракөрлөнүмүш эте*). А эмичи. Чалкаш?

Чалкар (*кыялдана кучактайт*). Эми. Чалкашын көптү көрдү, көптү билди. Тиши чыкты. Биздин сүрөт искусствобузда жаңы табылга, жаңы жол издеген, а мүмкүн тапкан киши. Эми Аскарлар менден үйрөнүшсүн.

Гүлнара (*китеп текчесинен журнал алат*). «Ажырашуунду» мынабу басылышы менен куттуктайм!

Ч а л к а р. О, рахмат! Қатып алғаныңа ыраазымын.
Демек...

Г ү л н а р а. Сенден бир сыр сурайын...

Ч а л к а р. Айт.

Г ү л н а р а. «Ажырашууңду» тыяктан Сатар алып кетээрде көргөнбүз, чатакташканбыз! Анан... өзүң келе-лек жатсаң укмуштуудай, түп-төмөрынан бери жаңы, жакшы оңолуп калыптыр да?!

Ч а л к а р. Болду! Жашырбайм сенден. Бир өтүнүчүм бар. Ошону аткар. Анан...

Г ү л н а р а. Айт.

Ч а л к а р. Менин жүрөк сезимимди, делебемди козгой турган эки, үч сабак ыр ырдап бер.

Г ү л н а р а. Мурда сен укпаган ырдан болсунбу.

Ч а л к а р. Во-во! Укпаган бирок, мени толкундата турган болсун.

Г ү л н а р а. Ошондо сен «Ажырашуунун» сырын айтат экенсиң да.

(Пианиносун кыңылдатат).

Ч а л к а р. «Ажырашуу» эмес, жан сырымды айтам.

Г ү л н а р а *(башын баштап, жаңылып, ойлонуп жатып ырдайт).*

Қыялда калкып элесің,
Қосмонавт болуп келесің.
Сырдашам десем үн катпас,
Сыйқырдуу кандай немесің.

Чагылтып көзгө жамалың,
Алыстан үндөп аламың.
Чабыттап учсаң космоско,
«Чайкадай» жандап барамың.

Жашай бер жаркып оюмда,
Жашынып кетпей койдүң да.
Сезимге, ишке шык берген,
Аземиң жүрөр мойнумда.

Мына мен бүттүм. Орундаттым суроону.

Ч а л к а р. Укмуш! Сонун! Чыны менеп толкуттуң!

Г ү л и а р а. Эмки сөз сенден.

Ч а л к а р. Ооба, ооба... Деген анын не зарылчылыгы бар.

Гүлнара. Убадандан танасыңбы?!
Чалкар. И... и... Тиги, андагы... «Ажырашуудагы»
негримди өзүң деле байкаган окшойсун.
Гүлнара. Кайсы негринди?
Чалкар. Жардамчымды дегеним...
Гүлнара (*саатына карап*). Менин театрға барар
убагым болуп калды. Сыртка, сейилдеп басып жай сүй-
лөшөлүчү. (*Басышат*).

К ө ш ө г ө

Сегизинчи көрүнүш.

Мурдагы көл жээги. Чынар жапында Темир менен Асан басып келип токтошот.

Темир. Мурат менен Сатар дейсиңби, азыр Аскар менен Чалкардын тиреши башталды.

Асан. Буларга эмне жетишпейт ия. Баарынын тең эмгеги элге керек. Эл билет, ар кимисин алынча барктайт и-э! Сен жакын жүрөсүң, сырдашсың, түшүндүрчү мага себебин.

Темир. Эй, дос-с. Адамдын чоң кичинесинин баарында бой көтөрүү, көрө албастык, эрегишүү, күнүлөшүү оорусу бар.

Асан. И-э, и-э!..

Темир. И-элебей жүр, кылаага. Балык сорпосун кайнатып берем. (*Жетелейт*).

Асан (*кетенчиктейт*). Ой, Темир дос, токточу. Аскардын «Чабандары» Мурат акенин көңүлүнө эми араң жаккан экен и-э.

Темир. Аны эмне кайра-кайра сурайсың. Жүрчү.

Асан. Сурабагандачы. «Чабандардын» бир кичинеси менен керегемде илинүү турат. Макоолонбой токтосоң эми. Тиги Мурат акенин «Улуу достугу» укмуш дейт и-э. Көрүндүгүн берейин, уурдап болсо да алыстан көрүүгө кумармын.

Темир. Андай сыры, көркү күч сүрөттү такыр көрө элекмин.

Асан. И-э.

Темир. Чалкаңан кетесиң.

Асан. И-э, себеп?

Темир. Сен жүргөн тоо этегинде, мен жүргөн көл айланасында аземдүү, акылдуу, ишкер орус, кыргыз аралаш ар улуттуң биргелешип курган бакты-таалайлуу

турмушун көрүп боюң балкыйт. Карап эле тургуң келет.

А с а н. И-э... Оозуңан айланайын устанын уз колунаң бүткөн ошо касиеттүү сүрөттү бир көргөзчү.

Т е м и р. Ч-е... Ашыкпа. Мени сүйрөгөн менен эчтеке чыкпайт.

А с а н. И-э, неге?

Т е м и р. Устакем жарыктык эч жанга көргөзө элек. Мен жылыктыңан, уурданып карайм. Кайсы бир жерлерине акыркы сүртө турган сырлары кемчил. Ошону таппай издеп жүрөмүн дегенин уктум.

А с а н. Кап, көрө кетсем болбойт беле. (*Нарылашат*).

Пауза. Мурат менен Аскар сүйлөшө басышат.

А с к а р. Устаке, сиздин көңүлгө толугу кыйын.

М у р а т. Ырас. Кээ бир шакирттерим менен ошол катуулугума чыдабай, тез мактабайсың дешип жакалаша да кетишет. Качып да кетишет. А сен чыдамкайлык кылдың. Сабырдын түбү сары алтын деген ушул, Аскарым.

А с к а р. Азып арып бараттым эле. Акыры алкоо сөзүңдү айтып, сөөгүмдү агарттыңыз. Мен дайыма сиздин сабырдуулугуңузга, мүдөөңүздүн алалдыгына байланам. Болбогондо...

М у р а т. Сезем. Кептин баары мына ошо мүдөөнүн алалдыгында. биздин искусствонун ыйык салты адамды урматтоо, баатырлык эмгекти даңктоо. Сенин «Чабандарың» мына ушул талапка жооп берерлик чыгарма. Кээ бирөө көңүл эрмегин, жеңил, шайкелең нерселерди жазышып, алып сатарлык жолуна түшүп жатышат. (*Алардын соңунан батыналбай баскан Гүлнара*).

А с к а р. Маселен, биздин Чалкар...

М у р а т. Чалкар демекчи... (*Аскарды сынайт*). А шумкарымды сен чындап жектей баштадыңбы?

А с к а р. А сиз колдойсузбу?!

Мурат. Аны кайрадан боюма тартсамбы дейм. Жаш талант. Адашса оң жолго салуу керек.

А с к а р. Ал «жаңы» багыт издеп атайын «адашып» жатса кантебиз.

М у р а т (*аңкоолонумуш эте*). Кандайча?!

А с к а р. Чалкар бир жагынан экилүү, шайкелең, маңызсыз, түнт, түшүнүксүз, батыш модернисттерин туураса, экинчиден биздин арабыздагы бирип-сериң

жап багаар качкынды, аягы суюк сулууну эр жүрөк каарман катары көргөзүп жатпайбы. Жетектөөчү, үлгү берүүчү оң каармандарды тарткан бизди шылдындап жатпайбы?! Сиз анан ошону колдойсузбу?! (*Гүлнара кетеничтен, кайра жакындайт*).

М у р а т. Көз карашындын түздүгү, мүнөзүндүн туруктуулугу жагат мага.

А с к а р. Анда эмне? Андай экен тигини...

Г ү л н а р а (*Жөтөлөт. Экөө тең элее карашат*). Саламатсыздарбы?

М у р а т (*кулачын жая учурашат*). О Гүкүн кызым, кел айланайын.

А с к а р (*какшыктап, суз кол алышат*). Эмне, жалгыз сопоюп. Сырдашың кошо келген жокпу?

Г ү л н а р а (*какардуу*). Сырдашым менен кадимкидей тааныштырганы келдим.

А с к а р. Кадимкидей тааныштырганы... Демек, тойго чакырып келдиңби?

М у р а т (*Гүлнарага*). Кызым, балким, акыркы ирээттир, чоң өтүнүчүм бар сага.

Г ү л н а р а (*иймениңки*). Антпеңизчи, Мурат Исавич, мен...

М у р а т. Чалкарды мага ушерден жолугуштура ала-сыңбы?

Г ү л н а р а. Телеграмма урсам учуп жетет.

М у р а т (*жадырап*). Ошентчи, каралдым.

Г ү л н а р а (*чуркайт*). Мен азыр почтого барып, тез кайра келем.

М у р а т. Күтөм, кызым (*Нарылайт*).

А с к а р (*башын чайкайт*). Түшүнүксүз. (*Гүлнара кеткен жакты, анан Мурат жакты карайт*). Экөөнө тең түшүнбөдүм.

К ө ш ө г ө

Т о г у з у н ч у к ө р ү н ү ш

Таң эртең. Гүлнара сергек ойгонгон. Тикирейип паркы Мурат шамды өчүрбөй иштеген бөлмөнү карайт.

Г ү л н а р а. Таң аткыча тынымсыз басып жүрдү окшойт. Эми ишине киришти. Ушунчалык да тынчсыз адам болобу. (*Жөтөлөт. Паркы бөлмөдөн Мурат чыгат*).

М у р а т. Гүкүн, эртең мененки жайдарылыгың ме-

нен. Мен мындай рахаттуу танды өмүрүмдө көргөн эмесмин.

Гүлнара. Рахаттуу. Сиз уктабаганыңыз аз келгенсин жайдарыланып, толкундаганыңыз укмуш.

Мурат. Толкундабагандачы. Сүрөтүмө дагы бир таппай жүргөн жаңы боекту жаптым.

Гүлнара. О, кут болсун!

Мурат. Ызы-чуу түшүп макталган жанагы Чалкар баланы көрсөм деп «дегегеним» ай. Сүйлөшөйүн дедим эле жакшылап. Качан келет ал.

Гүлнара. Сиз кичине уктап сеп алыңызчы.

Мурат. Уктап?! Уйкуга убакыт жетет, каралдым... Андан көрөк кыргыз күүлөрүнөн чалып берчи.

Нары киришет. Фортопианонун үнү угулат. Аскар кылчак-кылчак артын карай кирет.

Аскар (*сыртка карап*). Шумдугуң кур, кийгени ала-була. Желип-жортуң, басканы башка. Мени көрөөрүн көрдү, бирок тескери кайып кетти. Ана... издегенин таппаган соң айласыз бери бурулду. Астын тосо бассамбы. Жок. Ушерден күтүп жолугайын.

Чалкар (*карбаластап кирет. Шаан-шөкөттүү, көпкөлөң*). А-аа... Аскар, сен дале ушерде жүргөн экенсиң го.

Аскар (*колун сунат*). Өңгө жосунду үйрөнгөнүң деле жетишет, бирок биздин жерге келгенде саламды унутпа Чалкар.

Чалкар. Ох-хоо! Жылкыңа карап ышкыр, баатыр.

Аскар. Ия! Ушундайбы?!

Чалкар. Кумга ыргытылган балыкка айлантып коём. Жөн жүр.

Аскар. Ох-о, сезондук чемпион дымагың күч. Ысык-Көлдүн балыгы тамагыңдан өтпөй какатып жүрбөсүн.

Чалкар. Айланайын сени менен акыйлашууга убакытым жок. Гүлнара кайда?

Аскар. Гүлнара... Гүлнараң...

Чалкар. Эмне, оорубу? Кайда? Неге шашылыш чакырды?

Наркы бөлмөнүн терезесин ачып Мурат, Гүлнара көрүнөт.

Мурат (*башын чайкап*). Ай, чийкилиц ай, мактоонун мастыгы ай.

Гүлнара. Тигил экөө жаңжалдашып калелегинде чыгалычы.

М у р а т. Жәңил, майда ишке бийик даңкталган адам, досун мазактоону оюн көрөт экен го. Мени менен чарпышпасың. *(чыгышат)*.

Ч а л к а р *(Муратка тоң ийилет)*. Саламатсызбы?! Гүличка, Гүлнара! *(Кучагын жаят, ал кетенчиктейт)*.

М у р а т. Чалкар, шумкарым. Сени мен чакырттым.

Ч а л к а р. Сизби? Неге?

М у р а т. Чабагандап жүрүүгө сага барып учурашууга мазем жок. Эки жылдан бери бир нерселерди иштеген болуп жатам. Ошону сынатайын дедим эле.

Ч а л к а р. Андай экен неге Гүлнарага дүрбөлөндүү телеграмма урдурасыз.

М у р а т. Анып да себеби бар.

Ч а л к а р. Мен толук түшүнбөй турам.

М у р а т. Бөбөгүм, чынында мен сенин акыркы жаңылыктарыңды көргүм келди, уккум келди. Сагыңдым. Карыганда сени чоочуркатпай боорума тарткым келди.

Ч а л к а р. О, Мурат Исаевич, менин жаңылыктарым сизди кубантпасын билем. Ошондуктан...

М у р а т. Жайланып олтурчу шумкарым.

Ч а л к а р. Кечиресиз. *(Аскарды көргөзөт)*. Ишенгениңиз бул болгон соң, бекер баш ооруткандын пайдасы не.

М у р а т. Мунун эмнеси коркунучтуу?

Ч а л к а р. Мунунбу? Мунун артта калгандыгы, ичи тардыгы коркунучтуу.

А с к а р. Сенин жасамалдуулугундан, сатылгычтыгыңан, данкорпостугуңан дагыбы?

Ч а л к а р. Эй дөдөй десе, эми асылган менен алың жетпейт мага.

М у р а т. Кантесиңер! Мындай оройлук, жөөлөшүү менен эч нерсеге жетише албайбыз. Мен силерди кайрадан боордоштурайын деп олтурам.

Ч а л к а р. Кур убара чекпеңиз. Мындай неме менен боордошчу киши мен эмес, башка бирөөлөр.

М у р а т. Кандайча башка бирөөлөр.

Ч а л к а р. Менин чыгармачылык изденүүмдү, табылгамды силер түшүнбөйсүңөр. Силердин ыкма менен мен баралбайм. Башка бирөөлөр дегеним мына ушу.

М у р а т *(кобурап, төркү бөлмөгө басат)*. Табылгамды, изденүүмдү түшүнбөйсүңөр дейсиң ээ...

Ч а л к а р *(Гүлнараны колтуктайт)*. Гүкүн. Гүличка,

жүргүн кетели. Буерде менин кылча ишим жок экенин көрдүң го.

Гүлнара. А балким болуп да калаар.

Чалкар. Убара кылдың. Ушунуң эле жетишет.

Аскар (*кетүүгө камынат*). Гүлнара сулуу (*кекете*) алып жөнө ашыгыңды. Жолунар болсун, кошкула!

Мурат (*каардуу чыгат*). Токтогула! (*Уйкудагы жылаңач аялдын Гүлнаранын сүрөтү салынган алиги «Таңкы уйкудагы актрисаны» көтөрүп чыгат*). Мына сенин изденүүң, табылгаң! Бул ким үчүн жаңылык, качанкы жаңылык экенин билесиңби?! Сен балам, м...

Чалкар (*Гүлнараны коё берип*). А-а сен көрсө, булардын тапшырмасын аткарып жүргөн куу, чыккынчы аял экенсиң го.

Гүлнара (*жылмая*). Кечиресин, мен сенин жакшылыгыңда да, жаңылганыңда да көзүңдү ачкан пайдалуу кишимин.

Чалкар. Пайдалуу киши! Сен мени акмак деп ойлоп жүрсөң керек. Бу бар болгону алгачкы варианттары. Чаап алгыңар келсе, мына акыркы нускасы, (*Чөнтөгүнөн журналдын барагын сууруп чыгат*). Мына басылганы!

Гүлнара (*көзү чакырайып, барактагы сүрөттү кармап олтурат*). Ой бул эмне?! Мага, өзүмө, тартуулабадың беле!..

Чалкар. Өтүнүчүң боюнча, сага түп нускасын белекке бергем. А муну тереңдетип, көркөмдөтүп тартканбыз.

Гүлнара. Алдагам, шылдыңдагам дебейсиңби.

Чалкар (*кучактайт, сүз*). Аша чаппа, шыгымды арттырган, даңкымды, байлыгымды күчөткөн перизатым.

Гүлнара. Ал эле дейсиңби «Ажырашуунун» негри жөнүндө айтууга үлгүрө элексин.

Чалкар. Гүлнара, адам бололу. Жашыруун сырдын барын тең жая бербейли.

Гүлнара. Менин да аракетим адам болуу.

Мурат. Оп, бали! Адам болгунар келсе, ачык сөздөн качпагыла. Турмуштун оор сыноолорунан өтмөйүн, кимдин ким экендигин билмейин достуктун баркына жетүү кыйын!

К ө ш ө г ө .

КЫЧАН

Опералык либретто.

КАТЫШУУЧУЛАР.

Кычан	— 14 жашар пионер. (тенор)
Жакып	— Уста, Кычандын атасы. (бас)
Турдукан	— Кычандын энеси (сопрана)
Атай	— Болугураак бала. Кычандын жолдошу. (баритон)
Керез	— Арыкчырай бала, «—» «—» «—» «—» «—» (тенор)
Тенти	— Мугалим (баритон)
Ызакүл	— Колхоздун председатели (бас)
Асылкүл	— Кычан менен бирге окуган кыз. (меццо)
Капсалаң	— Кампачы (бас).
Майрык	— Молдо (баритон)
Жумалы	— Капсалаңдын тууганы (баритон)
Каным	— Капсалаңдын аялы (сопрана)

Айылдагы окуучулар, колхозчулар катышышат.

Окуя 1930-жылдардын башында Чүй боорундагы колхоздо өтөт.

БИРИНЧИ КӨШӨГӨ

Б и р и н ч и с ү р ө т

Орулуу Жакып төшөктө, анын жанында үңкүйгөн Турдукан. Молдо жинденип оору устанын үстү башынан секирип, аса-муса таягыч булгалап бака-шака.

Анан жоошуй теспе тартып түшүнүксүз күңгүрөнөт.

Майрыктын бий аралашкан, түшүнүксүз дува окуган ариясы.

Жакып.	Олда жаным ай, жаным. Шалдырап бүттү алым. О, курган байбичем, Бар бекен сенин багың.
Турдукан.	Кантесиң, бардаш кыл, байым, Алла де, кудайга тайын.

Ж а к ы п. (*көшүлүүкү, уулу Кычан жанына олтургандай көзүнө элес келет*).

Кагылайын, Кычаным,
Каралдым, канат-бутагым.
Көз жумулса артымда,
Өзүң бар медегер тутарым...
Кагылайын бутагым.

* * *

Автомобил астында,
Аэроплан үстүндө,
Ай-ааламдын барысын,
Айланып чыксаң үч күндө...
Арманым калбас эч мүлдө.
Папыке болсо колуңда,
Беш атар болсо жонунда,
Кара ниет душмандар,
Калчылдап түшсө жолуна...
Атаңдын иши оңунда.

Т у р д у к а н (*ыйламсырап*). Жөөлүбө, Уста, курган баш, Молдокем келди, көзүңдү ач!

М а й р ы к (*кирет*). Ак!.. Аллай, иллай аллай ак!

Кетпес кесел ордуң тап! Ак!
Мен кудайдын жарчысы-ы...
Келээр, кетээр дүйнө, бак!
Аллай ак! Ак! Ак!

Молдо Жакыптын тамырын кармайт.

Виссимилла рахман р-райым...

Алла де, кудайга тайын.

Аралжы болоор жаныңа,

Колуңда бар малың... Суф! Суф!

Т у р д у к а н (*жылынып бөйпөңдөйт*).

Айланайын молдокем,

Демиң эм болсо экен.

Үй туткасы устамдын

(*эки ирет*)

Жаның эсен койсо экен!

Кудай, кудай, кудай!

М а й р ы к.

Алла-таала колдосо,

Жакыптын ишин оңдосо.

Эмим түшпөй калбасын,

(эки ирет).

Жолдугум жакшы болбосо!

Суф! Суф!

Э к ө ө. Эмиңиз түшсүн, эмиңиз түшсүн.

М а й р ы к. Ноокас адам дурустап күтсүн.

Т у р д у к а н — эмнени берели?!

Ж а к ы п — эмнени берели?! — муну берели! *(или-нүү ээр токумду көрсөтүшөт).*

М а й р ы к. Жок кереги!

Ж а к ы п *(үстүндөгү чапанды сунат).*

Жайкалып жарашат

Чапанды кий береги!

М а й р ы к. Жок кереги!

Ж а к ы п *(молдого).*

Айыктырсаң, дем салсаң...

Анан жалгыз тайды сен алсаң...

Ошо маалда Кычан Асылкүлдү ээрчитип, китепкантарын асынып кирип угат, жинденет. Беркилер байкабайт.

М а й р ы к. *(оорулу тайды оозанганда кымылдап, жай ишарат кылат).*

Тосокко дароо түшөсүн,

Уста, убада сөздөн сен тансаң!

(Жакыптын колун кысат, оңдонуп окууга киришет).

Төрт чалыяр пайгамбар,

Оорунун ишин оңго сал!

Суф! Суф!

К ы ч а н *(Асылкүлгө).*

Молдонун алкы бузулду,

Кубалап чыгам ушуну.

А с ы л к ү л. Акырын, Кычан кантесиң,

Атаңа тиет кусуру.

К ы ч а н *(Асылкүлдү сыртка жетелейт).*

Бол, Асылкүл, Асылкүл,

Аялдабай тез жүгүр!

Агай, доктор келишсин

Алдамчы шумду көрүшсүн!

Асылкүлдү ой боюна койбой жөнөтүп, Кычан бурчка молдону туурап отуруп китебин ачып, окуган болот.

«Касиеттүү» молдонун

Уурусун көрүп койгомун.

Капсалаң экөөң биригип,

Кампага топо кийирип,
Буудайга чанды кошконсуң,
Буудайды уурдап озгонсуң.
М а й р ы к. Кычаган түгөт!
Бекер Кычан койбогом.
Так ушундай кыжалат,
Чыгарыңды ойлогом!

К ы ч а н (*ария*).
Өзгөртүпсүң Кычан деп,
Дүйшеке менин атымды!
Жигит болдум көрдүңбү,
Жулалбадың башымды.
Мен пионер Кычанмын,
Тааныйм сендей касымды!
Пайдасы жок батаңдын
Оорутпа башын атамдын!

Кычан молдонун жөлөп койгон аса-мусасын ат кылып минип, теспесин камчыланып удургутуп чаң салат. Баланын оюн-бийинин музыкасы.

— Чу, чу күлүгүм,
Чунаң, чунаң жүгүргүн!
(*Теспе быдырап жерге ыргыйт, Кычан молдонун селдесин чубай жөнөйт*).

Кокуйла, молдо, жетпейсиң!
Өткөндү да бир эстейсиң!
М а й р ы к (*башын чак ура айкырат*).
—А-а! Жин-шайтандын тукуму,
Тирүү жутам ушуну!
Жалмап, жайрап таштагын,
Алла-таала кусуру!
Кудай сүйгөн пендеге,
Кол салган ниети бузугу!
Токто-о, чечек, соёмун,
Томуктай жутуп коёмун!
(*Кычанды басып жыгылаарда Турдукан далдоолойт*).

М а й р ы к (*Турдуканды жулмалайт*).
Коё бер канчык!
Өлтүрөм жанчып!
Т у р д у к а н. Жан соога, молдо жан соога,
Эсирген тентек баланын,
Айбы үчүн мени сабагын!

Баласын коргоп сыртка жөнөйт. Алардын соңунан мол-

до атырылат. Сырттан Турдукандын чыңырган үнү угулат.

Ж а к ы п (калчылдап ордунан козголот).

О, Дүйшеке, каралдым!
Неге тентек жаралдың!
Қаргаба, молдо, тийбегин,
Аны коюп мени алгын!

(Турам деп жыгылат).

Т у р д у к а н (тытылган, айрылган боюнча кирет).

Балаң кетти жеткирбей,
Бардаш кылчы, эчкирбей!

Ж а к ы п

Т у р д у к а н.

(дуэт) Молдо алдынан өтөлү,
Тайды тартуу этели!
Чымындай жан, чымындай
Аман болсун эсели!

(Молдо чамынып кирет. Тигил экөөнүн сөзүн угуп, тынч-тана акыраят, ичинен сүйүнөт).

Ж а к ы п.

Т у р д у к а н.

Айланайын молдоке,
Жалгыз тай тартуу кылалы!
Қаргадай болгон баланын
Күнөөсүн кеч, тыналы!

М а й р ы к. Не дейсиңер-р,
Уксун чоң кудайдын кулагы!

Т у р д у к а н

Ж а к ы п

(дуэт). Айланайын молдоке,
Жалгыз тай тартуу кылалы!
Қаргадай болгон баланын,
Күнөөсүн кеч тыналы!

Майрык жибийт, куранын ачып, бир оң ийнине, бир сол ийнине башын буруп «кеңешет».

М а й р ы к. Айткылачы, периште,

Не ылажы бул ишке!

(эки ирет).

Шордуу эне, атасы,
Дароо тилге киришсе...
Кечсе болот, кечсе болот,
Кудай жолун билишсе.
Ооминн, ооминн!

Ж а к ы п. Макулмун, макулмун.
Т у р д у к а н. Ыгын таптың акылдуум!
М а й р ы к (*чөгөлөп, куранын жайып күч менен*).
Дин мусулман баласы,
Жасабаган бу жышаан.
Тажаал чыккан бу чечек,
Жайран болмок ушу саам!
Жакыр Кычан!
Капыр Кычан!
(*эки ирет*).

Ж а к ы п
Т у р д у к а н Кычан, Кычан,
(*чочулашып*). Кагылайын Кычан!
М а й р ы к (*шаңдуу*).
Тай тартуулап жалынды,
Жин-шайтандар адашат!

Ж а к ы п
Т у р д у к а н
(*дуэт*).

Айла канча, молдоке,
Каргышыңдан кайра тарт!
К ы ч а н (*эшикти шарт ачып*).

Куркулдаган куу молдо,
Түшкүнүң жолго!
Мугалим, доктор келатат,
Бөөдө шылдың болбо!

М а й р ы к.

Парпардигер, оңбо, оңбо!
Жакып! Бу не деген кордоо!

Ж а к ы п (*уулун жакадан тартып жаакка чабат*).

О, курган балам,
Чымындай жанга жолтоо болбо!

М а й р ы к. (*Кычанга асылат. Ал бойлошуп колун кармайт*).

Колуң барбай турса,
Мына минтип сомдо!

Т у р д у к а н (*ортого түшөт*).

Молдо, касиетиң чын болсо,
Эми бизди чендеп кордо!

Мугалим Тенти халатчан врачты, Асылкүлдү ээрчитип кирет.

Т е н т и. Тийбегин Кычанга, карышкан молдо,
Устаны айыктырыш мына биздин колдо!

М а й р ы к (*жакасын карманып четтейт*).

Лай лава лил лалла,
Чыйкан болду бу балээ!
Жаштайыңда жайраарсың,
Жардын түбүн жайларсың.
О,Капсалаң, Жумалы,
Каңкорлорум, кайдасың!

К ө ш ө г ө

Э к и н ч и с ү р ө т

Капсаландын үйү. Бурчта Каным бирдеме жамап отурат. Кампачы Капсалаң эсеп-чотту ары-бери удургутуп, мурдагы жаштыгы, байлыгын ойлоп толкундуу.

К а п с а л а ң.

Ой, катын, тамак даярда,
Чоочун көздөн аярда!

Каным ашкана жакка казан аягына аралашат.

К а п с а л а ң (*ария*). Дөөлөттү күттүм чалкалап,

Ата даңкын аркалап.
Оюн, күлкү, жашчылык,
Оолжуп курдум салтанат.
Кеңештин доору курулуп,
А күндөр кетти суюлуп.
Кампаны ээлеп турсам да,
Заманам барат куурулуп.

Мал-мүлкүм кетти тосулуп,
Суунуку сууга кошулуп...
Кегимди кектеп аламбы,
Же, кекенип шүнтүп каламбы...
Ж-жо-ок!

К а н ы м (*дасторкон жаят*).

Арманы мунун арылбайт,
Ойлогону табылбайт.

Керез кирет.

К а п с а л а ң. Каргадай болгон түгөтүм,
Кайсыл жакта жүрөсүң?!

К а н ы м (*Керезди кучактап*).

О, Жалгызым, күчүгүм,
Кечиктиң го сен бүгүн.
К с р е з.

Укмушту уктум аяктан,
Агай берген сабактан.
Капсалаң. Эмине? Каяктан?!
Айт, союласың таяктан!
Керез. Тиги, Тенти агайым,
Түшүндүрдү далайын.
Тап дегенди үйрөндүк!
Бай баласы, молдолор
Жарды, жетим, жесирге,
Жат дегенди үйрөндүк!
Капсалаң *(сылап, эркелеткен болот)*.
О, жарайсың, Керезим,
Барын айтып бересиң.
Керез *(эдиреңдеп)*.
Кычан чыкты күүлөнүп,
Майрык менен Капсалаң,
Экөөнүн тең ичи арам,
Капсалаң. Тап душман деп сүйлөнүп.
Ия! Ошо Кычан желмогуз!
Ага жолдош сен доңуз!
Тируүүлөй жанчып тынсамбы!
Тукум курут кылсамбы!

Каным *(ортого түшөт)*.
Арачы, байым, арачы,
Жетимге убал саначы?
Капсалаң. Бу тапандар эмитен
Таш ыргытат карачы!
(ачуулуу сыртка чыгат).

Каным
Керез *(кучакташып)*.
Олда жалгыз Керезим,
Кандай шордуу немесиң.
Көзүңдөн жашың тыйылбас
Сен да шордуу эмесиң. •
Кайгыбыз качан жазылат
Бактыбыз качан ачылат!
(эки ирет)

Капсалаң Майрыкты ээрчитип кирет.
Капсалаң. Катын, тур, жөнөгүн,
Ээрчий кетсин бөбөгүң!
Канымды, Керезди түртүп чыгарат.

М а й р ы к. Коркутун маалим сүрүнөн,
 Кубалатты үйүнөн.
 Каргышым өтпөс ит Кычан,
 Чоңойсо жаман, түнүлөм...

*Капсалаң ойлуу, жооп бербейт. Каалга ачылып, жырттык
 шинелчен, кылыч асынган Жумалы кирет. Экөөнү кучактап долдурайт.*

Ж у м а л ы. Атсалоомо алейким,
 Агатайлар аманбы?
 Тентип кеткен Бай уулу
 Жумалы айтат саламды!
 М а й р ы к Жумалы, Бай уулу?
 К а п с а л а ң (кучактап).
 О, Курган качкыным,
 О, тууган, жакшы иним!
 Кайда жүрдүң он жылы,
 Кабарыңды айткының!
 Ж у м а л ы. Кылыч, мылтык четинде,
 Кылчылдашкан кезимде.
 Чеч түштү кара о көзүмө,
 Так түштү айдай о бетиме...

М а й р ы к. Басмачыдан о кутулуп,
 Кызылдарга о тутулуп...
 Да кирбедим о эсимде,
 Кегим кайнайт о сезимде.
 Ж у м а л ы. Кайсыл жерде согуштуң,
 Кимдер менен тооруштуң.
 Урдум, аттым, өлтүрдүм,
 Алай жакта көп жүрдүм.
 Басмачыдан баргамын,
 Кызылдардан жалгадым.
 Кемендирден сыйлыкка
 Кылыч, канжар алгамын/
 Тилим чоркок, кол баатыр
 Териштирбе ар жагын.
 К а п с а л а ң. Балбандыгың о дөөдөй,
 Бараның зор о төөдөй.
 Кусалыгым о арбыган,
 Жумалым, сенин о көрбөй.
 Ж у м а л ы. О, баяке, о, Капсалаң,
 Кайрылып келдим о, мен саган.
 Жүдөңкү тартып о калыпсың,

Кор тарттырды о ким саган!
 Алапайды о саламын,
 Өчүндү айтчы, о аламын!
 М а й р ы к. Келишин тилеп о зарыктык,
 К а п с а л а н. Кек алар сендей о баланын.
 Досум жок да, о касым көп,
 Таанытам сага о карагым.
 Мен кампачы о өзүндү
 Кароолчу кылып о аламын.
 Ж у м а л ы. Кароолчубу?! Жарадың!
 Сазайын берем мен анын.
 Айткылачы, байкелер,
 Кимдерге чеңгел саламын!
Керез жашырынып келип тыңшап турат.
 К а п с а л а н. Ашыкпагын батырым,
 Тамырын жулсак акырын.
 Баякыдай кез эмес,
 Байкатпай табам акылын!

К ө ш ө г ө .

Ү ч ү н ч ү с ү р ө т

Кыш. Жылгаяк муз аянты. Ага улаш түптө колхоздун кампасы.
 Капсалаңдын үйү. Коньки тээп ойногон тестиерлер: Кычан, Керез
 ж. б. кыйма-чийме кубалашып ойноп жүрүшөт. Аларды машыкты-
 рып, башкарып жүргөн жеңил, спорт костюмун кийинген мугалим
 Тенти. Коньки бийи.

Аларды акмалап, жакасын карманып, башын чайкап таңданган
 Майрык молдо. Ал мурдагы көшөгөдөгүдөн картайыңкы, жүдөңкү.

Т е н т и.

— Мына, мен кеттим,

Кычан, кууп тез жеткин

К ы ч а н.

— Тенти агай, мен да кеттим

Атай, Керез, Асылкүл,

Эр болсоңор кууп жеткин!

А с ы л к ү л (*ага жетпей*).

Кыча-ан жай тепкин!

А т а й

Антпесең куубайт эч ким!

К ы ч а н. (*Тигилерди караандатпай агайынын соңунан
 аянтка сызып келет. Аерде балдар, кыздар «кар киши»
 жасап ойноп жатышкан болот.*)

Т е н т и (*моюн, бетин кар менен жышынат*).

Қандай сонун кышында,

Қарга минтип жышынса!

Кычан (агайын туурап, моюн, бетин кар менен жышынат).

Сонун тура кышында,
Карга агайча жышынса.

Асылкүл. (Көптө араң жетишет). Дуэт:

Атай. Ичкий, ичкий кутурба

Тенти. Балдар ансамбли:

— Чыдамкайлык ушунда,

Чыдамкайлык ушунда!

Кычан (Тигилердин моюнуна кар салат).

Чыдамкайлык ушунда!

Балдар бириндеп качып, кайра чогулушат.

Кычан

Асылкүл (көңүлү жайланып ырдай келишет)

Гүлдөй сүйкүм жаралып,

Гүлдөп өстү балалык!

Хор (аны коштойт, Тенти өзү кошулуп дрижерлук кылат).

Гүлдөй сүйкүм жаралып,

Гүлдөп өстү балалык!

Кайырма: Самаган жерге барабыз,
Байлыктан санды табабыз
(эки ирет)

Биз жаш шумкар-канатчан,

Тарбия, таалим жарашкан!

Кайырма: Доско колду беребиз,
Қасты жектеп жеңебиз!
(эки ирет)

Ар өнөргө маш кылып,

Өстүрүлгөн жашчылык.

Кайырма: Чындыгында жеке эле,
Биздин, биздин өлкөдө!
(эки ирет)

Компартия күнүбүз

Күндүн сүйкүм нуру биз!

Кайырма: Нурдан чачып таалайды,
Кубантабыз далайды!
(эки ирет)

Кычан (Тентини жалгыздатып, жанаша, жай муз тебет).

Көрдүңүзбү, Тенти агай,

Күйпүйгөн Майрык молдону.

Т е н т и. Атаңа барып дем салып,
Алдасам деген ойдобу?
Қ ы ч а н. Атын баштап атамдан
Алып бүткөн олжону!
Т е н т и. Доктор, дары жогунда,
Мындай куулар жойлоду.
Қ ы ч а н. Бизге келип батынбай,
Бул эмине ойлоду.
Т е н т и. Жаңылыкка кыжынып,
Жаңжал салуу болжолу.
Мен турганда даай албай,
Мунун ичи толгонуу.
Кошуп алып молдону,
Уланткыла ойноону.
Байкагыла акырын,
Сөзүн айтат ойдогу.

(Кетет)

М а й р ы к *(балдардан, бөтөнчө Тентиден, Кычадан
көзү өтүп четте турган).*

Шу, кыркма чач балаадан,
Кыямат, кайым тараган!
Арбап жатып балдарды,
Араң кетти талаадан.
Купшуңдаган балдарды,
Куткарам кантип чаладан...
(Ойлуу)

Бир топ жыл өттү арадан,
Чочуйм Кычан баладан!
Чыкчырылган жүгөткө,
Бүткүл балдар караган!
(балдарга арамза күлө бага басып келет).
Таманга темир байланган,
Музду чарк айланган.
Шайтан ойнуң бир укмуш,
Кычан сенден айланам!
(Кычанды өбөт).

Қ ы ч а н. Шайтан ойну аталбайт!
А т а й. Шайтан музда баса албайт!
А с ы л к ү л. Шайтан музда баса албайт!
Б а л д а р *(ансамбли).*
Шайтан ойну аталбайт,
Шайтан музда баса албайт!

М а й р ы к (*кетенчиктейт*).
 Тобо, тобо, нары, нары, нары, нары,
 Жабылбагыла жаңынын тапандары!
 Б а л д а р (*жабыла жылышат, коньки сунушат*).
 Неге, жалгыз балдары!
 Тээп көнсүн чалдары!
 М а й р ы к (*аргасыз конькини алып*).
 Б а л д а р. Таптыңар муну кайдан!
 Тенти агай, Тенти агай,
 Алып келген шаардан!
 М а й р ы к. А-ха! Алиги кыркма чач наадан
 К ы ч а н. Кой, молдоке коюңуз,
 Жакпайт мындай оюңуз!
 Б а л д а р (*ансамбли*).
 Кой, молдоке, коюңуз,
 Жакпайт мындай оюңуз!
 Агайыбыз даанышман,
 Ар нерсени тааныткан!
 Ал окуткан сабактан,
 Илимге көз каныккан!
 М а й р ы к (*көзү чанагынан чыгып кетенчиктеп ол-
туруп жыгылат*).
 Тобо, тобо, нары, нары...
 (*Балдар зордоп молдонун бутуна коньки байлашат*).
 К ы ч а н. Тээп көнсүн сиздей кары!
 Кычан бир колунан, Асылкүл экинчи колунан жетеле-
шип, молдону бирде жыгып, бирде тургузуп, тайтаңда-
тып коньки тептиришет. Күлкүлүү музыка. Бул өзүнчө
бийди элестетет
 Б а л д а р (*ээрчишип*).
 Ха-ха-ха-ха
 Ой, чоң ата, чоң ата!
 К ы ч а н. Көңүлүңүз ачылат,
 А с ы л к ү л. Муз тепсеңиз бир паста!
 М а й р ы к. Лай лава лил лалла
 О, жан соога, жан соога!
 К е р е з (*Жанатан эле боору ачыган. Молдону этеги-
нен тарта*).
 Молдоке, баспа, баспа!
 К ы ч а н (*Керезди нукуйт*).
 Жогол, коё электе башка!
 К е р е з (*ыйламсырайт*).
 Кантет, аста, аста...

М а й р ы к.
Лай лава лил лалла
Шайтан минди мойнума,
О, Кычан! О, Балдарым койгула!
Б а л д а р.
Ха-ха-ха-ха
О, чоң ата, чоң ата!
К ы ч а н
А т а й

(дуэт).

Көңүлүңүз ачылат,
Муз тепсеңиз бир паста.

М а й р ы к.
О, балдарым, жан соога!
Жакшы иш түштү ойго,
Барсак кантет тойго!

К ы ч а н *(кара терге түшкөн молдону токтото).*
Тойго! Кайдагы тойго!

Б а л д а р.
Тойго! Кайдагы тойго!

М а й р ы к *(колун бошотуп такаанчыктан).*

Баатыр келди алыстан
Басмачы менен алышкан!
Балбандыгы дөөдөй,
Баранын көрсөң төөдөй!
Арманда калба Кычаным,
Аны, той үстүнөн көрбөй!

К ы ч а н *(машыркай).*

Баатыр келсе алыстан,
Басмачы менен алышкан!

Б а л д а р *(ансамбли коштойт).*

Балбандыгы дөөдөй
Бараны болсо төөдөй!
Кантип карап турабыз,
Аны барып көрбөй.

К ы ч а н. Жарайсың молдоке,
Б а л д а р. Баралы эмесе!
*Молдонун бутунан конькини чечишет. Аны ээрчишип
жөнөшөт.*

ЭКИНЧИ КӨШӨГӨ

Ү ч ү н ч ү с ү р ө т .

Той—тамаша. Капсалаңдын үйү, кампанын алды. Башкарма Ызакул, мугалим Тенти, той ээси кампачы Капсалаң, Жумалы, Майрык, Жакып, аялдар, карыялар, балдар.

Капсалаң (*Жумалыны ортого чыгарып элге тааныштырат*).

Кылыч, канжар четинде,
Кылчылдашкан кезинде.
Чеч түшүптүр көзүнө,
Так түшүптүр бетине.

Басмачыдан кутулуп,
Кызылдарга тутулуп,
Кийин кирген эсине!

Он жыл бою жоголгон,
Акыры иши оңолгон,
Капсалаңдын тууганы
(*өзүнүн төшүн урат*)
Айтылуу балбан Жумалы!
(*Жумалыны көргөзөт*).

Көңүл бурсак аз гана,
Макул десең башкарма.
Кампага сакчы кылалы!

Ызакул. Жарайт жолдош кампачы,
Коромжусуз бек болсун,
Колхоздун бай кампасы!

Балдар, бөтөнчө Кычан, турпаты локуйган балбан Жумалыга таңдана карайт. Улам жакындап, жанына шыноорлогусу келет.

Тенти (*Жумалыга*).

Кайсыл жерде согуштун,
Кимдер менен тооруштун,
Командириң ким эле
Кабарын айт согуштун?

Көптү билүүгө ынтызар балдар мугалими суроону тактап

берген соң, далай укмуштуу согуштук сырды угабыз де-
шип түйшөлүшөт.

Ж у м а л ы. Урдум, аттым, өлтүрдүм,
Алай жакта көп жүрдүм.
Басмачыдан «баргамын».
Кызылдардан жалгадым!

Кемедирден сыйлыкка
(көрсөтөт)
Канжар, курду алгамын.
Тилим чоркок, кол баатыр,
Териштирбе ар жагын!

Эл ичинен, айрыкча балдардын жактыруулары.

К а п с а л а ң (Жумалыны далыга таптап).

Э, Тенти маалим,
Туура айтат балбаным,
Көргүң келсе сен муну
Балбаңынды камдагын!

У н д ө р. Туура, туура!
Ким чыгат буга!

Тенти үнсүз эл ичине үңүлөт, балбан издейт.

К а п с а л а ң (көтөрүлө).

Кана, Тенти маалимим,
Башкарма экөөң биригип,
Көргөзгүлө таалимиң!
Мен чыгарган балбанга,
Тең келбейсиң эч бириң!

(Кычан, анын жолдоштору кайпактаган агайына жалоо-
руй карашат. Кантип жардам берүү аргасын табышпайт.
Тентиге кошулушуп балбан издешип көрүнгөн эркекке
суроолуу карашат.)

Ж а к ы п. Тенти иним, тартпасаңчы убара шок Жу-
малыга теңдешер айылда жок.

К ы ч а н. Ырас, агай, буга тете балбан жок!

Т е н т и (Ызакулга). Досум, сен да бул айылга жаңы
көз, балбан таппай Капсалаңга боломбу сөз!

Ы з а к у л (Ызалуу кайраттанып). Тоодой болгон
Жумалыда өнөрдү өзүң серпиш, бир байкашып көрөлү.
Т е н т и. Мен чыкпайм, эгер чыксам...

К а п с а л а ң. Жыгылам, жыгылам! Ха-ха!

Б а л д а р. Агай, чыкпаңыз! Андай сөздү укпаңыз!

Ы з а к у л. Намыс, намыс!

Б а л д а р. Агай, чыкпаңыз, андай сөздү укпаңыз!

Тенти. Жок! Айланайындар! Жыгылсам жер көтөрөт! Андан калса, эл көтөрөт!

Эл. Мына! Бали! Эл дуу-дуу эки жак бөлүнүп олтурушат. Ортосу ачык. Биринчи жактан Капсалаң, Майрык башында. Жумалыны ортого алып чыгышат.

Экинчи жакта Тенти, Ызакул, Жакып, балдар. Керез кыйпычыктап, балдардан жашынып, жездеси Капсалаң жакка кетет. Беркилер Тентиге балбан шым кийинтишет. Эл тегеренет.

Капсалаң (*Жумалыны ортого чыгарып*).

Аха, башкарма, маалимби сенин, балбаның,

Карап тур эми, кандайча жыгылып калганың!

Кагылайын Жумалым тургун тез!

Маалимди жыгып, башынан аттап кет!

Хор ансамбли.

Чайналышты балбандар,

Айланышты балбандар!

Бирин-бири эзишпей,

Жайланышсын

балбандар!

Капсалаң (*нааразы*).

Күч атасын тааныбайт,

Түшкөн соң адам наалыбайт!

Аңгыча Тенти Жумалыны көтөрүп чаап, башынан аттап кетет. Эл ызы-чуу, күрү-гүү.

Балдар (*хор*). Баары качса даабай,

Көтөрүп чапты таамай,

Биздин агай,

Биздин агай!

Капсалаң. Балбандыгын Жумалым,

Башка жактан маалымдайт!

Капсалаң өзү баштап сегиз киши кампа жактан чеч буум капка буудай көтөрүп келип коюшат.

Капсалаң.Кана, Жумалы,

Көтөр мунаны!

Балдар.
(*кайталайт*) Кана, Жумалы,

Кычан. Көтөр мунаны!

Жумалы кыйылып турат. Даңкайып капка келет. Эл толкуну. Биринчи жолу: Як алла — деп капты ордунан араң жылдырат. Экинчи жолу: — Як алла — деп тизесине жет-

кирет. Тыныгып туруп үчүнчү жолу: — Як алла — деп,
бооруна көтөрүп басат.

Э л. Бали, бали күчүнө!
 Мугалим балбан көрүнөт.
 Буга дааган түшүүгө!

Б а л д а р
(Жумалынын артынан калбай, кубана ээрчишет).

К ы ч а н

— Балбан, балбан!
Жумалы балбан!
Төөдөй капты, төөдөй капты,
Так көтөрүп алган!

Алардын соңунан баятан бери тыныгып олтурган Тенти
кап көтөрүүгө шымаланып басат!

К ө ш ө г ө .

Т ө р т ү н ч ү с ү р ө т .

Устакана, көрүк, дөшү, көмүркөй, балка, чот ж. б. эмеректер.
Жакып соко, шаймандарды оңдоодо. Ызакул, Тенти уста менен сүй-
лөшүүдө. Бери жакта эки жеңил түрүзүп алып Кычан чака түптөп
отурган болот.

Ж а к ы п (шаймандарды көргөзүп).

Соко, мала, күрөк, кетмен шайманын,
Кечиктирбей убагында камадаймын!

Ы з а к у л. Ишенебиз, уста Жакып, ар дайым.

Т е н т и (сумкасынан газетаны сууруп).

Ызакулга абдан жакты ишиңиз,
Кат окуудан да көрүнсүп күчүңүз!
Биздин эмгек башкармага билинсин,
Газетага өтөр бекен тишиңиз.

К ы ч а н (Атасынын сабатсыздыгын жойдуруу ма-
селесиндеги өзүнүн жоопкерчилигин сезип, газетага үн-
сүз тигилген атасына кыйпычыктайт. Ызакул күтөт).

Ой, атаке, атаке,
Кана, бол, бат эле!

Шатырата окуйсуз,

Алгышени жат эле!

Ы з а к у л. Мактанбагың Тенти, Кычан экөөлөп,

Карылардын катка тиши өтө элек.

Т е н т и. Башкарма, шашна!

Кычан. Атаке, башта!

Жакып (*эжелеп окуйт*).

Кол-хо-з ку-ру-луш-ун чың-дай-быз.

Ызакул (*далыга таптайт*).

Жарадың, уста, жарадың,

Жардамын билдим балаңдын.

Чыныгы эмгек Тентиники, баалагың!

Жакып. Аны сыйлап болот маки камдадым!

(*Көмүркөйүнөн Тентиге маки сунат*).

Ызакул (*Тентини тамашалай*).

Охо-хо-хо, болбойт пара алганың,

Окуттым деп болбойт пара алганың!

Эстүү жансың ойлоп көрчү ар жагың!

Тенти (*тамашалай*).

Билдим досум, ичиң күйө калганың,

Устакемен кантип белек албайың.

Окуумду окуп, ызырыңган ичинен,

Кампачың бар, сак болгунуң ар дайым!

Ызакул (*жактырбай*).

Жаңыласың, жаңыласың, Тенти агай,

Бул айылда таасирдүү актив жок

андай.

Тенти. Адам татаал, адам түрлүү бил талдай,

Касты таанып, досту барктап жүр

жандай.

Жакып (*Бул экөөнүн ырбаган сөзүнөн чочулап кычкачын таштап эшикке жөнөйт*).

Кыжылдашып сөз айтышат не мындай,

Бул чоң ишке аралашпайм кымындай.

О, Кычан, о, каралдым, жүр мындай.

(*Кычан чакасын катуулай чакылдатат*).

Ызакул (*Кычанга*).

О, Устайүп, неге түптөп жатасың

Кычан.

Тенти.

Қарары жок жесир кемпир чакасын!

Мен окуткан тири карак балдарым.

Андайлардын көп алышат батасын!

Жагымдуу сөзгө карбаластаган Кычан, кычкачты аралаштырам дегенде билегине чок жабышат. Билгизбөө үчүн кагып түшүрүп, жеңин түрө коёт. Аны Ызакул байкап калат.

Ызакул (*кыйкырат*).

Ой, чунак, бай, бай, бай...

Кычан (*эчтеке сездирбей*).

Агай, Тенти, агай,

Бу Жумалы, Жумалы балбан кандай?

Тенти.

Жүргүн жандай, достош балдай.

Эчтеке айтпа, ээсин байка Капсалаңдай.

Кычан (*сүйүнөт*).

Макул агай, макул агай!

Бзакул (*таңдана*).

Бул эмнеси маалим менен баланын,

Кооптонуп сүйлөшкөнүн карагын!

Сахна тегеренет. Музыка.

Бешинчи сүрөт

Кычан жолдош балдары менен Жумалы балбанды көрүүгө издеп кампаны тегеренип чуркап жүрүшөт.

Кычан

Атай (*Трио*). Жумалы, Жумалы,

Асылкул Балбандын баянын

Угалы, угалы!

Жумалы, Жумалы,

Кайда жеткен убагы!

Керез.

Акырын, акырын,

Каалгага туралы.

Кампанын сырткы каалгасы жабык, бирок жылчыктан чаң буркурап чыгууда. Балдар шыкаалашат. Каалганы билгизбей жай ачышат. Жумалы килейген буума кап топуракты үйүлгөн кызыл буудайга төгүп аралаштырып жиберет. Нары жактан бери жылган. Капсалаң менен Майрык көрүнөт.

Кычан

Атай (*трио*). Балбан! Балбан! Балбан!

Асылкул Жумалы балбан!

Төөдөй, төөдөй капты,

Так көтөрүп алган!

Жумалы (*мактоого машыркап жакындайт*).

Оф, балдар, балдар, келдиңер, кайдан!

Кычан! Баатыр ага! Балбан ага!

Атайын келдик биз сага!

Жумалы. Не ишиңер бар мага...

Кычан. Баатырдын баянын уксак деп даана!

Жумалы (жибий).
 Баатырдын баянын уксак деп даана?!
 Атай
 Асылкүл (трио). Ооба, ооба, баатыр аба!
 Керез
 (Жумалы балдарга чукулдайт).
 Капсалаң (Жумалыны колунан силкип түртөт).
 Олтур, лапшыйган арам!
 Жумалы кыңк этпей отуруп калат.
 Кычан (Таңдана кыйкырат).
 Эх-хэ-хей!
 Баатыр да шүнтеби, адам!
 Майрык (Кычанга).
 Чакылдаба, кычаган Кыч-чан «бал-лам»!
 Капсалаң (Керезди колунан апчып кампага киргизет).
 Кир, бөжүрөгөн жаман!
 (Кычанга Жумалыны көргөзүп)
 «Баатыр» оюнчук эмес саган,
 Бузуп барат силерди,
 Жанагы кыркма чач маалим арам!
 Кычан. Тенти агай жакшы адам!
 Асылкүл. Тенти агай жакшы адам!
 Атай.
 Кычан (газета сунат).
 Окуп көрүңүз жаңылыкты,
 Мына бүгүнкү газетадан.
 Капсалаң (газетаны ыргытат).
 Тентиң экөөң жоголсон,
 Так ошондо канат табам!
 Кычан
 Асылкүл (трио). Агайыбыз даанышман
 Атай Ар нерсени тааныткан.
 Ал окуткан сабактан,
 Сиздин да көз каныккан!
 Майрык (бакырат).
 Кычандар кычаган,
 Акыр заман, жакыр заман!

Алтынчы сүрөт

Тегерете олтурган эл. Алдынкы планда: Бізакул, Капсалаң, Майрык, Жумалы, Жакып, Турдукан ж. б. аял, эркектер.

Тенти (алардын бет маңдайынан чыгат)
Урматтуу агаиндер, өзүңүздөрдүн балдар даярдаган оюнду баштоого рахим этиңиздер!

Үндөр. Тилегиңерди берсин!
Теңир жалгасын!

Өтө кичинекей кыз жетектеген, улам кийинкиси кырдуурак тарткан Паровоз бийи элдин алдынан эки мертебе кыдырата өтүп, олтургандардын бет алдына катарга тизилишет. Алардын арасынан ортого чыгышып Кычан, Асылкүл менен, Атай, Керездер да бийлей башташат. Тенти өзү кошо бийлеп башкарып жүрөт. Бий музыкасы.

(Эл ичинен)

Жакып.	Бали, балдар!
Турдукан.	Айланайындар!
Майрык.	Лай лава парпадигер, Не деген шумдар!
Жумалы.	Жашабагырлар!
Капсалаң.	Жалчыбагырлар!
Көпчүлүк.	Теңир жалгагырлар!
Тенти (ортого чыгып канатын жаят).	

Балдар, хорго, хорго!
Оңго, солго! Оңго, солго!

Балдар мугалиминин эки канатынын астына тизилишет. Алдыңкы катарда бизге тааныш: Кычан, Асылкул, Атай, Керез, Тенти дрижерлук кылат.

Хор (Баштоочу Асылкүл).

	Өмүрүң сайран
	Жагоону байлан!
	Келечек күтөт
	Кучагын жайган!
Кайырма:	Айга, күнгө
	Канат күүлө!
	Коммунизм
	Биздин мүдөө!

Чыңалсын денен
 Эмгекте кенен!
 Жалтанбай кармаш
 Жаттар менен
 Айга, күнгө
 Канат күүлө!
 Коммунизм
 Биздин мүдөө

Шанданып ырдап,
 Окууну чындап,
 Ленинчил жаштар
 Өсөбүз жыргап!
 Айга, күнгө
 Канат күүлө!
 Ленинчил жаштар
 Өсөбүз жыргап!

Айга, күнгө
 Канат күүлө!
 Коммунизм
 Биздин мүдөө!
 Өмүрлүү болгула!
 Көгөрүп толгула!
 Шайтандын шапалагы!
 Тентинин тапандары!
 Кычан (*молдодой селде чалынып, сакал тагынып чыгат*).

Як алла, мен эски молдо
 Жинденемин жаңы жолго!
 Кеңештин таалими
 Кирбейт ойго!
 Астыртадан бузайын
 А кудай, колдо, колдо!

Эл ичинен күлкү.
 Ызакул (*жарпы жазыла каткырып*).
 А Молдоке, ойло, ойло!
 Майрык (*аса музасын жаңсап айкырат*).
 Пар-пардыгер оңбо, оңбо!
 Сен, сен, Тенти молдо!
 Сабыр эт эски молдо,
 Ниетиңди ондо!

Асылкүл (бөртмө жоолук салынып бийлеп чыгат).

Мен баштагы күн,
Эркинмин бүгүн!
Ырдасам, күлсөм,
Шаңдуу чыгат үнүм.
Эмгекке, окууга кыз-келин
Билекти түрүн!
Лай, рай ри-ри-рай
Билекти түрүн!

Кыз-Келиндер (бий ансамбли аны коштойт).

Кызыл камчы эркектер
Ичиңен күйүн!
Залкар жигиттер
Бизди коштоп сүйүн!
Азаттык, жыргал
Бейкут, достук үйүң!

Кычан (быжыгыр кара сакалчан, Капсалаңга окшошуп чиренип басып келет).

А... Мен баштагы манап
Оңолду деп элди карап.
Актив болуп аттанып,
Алып жүрөм жаңы сабак.
Кээде буулугуп кетем,
Мурдагымды самап!

Күлкү.

Капсалаң (турат).

Бас жаагыңды, чакылдаган түгөт!

Тенти, оңбо, баланы атасына каршы бүлөп!

Майрык (Жакып менен Турдуканга олуна) .

Шайтандын шапалагы,
Уялбай бизди шакамалады!

Жакып. Өтүнөбүз сизден

Турдукан.

Көрбөнүз бизден,
Бул мүнөздү
Мектеби түзгөн.

Тенти. Капсалаң, Майрык! Капсалаң, Майрык!

Ызакул. Чын чычалайт, элден айбык, айбык.

Балдар кошулат. Жаңылыкка, тартибине коомдун

Кошулгула, эски оорудан айыгып!

ҮЧҮНЧҮ КӨШӨГӨ

Жетинчи сүрөт

Кычан Майрык молдонуң сынган каалгасын эски короосунун далдоосунда көк шибер үстүндө, топ чийдин арасында кадап олтурат. Чоң түп чийди буту менен түрткүлөп, апын кошшолгонун сезет. Түбү кыртыштуу чым чийди жылдырат. Жыгач капкак, апы ачат, карайт, башын чайкап, эринин тиштенет, жабат.

Кычан. Буудай, кап-кап буудай үйүлгөн,
 Чаңга толуп кампа эгини бүлүнгөн!
 Урулардын салыгын таптым жашыруун,
 Агайларга азыр жетип билдирем!
(чуркайт, кобурашкан үндөрдү угуп кайра келет).
 Молдо Майрык, ууру Майрык, сасык Майрык,
 Каалганды бүтөдүм, калбайсың го айыгың!
Көңүлдөрү шагдан Капсалаң, Майрык, Жумалы үчөө
Жакыпты ортосуна алып киришет. Баарысы Кычанга
мээримдүү.

Майрык. Колундан көөр төгүлгөн, Кычан,
 Күнөөндү каргап сөгүнөм, Кычан,
 Тенти маалим тилине кирбей,
 Батамды алып бөлүнгүн, Кычан!

Жакып
 Капсалаң *(трио).* Айтканың келсин!
 Жумалы Бала батага көнсүн!
 Капсалаң *(Кычанды эркелете).*
 Атаңа эгин беремин!
 Апаңа көйнөк беремин!
 Орундалат баарысы,
 Уулум, өзүңдүн эмне дегенин!
 Жумалы. Жүрөктүү сендей инимди,
 Жактырын көөнүм сүйүндү.
 Үйрөтөмүн мен сага,
 Тентиден жыйын «билимди».
 Жакып *(Уулун кучактап).*
 Браазымын туугандар,
 Акыры жакындыгың билинди,
 Өткөн кеткен иш үчүн,
 Кечиргиле иниңди.

Капсалаң

М а й р ы к (трио). Кечтик, кечтик, балабызга,
Ж у м а л ы Медер тутар карабызга!
Жакын жүрсүн арабызда,
Ортоктошуп санаабызга!

К ы ч а н. (Ызалуу, баяган бери араң чыдап уккан.
Жер үңкүрдүн капкагын ачат, беркилер ага бейкапар
карайша). Кечпей эле койгула!

Ж а к ы п. Эмне болгон ой, буга!

К ы ч а н (атасына жер үңкүрдү көргөзүп).

Көрдүңбү муну,

Ууру, ууру!

К а п с а л а н (Кычанды эркелетимиши болуп оозу-
мүрдүн тумчулата апчыйт).

Ха-ха, ууру эмес, атадарыңдын пулу,

Эсине кел, акмактын уулу!

М а й р ы к. Бу желмогуз башынан чуулуу!

Жакын буларга сөз кайтарбай шылкыйып басып кетет.

Ж у м а л ы. Шу колум менен соёюн муну!

К а п с а л а н. Дагы бир жолу шек берсе,

М а й р ы к. Көшөрүп бизди жектесе.

Маалиминен кетпесе,

Атанын сөзүн тепсесе.

К а п с а л а н (Жумалыга кол силкет).

Кой, айбаным, татыбайт анын куну!

Маалиминне жабуу керек ушак, чууну!

Кылычың кандуу Жумалым,

Бала деп анын убалын,

Кылчайып карап турбагын!

Ж у м а л ы. Бала деп колду тартпаймын,

Силердин сөздү актаймын.

Чыкчырылган чычымга,

Мынабу, канжардын мизин сактаймын!

(Канжарынын мизин өбөт).

К ө ш ө г ө .

Түн. Көшөгөнүн сырты. Жакып, Турдукан түнөрүңкү.

Кычан шашып келет.

К ы ч а н. Районго кетиптир,

Таппадым башкарманы!

Районго кетиптир,

Таппадым Тенти агайды!

Кампадагы буудайды
 Калтырбай бүт талайбы!
 Ж а к ы п. Көрдүңбү жок, уктунбу жок,
 Балам, башкадан тиле таалайды!
 Т у р д у к а н. Капсалаң, Майрык деген шум,
 Кан жуткурган далайды!
 К ы ч а н. Жүр, ата, жүр, апа, элге жарлайлы,
 Эсирген ууруларды кармайлы!
 Ж а к ы п. Кой балам, эч жакка барбайлы!
 Т у р д у к а н. Бөөдө уятка калбайлы!
 К ы ч а н. Кантип жашырабыз андайды!
 Ж а к ы п. Антсек катырат биздин таңдайды.
 К ы ч а н. Жок, ата, эл чакырып кармайлы!
 Ж а к ы п. Кой балам, башка балээ салбайлы!
 К ы ч а н. Айтпай койбойм андайды!
 Ж а к ы п (ачуулуу).
 Бала деген ата тилин албайбы,
 Капсалаң, Майрык чындаса,
 Бизди бүкүлүү бойдон чайнайды,
 Башкарма да алардын сөзүн андайды
 К ы ч а н Азыр заман аныкы эмес, биздики
 Коркуп жүрүп элге уятка калбайлы!
 (Жакып уулун бекем кармап ээрчитип басат).

Көшөгө ачылат. Жетинчи сүрөттөгү Майрыктын эски короосунун далдоосундагы топ чий. Күндүз. Ызакул, Тентини Кычан шандуу ээрчитип келет. Майрык, Капсалаң, Жумалы үрпөйгөн Жакыпты коштошуп алардын сонунан киришет. Ачылуу.

Ызакул, Тенти үйгө кайткан колхозчуларга кол булгап алардын ырын коштошуп узата басышып токтошот.

К а п с а л а ң. Бу бала, бу бала
 Бала эмес, балаа!
 М а й р ы к (дуэт). Мунун айтканынын баары
 Ж у м а л ы Кур жалаа, кур жалаа!
 К ы ч а н Чоң түп чийди көтөрүп, жер үңкүрдүн кап-
 кагын ачат).

Ооба, сага, ооба, сага!
 Тирелген кап-кап буудай кана!
 М а й р ы к (Кытылдап).
 Буудай, кайдагы эгин?
 Ырас жыйылган отундук көңүм!
 Балалык кылып көргөнсүң төгүн.
 К ы ч а н. О, калпычы, калпычы кантип төгүн,
 Көргөмүн жайма каптардан буудай өңүн!

(Капсалаң Жакыпты астыртан ныкыйт).

Ж а к ы п. Кой, балам, нак байкабапсың жөнүн.

К а п с а л а ң *(Кычанга).*

Биз го мейли, калтырба ата көөнүн!

Ж у м а л ы *(Үңкүргө түшүп, эки-үч көң буулган кап-ты сыртка, Кычанды көздөй ыргытат).*

Э, чычым, мына атаңа ишенбесең көргүн!

К ы ч а н *(ыйламсырап).*

Көргөмүн толук, көргөмүн толук,

Буудайлар турган кап-капка толуп.

Мен пионер калмакмынбы ушинтип,

Ак жеринен, ак жеримен калп болуп!

Ы з а к у л *(дуэт).*

Т е н т и Бул эмине жорук, бул эмине жорук,

Түшүнөбүз кандайча жоруп!

Жашырылса бүгүнкү издер,

Эртеңки күнү табылат толук!

К ө ш ө г ө

С е г и з и н ч и с ү р ө т

Эрте жаз. Дарыя аккан токой чети. Күн кеттөөдө. Чоң суудан алыш бурган колхозчулар кетмен, күрөгүн көтөрүшүп, чубап келе жатышат. Токой тараптан эки ,үч жолу мылтык үнү угулат. Капсалаң, Майрык ошо тарапка кулак түрүп, көз салат.

Ызакул, Тенти үйгө кайткан колхозчуларга кол булгап алардын ырын коштошуп узата басышып токтошот.

К о л х о з ч у л а р *(хор ансамбли).*

Арык казсак жакшылап,

Аркырап суу атылат.

Эгин, бакча жайкалып,

Талаа көркү ачылат,

Колхозубуз өркүндөп,

Береке, байлык артылат.

Колхозчулар узап кетишет, алардын үндөрү бир топко дейре угулуп турат...

Токой тараптан Кычан, Атай, Кerezдин ар бирине бирден кыргоол көтөрткөн мылтыкчан Жумалы келет.

Капсалаң (дуэт). (Ызакул менен Тентини чакырышат).

М а й р ы к

О, көргүлө, мергенди,
 Олжо менен келгенди!
 (*Жумалы, балдар аябай кубанычтуу*).
 Т е н т и (*дуэт*) Мергендин ачык кол-жолу,
 Ы з а к у л
 Бөлүшөлү олжону.
 К а п с а л а н (*Керездин колундагы кыргоолду алат*).
 Бөлүштүрсөк олжону,
 Унутпайлык молдону!
 М а й р ы к (*Кыргоолду алат*).
 Виссимилла, тилегиңе жет,
 Сонун иш болду ойдогу!
 К а п с а л а н (*Атайдагы кыргоолду алып, кулпунта
 силкилдетет*).
 Кайдагы калтардай кыргоолсун,
 Эл атасы Ызакулга ыроо болсун!
 Ы з а к у л (*алып, күлө бага*).
 Билгемин, кампачы башкармасын кур койбосун!
 Ж у м а л ы Кана, эми үчүнчүсүн ким дейли?!
 К ы ч а н (*өзүндөгүнү бербей*).
 Бул корооз Тенти агайга тийбейби?! (*сунат*).
 Ж у м а л ы (*Кыргоолду Кычандан жулуп алат*).
 М а й р ы к Куу тапан Капсалаңды билбейби?!
 Шон үчүн Кычан болуп жүрбөйбү.
 К а п с а л а н (*Кургоолду алып*).
 Мунуна Капсалаң акең кым дейди!
 К ы ч а н. Балбан калыс болбойбу,
 Мерген калыс болбойбу?!
 Жумалы ага уялса,
 Жуукурлукту койбойбу?!
 Ж у м а л ы (*ызырына*).
 Чакылдаба, түгөтүм,
 Бала деген баатыр менен «ойнойбу»?!
 Ы з а к у л (*Тентиге кыргоолун сунат*).
 Тартуулайын мен сага,
 Таарынбагын сен мага!
 Т е н т и (*Тамашалай*).
 Бу токойдун кыргоолу,
 Сага тийсин бу жолу.
 Мындай олжо бөлүшүү,
 Мага келер миң жолу!
 К ы ч а н.
 А т а й (*квартет*). Бу токойдун кыргоолу,

Кербез

Тенти Силерге тийсин бир жолу.
Баалуу олжо бөлүшүү,
Бизге келет миң жолу.

Сахна караңгылап ачылат. Тегерегине соко-шайман, үстүнө чөп жыйылган сарай. Күүгүм. Балдар тигилерден бөлүнүп калышып, чөптөн оюп жайланып олтурушуп ызалыгын айтышууда.

Кычан. Агайга неси булардын?!
Атай Амалы жаман куулардын.
Кычан Акмакчылык иши да,
Айласы кетип кургандын!

Ошо учурда кооптуу музыканын коштоосу менен Жумалы балдардын ар жагына жашырынып аяр жетет. Аны Кербез байкап калат. Жумалы акырын чөпкө ширенке чага баштайт.

Керез (кооптонгон үн менен).
Ошо дагы кеп бекен,
А тамашысы туугандын.

Кычан (Керезди уйпалайт).
Мына сага тамаша,
Жездендиби, сендей ургандын!

Керез (алактап).
Жан соога байкеси кантесин,
Мен жетимди көп урбагын!

Атай. Кибиреген куу түгөт,
Кыбыр этип турбагын!

Пауза, Жылдыз карап үнсүз жатышат. Жалгыз гана Керез тынчсыз, ары бери которулууда.

Кычан (Ай, жылдыздан көзүн албай).
— Бах, дүнүйө, сулуусун,
Бар нерседен улуусун!
Ай нуруна балкыбас,
Дөөпүрөстөр курусун!

Керез (Кулагын түрүп, кескин кылчаят).
Эй, байкелер, чатыр, чутур-р!

Кычан. Ыйманың жебе капыр!
Керез (тура качат).

Атай. Мынакей, жалындаптыр!
— Өрт! Өрт! Өрт! Өрт!

Кычан. Өрт! Өрт!
Өрттөдү кайсы түгөт!

Балдар жалындаган өрткө кетишет, сарай жактан

коркунучту сезип уйдун мөөрөгөнү, аттын кишинегени кулак тундурат, ага балдардын ызы-чуусу кошулат.

Кычан. (*Паузадан кийин тынчтанышат*).

— Сарай, чөбү колхоздун
Камылгасы төлдүн, коштун!
Кыштакка кабарла Кerez,
Бат, чурка! Желден озгун!

Кычан топурак челип, чепкенин чечип, өрттү чапкылай баштайт.

Кerez. — Этиетте, Кычан, кошкун!
Мына мен оздум!

Кerez чуркап жөнөйт. Наркы караңгы бурулуштан далдайган караан — Жумалы суурулуп чыга келип, Кerezди тырп эттирбей басып жыгылат. Кerez дым чыкпай ошерде сулап калат. Жумалы берилейт.

Кычан. Ыкчамда, Атай, өчүрөлү, өчүрөлү!

Атай. Кач, анткен сайын өрт өчүгөдү!

Жумалы (*жай басып келет*).

О, «азамат» Кычан,
Аябай кычан.
Өрттөн кыйын тутан!
Өчүр албайсың бу саам!

Кычан. Сен өрттөдүң митаам!

Душмандык бетинди тытам!

Жумалы (*боюна тырмышкан Кычанды түртөт*).

Бас, жаагынды, тирүүлөй жутам!

Кычан. Сен бузуку Жумалы,

Баатыр эмес — кулаалы!

Жөнө, кабарла, Атай,

Элге белгилүү болсун бу дагы!

Атай. Сен бузуку Жумалы, Жумалы,

Баатыр эмес кулаалы, кулаалы!

Жумалы. Укпайт, ха-ха балбан жулагы!

Кычан экөөлөп өчүрүп туралы!

Жөнө, мен эмес, тиги досуң сурады!

(*Атай кыйылып туруп чымылдап жөнөйт*).

Кычан (*Киймине өрт жалбырттап чыгат да жерге томолонуп, томолонуп араң өчүрөт. Жумалыны тарткылайт*).

Өрттү өчүрбөй дардайып,

Не турасың алжайып?!

Жумалы (*Кычандын жетегинде өрткө келет*).

О, чычым, менде эмне айып?!

Мен буйрукту аткарган кайып!
Кана, бол! Тыягын, быягын өчүр!
(Кычанды өрткө түртүп жиберип бакырат).
Оф! Курган бала! Болбо майып!

Кычан (бүт денеси, бети-башы дебей алоолонуп атып чыгып жыгылат).
Жумалы топурак менен көөмп өчүрүмүш болуп баланы муунтуп мыжыгат.

Кычан (алсыз тыбырчылап).

Апа, ата!
Балдар, Тенти агай!
Кармагыла,
Жумалыны куткарбай!

Кыйкырык, ызы-чуу менен эл дүрбөп келишет.

Жумалы (качалбай Кычандын башын жөлөп өкүрүп калат).

О-ой, бир боорум, оой!
Айланам, Кычан, сендей балага!
Жүрөктүүлүгүндөн таптың садага!

Эл даңдаарый түшөт. Тырп этпей бурчта жаткан Керез туруп келет. Көпчүлүк ага карашат.

Керез (Жумалыга жутунат).

О, жүзү кара, канкор, муну карасаң,
Мен баарын көрдүм, кантип танасың!
Кычанды өрткө түрттү, анан
муунтту...

Кычан айтты:

— «Кармагыла! Көргүлө чарасын!»

Эл Жумалыны кармашат. Кычандын бетине чүпүрөк жабышат.

Тенти (баш киймин алып жанында турат. Жашкары дебей бары баш киймин алышат. Тенти көңүр үнү менен А. Осмоновдун «Кош Кычан» деген ырын баштайт. Бара-бара ошерде тургандардын баарысы акырындап кошулуп, жер дүңгүрөтө декломация окушат:

Кош, Кычан!
Майтарылбас болот элең!..
Эмгекке
Чымыр бышкан сенин денең!
Тап үчүн
Аткарууга милдетинди,
Сен өстүң
Тарбия алып пионерден!

Мына деп,
Сен күрөшкө киргенинде,
Жеткизбей
Көптөн күткөн тилегиңе.
Тап душман
Көрөлбаган канкор айбан
Батырды кандуу канжар жүрөгүңө!
Кош, Кычан!
Милдеттинди аткарабыз!
Ишиңе
Пионерлер, биз даярбыз!

Пионерлер (бир катарга тизиле калышып, рапорт беришет).
Биз даярбыз!

К ө ш ө г ө .

ЭПИЛОГ

Бак-шакка чулганган заңкайган имарат. Бооруна Кычан Жакыпов атындагы пионерлер двореци» деген алтындалган жазуу. Дворецтин алдындагы гүл зарга чулганган пионер Кычандын скульптурасы. Бүгүнкү күндүн пионерлери «Баатыр пионер» деген сборго чогулуп жатышкан болот.

Пионер вожатыйы. Баатыр пионер Кычан Жакыповду эскерип, сборду пионерлердин хору менен баштоого уруксаат этиңиздер!

Хор. Жаштайынан жаттар менен кармашкан.

Тап күрөштө жалтанбастан арбашкан.
Сени Кычан, Сени Кычан, эр Кычан
Пионерлер ардакташат ар качан!

Окуу, иштен алдыңкыдан жанбаган.
Достукка бек, чындыктан эч танбаган.
Үлгү болдун, өрнөк болдун ар качан.
Сен Кычан, Сен Кычан, эр Кычан!

Өмүрүңдү келечекке арнасаң,
Тайманбастан акыйкатты жардасаң!
Ким эскербейт, ким даңктабайт ар качан,
Сени Кычан, сени Кычан, эр Кычан!

К ө ш ө г ө .